

GIOVANNI PAPINI

POVIĚST
KRISTOVA

G. PAPINI: STORIA DI CRISTO

GIOVANNI PAPINI

POVIJEST KRISTOVA

TISAK „TIPOGRAFIJE” D. D. U ZAGREBU
IZDAO ZBOR DUHOVNE MLADEŽI, SENJ

SENJ MCMXXXVI

PREVEO DR. FR. BINIČKI

PISAC ČITAOCU

I

Već pet stotina godina oni, što sebe zovu »slobodnim duhovima«, jer su odbjegli iz vojništva na robiju, nava-ljuju bijesno, da po drugi put umore Isusa. Da ga ubiju u ljudskim srcima. Čim se pričini, da Krista, u samrtnoj borbi, obuzima po drugi put agonija, eto grobara. Eto dr-skih bivola, koji su knjižnice uzeli za staje; dolaze izvje-treni mozgovi, koji drže, da će doseći vrh nebesa penjući se u pomičnoj lopti filozofije; zajedljivi profesori, pijani od kobnog pića filologije i metafizike, oboružase se — Čo-vjek to hoće! — kao brojni križari protiv križa. Neki lakr-dijaši vjetrogonje pokazaše čisto i bistro, s maštom, koja zastiđuje i zloglasnu Radcliffe, da je povijest evanđelja le-genda, s kojom se u najbolju ruku može prikazati naravski život Isusov, koji je bio jednom trećinom prorok, trećinom čarobnjak, a trećinom smutljivac naroda. I nije činio čudesa, osim što je hipnozom izliječio nekog bjesomučnika i nije umro na križu, nego se probudio od grobne studeni i pri-kazao se tajanstveno, ne bi li ljudi vjerovali, da je uskrs-nuo. Drugi su dokazivali, kao dva i dva su četiri, da je Isus bajka, izmišljena za Augusta i Tiberija, i da se sva evan-đelja svode na nesklapni umetak proročkih tekstova. Neki su prikazali Isusa kao nesklapna probirača, koji je bio u školi grčkoj, budističkoj i esenskoj te je tako preradio knji-ževne krađe, ne bi li povjerovali, da je izraelski Mesija. Drugi su ga učinili čovjekoljubnim bjesomučnikom, pre-tečom Rousseaua i božanske demokracije, čovjekom izvrs-nim za svoja vremena, ali bi ga danas trebalo staviti pod

pasku liječnika umobolnih. Napokon neki, da zauvijek dovrše, prihvatit će misao o bajci, te mozganjem i priređivanjem doumiše, da Isus nije nikada rođen ni u jednom mjestu na svijetu.

Ali tko će zauzeti mjesto velikog Prognanika?

Svaki dan raka je bila dublja, ali ga ipak ne mogoše posve ukopati.

A evo ćete zublonoša i klesara duha, da stvore vjere na uporabu bezvjeraca. Čitavo su ih devetnaesto stoljeće stvarali na tuceta. Vjera istine, duha, proletarijata, junaka, čovječanstva, domovine, čuvstva, razuma, ljepote, naravi, uzajamnosti, starine, krepčine, mira, bola, samilosti, jastva, budućnosti i t. d. Neke su od njih bile krparije okresanoga kršćanstva bez Boga, a najvećim dijelom to su političke i filozofske doktrine, koje su htjele postati mističkim. No vjernika je bilo malo, s još manje gorljivosti. Te ledene apstrakcije, premda su katkada podupirane društvenim interesima i književnim strastima, nijesu napunjale srdaca, iz kojih su htjeli istrgnuti Isusa.

Zatim pokušao je skalupiti faksimile religija, koje bi imale više od onih drugih ono, što ljudi traže u vjeri. Slobodni zidari, spiritisti, teosofi, okultisti i učenjaci pomisliše, da su našli neprevrtljivi nadomjestak kršćanstva. No ove blatuštine pljesnivih praznovjerica i gnjile kabalistike, majmunske simbolike i kiselog čovjekoljublja, ove rdave krparije uvezenoga budizma i iznevjerenog kršćanstva zadovoljile su nekolike tisuće dokonih baba, dvo-noge magarčice i one, koji lijevaju vodu u rešet, i ni makac dalje.

Međutim se, između njemačke pastorske kuće i švicarske katedre, spremao posljednji Antikrist. Isus, reče on, sišavši s Alpa na sunce, umrtvio je ljude. Grijech je lijep, nasilje je lijepo, sve je lijepo, što utvrđuje život. I Zaratustra, nakon što je bacio u Sredozemno more grčke

lajpciške spise i Makijavelijeva djela, počne skakutati, kao što to može učiniti Nijemac, sin luteranskog pastora, koji je ravno sišao s helvetske katedre na podnožje Dionizijeva kipa. Ali premda su njegove pjesme bile slatke ušima, on ipak nikada nije objasnio, šta je taj obožavani život, kojemu je trebalo žrtvovati tako živi dio čovječji, kao što je dužnost svladati u sebi živinu. A nije znao ni objasniti, kako se to pravi Krist iz evanđelja protiv životu, on koji hoće da život uzvisi i usreći. I jadni paralični Antikrist, malo prije nego je poludio, potpisa svoje zadnje pismo sa: *Raspeti.*

II

A ipak, nakon toliko potrošenoga vremena i uma, Krist nije još potjeran sa zemlje.

Njegova je uspomena svuda. Milijuni križeva na zidovima crkava i škola, na vršcima zvonika i gora, na uličnim kapelicama, nad uzglavljem postelja i na grobovima sjećaju čovjeka na smrt Raspetoga. Ostružite freske u crkvama, odnesite slike iz kuća i s oltara, i život Kristov će napuniti galerije i muzeje. Pobacajte u vatru misale, brevijare i euhologije, opet ćete naći njegove riječi u svim knjigama i u svim književnostima. Pa čak i same psuvke sjećaju nas, i nehotice, njegove nazočnosti.

Bilo što mu drago, Krist je svršetak i početak, bezdan božanske tajne između dva odlomka ljudske povijesti.

Kršćanstvo i poganstvo ne mogu se više zajedno spojiti. Prije Krista i poslije Krista. Naša epoha, naša uljudba i naš život počinju s rođenjem Kristovim. Možemo se sjećati i znati, što je bilo prije njega, ali to nije naše, označeno je drugim brojevima, svedeno je u druge sisteme, više ne pokreće naše strasti. Može biti lijepo, ali je mrtvo. Cezar je u svoje vrijeme digao veću buku od Isusa, a Platon je više znao od Krista. Još se govori i o jednom i o drugom,

ali tko se oduševljava za Cezara ili protiv Cezara! I gdje su danas platonovci i protuplatonovci?

Krist, naprotiv, neprestano živi u nama Još ih ima, koji ga ljube i mrze, koji osjećaju za njegovu muku i koji žele njegovo uništenje. To, što protiv njega toliki bjesne, najbolje nam pokazuje, da on još nije umro. I sami oni, koji muku muče, da opovrgnu njegovu nauku i njegov sistem, provode život spominjući njegovo ime.

Živimo u kršćansko doba. I ono traje neprestano. Da bismo mogli shvatiti naš svijet, naš život, same sebe, treba da se vratimo njemu. Svako doba mora napisati svoje evanđelje.

I naše ih je doba napisalo, i to više nego ijedno drugo. I pisac bi se ove knjige morao ispričati, što ga je napisao. Ali ako je opravdanje potrebno, izaći će jasno pred oči onih, koji pročitaju knjigu do posljednje stranice.

Nijedno doba, kao ovo, nije bilo toliko odijeljeno od Krista, niti je toliko trebalo Krista. A da ga opet nađemo, nijesu dovoljne stare knjige.

Nijedan opis Kristova života, pa napisao ga najgenijalniji pisac na svijetu, ne može biti ljepši ni savršeniji od evanđelja. Prostodušnu treznoću prve četvorice povjesnika ne mogu nadmašiti sva čudesa stila i poezije. I mi možemo jedva nešto nadodati onome, što su oni kazali.

Ali tko danas čita evanđeliste? A tko ih umio pravo čitati, sve kad bi ih i čitao? Tumači jezikoslovaca, objašnjenja egzegeta, inačice i učenost postilatora malo pomažu. To su književne igrarije, zabave bolesnih mozgova. A srce traži nešto drugo.

Svaki naraštaj ima svojih briga, svojih misli i — svojih ludosti. Trebalo bi radi onih, koji su zalutali, nanovo prevesti staro evanđelje. Da Krist bude uvijek živ u ljudskom životu, da bude uvijek nazočan, trebalo bi ga nanovo uskrsnuti, ali ga ne smijemo slikati dnevnim bojama, nego

moramo prikazati novim riječima, s obzirom na sadašnjost, njegovu vječnu istinu i njegovu nepromjenjivu povijest.

Tih je književnih uskrisavanja, naučnih ili književnih, pun svijet, ali se piscu ove knjige čini, da su mnoga zaboravljena, a mnoga nijesu usvojena. Naročito u Italiji nakon posljednjeg iskustva.

Da se ispriča povijest Kristovih povijesti, trebala bi druga knjiga, veća od ove. Najviše čitane i najpoznatije možemo podijeliti u dva velika dijela. Jedne su napisali crkveni ljudi za vjernike, a druge učenjaci za lajike. Ni prve ni druge ne mogu zadovoljiti one, koji u životopisu traže život.

III

Gotovo svi Isusovi životopisi, namijenjeni pobožnima, mirišu od uvenulosti i starine, što od prvih stranica odbija čitaoca, navikla na slasniju i krepcu hranu. To je zadah ugašenoga stijenja, smrad izvjetrenoga kada i pokvarenoga ulja, što guši dah. Tu se dobro ne diše. Nesmotren čovjek, koji im se primakne i sjeti se životopisa velikana, napisanih uzvišeno, a donekle poznaje umjetnički način pisanja i pjesništva, osjeti muku, kad se udubi u tu mli-tavu, tromu, raščupanu prozu, svu sastavljenu i skrpanu, vaj, od suviše običnih mjesta, što su bila živa prije tisuću godina, ali su sada mrtva, ukočena, zamađljena kao kame-nje kakvoga draguljara ili zarezi na kojem obrascu. Pre-vrne li se list, još je gore, kad ovi izmoreni trkači hoće na-jednom da skoče skokom lirike ili kasom rječitosti. Ona njihova zastarjela milina, ona kićenost po uzoru arkadij-skih čistunaca i po primjerima lijepoga pisanja za pokra-jinske akademije, ona lažna toplina, rashlađena medenim dostojanstvom, oduzme hrabrost i najotpornijima i naj-smjelijima. I kad se ne upuste u trnovite tajne skolastike, padaju u sladunjavu rječitost nedjeljne propovijedi.

Ukratko, to su knjige napisane za onoga, koji vjeruje u Isusa — to jest za onoga, koji bi u neku ruku mogao biti bez njih. Ima među njima i predobrih ljudi, ali laika, ravnodušnih, svjetskih, vještaka, naviknutih na veličinu starih knjiga i na novost modernih, koji ne traže ovih knjiga ili ih ostave, čim ih uzmu. Ipak su to baš čitaoci, koje bi trebalo osvojiti; njih je naime Krist izgubio, oni stvaraju mišljenja i u svijetu su na glasu. Drugi učenjaci, koji pišu za neopredijeljene, još manje uspijevaju da privedu k Isusu duše, koje ne umiju biti kršćanske. Prije svega zato, jer oni gotovo nikad nemaju te namjere, a i sami su među onima, koje bi trebalo privedi k pravomu i živomu Kristu; onda zato, jer ih njihov način, koji hoće da bude, kako vele, povijestan, kritičan i znanstven, navodi, da se radije zaustave kod tekstova i njihovih izvanjskih činjenica, da ih razjasne ili obore, nego na vrijednosti i svjetlosti, koju bi mogli, kad bi htjeli, naći u onim tekstovima i činjenicama. Mnogi od njih teže, da nađu čovjeka u Bogu, prirodnost u čudu, legendu u predajama, a povrh svega traže umetke, falsifikate i apokrife u prvoj književnosti kršćanskoj. Oni, koji ne mogu poreći, da je Isus živio, odbijaju, što više mogu, svjedočanstva što nam ostaju o njemu; pa i s pomoću »ako«, »ali«, »razmatranja i obzira«, dvoumice i nagađanja ne mogu napisati pouzdane povijesti, ali srećom ni pobiti ono, što se nalazi u evanđelju. Tolika su protuslovlja među njima samima, te svaki novi sustav barem ima za slugu, što poništi sve prije izmišljene sustave. Ukratko, ovi povjesnici sa svojom svojom spremom za rezbariju i starež, uza svu pomoć tekstovne kritike, mitologije, paleografije, arheologije, semitske i helenske filologije samo lukavo rezuckajući mrve i tope jednostavan život Kristov. Najispravniji je zaključak svega toga prtljanja i ludovanja, da Isus nije nikad došao na zemlju ili, ako je slučajno zbilja došao, da o njemu ne možemo reći ništa pouzdano.

Ostaje, što nije lako izbrisati, kršćanstvo, ali ovi neprijatelji Kristovi smatraju, da je najbolje potražiti na istoku i na zapadu, kako vele, izvore kršćanske misli s prikrivenom nakanom, da je svu rastave u njezine židovske, helen-ske, pa čak i u indijske i kineske preteče, kao da hoće reći: Vidite li? Taj je vaš Isus na kraju krajeva bio ne samo čovjek, nego i siromašak, koji nije rekao ništa, što ljudski rod nije znao napamet prije njega.

Mogli bismo onda zapitati ove, što poriču čudesa, kako razjašnjaju čudo, što je smjesa stareži oko imena neznatnoga književnoga tata stvorila golem pokret ljudi, misli, ustanova, tako silan, da je za nekoliko vjekova promijenio lice svijeta. Ali ne ćemo stavljati ovo pitanje ni mnogo druga, barem zasada.

Ukratko, ako s neukusa pobožnih sastavljača prijeđemo, tražeći svjetlost, na one, što su monopolizirali »povijesnu istinu«, past ćemo iz nabožnjačke tugaljivosti u neplodnu zbrku. Prvi ne umiju povratiti Kristu zalutale, a drugi ga upropašćuju u trnjavini prepiraka. A ni jedni ni drugi ne primamljuju na čitanje: to jest pišu rđavo. Ako ih vjera razdvaja, loše ih pisanje spaja. Omašćeni zanos odbija naobražene duhove, koji pa i letimice poznaju pjesništvo evanđelja, božansku idilu i božansku tragediju, kao što ih odbija i hladnoća sveznadara. Toliko je istina, da najviše laika i danas, nakon toliko godina i toliko promjena ukusa i mišljenja, čita samo život Isusov, što ga je napisao raspop Renan, koji doduše odbija svakoga pravoga kršćanina radi svoga diletantizma, uvredljiva i u pohvali, a svakog pravog povjesnika odbija radi kompromisa i nedovoljne kritičnosti. Ipak Renanova knjiga, iako se pričinja kao djelo skeptičnog romanopisca, koji namiguje filologiji, ili djelo semitiste, koji pati od književnih nostalgija, ipak ima tu prednost, da je »napisana« — t. j. da je mogu čitati i oni, koji nisu ni vjernici ni stručnjaci.

Što se može jedna knjiga rado čitati, nije to njezina jedina ni najveća vrijednost, što je može imati, pa tko bi se zadovoljio samo time, a ne bi mario ni za što ostalo, pokazao bi, da mu je taština veća od ljubavi, ali dopuštamo, da je vrijednost, i to ne mala — za knjigu, to jest za nešto, što je napisano, da se čita, pogotovu kad ne će da bude samo suha nauka i ništa više, nego bi htjela da bude »pokretač čuvstava« ili, recimo priprosto, »da preporodi svijet«.

Piscu se ove knjige činilo, — a ako se vara, bit će vrlo zadovoljan, uvjeri li ga onaj, koji zna bolje od njega — da u toliko tisuća knjiga, što pripovijedaju život Isusov, nema ni jedne, koja bi mogla zadovoljiti onoga, što mjesto dogmatskih pokusnih dokaza i učenoga istraživanja traži hranu, prikladnu za dušu, za potrebe ovoga vijeka i svih ljudi.

Nema, naime, žive knjige, koja bi živahnom ljubavlju Krista, koji uvijek živi, učinila življim u očima živih. Nema knjige, koja bi učinila, da ga nazočni osjećaju nazočnim vječnom nazočnošću, koja bi ga prikazala u svoj njegovoj živoj i prisutnoj veličini — vječitoj, a zato i sadašnjoj — onima, koji su ga pogrdili i odbili, i onima, koji ga ne ljube, jer nikada nijesu vidjeli njegovo pravo lice. Da ot-krije, koliko je vrhunaravnog i simboličnog u njegovim čovječnim načelima, u njegovim načelima tako jednostavnim, priprostim i tako pučkim, i koliko pravog čovjekoljublja, koliko pučke bezazlenosti sjaje u njegovu poslanstvu nebeskog osloboditelja, u njegovu svršetku na smrt osuđenoga i božanski uskrsnuloga. Da pokaže, napokon, u toj tragičnoj epopeji, u kojoj su zaista sudjelovali nebo i zemlja, koliko se pouka podesnih za nas, prilagođenih za naše vrijeme, za naš život, može iscrpsti ne samo iz napisanih govora, nego i iz događaja, što su se nizali od betlehemske staje do betanijskog oblaka. Nema knjige, koju bi,

napokon, napisao laik za laike, koji nisu, ili su tek prividno, kršćani. Knjige, bez kićenog i nježnog sakristijskog pobožnjaštva i bez krute književnosti, što se zove znanstvenom samo zato, jer se neprestano boji tvrdnja. I, na kraju, knjige, koju bi napisao čovjek novoga doba, koji bi malko poštovao i poznavao umjetnost, a znao privući i pažnju protivnika.

IV

Pisac ove knjige ne tvrdi, da je on napisao takvo djelo, premda priznaje, da je na to često pomišljao; ali je barem pokušao, koliko je dopuštala njegova sposobnost, da se približi toj misli.

I odmah izjavljuje iskreno i svijesno, da nije napisao djelo »znanstvenoga povjesnika«. Nije napisao, ali ne zato, jer ne bi mogao, već zato, jer ne bi htio, pa da je i imao sve potrebno znanje. Neka se zna među ostalim, da je ova knjiga gotovo čitava napisana u polju, u dalekom i pustom polju, s vrlo malo knjiga, bez savjeta prijatelja i bez pregledbe učitelja. Ne će je dakle navoditi predstavnici visoke kritike ni ispitivači s četverostrukim naočarima među »auktoritetima u gradivu«. Ali lako zato, samo ako učini dobro kojoj duši — pa i jednoj jedinjoj. Jer ona hoće da bude, kao što je rečeno, uskrisitelj Krista — Krista poma-zanoga izvjetrenim mirodijama ili izrezanoga sveučilišnim noževima — a ne njegov grobar. Pisac se oslanjao na evanđelja: razumije se i na sinoptike.

Beskrajne rasprave i prepirke o vjerodostojnosti četiriju povjesnika, o umecima i o njihovoj uzajamnoj ovisnosti, o vjerodostojnosti i porijeklu, priznaje, ostaviše ga ravnodušnim. Mi nemamo od njih starijih isprava, ni kakvih drugih suvremenih židovskih ili neznabožačkih dokumenata, koji bi nam dopustili, da ih ispravimo ili opovrgnemo. Tko se lati toga posla, izbiranja i pabirčenja,

može prosuti mnogo učenosti, ali ni za korak ne će unprijediti pravu spoznaju o Kristu. Krist je u evanđeljima, u apostolskoj predaji i u Crkvi. Izvan njih je mrak i šutnja. Tko primi četiri evanđelja, mora ih primiti potpuno, slovku po slovku, ili odbiti od prvoga do posljednjega slova te reći: ne znamo ništa. Tko hoće da u tim tekstovima razlikuje pouzdano od vjerojatnoga, povijesno od legendarnog, osnovu od dodatka, prvotno od dogmatskoga, laća se očajnoga pothvata. To se doista, gotovo uvijek, svršuje s očajem čitalaca, koji se u toj zbrci protuslovnih sustava, što se mijenjaju svakih deset godina, ne mogu snaći, pa ih napokon odbacuju sve. Najglasovitiji se poznavaoči novoga zavjeta slažu samo u jednom: da je Crkva u velikoj poplavi prvotne književnosti umjela odabrati najstarija evanđelja, što su ih već onda držali najvjernijima. Drugo se i ne traži. Uz evanđelje pisac je ove knjige imao pred očima i one »logije« i »agrafe«, što su imale više evanđeoskog ukusa, pa i nekoliko apokrifnih tekstova, koji su se upotrebljavali »con juicio«. A napokon i devet, deset modernih knjiga, što su mu bile pri ruci. Čini mu se po ovome, što je mogao vidjeti, da se kadikad udaljio od općeg mišljenja i da je naslikao Krista s obličjem, kakvo ne vidimo na običnim ikonama; ali toga ne bi mogao pouzdano ustvrditi i nije mu stalo, ima li što novo u njegovoj knjizi, jer ju je napisao sa željom, da bude više dobra, nego lijepa. To više, što mu se za uzvrat dogodilo, da je iz neznanja ponovio ono, što su kazali drugi. U ovom je gradivu nepromjenljiva bit, koja je istina, a nov može biti samo način, kojim se prikazuje istina u što krepčim oblicima, da se lakše shvati.

Kao što je htio izbjegavati trnovite staze visoke učene kritike, tako se nije htio odviše zabavljati teološkim tajnama. Pristupao je k Isusu s bezazlenom željom i ljubavlju, kao što su mu, dok je govorio, pristupali kafarnaumski ribari, koji su, na svoju sreću, bili veće neznalice od njega.

Ostajući vjeran riječima objave i dogmama katoličke Crkve, ipak je kadšto nastojao, da te dogme i te riječi prikaže drugačije nego obično, stilom silovitim, oprečnim i kratkim, oživljenim oporim i ostrim izričajima, da vidi, bi li se današnje duše, naviknute na ugodne začine zabluda, mogle probuditi pod udarcima istine.

Za onoga, koji ne bi bio svagda zadovoljan, pisac je slobodan navesti riječi sv. Pavla: »S onima, koji nemaju zakona, bio sam kao bez zakona, da pridobijem one, koji nemaju zakona. Sa slabima sam bio slab, da pridobijem slabe. Svima sam bio sve, da pošto poto spasim koga. A sve radim za evanđelje...«

Pisac je imao na pameti ne samo hebrejski svijet, nego i poganski nadajući se, da će pokazati novost i veličinu Kristovu prema onima, što su živjeli prije njega. Nije se svagda držao reda, kojim je teklo vrijeme i događaji, jer je bolje pomagalo njegovoj posebnoj sursi — a kako je rečeno, ona nije naročito povijesna — da prikupi neke hrpe misli i činjenica, te ih jače rasvijetli, a ne da ih ostavi raspršene ovdje, ondje u pripovijedanju.

Da se knjiga ne bi činila cjepidlačarska, klonio se svih navoda i nije htio stavljati nikakvih napomena. Ne će da se prikazuje onim, što nije, to jest, doktorom bibliografije, i ne će da mu djelo ni izdaleka sjaje sjajem učenosti. Oni, što se razumiju u ove stvari, opazit će auktoritete, kojih nije naveo, i rješenja, što ih je izabrao u pojedinim pitanjima, gdje se s njima slaže. Drugima, koji traže samo, kako se Krist javio pojedincima od njih, bilo bi dosadno navođenje tekstova i rasprava na dnu stranice. Jednu ću samo reći o grešnici, što plače pred Isusovim nogama. Premda ih mnogo gleda u evanđeljima dva različna prizora i dvije različne žene, pisac se iz umjetničkih razloga uslobodio te ih složio u jednu jedinu, pa zato moli, da mu se oprost, a nada se, da će mu se i

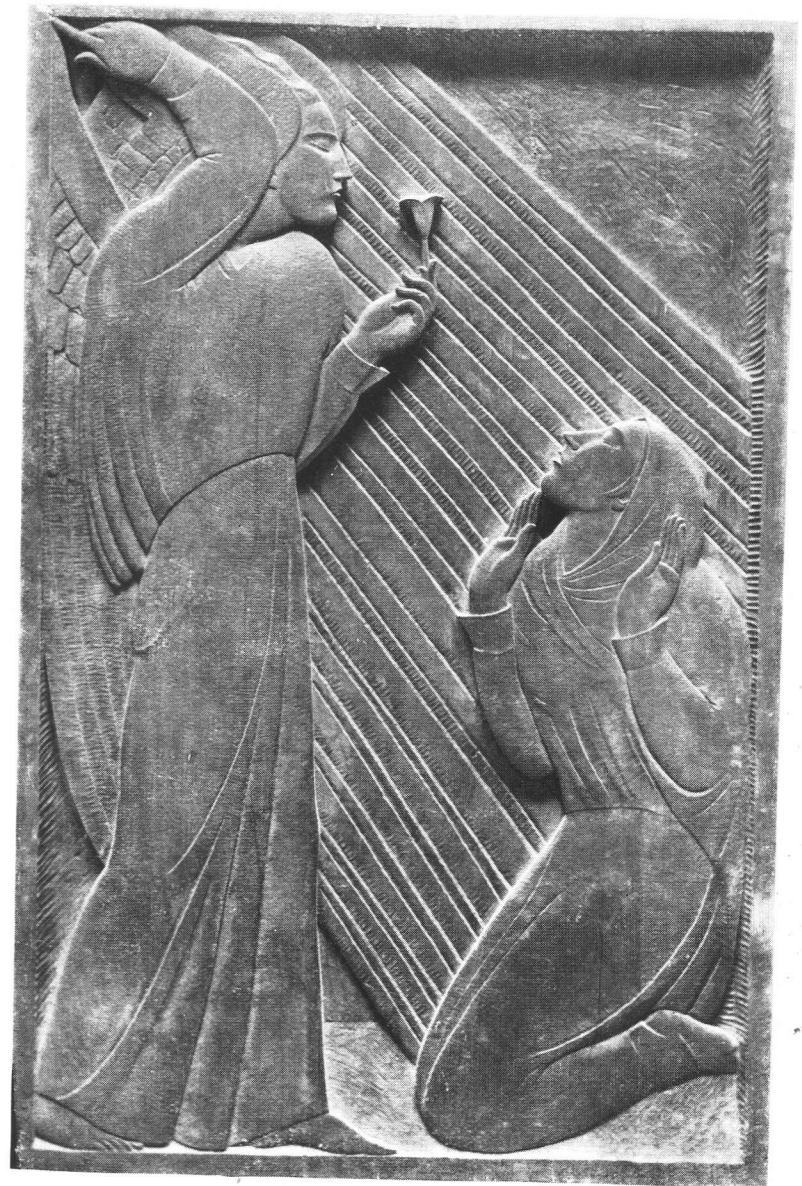
oprostiti, jer se ne radi o dogmatskom gradivu. Mora naglasiti, da nije mogao na svoj način razviti one prizore, u kojima se pojavljuje Djevica Marija: i to zato, da ne bi odviše produžio knjigu, i onako dugačku, i naročito zato, što bi bilo teško, da se onako uzgredice prikaže sva bogata osnova religijske ljepote, što je u liku Marijinu. Bila bi potrebna druga knjiga, a pisac je odlučio da se usudi, ako mu Bag dađe života i zdravlja, da će »reći o njoj, što još nitko ne reče ni o kojoj«.

Opazit će barem oni, što se razumiju u evanđelje, da su izostavljene neke stvari manje važnosti, a neke naprotiv neobično produžene. Ove posljednje su se naime činile piscu pogodnije od prvih za njegov zadatak, to jest — da upotrebimo riječ, koja je odbojna i izvan uporabe kod »lijepih duhova« — za izgrađivanje.

V

Ovoj je knjizi surha izgrađivanje — podizanje je predviđeno ne u smislu običnoga pobožnjaštva, nego u čovječanskom i muževnom smislu obnove duša.

Sagraditi kuću veliko je i sveto djelo: to je podizanje i davanje zakloništa protiv zime i noći. Ali sagraditi dušu, sazidati je kamenjem istine! Kad se kaže »graditi«, vidite samo apstraktnu riječ, istrošenu običajem. Graditi u običnom smislu znači zidati. Tko je od vas ikada promišljao o svemu onomu, što je potrebno za zidanje, za dobro zidanje, da se napravi prava kuća, kuća, koja odolijeva, koja stoji čvrsto na zemlji, pokrivena i napravljena pravilno, koja ima majstorske okomite zidove, krov, što ne propušta vode. I što je sve potrebno za zidanje: isklesano kamenje, dobro ispečene opeke, zdrave grede, vapno iz dobre vapnenice, fin pijesak bez zemlje, nezastario i neizvjetren cement. I sve se mora smjestiti pozorno i strpljivo, kamen priljubiti



I. MEŠTROVIĆ

uz kamen, ne smije se u žbuku metati odviše vode ni pijeska i zidovi moraju biti vlažni, treba znati dobro sastaviti uglave. I kuća se iz dana u dan uzdiže više k nebu, kuća čovjekova, kuća u koju će uvesti svoju ženu, u kojoj će se rađati njegova djeca, gdje će moći dočekati svoje prijatelje.

No većina ih misli, ako hoćeš napisati knjigu, da je dosta imati misao, uzeti toliko riječi i složiti ih zajedno, da su lijepe. Nije istina. Kamenolom i hrpa crepova nije kuća. Izgraditi kuću, izgraditi knjigu, izgraditi dušu jesu poslovi, u koje se ulaže čitav čovjek i sva njegova odgovornost. Ova bi knjiga htjela izgraditi kršćanske duše, pa se piscu čini, da je to u ovo vrijeme, u ovoj zemlji, potreba, koja ne trpi odlaganja. Hoće li mu poći za rukom ili ne će, pisac danas ne može reći.

Ali će priznati, nada se, da je ovo knjiga, prava knjiga, a ne uzorak ili skup ulomaka. Knjiga, koja može biti osrednja i pogrešna, ali je složena: djelo ne samo izgrađeno, nego koje i izgrađuje. Knjiga sa svojim nacrtom i svojim graditeljstvom, prava kuća s trijemom i s glavnim gredama, sa svojim razdiobama i svodovima i s gdje kojim otvorom prema nebu i prema zemlji.

Pisac je ove knjige umjetnik, ili bi barem to htio biti, pa nije mogao zaboraviti tu svoju odliku baš u ovoj prilici. Ali izjavljuje, da nije htio napisati djelo »lijepe knjige«, kao što su to govorili prije, ili »čiste poezije«, kako kažu danas, jer mu je, barem ovaj put, bila na srcu više istina nego ljepota. No ako te, premda oskudne, vrline pisca, što voli svoju umjetnost, uzmognu uvjeriti i jednu jedinu dušu više, veselit će se više nego prije darovima, što ih je primio. Njegova mu je sklonost prema pjesništvu možda poslužila, da istinskije i u neku ruku svježije dozove u pamet drevne stvari, koje su se, kako se čini, okamenile u hijerarhizmu posvećenih slika.

Za čovjeka je s maštom sve novo i nazočno. Svaka velika zvijezda, što se miče noću, može biti ona, što ti pokazuje kuću, u kojoj se rodio Sin Božji; svaka staja ima jasle, koje mogu postati kolijevkom, kad se napune suhim sijenom i čistom slamom; svaka planina, ožarena svjetlošću pozlaćenih jutara iznad mračne doline, može biti Sinaj ili Tabor. U vatrama strništa i ugljenika, što se kriješe naveče po bregovima, možeš vidjeti plamen, što ga Bog užije, da te vodi u pustinju; i stup dima, što se diže s ognjišta siromahova, pokazuje izdaleka put radniku, koji se vraća. Magarac, što nosi na samaru pastiricu, koja dolazi s muzejnja, isti je onaj, na kojemu je jahao prorok k Izraelovim šatorima, ili onaj, koji je išao u Jeruzalem na praznik pashe. Golub, što guče na rubu krova od ploča, isti je onaj, što je javio patrijarsi svršetak kazne ili onaj, koji je sišao na vodu jordanšku. Za pjesnika je sve i svuda jednako, i svaka je povijest sveta povijest. Pisac ipak moli svoje stroge suvremenike, da mu oprostite, ako se više nego je trebalo prepustio onome, što se danas, gotovo s odvratnošću zove rječitošću — rođenom sestrom retorike, majkom preljubnicom emfaze i ostalih vodenih bolesti jasna izražavanja. Ali će možda dopustiti, da se povijest Kristova nije mogla napisati onim laganim i mirnim stilom, koji dobro pristaje povijesti don Abondijevoj. I sam Manzoni, kad je opjevao Božić i Uskrs, nije se služio običnim fiorentinskim govorom, nego najuzvišenijim slikama staroga i novoga zavjeta.

Pisac vrlo dobro zna, da se rječitost ne sviđa modernim ljudima, kao ni živo crvene tkanine gradskim gospođama i crkvene orgulje plesačima minueta, ali mu nije svagda pošlo za rukom da je izbjegne. Kad rječitost nije prosjačko zapomaganje, ona je obilnost vjere, a u vijeku, koji ne vjeruje, nema mjesta rječitosti. Ipak je život Isusov takva drama i takva pjesma, da bi, mjesto previše običnih riječi, kojima se služimo, mogla uvijek zahtijevati one »rastrgane

i uskipjele» riječi, o kojima govori Passavanti. Bossuet, koji se ponešto razumio u rječitost, ovako na jednom mjestu kaže: *»Plût à Dieu que nous puissions détacher de notre parole tout ce qui flatte l'oreille, tout ce qui délecte l'esprit, tout ce qui surprend l'imagination, pour ne laisser que la vérité toute simple, la seule force et l'efficace toute pure du Saint Esprit, nulle pensée que convertir«*. Posve pravo, ali: uspjeti!

Pisac bi ovoga djela u nekim trenucima želio, da ima prodornu i žarku rječitost, da zadršće svako srce; da ima sjajnu maštu pa da uznesu duše i prenese ih u svijet svjetlosti, zlata i vatre. U drugim je trenucima, naprotiv, žalio, što je odviše umjetnik, odviše književnik, odviše filigranista i mozaičar, pa nije znao ostaviti stvari u njihovoj silnoj jednostavnosti. Kako bi trebalo knjigu napisati, naučimo se tek onda, kad je već napišemo. Kad dođemo do posljednje riječi, trebalo bi s iskustvom, stečenim u trudu, opet započeti iz početka i svu preraditi. Ali tko ima, ne ću reći snage, nego ideju da tako učini?

Ako ova knjiga udara na kojoj stranici u propovjedničke žice, ne će biti veliko zlo. U ova vremena u crkvama se propovijeda osrednjim načinom propovijedi osrednje vrijednosti, a češće se ponavljaju istine, koje se ne bi smjele zaboraviti. Ali u crkve idu većinom žene i po koji starac. Treba misliti i na druge. Na »pametne«, na »intelektualce«, na rafinirane, na one, koji nikad ne ulaze u crkvu, ali kad uđu u knjižaru. Oni ne bi rado i ni za što na svijetu slušali propovijed koga redovnika, ali se udostoje pročitati propovijed, ako je tiskana u knjizi. A ova je knjiga napisana, da još jednom istaknem, za one, koji nijesu u Kristovoj Kući. Oni, što su ostali u toj Kući, sjedinjeni s apostolskim nasljednicima, ne trebaju mojih riječi.

Pisac još moli, da mu se oprost, što je napisao djelo od mnogo, premnogo stranica o jednom jedinom predmetu.

Danas se većina knjiga — pa i njegovih — sastoji samo od svežnja ili naramčica stranica napabirčenih iz novina, ili su to pripovječice kratkoga daha, ili bilješke iz bilježnice, i redovito ne premašuju dvjestu ili trista stranica. A napisati više od 600 stranica o jednom jedinom predmetu, činit će se preuzetnošću, i to krupnom preuzetnošću. Knjiga će se činiti predugom modernim čitačima naviknutijim na lagane kolačiće nego na domaći kruh od kile, ali knjige su, kao i dani, dugi ili kratki prema tome, kako se ispune. A pisac nije još ozdravio od svoje oholosti, da bi mogao držati, kako knjigu ne će nitko čitati radi njezine dužine, dapače, on se obmanjuje, da bi je mogli čitati s manje dosade nego druge, kraće knjige.

VI

Pisac ovoga djela napisao je prije nekoliko godina knjigu, u kojoj pripovijeda turobni život čovjeka, koji je htio postati Bogom. Sada je, u zrelosti godina i savjesti, pokušao napisati život Boga, koji je postao čovjekom. Ovaj isti pisac nekada je prepuštao uzde svojoj kolebivoj i vjetrenjastoj čudi na svim putovima bezumnosti držeći, da iz negacije svega nadosjetilnoga slijedi potreba, da se čovjek riješi svake bigoterije, profane i svjetovne, da dopre do potpunog i savršenog bezboštva — a bio je logičan, kao Danteov »crni Herub« jer je čovjeku slobodan izbor samo između Boga i ničega, pa kad se klone Boga, nema valjana razloga, da se pokorava plemenskim idolima i ostalim fetišima razuma ili strasti. Pisac je u ono vrijeme groznice i oholosti uvrijedio Krista kao malo tko prije njega. Ipak, nakon jedva šest godina, ali šest godina, koje su bile godine velikog napora i pustošenja izvan njega i u njemu, nakon dugih mjeseci promišljanja, najedanput, prekinuvši jedan drugi posao, kao potaknut i potisnut nekom silom jačom od njega, uze pisati ovu knjigu o Kristu, koja mu se sada

čini nedovoljnim ispaštanjem onoga prvašnjeg grijeha. Isusu se često dešavalo, da ga jače ljube oni, što su ga prije mrzili. Mržnja je katkada samo nesavršena ljubav, koja nije svijesna sebe, a svakako je mržnja bolja škola za ljubav nego ravnodušnost. Bio bi predug i pretežak posao ispričati, kako je pisac sam mogao naći Krista idući mnogim putovima, koji su, na kraju, svi izbijali na podnožje Evandeoske gore. Ali njegov je primjer, primjer čovjeka, kojemu su još od djetinjstva bile odvratne sve priznate vjere i sve crkve i svi oblici duhovnoga podložništva, a zatim je s razočaranjima, koja su bila tako duboka, kao što su bila snažna oduševljenja, prošao kroz mnoga najrazličnija i najnovija iskustva, što ih je mogao naći. Primjer toga čovjeka, velim, koji je sam u sebi dokončao slavičnosti nestalnoga i nemirnog razdoblja, kakvih je malo bilo; primjer čovjeka, koji se poslije toliko potepanja, trabunjanja i podrugivanja vraća blizu Kristu, nema možda samo privatno i osobno značenje.

Nije se vratio radi umornosti, jer tek sada za nj počinje teži život, mučnija obveza; nije ni iz straha od starosti, jer se još može zvati mladim čovjekom; nije ni iz želje za svjetskom slavom, jer bi mu, u duhu ovih godina, više vrijedilo da bude laskavac nego sudac, već je ovaj čovjek, vrativši se Kristu, uvidio, da je Krist izdan i, što je gore od svake uvrede, zaboravljen. I osjetio je pobudu, da sjeća na nj i da ga brani.

Nisu ga samo njegovi neprijatelji zaboravili i upropastili, već i oni, što su za njegova života bili njegovi učenički te su ga napola i razumjeli, a napokon su ga ostavili; a mnogi i od onih, koji su se rodili u njegovoj crkvi, čine protivno od onoga, što je on zapovjedio, pa su im milije njegove naslikane slike od njegova živa primjera, pa kad istroše usta i koljena u kakvoj materijalnoj pobožnosti, misle, da su mu jednaki i da su učinili ono, što je zahtijevao i zahtijeva

očajno; gotovo uvijek uzalud, zajedno sa svojim sucima već tisuću i devet stotina godina.

Povijest Kristova, danas napisana, jest odgovor, potrebna obrana, prijeke potrebni zaključak: »teg, što se meće na praznu zdjelicu tezulje, da iz vječnoga rata između mržnje i ljubavi iznikne barem ravnoteža pravde«. Kažu li one, koji ju je napisao, da je zakasnio, ne će ga dirnuti. Često se čini, da je zakasnio onaj, što se prerano rodio. Sunce, što zalazi, isto je sunce, koje u isti mah objavljuje novu zoru nekoj dalekoj zemlji.

Kršćanstvo nije starina, koju je moderna i neusavršljiva svijest prisvojila u onom, što je imala dobra; naprotiv, kršćanstvo je za mnoge tako novo, da se nije ni započelo. Danas svijet više traži mir nego slobodu, a stalnoga mira nema osim pod Kristovim jarmom.

Govore, da je Krist prorok slabih, a naprotiv, on je došao, da daje snage mlohavima i da nemoćne uzdigne iznad kraljeva. Kažu, da je njegova vjera vjera bolesnika i ljudi na umoru, a on ipak liječi nemoćne i uskrisuje pospane. Pričaju, da je protiv života, a on pobjeđuje smrt; da je Bog tuge, a on svoje potiče neka se raduju i obećaje gozbu mladosti svojim prijateljima. Misle, da je tugu i trapnju uveo u svijet, a on je, naprotiv, dok je bio živ, jeo i pio, dopuštao je, da mu se namirišu noge i vlasi, i mrzio je himbene postove i tašte pokore. Mnogi su ga ostavili, jer ga nisu nikada upoznali. Tima bi naročito ova knjiga htjela koristiti. Ovu je knjigu napisao — oprostite, što se to spominje — jedan Firentinac, to jest jedan, koji je potekao iz naroda, što je, sam između sviju, izabrao Krista za svoga kralja.

Prvu je misao zamislio Jeronim Savonarola g. 1495, ali je nije mogao izvršiti. Ta je misao prihvaćena za vrijeme opasne opsade g. 1527., i velika ju je većina odobrila. Nad glavnim vratima Stare palače, između Buonarottijeva

Davidu i Bandinellijeva Herkula, uzidana je mramorna ploča s ovim riječima:

JESUS CHRISTUS REX FLORENTINI
POPULI P. DECRETO ELECTUS.

Taj natpis, premda ga je Kozimo promijenio, trajno stoji; ona odluka nije nikada posebno dokinuta ni porećena, i pisac se ovoga djela ponosi, što se i danas nakon četiri stotine godina otimaćine, priznaje podanikom i vojnikom Krista Kralja.

STAJA

Isus se rodio u staji.

Staja, prava staja, nije onaj veseli, lagani trijem, što su ga kršćanski umjetnici pravili Sinu Davidovu, kao da se stide, što je njihov Bog ležao u bijedi i nečisti. A nije ni ona sadrena pojata, kako je u sadašnje vrijeme zamišlja mašta izrađivača sličica. Nije to očišćena pojata nježne, dražesne boje s čistim i uređenim jaslicama sa zanesenim magarcem i skrušenim volom, s anđelima na krovu okićenu ukrasima i s kraljevskim lutkama u plaštu, a s pastirskim lutkicama u kukuljici. Takav je san novica, raskošje župnika, dječja igračka i Manzoniјеvo »proročko boravište«, ali nije staja, u kojoj se Isus rodio.

Staja, zbiljska staja, to je kuća životinja, zatvor životinja, što rade za čovjeka. Uboga starinska staja starinskih zemalja, ubogih zemalja, Isusove zemlje; nije to građevina sa stupovima i kapitelima ni znanstvena konjušnica današnjih bogataša ili kićena kućica, kakva se čini za badnji dan. Ta staja ima samo četiri gruba zida, blatani pod i krov od greda i ploča. Prava je staja mračna, blatna, smrdljiva, u njoj su samo čiste jase, u koje domaćin stavlja sijeno i slamu.

Proljetne livade, svježe vedrim jutrom i vlažne; mirisne livade, koje vjetar talasa; livade obasjane suncem, pokošene su; gvoždem su podrezani zeleni strući; a isto tako visoki i nježni listovi. Zajedno s njima je odrezano i lijepo, razvijeno cvijeće, cvijeće bijelo, crveno, žuto i modro. Sve je povenulo, sve se osušilo, sve je dobilo blijedu, jedno-

ličnu boju sijena. Volići su odvukli kući mrtve ostatke svibnja i lipnja.

I ta osušena trava, i to cvijeće, što vazda miriše, sada je u jaslama, da s njim utaže glad čovjekovi robovi. Životinje ih uzimlju velikim, crnim gubicama, a kasnije se cvjetna livada vraća na svjetlost, na slamu, što služi za ležište, pretvorena u vlažni gnoj.

To je bila prava staja, u kojoj se Isus rodio. Najprija mjesto na svijetu bilo je prvo boravište jedinog čistog rođenog od žene. Sinu čovječjemu, koga će proždrijeti životinje, što se zovu ljudi, jaslje su bile prva kolijevka, jaslje, u kojima životinje preživlju divno proljetno cvijeće. Isus se nije slučajno rodio u staji. Nije li čitav svijet golema staja, u kojoj ljudi žderu i izbacuju nečist? Ne pretvaraju li oni, paklenom alkemijom, u nečist najljepše, najčišće i najbožanstvenije stvari? A zatim se izvale na bregove gnoja i to nazivlju »uživanjem života«.

Na zemlji, u privremenom boravištu za svinje, gdje svi ukrasi i mirisi ne mogu sakriti gnoja, javi se jedne noći Isus, rođen od Djevice, naoružan jedino nevinošću.

Prve se pokloniše Isusu životinje, a ne ljudi. Među ljudima tražio je bezazlene, među bezazlenima djecu. Primiše ga životinje bezazlenije i priprostitije od djece. Premda su ponizni, premda su sluga bićima slabijim i divljijim od sebe, magare i goveče vidješe, kako mnoštvo kleči pred njima. Narod Isusov, narod svet, koga je Jahve izbavio iz egipatskoga ropstva, narod koga je Pastir ostavio sama u pustinji, da se vine u razgovor s Vječnim, taj je narod prisilio Arona, da mu načini zlatno tele, kako bi mu se mogao klanjati.

Magarac je bio u Grčkoj posvećen Aresu, Dioniziju i Apolonu. Balaamov magarac, mudriji od samog mudraca, spasio je svojim riječima proroka. Ohos, perzijski kralj, stavio je magarca u Ftaov hram i naredio, da ga obožavaju. Nekoliko godina prije rođenja Kristova, njegov budući go-

spodar Oktavijan, polazeći, uoči bitke kod Akcijuma, k svojoj mornarici susrete jednog čovjeka s magarcem. Životinji je bilo ime Nikon, pobjednik, pa, poslije bitke, car naredi, da se za uspomenu podigne hram i u njemu magarac od tuča.

Narodi i kraljevi bijahu skloni magarcima i volovima. Bili su to zemaljski kraljevi i narodi skloni materiji. Ali Krist se nije rodio, da vlada na zemlji i da voli materiju. S njim nestaje klanjanja životinjama, slabosti Aronove i Avgustova praznovjerja. Jeruzalemske životinje će ga ubiti, ali ga betlehemske griju svojim dahom. Kad Isus pođe na posljednju pashu u grad smrti, jašit će na magarcu. Ali on je veći prorok od Balaama i došao je na svijet, da spasi sve ljude, a ne samo Hebrejce, i sa svoга puta ne će skrenuti, pa taman protiv njega revale sve mazge jeruzalemske.

PASTIRI

Poslije životinja, čuvari životinja. Da andeo i nije javio veliko rođeneje, oni bi pohrlili k staji, da vide Sina Tuđinke.

Pastiri živu, gotovo uvijek, samotno i daleko od ljudi. Ne znaju ništa o svijetu i svjetskim slavama. Svaki, pa i najmanji događaj, što se dogodi u njihovoj blizini, jako ih uzruja. Čuvali su svoja stada u dužoj noći solsticija, kad ih najednom potrese svjetlost i anđelova riječ.

A čim opaze u oskudnoj svjetlosti stajskoj mladu i lijepu Gospođu, koja je šutečke promatrala sinčića, i ugledaju dijete, otvorenih očiju, crvene i nježne puti s ustima, što još ništa nijesu okusila, odmah se raznježiše.

Rođenje, rođenje jednoga čovjeka, jedne duše, što se malo prije utjelovila i dolazi na svijet, da trpi s drugim dušama, uvijek je toliko bolno čudo, da dira i najprostija stvorenja, ona, koja ga i ne razumiju. A ovaj, što se rodio, nije bio za pastire nepoznat, dijete, kao sva druga djeca, nego onaj, koga je njihov ucviljeni narod već tisuće godina čekao.

Pastiri ponudiše ono malo, što su imali, ono malo, što je veliko, ako se s ljubavlju daje. Donesoše bijele pastirske darove: mlijeka, sira, vune i janješce. I danas u našim planinskim krajevima, gdje već izumiru posljednji tragovi gostoljublja i bratstva, čim koja žena rodi, hitaju pastirske žene, sestre i kćeri, ali ni jedna praznoruka: jedna nosi nekoliko jaja, još mlakih s gnijezda, druga nosi staklenku mlijeka tek pomužena, ona, opet, sirčić, što ga se kora tek počela hvatati, a ova opet kokoš za juhu rodilji. Novo se biće pojavilo na svijetu i počelo je plakati. Susjedi donose rodilji darove, kao da bi je htjeli utješiti. Starinski su pa-

stiri bili siromasi, pa nisu prezirali siromaštvo, bili su priprosti poput djece, pa su uživali promatrajući djecu. Bili su sinovi naroda, koji je potekao od urskoga pastira, što ga je spasio pastir madijanski. Prvi njegovi kraljevi bili su pastiri. Saul i David bili su prije pastiri stada nego pastiri naroda. Ali betlehemijski pastiri, koje »nemilosrdni svijet nije poznavao« nijesu bili oholi. Siromah se rodio među njima, i oni su ga gledali s ljubavlju i s ljubavlju su mu nudili ono svoje ubogo bogatstvo. Znali su, da će ono dijete, rođeno od Siromašice u siromaštvu, rođeno bezazleno u bezazlenosti, rođeno od pučana usred puka, biti otkupitelj poniznih, ljudi »dobre volje«, na koje su anđeli zazvali mir.

Neznanog kralja, lotalicu Odiseja, nitko nije tako veselo dočekao, kao pastir Eumej u svojoj staji. Ali Uliks je dolazio na Itaku, da se osveti, vraćao se kući, da poubija svoje neprijatelje. Isus se naprotiv rodio, da osudi osvetu, da zapovjedi praštanje neprijateljima. I ljubav betlehemijskih pastira baci u zaborav gostoljublje itačkoga svinjara.

TRI MUDRACA

Nekoliko dana poslije dodoše tri mudraca iz Kaledonije te klekoše pred Isusom. Dodoše možda iz Ekbatane, a možda i s obala Kaspijskog mora. Jašući na svojim devama nosili su, obješene na sedlima, pune torbe i tako predoše Tigris i Eufrat, prevališe nomadsku pustinju i prodoše kraj obale Mrtvoga mora. Nova zvijezda, slična repatici, što se svako toliko pojavljivala, da javi rođenje koга proroka ili smrt cesarovu, dovede ih sve do Judeje. Dodoše, da se poklone kralju, a nađoše djetesce, što siše, slabo povijeno i sakriveno u staji. Tisuću godina po prilici prije njih došla je s istoka kraljica na poklon Judeji i donijela svoje darove: zlato, mirodije i dragocjene dragulje. Ali ona nađe na prijestolju velikoga kralja, najvećega, što je ikada vladao u Jeruzalemu, i od njega nauči ono, što je nitko drugi nije mogao naučiti. Mudraci, koji su se držali mudrijim od kraljeva, nađoše, naprotiv, dijete, rođeno prije nekoliko dana, dijete, koje još nije znalo ni pitati ni odgovarati, koje će, kad odraste, prezreti materijalno blago i znanje o materiji.

Mudraci nijesu bili kraljevi, ali su u Mediji i Perziji bili gospodari kraljeva. Kraljevi su zapovijedali narodima, ali su mudraci vodili kraljeve. Oni su bili žreci i tumači snova, proroci i ministri, pa su jedino oni mogli doći u dodir s Ahom, Mazdom, Dobrim Bogom; jedino su oni poznavali budućnost i udes. Svojim rukama ubijali su štetne životinje i ptice zlokobnice. Čistili su i duše i polja: ni jedna žrtva nije bila Bogu mila, ako je nijesu prinijele njihove ruke, i nijedan se kralj nije zaratio prije nego je

njih saslušao. Znali su nebeske i zemaljske tajne. U ime znanosti i vjere imali su prvenstvo u svemu svome narodu. Oni su usred naroda, koji je živio za materiju, bili predstavnici duha.

Bilo je, dakle, pravo, da dođu pokloniti se Isusu.

Poslije životinja — naravi! — poslije pastira — naroda! — dođe i treća moć — znanje! da savi je koljeno pred betlehemskim jaslama. Stara istočnjačka svećenička kasta poklonila se novom Gospodinu, koji će slati svoje vjesnike prema zapadu. Mudraci se klanjaju onome, koji će znanje riječi i brojeva podložiti mudrosti ljubavi. Mudraci u Betlehemu predstavljaju stara bogoslovlja, koja priznaju konačnu objavu, predstavljaju znanost, što se ponizuje pred nevinošću, bogatstvo, što pada pred noge siromaštvu. Oni prinose Isusu ono zlato, što će ga Isus pogaziti, ne prinose ga, jer bi ga siromašna Marija mogla trebati, nego da prije vremena poslušaju evanđeoske savjete: prodaj, što imaš, i daj siromasima. Ne darivaju miris, da svladaju smrdež staje, već zato, jer se njihove liturgije svršuju, pa im ne će više trebati ni dim ni miris za njihove oltare. Prinose mirhu, koja služi za pomazivanje mrtvaca, jer znadu, da će ovo dijete umrijeti mlado, a majci će, što se sada smiješi, trebati mirodije, da pomaze mrtvo tijelo. U sjajnim crkvenim i kraljevskim plaštovima, klečeći na slami, oni, jaki, učeni, gatar, prinose same sebe kao zalog pokornosti svijeta.

Isus je sada primio sve nadarbine, na koje je imao pravo. Čim odu mudraci, početak će ga progoniti oni, koji će ga do smrti mrziti.

OKTAVIJAN

Kad se Krist pojavio na zemlji, zemljom su vladali zločinci, i ljudi su ih slušali. I on se rodi podložan dvojici gospodara, jednome jačemu i daljemu u Rimu, drugome zloglasnijem i bližem u Judeji. Jedna mrcina, pustolovna i srećna, uz cijenu pokolja, zakvači carstvo, druga mrcina, također pustolovna i srećna, zakvači, uz cijenu pokolja, kraljevstvo Davidovo i Salamunovo.

Obojica se popeše na tu visinu opakim i nezakonitim putovima: građanskim ratovima, izdajama, okrutnostima i mrcvarenjima. Bijahu rođeni, da se razumiju. Bijahu doista prijatelji i sukrivci, koliko je dopuštalo vazalstvo podložnog zlikovca prema zlikovcu gospodaru.

Oktavijan, sin veletrijskog lihvara, pokaza se kukavicom u ratu, osvetljivcem u pobjedama, izdajnikom prema prijateljima, okrutnikom u odmazdama. Jednome osuđeniku, koji je zamolio, da mu dade barem pokop, odgovori: To je posao strvinara. Izmrcvareni Perudiinci zamoliše milost, a on im odgovori: moriendum esse (treba umrijeti!). Pretoru Kv. Galiju, radi same sumnje, sam iskopa oči prije nego ga dade zadaviti. Kad je dobio carstvo, pobije i rasprši neprijatelje, prisvoji sve službe i vlasti, a zatim navuče krinku blagosti, a od mladenačkih opaćina ostade mu samo razbludnost. Pričalo se, da je u mladosti dva puta prodao svoje djevičanstvo: prvi put Cezaru, drugi put u Španiji Hirciju za 300.000 sestercija. Sad se zabavljao mnogovrsnim razvodima, novim svadbama sa ženama, što ih je otimao svojim prijateljima, i gotovo javnim preljubama glumeći učitelja morala.

Ovaj je opaki i bolježljivi čovjek bio gospodar zapada, kad se rodio Isus, a nije znao, da se rodio onaj, koji će na kraju konca srušiti ono, što je on osnovao. Njemu je dostojala filozofija maloga, debelog plagijatora Horacija: uživajmo danas vino i ljubav, smrt nas bez nade čeka; ne gubimo ni jednoga dana. Zaman je pjevao Kelt Virgilije, čovjek sa sela, prijatelj sjena, mirnih volova i zlatnih pčela, onaj, što je s Enejom sišao u Averno, da motri muke osuđenika, onaj što je prelio svoju nemirnu turobnost u glazbu riječi; zaman je ljubazni i nabožni Virgilije navijestio novo doba, novi red i novi rod, kraljevstvo nebesko, bljeđe i svjetovnije od onoga, što će ga navješćivati Isus, ali plemenitije i čišće od paklenoga kraljevstva, što se pripravljalo. Zaman, jer je August u onim riječima vidio samo pastirske maštanije, a možda je čak i držao, da je on, pokvareni gospodar pokvarenjaka, navješteni Spasitelj, obnovitelj kraljevstva Saturnova. Ali je ipak, vjerojatno prije svoje smrti, naslutio rođenje Isusa, pravoga kralja, koji će oboriti kralja zla, veliki istočnjački Augustov štićenik, njegov podložnik u Judeji, Herod Veliki.

HEROD VELIKI

Herod je bio neman: jedna od najvjerolomnijih nemani, što potekoše iz žege istočnjačkih pustinja, koja je inače rodila mnoge strasne nemani. Ne bijaše ni Hebrejac, ni Grk, ni Rimljanin. Bijaše Idumejac, barbarin, koji je plazio pred Rimom i majmunski oponašao Grke, da jače osigura vlast nad Hebrejcima. Sin izdajice, prisvoji kraljevstvo od posljednjih gospodara, nesrećnih Hasmonejaca. Da uzakoni svoju izdaju, oženi se njihovom nećakinja, Marijanom, koju je poslije ubio radi neopravdane sumnje. To nije bio prvi njegov zločin. Prije toga izdajnički dade zagušiti rođaka Aristobula, a na smrt osudi drugog rođaka, Josipa i Irkana Drugoga, posljednjeg vladara pobijeđene dinastije. Nezadovoljan, što je usmrtio Marijanu, dade pogubiti i njezinu majku Aleksandru i sinove Babine, samo zato, jer su bili daleki rođaci Hasmonejaca. U isti mah za zabavu dade žive spaliti Judu iz Sarifeja i Matiju iz Margalota zajedno s drugim farizejskim poglavicama. Kasnije se poboja, da će sinovi, što ih je imao s Marijanom, osvetiti svoju majku, pa ih dade zadaviti, a pred samu smrt naredi, da mu ubiju i trećega sina, Arheleja. Razbludan, sumnjičav, okrutan, pohlepan za zlatom i za slavom nije nikada imao mira ni u samom sebi, ni izvan kuće, ni u Judeji. Da se zaborave njegova umorstva, darova puku rimskom trista talenata, da ih potroši na svečanostima. Da bi predobio Augusta za svoje nevaljalštine, ponizi se pred njim, a pred smrt ostavi mu deset milijuna drahmi i povrh toga zlatan brod za njega, a srebrn za Liviju.

Ova odvratna soldačina, ovaj neuljuđeni Arapin trudio se, da se sprijatelji s Helenima i Hebrejcima i da ih pomiri. Pođe mu za rukom kupiti izrođene Sokratove potomke, koji mu čak u Ateni podigoše spomenik. Ali Hebrejci su ga mrzili sve do smrti. Uzalud ponovno sagrađi Samariju i uzalud obnovi jeruzalemski hram: on je za njih bio i ostao poganin i otimač.

Dršćući kao nevježe i kao zlotvori pred starost, trzao se na svaki šuštaj lista, na svaku kretnju sjene. Sujevjeran kao svi istočnjaci, lakovjeran prema slutnjama i proroštvima, lako je mogao vjerovati Trojici, što dođoše iz Kaldeje, vođeni od zvijezde, u zemlju, što ju je on na prijevru ukrao. Svaki ga je pretendent, pa i umišljeni, mogao nagnati da zadršće. A kad od mudraca doznade, da se rodio kralj judejski, uzdrhta njegovo nemirno barbarsko srce. Videći da se astrolozi ne vraćaju, da mu pokažu, gdje se ukazao novi Davidov potomak, naredi, da se pobiju sva betlehemska djeca. Josip Flavije prešutio je ovo posljednje djelo kraljevo: no nije li onaj, koji je dao pogubiti svoju rođenu djecu, bio sposoban istrijebiti djecu, koja ne potekoše od njega?

Nitko nikada nije doznao, koliko je djece palo kao žrtva Herodovu strahu. Nije to uostalom prvi put, da su u Judeji okrenuti pod nož oni, što sišu još materino mlijeko. U starinska vremena sam je hebrejski narod kažnjavao neprijateljske gradove pokoljem staraca, žena, mladića i djece. Štedio je samo djevojke, da ih učini robinjima i priležnicama. Sada je Idumejac primijenio zakon odmazde na narod, koji ga je prisvojio.

Ne znamo, koliko je bilo nevine djece, ali znamo, ako možemo povjerovati Makrobiju, da je među djecom bio i Herodov sinčić, koji se nalazio kod dojkinje u Betlehemu. Možda je za staroga ženomorca, sinomorca i to bila osveta, a možda je i trpio, kad mu donesoše vijest o zabludi. Malo

poslije i sam je morao ostaviti život oboljevši od gnusnih bolesti. Tijelo mu je živo gnjilo: crvi su mu trošili jaja. Noge su mu bile upaljene, disanje kratko, a dah mu je zaudarao. Odvratan sam sebi, pokušao se za stolom ubiti nožem i napokon umre, nakon što je naredio Salomi, da dade pogubiti mnogo utamničenih mladića.

Pokolj nevinih bio je posljednji čin gnusnoga i krvavog starca. Ova žrtva nevinosti oko kolijevke Nevinoga; ova krvava paljenica za onoga, koji se rađa, da pruži svoju krv za oprostjenje krivcima; ova ljudska žrtva za onoga, koji će jednoga dana biti žrtvovan, ima proročko značenje. Tisuće i tisuće nevinih morat će umrijeti poslije njegove smrti radi jednog jedinog prestupka — jer su vjerovali u Njegovo uskrsnuće. On se rodio, da umre za druge, a evo tisuće rođenih umiru za njega, kao da iskupljuju njegovo rođenje.

Strahovita je tajna u ovom krvavom prinosu čistih, u ovom desetkovanju vršnjaka. Oni su pripadali naraštaju, što ga je imao izdati i razapeti. Ali oni, što ih zaklaše Herodovi vojnici, ne vidješe ga i ne dospješe vidjeti, kako ubijaju njihova Gospodina. Spasiše ga svojom smrću, a sebe spasiše zauvijek. Bili su nevini i ostatak će nevini u vijeke. Osvetit će ih jednoga dana njihovi oci i preživjela braća, ali će im se oprostiti, jer ne znaju, što rade. Navече, čim su betlehemske kuće utonule u mrak i kad su se zapalile prve svijeće, Majka ode potajice kao bjeGUNICA, kao tatica, kao progonjena. Krade jedan život kralju, spašava nadu naroda, pritišće na prsa svoga sinčića, svoje bogatstvo, svoju muku.

Kreće prema zapadu: prelazi staru zemlju kanansku i — dani su kratki — uz mala zaustavljanja ugleda Nil, dođe u zemlju Mizraim, koja je toliko suza stajala njezine prede prije 14 vjekova.

Egípat, zemlja puna veličine i sramote prvih epoha. afrička Indija, gdje se valovlje povijesti razbijalo o smrt — Pompej i Antonije prije nekoliko godina na njegovim obalama dovršise život i san o carstvu — ova čudesna zemlja, rođena od vode, pržena od sunca, zalivena mnoštvom krvi različitih naroda; ova zemlja, koja je stan tolikih bogova u liku životinja, ova apsurdna i nadnaravna zemlja bijaše, radi kontrasta, određena za utočište beguncu.

Bogatstvo Egipta je blato, tusti glib, što ga svake godine Nil izbacuje u pustinju skupa s gmazovima. Stalna misao Egipta bila je smrt. Pretili egipatski narod nije htio smrti, nijekao je smrt. Mislio je savladati smrt oponašanjem materije, pomastima, kamenim kipovima poput tjelesa od mesa, koje su klesali njegovi kipari. Bogati, gojazni Egípcanin, sin gliba, poklonik vola i boga pseće glave nije htio umrijeti. On je za drugi život gradio neizmjerne groblja, prepuna povezanih i namirisanih mumija i slika u drvetu i mramoru, dizao je piramide nad svojim leševima, da ih gomila kamenja sačuva od rasula.

Kad Isus bude mogao govoriti, izustit će osudu protiv Egipta: Egipta, koji nije samo na obalama Nila, Egipta, koji nije još iščeznuo s lica zemlje zajedno sa svojim kraljevima, sa svojim jastrebovima, sa svojim zmijama. Strahu Egípcana Krist će dati svoj odlučni i vječni odgovor. Osudit će bogatstvo, što dolazi iz gliba i vraća se u glib, osudit će sve trbušaste fetiše s obala nilskih. A pobijedit će smrt bez klesanih ljesova, bez kraljevskih mrtvačnica, bez kipova od granita i bazalta. Pobijedit će smrt učeći, da je grijeh proždrljiviji od crva i da je čistoća duha jedina mirodija, što čuva od raspadanja.

Poklonici blata i životinja, sluge bogatstva i živine ne će se moći spasiti. Neka njihovi grobovi budu visoki kao planine, urešene kao ložnice kraljica, sačuvati će samo

pepeo i mulj, koji mijenja mjesto kao životinjska strvina. Ne slavi se pobjeda nad smrću oponašajući život kamenom ili drvetom. Kamen se lomi i vraća u prah, drvo pljesnivi i vraća se u prah, a oboje je blato, vječno blato.

IZGUBLJEN I NAĐEN

Egipatsko progonstvo bijaše kratkog vijeka. Isusa povrate, u naručju Majke, ljubljena cijelim dugim putem strpljivim hodom magareta, u očinsku kuću u Nazaret, u siromašnu kuću i radionicu, gdje je bat udarao, a pila zujala do sunčeva zapada.

Kanonisti evanđeliste ne daju vijesti o ovim godinama; apokrifi pričaju i odviše, ali njihove su priče gotovo klevetničke.

Luka, mudri liječnik, zadovoljava se napomenom, da je dječak »rastao i jačao«, dakle da nije bio slabašan i bolježljiv. Dječak zdrav i pravilno razvijen, kako je morao biti onaj, koji će drugima samim dodiranjem ruke vraćati zdravlje. Luka pripovijeda, da su Isusovi roditelji išli svake godine u Jeruzalem o blagdanu Prijesnoga kruha, koji se slavio kao uspomena na odlazak iz Egipta. Mnogi su išli zajedno: susjedi, prijatelji, rođaci, da na taj način putuju u društvu i da prikrate dugi i dosadni put. Išli su veselo, više kao da idu na kakvu svečanost, nego na spomen blagdan trpljenja, jer je pasha u Jeruzalemu bila velika svečanost, sastanak svih Židova, raspršanih po carstvu.

Dvanaest pasha bijaše minulo od Kristova rođenja. One se godine vrati nazaretska družba iz svetoga grada, i Marija opazi, da joj sin nije s njima. Cio ga je dan tražila propitkujući sve znance, što ih je srela, da li su ga vidjeli, ali nitko nije ništa znao o njemu. Sutradan se majka vrati natrag; opet prevali isti put, obiđe ulice i trgove jeruzalemske upirući crne oči u svakoga dječaka,

na koga se namjerila; pitala je majka na pragovima kuća, preporučivala se zemljacima, koji još nijesu bili otputovali, da joj pomognu pronaći iščeznulog dječaka. Kad majka izgubi sina, nema mira, dok ga ne pronađe; ne misli na se, ne osjeća truda, znoja i glada. Ne trese praha s odjeće, ne uređuje vlasi, ne mari za radoznalost tuđinaca. Njezine zaprepaštene oči vide samo sliku onoga, što nije kraj nje.

Napokon, trećega dana, pođe u hram, stane razgledavati po dvorištima i na koncu opazi, u sjeni jednoga trijema, četicu staraca, kako razgovaraju. Primakne se bojažljivo — jer se činilo, da su oni u dugim plaštevima i s dugim bradama ugledni ljudi, koji ne će ni pogledati ženu iz Galileje — i među njima zamijeti valovitu kosu, sjajne oči, smeđe lice i svježa usta svoga Isusa. Starci su razgovarali s njenim sinom o zakonu i prorocima. Pitali su ga, a on je odgovarao i pitao nakon odgovora, a oni su ga poučavali čudeći se, da dječak u tim godinama tako dobro pozna riječi Gospodnje.

Marija zastade nekoliko časaka motreći ga — i kao da nije vjerovala svojim očima: malko prije srce joj je kucalo od žudnje, a sada joj jače zakuca od začuđenja. Ali ipak nije mogla više odoljeti, pa ga iznenada glasno zovne po imenu. Starci se povuku, a žena izme sina, privije ga snažno na grudi bez riječi kvaseći mu lice suzama, što ih je dosada susprezala od stida. Uhvati ga čvrsto, povede ga sa sobom i, uvjerena da je s njom, da ga je našla, sretna se majka sjeti očajne majke.

— Zašto si nam to učinio? Evo, otac tvoj i ja tražili smo te rastuženi.

— Zašto si me tražila? Zar ne znaš, da se ja moram baviti stvarima svoga oca? Teške riječi, pogotovu, kad ih izusti dvanaestgodišnji sin majci, koja je trpjela tri dana.

»A oni« — nastavlja Evandelist »ne razumješe, što im reče«. Ali mi, nakon toliko godina kršćanskog iskustva, možemo razumjeti one riječi, koje su se na prvi mah činile tvrde i ohole.

Zašto me tražite? Zar možda ne znate, da se ja ne mogu izgubiti, da me nikad nitko ne će izgubiti, pa ni oni, što će me poslati pod zemlju. Ja ću biti posvuda, gdje u me vjeruju, ako me očima i ne vide. Ni jedan me čovjek ne može izbrisati, ako me drži u svome srcu. Ne ću se izgubiti, kad budem sam u Maslinskom vrtu, kad budem sam u grobu. Ako se sakrijem, vratiti ću se; ako umrem, uskrsnut ću: tko me izgubi, mora me naći.

A tko je onaj otac, o kome mi govoritte? On je otac po zakonu, sudeći ljudskim načinom, ali moj je pravi Otac na nebesima; to je otac, koji je govorio patrijarsima licem u lice, onaj koji je stavljao riječi u usta prorocima. Ja moram znati, što je njima rekao o meni, moram znati njegove vječne odluke i zakone, što ih je propisao svome narodu, moram znati ugovore, koje je sa svima sklopio. Da izvršim ono, što je zapovjedio, moram se baviti onim, što je doista njegovo. Što je zakonska, ljudska, vremenita veza prema mističnoj, duhovnoj i vječnoj vezi?

TESAR

Ali još ne bješe došao čas, da se Isus konačno pojavi. Još se ne ču Ivanov glas, i Isus s ocem i majkom krenu u Nazaret i vrati se u Josipovu radionicu, da mu pomaže u njegovu poslu.

Isus nije bio ni u židovskim ni u grčkim školama, ali nije bio bez učitelja. On poznaje tri najveća učitelja: Rad, prirodu i knjigu.

Ne smije se nikako zaboraviti, da je Isus bio radnik i posinak radnikov. Ne smije se smetnuti s uma, da se rodio siromah, među narodom, koji radi svojim rukama, koji svojim rukama zarađuje svađdanji kruh, pa da je i on, prije nego je navijestio blagu vijest, svojim rukama zarađivao svađdanji hljeb. One njegove ruke, što su blagosiljale bezazlene, što su liječile gubavce i prosvijetljivale slijepe, što su uskrisivale mrtvace, one ruke, što su bile probodene čavlima na drvetu, te su se ruke kupale u znoju od rada, te su ruke osjećale tegobe rada i dobivale žuljeve od rada, te su ruke zabijale čavle u drvo — to su ruke radničke.

Isus je prije obrađivao materiju nego duh, bio je siromah prije nego je pozvao siromahe na svečanost svoga kraljevstva. Nije se rodio u raskošnoj kući, među bogatašima, na postelji pokrivenoj vunom i grimizom. Potomak kraljeva, živi u radionici jednoga tesara, Sin Božji, rodio se u staji. Ne pripada kasti velikaša, aristokraciji ratnika, družini bogataša, zboru svećenika. Rodio se u zadnjem društvenom razredu, ispod koga su samo skitnice, prosjaci, izgonasi, robovi, zločinci i bludnice. Kad više ne bude

ručni radnik nego duhovni, sve to više će padati u očima uglednih lica, i tražit će svoje prijatelje među onim nesrećnim društvom, koje je ispod plebsa. Isus će, očekujući dan, u koji će stupiti u pakao živih, prije nego siđe u pret-pakao mrtvih, u hierarhiji kasta, što vječno dijele ljude, predstavljati običnog radnika i ništa više.

Isusov je zanat jedan od četiri najstarija i najsvetija zanata. Među ručnim zanatima, zanati seljački, zidarski, kovački i tesarski najviše su srasli s ljudskim životom, a u isti mah oni su najneviniji i najpobožniji. Vojnik se izrodi u pljačkaša, mornar u gusara, trgovac u pustolova, ali seljak, zidar, kovač i tesar ne izdaju svoj posao, ne mogu ga izdati, ne kvare se. Ponajviše obrađuju domaće gradivo i moraju ga oblikovati u vidljiva, čvrsta, stvarna i istinska djela, na oči sviju i na službu svima. Težak kopa zemlju i vadi iz nje kruh, koji jede i svetac u svojoj pećini i ubojica u tamnici. Zidar kleše kamen i gradi kuću i za siromaha, i za bogataša i za Boga. Kovač ražaruje i savija gvožđe za vojničku sablju, za težački lemeš, za tesarski bat. Tesar pili i prebija drvo, da napravi vrata, koja će štititi kuću od razbojnika, da napravi krevet, na kome će umirati i nevini i razbojnici. Ove su stvari jednostavne, obične, općenite, tako obične, jednostavne i općenite, da ih više i ne gledamo, pa prolaze neopažene pred našim očima, naviknutim na zamršena čudesa. One su najjednostavnije čovječje tvorevine, ali čudesnije i potrebnije od svih, koje su obretene kasnije.

Tesar Isus je živio, u svojoj mladosti, posred ovih stvari i tvorio ih je vlastitim rukama, i po prvi put je ušao, pomoću stvari, koje je on učinio, u vezu s najintimnijim i najsvetijim životom čovječjim, sa kućnim životom. Izrađivao je sto, za kojim je tako slatko sjediti s prijateljima, pa ako je među njima i kakav izdajnik. Gradio je postelju, na kojoj čovjek prvi i posljednji put diše, kov-

čeg, u koji seoska žena zatvara svoje uboge krpe, pregače i svetačne rupce i bijele, uglačane košulje za svadbu; činio je načve, u kojima se mijesi brašno, a kvas ga diže, dok ne bude gotovo za peć; stolac, na koji starci uveče sjedaju i pričaju o mladosti, koja se ne može više vratiti.

Dok su se jasni i lagani ostruisci savijali pod oštracem blanje, a pilotina padala na zemlju uz oštar zuj pile, sigurno je Isus često mislio na Očeva obećanja, na proročke izjave, na posao, koji se ne će sastojati od klinova i nacrt, nego od duha i istine.

Zanat ga je naučio, da živjeti znači pretvarati mrtve i nekorisne stvari u žive i korisne, da najprostija tvar, obrađena i oblikovana, može postati dragocjenom pomoćnikom ljudima; ukratko, on je naučio, da se za spasenje treba promijeniti, i isto onako, kako se od grbava, čvorava i zamazana maslinova panja izradi postelja za dijete i ženu, može se od prljava novčara i nesretne bludnice učiniti građane kraljevstva nebeskoga.

OČINSTVO

U prirodi, gdje sunce grije dobre i zle, gdje žito raste i žuti, da daje kruh Hebrejcu i poganinu, gdje zvijezde sjaju nad sjenicom pastirskom i nad bratoubičinom robijašnicom, gdje zrnje grožđa šara i nabrekne, da daje vino za svadbeni pir i razbojničku pijanku; gdje ptice nebeske nalaze hranu bez muke pjevajući slobodno; gdje lukave lisice imaju sklonište, a ljiljani se odijevaju raskošnije od kraljeva — u toj prirodi Isus je našao zemaljsku potvrdu za svoju vječnu stalnost, da Bog nije gospodar, koji tisuće godina prigovara za dobročinstvo jednoga dana niti da je strogi sudac, koji naređuje, da se istrijebe neprijatelji, a niti veliki sultan, koji hoće, da ga služe satrapi visokoga roda i koji pozorno pazi, da njegove sluge izvršuju do posljednje sitnice stroge obredne etikete njegova kraljevskoga dvora, to jest hrama. Krist je kao sin znao, da je Bog Otac otac svih ljudi, a ne samo Abrahamova naroda. Ljubav je muževljeva jaka, ali putena i ljubomorna; bratska je ljubav često otrovana zavišću; sinovska je ljubav često otrovana bunom; prijateljska zamazana prijevarom; gospodareva naduta oholom popustljivošću: samo je očeva ljubav prema djeci savršena ljubav, čista, nesebična ljubav. Otac za sina radi ono, što ne bi ni za koga drugoga radio. Sin je njegovo djelo, put njegove puti, kost njegovih kostiju, dio njega samoga, što raste pokraj njega dan na dan; nastavak, usavršavanje i dopunjavanje njegova bića. Starac oživljuje u mladiću; prošlost se ogleda u budućnosti. Onaj, koji je živio, žrtvuje se za onoga, koji ima živjeti. Otac živi za sina, veseli se sinu, gleda sebe u sinu i po-

nosi se njime. Kad kaže: stvor, misli na se, stvoritelja. Sin mu se rodio u času naslade, u zagrljaju sa ženom izabranom između svih žena, rodila ga je božanska bol njegove žene. Poslije ga je stajao suza i znoja. Vidio ga je, kako raste kod njegovih nogu, uz njegov bok. Grijao je njegove male, hladne ruke među svojim. Čuo je njegovu prvu riječ — vječno i vazda novo čudo! — opazao je njegove prve korake, kad je teturao po pločniku njegove kuće. Gledao je, kako se, malo pomalo, u onom tijelu, što je stvoreno od njegova, pred njegovim očima, rađa, klija i javlja duša, nova ljudska duša: jedino blago, koje se ne može kupiti. Opaža, kako se u dječjem licu ocrtava njegovo obličje i obličje njegove žene, one žene, s kojom samo u onom zajedničkom plodu postaje jedno isto tako, da im se tjelesa više ne dijele — dvoje, koji bi htjeli u ljubavi biti samo jedno tijelo, a to im uspijeva samo u njihovu sinu — te se otac, pred ovim novim bićem, svojim djelom, osjeća moćnim, srećnim i dobrotvornim stvoriteljem. Sin očekuje sve od oca i dok je malen, pouzdava se samo u oca i siguran je samo uz oca. Otac zna, da mora živjeti za sina, raditi za sina i trpjeti za sina. Otac je zemaljski Bog za sina, a sin je poput Boga za oca.

U očevoj ljubavi nema ni običaja ni dužnosti bratovljeve, nema računa ni utakmice prijateljeve, razbludne želje dragoga, nema himbene odanosti slugine. Očeva je ljubav čista ljubav, jedina prava ljubav, jedina, koja se može zvati ljubavlju, bez natruhe stranih elemenata u svojoj biti: to je sreća žrtvovanja za tuđu sreću.

Ovu misao o Bogu kao ocu — jedna od velikih novosti Kristove blage vijesti — ovu duboko utješnu misao, da je Bog otac i da nas ljubi, kao što otac ljubi svoju djecu, a ne kao što kralj voli robove, i da kruh svagdanji daje svim svojim sinovima te da veselo prima i one, što sagriješe, kad se povrate, da naslone glavu na njegove

grudi; ovu misao, što zatvara razdoblje staroga zavjeta i označuje početak novog zavjeta, Isus je našao u naravi. Kao sin Božji i posve jedno s Ocem, bio je vazda svijestan toga očinstva, koje su jedva naslućivali i najvidovitiji proroci. Ali sada, kao dionik svih ljudskih iskustava, vidi, da se ona odrazuje i objavljuje u svemiru, pa će upotrebiti najljepše slike prirodnoga svijeta, da javi ljudima svoju novu, veselu vijest.

Isus je poput svih velikih duhova ljubio prirodu. Grešnik, koji hoće, da se očisti, svetac, koji želi moliti, pjesnik, koji kani stvarati, bježe na gore, u sjenu drveća, k žuboru vode, na livade, koje mirišu po nebu ili na puste vrleti, koje sunce peče. Isus je uzeo svoj jezik iz prirode. Nikada gotovo ne upotrebljava učenih riječi, apstraktnih pojmova, bezbojnih i općenitih izraza. Njegove su besjede nakićene bojama, prožete mirisom polja i vrtova, oživljene slikama domaćih životinja. On je u svojoj Galileji gledao, kako smokva jedri i zori pod velikim crnim lišćem. Gledao je, kako se loze pomlađuju pupovima, a na mladicama vise grozdovi, plavi i ljubičasti, na radost trgača. Gledao je, kako goruščica, od nevidna sjemena, razraste u stablo bogato laganim granama. Noću je slušao plačljivi šuštaj trstike, koju vjetar trese uzduž jaruga. Gledao je, kako u zemlju ukapaju zrno žita, koje će uskrsnuti u obliku jedra klasa. Gledao je, čim bi se zrak smlačio, lijepe, crvene, žute i ljubičaste ljiljane u plahom zelenilu žita. Gledao je svježju, gustu travu, što danas buji, a sutra će suha izgorjeti u peći. Gledao je mirne i zloćudne životinje, goluba, što guče o ljubavi na krovu, malo taštoga radi svoга sjajnoga vrata; orlove, što se sunovraćaju širokim krilima na svoj plijen; vrapce u zraku, koji ne mogu, ako Bog ne dopusti, pasti kao carevi; gavrane, koji oštirim kljunom gule strvine; brižnu kokoš, što zove piliće pod krila, čim se nebo zacrni i zatutnji; izdajničku lisicu, koja se, pošto

među živadi počini pokolj, zavuče u mrak svoja duplja; pse, što štekću pod gospodarevim stolom, da ustima prinesu mrvicu i koščicu, što padnu na zemlju. A vidio je i zmiju, kako plazi među travom i kako se sakriva među raspuklim kamenjem grobova.

Rođen među pastirima, da postane pastir ljudi, morio je i ljubio ovce; ovce, što traže zalutalo jagnje; jagance, što tuže za majkama, što sišu majke gotovo sakriveni pod njihovim runima; ovce, što pasu po mršavim i vrućim pašnjacima njegovih brežuljaka. On je jednakom ljubavlju ljubio zrnice, što se jedva vidi na dlanu i staru smokvu, što pod svojom sjenom drži svu siromaškovu kuću; ptice nebeske, što niti siju niti žanju i ribe, što blistaju kao srebro u mreži i hrane njegove vjernike. A podižući oči za sparnih večeri, koje legu oluje, vidio je munju, što izlazi s istoka i siječe crni zrak sve do zapada.

No Isus nije čitao samo iz otvorene i šarene knjige prirode. On zna, da je Bog govorio ljudima po anđelima, patrijarsima i prorocima. Njegove su riječi, zakoni i pobjede napisane u knjizi. Isus pozna znakove, kojima mrtvi ostavljaju nerođenima misli i uspomene starih vremena. Čitao je samo one knjige, u kojima su njegovi pređi napisali povijest njegova naroda, ali ih i po pismu i po duhu pozna bolje od naučitelja i književnika, i to će mu dati pravo, da se od učenika promijeni u učitelja.

STARI ZAVJET

Među narodima Hebrejci su bili najsretniji i najnesretniji narod. Njihova je povijest misterij, koji počinje idolom u vrtu naslada, a svršuje tragedijom na Golgoti. Sjajna ruka Gospodnja umijesila je njihove pređe, koji su postali gospodari raja, zemlje vječnoga, plodnog ljeta usred rijeka i zemlje, u kojoj su visjeli plodovi bogatoga istoka, puni sokova, u sjeni novoga lišća, na dohvat ruke. Nebo, svježije od nove tvorevine, obasjano prije nekoliko dana, još neokaljano oblacima, još neranjeno munjama, neizmučeno zapadima, bdjelo je nad njima sa svim zvijezdama.

Njih dvoje moralo je ljubiti Boga i jedno drugo: to je bio prvi zavjet. Bez muke, bez boli, bez smrti i njezina straha.

Prvi neposluh donese prvu kaznu: progonstvo. Muškarac je osuđen na rad, žena na porođaj. Rad je mučan, ali daje nagradu u ljetini; porođaj je mučan, ali daje utjehu u djeci. Ipak ove dvije sreće, niže i nesavršene, minuse brzo, kao lišće, što ga proždire gusjenice.

Brat po prvi put ubi brata; padnuvši na zemlju, ljudska se krv pokvari i zavonja grijehom. Ljudske se kćeri spojiše sa sinovima Božjim, i od njih se rodiše gorostasi, divlji živinski lovci, ubojice, koji pretvoriše svijet u krvavi pakao.

Onda Bog posla drugu kaznu: da očisti zemlju u beskrajnom krstu, uguši u potopnim vodama sve ljude i njihove prestupke. Samo jedan pravednik bude spašen, i on s Bogom utvrdi drugi ugovor.

Noe započe stara, sretna vremena patrijarha. Pastiri, lutaoci, glavari, stogodišnjaci, što su se skitali između Kaldeje i Egipta tražeći pašnjake, studence i mir. Nijesu imali stalne domovine, ni kuća, ni gradova. Ozada su, u dugim povorkama poput vojske, išle plodne žene, ljubazna djeca, pokorne snahe, nebrojeni unuci, djeca unuka, poslušne sluge i sluškinje, roškasti bučni volovi, krave s obješenim vimenima, crveni junci igrači, deve zemljane boje, tovarni konji snažnog hrpta, koze visoke glave, koje nestrpljivo udaraju nogom i, sakrivene među bremenima, zlatne i srebrne posude i domaći kumirići, kameni ili kovni.

Kad bi prispjeli na određeno mjesto, razapeli bi šatore blizu bunara, a patrijarh je sjedio vani, u sjeni hrastova i smokava i motrio golemi tabor, iz kojega se dizao dim s ognjišta i razlijegao žamor žena i pastira pomiješan s rikom i blejanjem blaga. A patrijarh, gledajući sve one žene i svu onu djecu poteklu od njegova sjemena, promatrajući sve ono stado, što je bilo njegovo — potomstvo ljudsko i potomstvo životinjsko, što se iz godine na godinu množilo — gledajući sve to, patrijarh bijaše zadovoljan u srcu svome.

Naveče je dizao oči, da pozdravi prvu ranu zvijezdu, što je gorjela kao bijeli oganj na vrhu brežuljka, a katkad je njegova bijela, rudasta brada sjala na bijelom svijetlu mjeseca, što ga bijaše navikao gledati na noćnom nebu više od sto godina.

Katkada mu je anđeo Gospodnji dolazio u pohode i blagovao za njegovim stolom, prije nego mu javi vijest, ili je sam Gospodin, za vrućih časova u odijelu ratnika, dolazio i sjedio sa starcem u sjeni šatora te bi zajedno govorili, licem u lice, kao dva prijatelja iz mladosti, koji se ponovno nađu i razgovaraju o svojim zgodbama. Plemenski poglavica, gospodar slugu, postajao je sam sluga slušajući zapovijedi, savjete, obećanja i vijesti svoga božanskoga

Gospodara. I među Jahvom i Abrahamom bi utvrđen treći ugovor, savršeniji od prvih dvaju.

Sin jednoga patrijarha, koga su braća prodali u ropstvo, postane moćan u Egiptu i on onamo pozove sve svoje: Hebrejci drže, da su našli domovinu, te napreduju brojem i bogatstvom. Ali se dadoše zavesti od egipatskih bogova, i Jahve pripravi treću kaznu. Zavidni Egipćani povrate ih u bijedno ropstvo. Da kazna duže potraje, Gospodin otvrdne faraonu srce, ali na svršetku pošalje drugoga spasitelja, koji ih izvuče iz muka i blata. No kušnja nije dokončana. Četrdeset godina klate se po pustinji: oblak ih dima vodi po danu, ognjeni stup po noći. Bog im je obećao čudesnu zemlju, bogatu travama i vodama, osjenjenu vinogradima i maslinama, a međutim nemaju vode za piće ni kruha za jelo, pa oplakuju luk i bogove egipatske. Bog dade, i voda poteče iz kamena, a s neba padaju mana i prepelice. Ali Hebrejci, umorni i nemirni, izdadu svoga Boga, načine zlatno tele te mu se klanjaju. Mojsije, tužan kao svi proroci, neshvaćen od svojih poput svih spasitelja, praćen mrzovoljno, kao što mrzovoljno prate sve obretnike novih zemalja, uzmakne mučno pred ćudljivom i svadljivom ruljom i zamoli Gospoda, neka ga zauvijek uspava. Ali Jahve hoće pošto poto da utvrdi četvrti ugovor sa svojim narodom. Mojsije siđe sa zadimljene i gromorne gore noseći dvije kamene ploče, na kojima je sam Bog napisao deset zapovijedi.

Mojsije ne će vidjeti obećane zemlje, novoga raja, koji će osvojiti mjesto izgubljenoga. Ali je Božji zalog ispunjen: Josue i drugi junaci prijeđoše preko Jordana, uđu u zemlju Kanaan i pobijede narode. Gradovi padaju na zvuk trublja; Debora može pjevati svoju pobjedničku pjesmu. Narod nosi sa sobom Boga bitaka, sakrivena za zastorima, na kolima, što ih vuku volovi. Ali je mnogo neprijatelja, pa ne će da uzmakne pred novim došljacima. Hebrejci lutaju

amo tamo, pastiri i zlotvori, pobjednici, kad se drže pogodbi zakona, pobijedeni, kad ih zaborave. Gorostas, s kosom nikada ostrizenom, ubije sam tisuće Filistejaca i Amalečana, ali ga izdade jedna žena: neprijatelji mu iskopaju oči i postave ga da okreće mlinski kamen. Nije im dosta junaka, zažele kraljeve. Mladić iz plemena Benjaminova, visok i stasit, dok traži mačarice svoga oca, što su bile pobjegle, sretne proroka, koji mu izlije sveto ulje na glavu, i tako ga učini kraljem svega naroda. Saul, postavši jaki bojovnik, porazi Ananjane i Amalečane i osnuje novo vojničko kraljevstvo, koje je bilo na strah i trepet svim susjedima. Ali na nj se rasrdi isti onaj prorok, što ga je učinio kraljem, te mu stvori takmaca.

David, dječak pastir, ubije gorostasa, kraljeva neprijatelja, i harfom utazuje mračne navale kraljeva bijesa i, ljubimac kraljeva prvorodenca, zaruči kraljevu kćer i postade jedan od prvih kraljevih vojvoda. Ali Saul, sumnjičav i bijesan, hoće da ga ubije. David se skriva po planinskim pećinama, postaje poglavicom bandita, prijeđe u službu Filistejaca, a kad oni pobijede i ubiju Saula na bregovima Gelbore, postade on kraljem svega Izraela. Smioni ovčar, velik kao pjesnik i kao kralj, ali okrutan i razbludan, osnuje svoj dom u Jeruzalemu te s pomoću svojih gibelima, t. j. hrabrih, pobijedi i podloži okolne kraljeve. Hebrejaca se po prvi put boje. Vjekove i vjekove uzdisat će za Davidovim povratkom i stavljat će svoje nade u njegova potomka, koji će ih spasiti od potištenosti. David je kralj mača i pjesme, Salamon je kralj zlata i mudrosti. Podanici nose zlato za danak njegovoj kući. On kiti zlatom prvu sjajnu Jahvinu kuću; šalje brodove u daleki Ofir, da traže zlato. Kraljica od Sabe stavlja pred njegove noge vreću zlata. Ali sav sjaj zlata i mudrosti Salamonove nije dovoljan, da sačuva kralja od nečistoće, a kraljevinu od propasti. On se ženi tuđinkama i klanja se tuđinskim

bogovima. Gospodin oprašta njegovoj starosti sjećajući se njegove mladosti; ali čim on umre, kraljevina se razdijeli, i započeše tamni i sramotni vijekovi rasapa. Dvorske zavjere, ubojstva kraljeva, pobune glavara, nesretni bratski ratovi, vremena bestidna idolopoklonstva praćena časomičnim pokoravanjem ispunjavaju doba pocjepkanosti. Proroci ustaju da opominju, ali ih kraljevi ne slušaju, već ih progone. Neprijatelji se Izraelovi opet ojačaju: Feničani, Egipćani, Asirci i Babilonci provaljuju katkada u oba kraljevstva, nameću im danak, a napokon, oko šestotina godina prije rođenja Kristova, Jeruzalem bi razoren, Jahvin hram srušen, a Hebrejci kao sužnji odvedeni na vode babilonske. Mjera nevjere i grijeha bila je puna, a isti onaj Bog, što ih je izbavio iz sužanjstva egipatskoga, predade ih u sužanjstvo babilonsko. To je četvrta kazna, najstrašnija od sviju, jer se ne će svršiti. Od onoga časa Hebrejci će biti rasiyani vazda, neprestano među tuđincima, podjarmljeni od tuđinaca. Neki od njih opet će se povratiti i sagraditi Jeruzalem i njegov hram, ali u zemlju će provaliti Skiti, podložiti će je Perzijci, osvojiti Grci, a napokon će poslije posljednjeg junačkog čina Makabejaca pasti u šake barbarske arapske dinastije, podložne Rimljanima.

Ovaj narod, koji je toliko vjekova živio slobodan i bogat u pustinji i jednoga dana postao gospodar kraljevstva, pa se pod okriljem svoga Boga držao prvim narodom na svijetu, sada desetkovaše tuđinci i udariše mu namet, pa malo pomalo postade ruglom naroda, Job među pucima. Nakon Isusove smrti njegova kob će biti još oštrija: Jeruzalem će biti razoren po drugi put; u opustošenoj će pokrajini zapovijedati samo Grci i Rimljani, a posljednji će ostaci Izraela biti razasuti po čitavoj zemlji, kao prašina s ceste, što je protjera jug.

Nikada Bog nije toliko ljubio svoj narod niti ga je tako oštro kaznio. Izabran je da bude prvi, a postao je

sluga posljednjih; htio je imati svoju pobjedonosnu domovinu, a postao je prognanik i rob tuđih domovina. Premda je više bio pastirski nego vojnički narod, ipak nikada nije bio u miru sa samim sobom ni s drugima. Ratovao je sa svojim susjedima, sa svojim gostima, sa svojim knezovima; ratovao je sa svojim prorocima i sa samim Bogom. Bio je gnjio od opaćina, a kraljevi su mu bili ubojice, izdajice, preljubnici, rodoskrvnici, svetotršci i idolopoklonici, a ipak vidje, gdje se od njihovih žena rađaju, u njihovim kućama, najsavršeniiji sveci istoka: pravednici, propovjednici, pustinjaci, proroci. Sve dok se ne rodi od njega otac novih svetaca, kojega su očekivali svi proroci. Ovaj narod nije imao ni svoje metafizike, ni znanosti, ni glazbe, ni kiparstva, ni slikarstva, ni arhitekture, a stvori najveće pjesništvo starih vremena, poeziju punu uzvišenosti u psalmima i prorocima, poeziju savršene nježnosti u povijesti o Josipu i Rutu, upaljenu od noćne strasti u Pjesmi nad pjesmama.

Uzrastao usred divljih naroda, koji su poštivali mjesne bogove, stiže do ljubavi Boga Oca jedinoga i sveopćega. Pohlepan za zemljom i za zlatom, stvori u prorocima prve braniče siromaha, a dopre do nijekanja bogatstva. Onaj isti narod, što je klao ljudske žrtve na svojim oltarima i sasjekao čitave gradove nevinih, dade učenike onome, koji će propovijedati ljubav prema neprijateljima. Ovaj narod, ljubomorani na svoja Boga, vazda ga je izdavao i trčao za tuđim bogovima. Od njegova hrama, tri puta podignuta i tri puta srušena, ostade samo krnja zidina jedva dovoljna, da niz onih, što plaču, može ovdje nasloniti glavu te sakriti suze.

Ali ovaj narod, bezuman i zagonetan, nadljudski i bijedan, prvi i posljednji od svijeta, najsretniji i najnesretniji od svih, premda sluga naroda, vlada još narodima novcem i riječju. Premda već vjekove nema svoje domovine, on je

među gospodarima svih domovina. Premda je umorio svojega najvećega Sina, on je onom krvlju razdijelio na dva dijela povijest svijeta, i ovaj je porod bogoubojice postao naj-sramotniji, ali i najsvetiji od svih naroda.

PROROCI

Nijedan narod nije opominjan kao hebrejski, nijedan nije imao onoliko opominjača i propovjednika. Od početnoga, vremenitog kraljevstva do njegova cjepkanja; u velike dane pobjedonosnih kraljeva, u tužne dane progonstva, u bolesne dane sužanjstva, u nesrećni dan raspada. Indija je imala asketa, koji su se sakrivali u šumu, da svladaju tijelo i unište duh u beskonačnosti. Kina domaće mudrace, blage starce, koji su učili građanskim vrlinama seljake i careve; Grčka filozofe, koji su u sjeni trijemova podizali skladne sustave ili dijalektičke stupke; Rim zakonodavce, koji su u mjed upisivali za narode i vjekove pravila najuzvišenije pravde, do koje može doprijeti zapovjednik i posjednik; srednji vijek propovjednike, koji su se starali, da potresu spavačivo kršćanstvo sjećajući ga Muke i stršeći ga paklom; narod je izraelski imao proroke.

Prorok ne gata u pećinama, niti na tronošcima baca iz usta pjenu riječi. Govori o budućnosti, ali ne samo o budućnosti. Sjeća se onoga, što se još nije dogodilo, ali otkriva i prošlo. Njegovo je vrijeme u tri momenta: tumači prošlost, rasvjetljuje sadašnjost, grozi se budućnošću.

Hebrejski je prorok glas, koji govori, ili ruka, koja piše. Glas, koji govori u kraljevskim dvorima ili u gorskim pećinama, na stubama hrama ili na trgovima prijestolnice. Glas je, koji moli, molitva, što se grozi, grožnja, koja se prelijeva u božansku nadu. Njegovo srce gine u žalosti, njegova su usta puna jada, njegova se ruka diže, da покаže kaznu. On trpi za svoj narod, obasiplje ga ukorima, jer ga ljubi; naviješta mu kazne, da se očisti, a nakon po-

raza i ognja uči uskrsnuće i život, pobjedonosno slavlje i blaženstvo, kraljevstvo novoga Davida i ugovor, koji se ne će više poreći.

Prorok povraća krivobošce pravomu Bogu, izdajice sjeća prisega, zločeste ljubavi, pokvarene čistoće, okrutne milosrđa, kraljeve pravednosti, buntovnike posluha, grešnike kazne, ohole poniznosti. Ide pred kralja i kori ga, silazi među talog naroda i mrtvi ga, pristupa k svećenicima i kudi ih, dolazi k bogatašima i kara ih. Siromasima javlja utjehu, potištenima nagradu, ranjenicima zdravlje, sužanjskom puku oslobođenje, poniženom narodu dolazak Pobjednika.

On nije kralj, ni poglavica, ni pisac; on je samo čovjek, čovjek bez oružja, bez bogatstva, bez nadarbina i bez sljedbenika. On je samotni glas, koji govori, zabrinuti glas, što jadikuje, jaki glas, što jauče i sramoti.

Prorok nije filozof: malo haje je li svijet napravljen od vode ili od ognja, ako voda i oganj nijesu dovoljno da poprave ljudske duše. Pjesnik je, ali nehotice i da nije svijestan — kad mu poplava srdžbe ili sjaj sanja stavi u usta snažne slike, kojih ne će nikada znati izmisliti govornici. Nije svećenik, jer ga u hramu nijesu pomazali plaćeni čuvari knjiga. Nije kralj, jer ne zapovijeda oružanima, a mač mu je riječ, što dolazi odozgo. Nije vojnik, ali je spreman umrijeti za svoga Boga i za svoj narod.

Prorok je glas, što govori u ime Božje, ruka, što piše po Božjem kazivanju. On je glasnik, poslan od Boga, da upozori onoga, što je zalutao s puta, što je zaboravio zavjet i koga ne upućuju na pravi put. On je tajnik, tumač i poslanik Božji. Viši je, dakle, od kralja, koji ne sluša Boga, viši je od svećenika, koji ne razumije Boga, viši je od filozofa, koji niječe Boga, viši je od naroda, koji je ostavio Boga te se klanja drvenim i kamenim idolima.

Prorok gleda smućenim srcem, ali čistim okom, zlo,

što vlada danas, kaznu, što će doći sutra, srećno kraljevstvo, što će doći iza kazne i pokore.

On je glas onoga, koji ne može govoriti, ruka onoga, koji ne može pisati, branič rasijanoga i oguljenog naroda, odvjetnik siromaha, osvjetnik poniznoga, što plače pod nogom mogućnika. Ne pristaje uz onoga, koji zlostavlja, nego uz pogaženoga; ne ide sa sitima i lakomima, već s gladnima i bijednima.

Glas mučan, dosadan i neugodan; omražen velikovima, mrzak svjetini, neshvaćen od učenika. Poput hijene, što izdaleka osjeća smrdež strvine, poput gavrana, što grakće vazda istu pjesmu, poput vuka, što od glada zavija na planinama, prorok trči izraelskim cestama praćen sumnjom i kletvom. Samo ga siromasi i potlačeni blagosiljaju, ali siromasi su slabi, a potlačeni ga slušaju mučke.

Poput svih onih, što mute pokoj pospanih i remete podli mir gospodara, uklanjaju mu se kao gubavcu i progone ga kao neprijatelja. Kraljevi ga jedva snose, svećenici navaljuju na nj, bogataši ga kunu.

Ilija mora bježati pred gnjevom Izebela, koji daje ubijati proroke; Amasija, betelski svećenik, potjera iz Izraela Amosa; Uriju umori kralj Joakin; Izaiju ubiše po nalogu Manasijinu; Zahariju zaklaše između hrama i oltara; Jonu su bacili u more; a gotov je mač, što će odsjeći Ivanu glavu i križ, na kojemu će visjeti Isus. Prorok je tužitelj, ali ljudi se ne osjećaju krivima. Posrednik je, ali slijepci ne će da im rasvijetljeni pruži ruku. Navjestitelj je, ali gluhi ne će da čuju njegova obećanja. Spasitelj je, ali bolesnici, koji trunu, uživaju u svome gnjiležu i ne će da ih spasi. Ipak će riječ proroka vjekomice svjedočiti u prilog ovome narodu, koji ih satire, ali je ipak sposoban da ih rađa; a smrt će jednoga Proroka, koji je bolji od svih ostalih proroka, i biti dovoljna da zadovolji za prestupke svih drugih naroda, koji ruju po zemaljskom glibu.

ONAJ ŠTO ĆE DOĆI

U nazaretskoj kući Isus razmišlja o zapovijedima Zakona, ali samo u proroka, u plačnim i plamenim proročkim riječima, prepoznaje svoj udes. Obećanja su postojana, kao i udarci na vratima, koja ne odgovaraju: opetuju se, ponavljaju, pa opet opetuju, a nikad se ne poriču i uvijek se utvrđuju. Tačnost im je strahovita, pojedinosti grozne, upravo kao historija unaprijed napisana i kao svjedočanstvo, koje se ne da pobiti.

Kad se Isus u tridesetoj godini pokaže ljudima kao Sin Čovječji, zna, šta ga čeka sve do svršetka. Na stranicama, pisanim prije njegova rođenja, njegov je život označen dan na dan. On zna, da je Bog obećao Mojsiji novoga Proroka: »Dat ću, da se rodi usred njihove braće novi prorok, sličan tebi, i stavit ću mu u usta svoje riječi, i on će im dojaviti, što mu zapovjedim«, jer će Bog sklopiti sa svojim narodom novi zavjet. »Zavjet ne kao onaj, što ga sklopili s ocima njihovim, nego ću ja svoj zakon utisnuti u njihove utrobe i upisat ću ga u njihova srca... oprostiću im njihovu zloću i ne ću se sjećati njihovih grijeha«. Zavjet urezan u dušu, a ne u kamen; zavjet oprostjenja, a ne kazne. A Mesija će imati Preteču, koji će ga navijestiti: »Evo ja šaljem svoga anđela, koji će pripremiti put preda mnom«. »Dijete nam se rodilo«, viče Izaija, »i zvat će se Divan, Spasitelj, Jaki, Otac budućega vijeka, Knez mira«.

Ali narodi će biti slijepi pred njim i ne će ga slušati. »Ugoji srce ovoga naroda, i uši mu oteža, i zatvori mu oči, da ne vidi svojim očima i ne čuje svojim ušima i ne razumije svojim srcem te se ne obrati«. »I on će biti kamen

smutnje i kamen sablazni za oba doma Izraelova, zamka i mreža stanovnicima jeruzalemskim«. Ne će se ponijeti, niti će se u sjaju pokazivati, ne će doći kao pobjednik i oholica. »Raduj se, kćeri sionska, kliči, kćeri jeruzalemska! Evo k tebi dolazi tvoj kralj pravednik i spasitelj. Siromah je i jaši na magarici sa magarčićem«.

On će donijeti pravdu i veselit će nesretnike. »Gospod me pomaza, da krotkima navijestim blagu vijest, zapovjedio mi je, da liječim one, kojima je srce ranjeno, da robovima oglašujem oslobođenje, a uznicima slobodu... da tješim sve one, što plaču.« »Krotki će se sve to više veseliti... i siromasi će kliknati, jer je njihov tlačitelj oboren, podrugljivac uništen, a istrijebljeni su svi oni, što su bdjeli, da čine zlo.« »Onda će se otvoriti oči slijepima i rastvoriti uši gluhima... onda će šepavac skakati kao jelenče i razriješit će se jezik nijemima.« »Ja, Gospodin, pozvah te iz ljubavi prema pravdi, da otvoriš oči slijepcima, a uznike izvedeš iz uza, a iz tamnica one, što su ležali u tami. A njega će prezreti i izmučiti baš oni, koje je došao spasiti.« Mi ga vidjesmo, i on nema divote ni sjaja, i ne bijaše ga lijepo vidjeti, i nemamo sklonosti prema njemu. Prezren i najniži od ljudi, Čovjek boli, koji pozna patnju. I njegovo lice bijaše kao sakriveno, on bješe poružen, i zato ne hajasmo za njega. Doista, on uze na se naša zla i prenese naše boli, a mi ga držasmo kao gubavca, išibana i ponižena od Boga. A on je ranjen za našu nepravdu i prebijen za naše zločinstvo. Na nj pade kazna radi našega mira, i po njegovim modricama mi ozdravismo. Mi svi bijasno kao zalutale ovce, svaki svojim putem zastrani, Gospodin stavi na njega bezakonja svih nas. Prinesen bi, jer je htio, i ne otvori svojih usta. Kao ovca bit će poveden na klanje, i kao što jagnje stoji mučke pred onim, što ga tuče: tako on ne će otvoriti svojih usta. On je odrezan od zemlje živih: udavih ga radi opaćina naroda moга...

I Gospodin ga htjede skončati u mukama. Ako dađe dušu svoju kao žrtvu za grijeh, vidjet će dugotrajno potomstvo i po njemu će se izvršiti volja Gospodnja. Jer je njegova duša bila ojađena... svojim će naukom opravdati mnoge i uzet će na sebe njihovo bezakonje.« Ne će uzmaći ni pred najljućim porugama. »Dadoh tijelo svoje onima, što su me bili i obraze onima, što su mi čupali bradu. Ne sakrivah svoga lica onima, koji su mi se rugali i popijivali me«. Svi će mi biti protivnici u posljednji čas: »Govorili su protiv mene lažnim jezikom bez razloga i ružili su me riječima, koje odišu mržnjom, zavodili su me i navaljivali na me bez uzroka. Mjesto da me ljube, postade mi neprijatelji i uzvратиše mi zlo za dobro, i mržnju za moju ljubav.« »Tebi su poznate — vapije Sin Ocu — pogrde, što ih trpim i poznata ti je moja smetenost i sramota. I čekah, tko će me utješiti, i ne bijaše ga; čekah, tko će mi dati utjehu, i ne nađoh ga. I žuč mi dadoše za hranu i žedna me napojiše octom.« A napokon će ga pribiti i razdijeliti njegove haljine. »Rulja me je pasa opkolila, hrpa me je zlobnika opsjela. Probodoše ruke moje i noge moje. A oni stajahu gledajući me i motreći me. Razdijeliše haljine moje i za odjeću se moju kockahu.« Prekasno opaziše, što su učinili »i svrnut će pogled na onoga, koga su proboli, i oplakivat će ga, kao što se običava oplakivati jedina sin i cvilit će kao što se cvili kod smrti prvorodenca.«

»I klanjat će mu se svi kraljevi zemaljski, i svi će mu narodi služiti, jer će osloboditi siromaha od mogućnika, i duše će siromaha spasiti.« »I doći će k tebi pognuti sinovi onih, što te poniziše i klanjat će se tragu tvojih nogu oni, što su te pogrđivali.« »Tama će pokriti zemlju i mrak narode, a nad tobom će se, Izraele, roditi Gospodin, i njegova će se slava vidjeti u tebi. I u svijetlu će tvojem hoditi narodi i kraljevi u sjaju, što nastaje od tebe. Podigni oholo svoj pogled i gledaj: svi se oni sabraše, da dođu k tebi.

Izdaleka će doći tvoji sinovi, sa svih će ti se strana roditi kćeri«. »Dadoh Ga za svjedoka pucima, za vojvodu i učitelja narodima, i narodi, koji te nijesu poznavali, hrlit će k tebi, Izraele, iz ljubavi prema Gospodinu Bogu tvojemu«. Ovih se i drugih riječi spominje Isus uoči svoga polaska. Znade sve, i miran je. Pozna odsada svoju sudbinu, nezahvalnost srdaca, gluhoću prijatelja, mržnju mogućnika, udarce, pljuvačke, podsmijehe, poruge, prezire, uvrede, prebijanje ruku i nogu, muke i smrt. Pozna grozne kušnje čovjeka boli, ali ipak ne uzmiče.

Zna on, da Hebrejci, puteni, materijalisti, svjetovni, napojeni ponizivanjem, puni mržnje i zlih misli, ne očekuju Mesije siromašnoga, omraženoga i blagog. Svi sanjaju, izuzevši proroke i vidovite ljude, o Mesiji zemaljskom, oboružanom kralju, drugom Davidu, bojovniku, koji će poraziti neprijatelje, koji će proliti pravu krv, crvenu krv neprijateljeve i opet podići sjajnije dvore Salomonove i hram Salomonov, i svi će mu kraljevi nositi danak, ne danak ljubavi i poštovanja, nego teškoga zlata i cijenjenoga srebra, i ovaj će se kralj zemaljski, kralj ove zemlje ovdje, osvetiti svim Izraelovim neprijateljima, koji skrivaju, da Izrael trpi, koji držahu u sužanjstvu narod izraelski. I robovi će biti gospodari, a vladari će postati sluge, i sve će zemlje na svijetu imati glavni grad u Jeruzalemu, i okrunjeni će kraljevi klečati pred prijestoljem novoga kralja Izraelova, i polja će Izraelova biti rodniija od drugih, i pašnjaci bujniji, i stada će se množiti bez konca, a pšenica će se i ječam žeti dva puta godišnje i klasovi će biti puniji zrna nego u prošlosti, a dva će se čovjeka sagibati pod težinom jednoga grozda, pa ne će biti dosta mješina, da prime novo vino, niti uljanica, da se spremi sve ulje, a med će se nalaziti u dupljima drveća i u živici kraj puta, i grane će se drveta lomiti pod težinom plodova, a plodovi će biti sočni i slatki kao nikad prije.

Tome se Hebrejci nadaju, puteni i zemaljski, što žive oko Isusa. A on zna, da im ne će moći biti ono, što traže; da ne će moći biti pobjednik, bojovnik i oholi kralj, što se diže među podloženim kraljevima. On zna, da njegovo kraljevstvo nije od ovoga svijeta, i ne će moći ponuditi drugo osim malo kruha, svu svoju krv i svu svoju ljubav. A oni ne će vjerovati u njega, pa će ga izmučiti i ubiti kao kvaritelja i brbljavca. On zna sve to, zna, kao da je već vidio svojim očima i podnio svojim tijelom i dušom. Ali ipak zna, da će sjeme njegove riječi, bačeno u zemlju među bodljike i trnje, smrvljeno razbojničkim nogama, probiti u cik pramaljeća, klijadi malo pomalo, da će ispočetka rasti kao grm, koža vjetarac potrese, i napokon će postati stablo, koje će svojim granama pokriti zemlju, i svi će ljudi moći sjediti oko njega te se sjećati smrti onoga, koji ga je posijao.

PROROK OGNJA

Dok je Isus u nazaretskoj kućici držao u rukama bradvu i kutomjer, digao se glas u pustinji uz Jordan i Mrtvo more.

Posljednji prorok, Ivan Krstitelj, zvaše Judejce na pokoru, navještavaše, da se približuje kraljevstvo nebesko, propovjedaše skori dolazak Mesijin, prekoraše grešnike, što su hrlili k njemu i zaronjivaše ih u rijeku, da ovo vanjsko pranje bude kao počelo unutarnjega čišćenja.

U ovo su mutno, herodovsko doba oskrvnuli staru Judeju nametnici Idumejci, okaljalo je helenističko prodiranje, oglobilo je rimsko vojništvo. Bez kralja, bez jedinstva, bez slave, napola već raspršena po svijetu, izdana od samih svećenika, tugovala je vazda za svršetkom zemaljskoga kraljevstva, što je prošlo prije tisuću godina, tvrdokorno se nadala velikoj osveti, povratku pobjede, pobjedničkom slavlju svoga Boga, dolasku Osloboditelja, koji bi imao vladati u novom Jeruzalemu, čvršćem i ljepšem od Salomonova, a iz Jeruzalema gospodovati svim narodima, svladati sve vladare i donijeti sreću svome narodu i svim ljudima. Stara Judeja bila je nezadovoljna sa svojim gospodarima; tlačili su je carinici, dosađivali su joj plaćeni pismoznanci i farizeji bogomoljci; razdijeljena, ponižena, porobljena, ipak, uprkos svim sramotama, bijaše puna vjere u budućnost, i pruži rado uši glasu iz pustinje i pohrli na obale Jordana.

Ivanov je lik bio upravo prikladan da osvaja mašte. Sin starosti i čuda, već od rođenja je određen, da bude nazir, t. j. čist. Nikad nije brijao brade, nije nikad pio vina

ni žestokih pića, nikad se nije dotakao žene, niti je poznao drugu ljubav osim ljubavi prema Bogu.

Rano je, još mlad, izašao iz staračke kuće i sakrio se u pustinju. Ondje je živio već mnogo godina sam, bez kuće, bez šatora, bez slugu, bez ičega svoga osim onoga, što je imao na sebi. Ogrnut devinom kožom, opasavši bokove kožnim pasom, visok, opaljen, košcat, opržen suncem, dlakavih prsa, duge kose niz pleća, duge brade, koja mu je gotovo pokrivala lice, i kad su iz sakrivenih usta provaljivale velike riječi kletve, pomaljale su se ispod šumovitih obrva dvije sjajne zjenice, koje su probadale.

Ovaj se magnetski divljak, samotna kao jogi, prezirač užitaka poput stoika, činio očima krštenih posljednjom nadom očajničkog naroda.

Ivan je, opaljena tijela od sunca, spaljene duše od želje za kraljevstvom, navijestitelj ognja. U Mesiji, koji će sada doći, gleda gospodara plamena. Novi će kralj biti okrutni seljak. Drvo, što ne rađa dobra roda, posjeći će se i baciti u ogranj. Rešetati će pšenicu na gumnu, a slamu će i plijevu spaliti zagušljivim ognjem. Bit će krstitelj, što krsti ognjem. Hrapav, spreman na napadaj, nestrpljiv i nemiran, Ivan ne miluje onih, što mu se približuju, ako bi se i mogao pohvaliti, da ih je dotle dovukao. I kad dođu na krštenje farizeji i saduceji, ljudi ugledni i poznavaoći pisma, cijenjeni od puka, moćni u hramu, sramotit će ih više od drugih:

— Zmijsko leglo, tko vas je naučio, da bježite od gnjeva, što skoro nastaje? Činite dakle plod dostojan pokore; a nemojte govoriti u sebi: Imamo oca Abrahama. Ja vam kažem, da Bog može od samog ovog kamenja podići sinove Abrahamove. Vi, što ste se zatvorili u kamene kuće, kao što se zmijske sakrivaju pod stijene, vi ste, farizeji i saduceji, tvrđi od kamena. Vaš se razum okamenio u

slovu zakona i u obredima.. Okamenilo se vaše sebično srce. Gladnome, što je zaikao od vas kruha, metnuste u ruke kamen, a kamen baciste na onoga, što je sagriješio manje od vas. Vi ste, farizeji i saduceji, oholi kameni kipovi, koje će moći svladati samo oganj, jer voda samo prijeđe preko vas pa se osuši. Ali će onaj Bog, koji je svojim rukama napravio od zemlje Adama, s pomoću oblutka od pijeska, s prahom ceste, sa stijenama od pećine, moći napraviti druge ljude, druga živa bića, druge svoje sinove, pretvorit će kamen u tijelo i dušu, dok ste vi dušu i tijelo pretvorili u kamen. Nije se, dakle, dosta okupati u Jordanu. Pranje je spasonosno, ali je samo početak. Radite protivno onome, što ste dosada radili, inače će vas obratiti u pepeo Onaj, koji bude krstio ognjem.

Tada ga svijet zapita:

— Što moramo raditi?

A on im odgovori:

— Tko ima dvije haljine, neka dade jednu onome, koji je nema. A tko ima što jesti, neka uradi isto tako.

I carinici dođu, da se krste, te mu reknu:

— Učitelju, što ćemo mi učiniti?

I reče im:

— Ne tražite više nego je procijenjeno.

I vojnici ga zapitaju:

— A što da radimo mi?

I reče im:

— Ne otimljajte, ne klevetajte i budite zadovoljni sa svojom plaćom.

Ivan, kad javlja strašni izbor između dobra i zla, gotovo je nadčovjek, a čim zađe u potankosti, postaje običan i, rekao bih, pada u pravu sredinu farizejske pre-daje. Ne zna preporučiti nego samo milostinju: dar od suviška, bez čega se može biti. Od carinika zahtijeva samo

strogu pravdu: neka uzimlju, što se traži, i ništa više. Vojnicima, žestokim i razbojničkim ljudima, preporučuje samo razboritost: zadovoljite se sa vašom plaćom i ne kradite. U punoj smo mojsijevštini: Amos i Izaija bijahu prije njega pošli dalje. I sad je već doba, da Tuzilac s Mr-tvoga mora dade mjesto Oslobodiocu s Tiberijadskoga mora.

Žalostan je udes preteča. Oni znadu, a ne mogu vidjeti, dolaze do obale Jordana, ali ne će uživati obećanu zemlju, oni poravnavaju put onome, koji ide za njima, ali on će njime proći ispred njih; oni pripravlja prijestolje, a ne će na njemu sjediti; oni su sluge gospodara, koga često ne vide u lice. Možda se žestina Ivanova opravdava bolje njegovom sviješću, da je jednostavni poslanik i ništa više. Ta svijest nije doprla do zavisti, ali je ostavljala talog žalosti u samoj njegovoj poniznosti.

Dodoše iz Jeruzalema i upitaše ga tko je:

— Jesi li ti Ilija?

— Nisam.

— Jesi li prorok?

— Nisam.

— Jesi li Krist?

— Nisam. Ja sam Glas, što više u pustinji. Za mnom će doći onaj, kojemu nijesam dostojan odriješiti remenje na obući ni pružiti mu sandale.

Međutim, u Nazaretu je nepoznati Radnik sam stao rukama vezati obuću, da pođe u pustinju, gdje je govorio Glas, što je tri puta odgovorio: nisam.

Bio je sad već u tridesetog godini. Prava i određena dob. Prije tridesete čovjek je samo zametak, približnost. Gospodare mu općenita čuvstva, ljubav prema svima. Ne pozna dobro ljudi, pa ih ne može ljubiti onom slatkom milostivom ljubavlju, kojom ljube ljubljani. Ako ih ne pozna i ne zna ih ljubiti, nema prava govoriti s ugledom ni vlasti zahtijevati, da ga slušaju, ni dara, da ih spašava.

PREDVEČERJE

Ivan poziva grešnike, neka se operu u rijeci prije nego će činiti pokoru. Isus dođe k Ivanu, da ga krsti. Priзнаje li se, dakle, grešnikom?

Riječi su jasne. Prorok je »propovijedao krst pokore za oprostjenje grijeha«. Tko je išao k njemu, priznavao se grešnikom. Tko se ide prati, osjeća se blatnim.

Ne zna se ništa o Isusovu životu od dvanaeste do tridesete godine, a to su baš godine u kojima se kvvari, mladost, bujna i puna mašte, što je dovelo na misao, da je onda bio, ili se barem držao, grešnikom kao i drugi.

Ono, što znamo o tri godine života, što nam preostaju — najviše rasvijetljene riječju četvorice svjedoka, jer se ljudi najbolje sjećaju posljednjih dana i riječi pokojnika — ne nagoviješta ništa o tom tobožnjem umetku grijeha između početka, prepuna nevinosti, i slave konca.

Kod Krista ne može se naći ni sjene obraćenja. Prve mu riječi imaju isti naglasak kao i posljednje: izvor, iz koga teku, bistar je od prvoga dana. Nema na dnu muteža, nema naslaganoga taloga. Započinje sigurno i otvoreno, bezuvjetno, priznatim ugledom čistoće. Osjeća se, da nije ostavio ništa tamno iza sebe. Glas mu je visok, slobodan, čist, melodiozna pjesma, koja ne zaudara po lošem vinu zabava, niti podsjeća na potajno kajanje. Njegova čistoća pogleda, smiješka i misli nije vedrina, što dolazi iza olujnih oblaka, ili nejasna bjelina zore, što polako svladava pakosne noćne sjene. To je čistoća onoga, koji je samo jednom rođen, te ostao dijete i u zrelosti; čistoća, prozirnost, tišina, mir dana, koji će se svršiti u noći, ali nije

potamnio prije večeri. To je dan vječan, jednak, netaknuto djetinstvo, koje se ne će zamutiti do smrti.

On ide među nečiste s prirodnom bezazlenošću čistoga; ide među grešnike s prirodnom snagom nevinoga; ide među bolesnike, s prirodnom slobodom zdravoga.

Obraćenik je, naprotiv, u dnu duše malko smućen. Samo jedna preostala kap gorčine, lagana sjenka nečistoće, pokušaj žaljenja, davno nestala napast dostaje da ga uzburkaju. Ostaje mu uvijek sumnja, da nije potpuno svukao staroga čovjeka, da nije uništio, već samo onesvijestio drugoga, što stanuje u njegovu tijelu. Platilo je, podnio, pretrpio toliko za svoje zdravlje, pa mu se čini tako darogcjeno, ali krhko dobro, te se vazda boji, da će ga baciti u pogibao i da će ga izgubiti. Ne izbjegava grešnike, ali im se približuje s osjećajem nehotične groze; strahuje katkada i ne priznavajući, da će se opet okužiti; sa sumnjom, da će mu ponovno viđenje nečistoće, u kojoj je on uživao, obnoviti groznu spomen na nepodnosljivu sramotu i oduzeti nadu u posljednje spasenje. Tko je bio sluga, kad postane gospodar, ne vjeruje lako slugama; tko je bio siromah, kad postane bogat, nije plemenit prema siromasima; tko je bio grešnik, nije poslije pokajanja uvijek prijatelj grešnicima. Onaj ostatak oholosti, što se skriva i u svetačkom srcu, miješa s pobožnošću kvasac prijekornoga prezira. Zašto ne rade, što je on znao raditi? Put spasenja je otvoren svima pa i najzamazanijim i najokorjelijima. Velika je nagrada: zašto ostaju tamo dolje utopljeni u mračnom paklu?

A kad obraćenik govori svojoj braći, da ih obrati, ne može se uzdržati, da ne spomene svoje iskustvo, svoj pad i svoje oslobođenje. Na srcu mu je, možda više od želje za uspjehom nego od oholosti, da istakne sam sebe, kao živi i nazočni primjer milosti, kao istinitoga svjedoka za slast spasenja.

Prošlost se može poricati, ali ne izbrisati; ona cvjeta, pa i nesvijesno, u samim ljudima, koji počinju život drugim rođenjem, rođenjem pokore.

U Isusu se takva prošlost obraćenika ne ponavlja nikada, ni u kojem obliku. Ne spominje se ni u jednoj aluziji, ni pod kakvim oblikom, ni u najmanjem njegovu činu, ni u najnejasnijoj njegovoj riječi. Njegova ljubav prema grešnicima nema ni malo tvrdoglave grozničavosti pokajnika, koji hoće obraćati. Ljubav po naravi, ne po dužnosti: bratska nježnost bez ukora. Neprisiljeno bratstvo prijatelja, bez otpora. Privlačljivost čistoga prema nečistome, čistoga, koji se ne boji, da će se oblatiti i koji zna, da može očistiti. Ljubav nesebična, svetačka ljubav u najvećim časovima svetosti. Ljubav, koja je uzrok, da sve ostale ljubavi postanu niske. Ljubav, kakvu ne vidješe prije njega. Ljubav, koja se obnavlja rijetko, i to samo oponašajući tu ljubav. Ljubav, koja će se zvati kršćanska, a nikako drukčije. Božanska ljubav. Ljubav Isusova. Ljubav.

Isus je dolazio među grešnike, ali nije bio grešnik. Došao je, da se okupa u vodi tekućici pred Ivanom, ali ninje imao u sebi ljage.

Isusova je duša bila djetinja duša, tako djetinja, da je nadmašila mudrace u mudrosti, svece u svetosti. Nema ni trunka strogosti puritanca, nema straha brodolomca, koji se jedva jedvice spasio na obali. Skrupuloznim cjepidlačarima može se pričinjati grijehom i najmanja povreda potpune savršenosti ili nehotično neizvršavanje bilo koje od šest stotina zapovijedi zakona. No Isus nije bio farizej ni pretjeranac. On je znao, što je grijeh i što je dobro, pa nije gubio duha u labirintu slova. Poznao je život. Nije odbijao života, koji nije dobro, ali je uvjet svih dobara. Jelo i piće nije zlo; nije zlo, također, ni gledanje svijeta; nije zlo željeti pogledom dobro lopovu, koji se krije u sjeni, i ženi, koja je namazala usta, da pokrije

trag cjelova, koji nije tražila. Ipak Isus dolazi usred hrpe grešnika, da uroni u Jordan. Tajna nije tajanstvena za onoga, tko ne vidi u obredu, što ga je Ivan obnovio, samo najobičniji smisao.

Slučaj je Isusov jedinstven. Krst je Isusov jednak drugima prividno, ali se drukčije mora prosuđivati. Krst nije samo čišćenje tijela, kao znak volje, da očisti dušu, nije preostatak primitivne analogije o vodi, koja ne samo da može oprati materijalne mrlje, nego može također oprati i duhovne mrlje. Isusu nije pristajala ova fizička metafora, korisna u pučkoj simbolici, obred potreban tjelesnim očima mnoštva, koje treba materijalnu podlogu, da vjeruje ono, što nije materijalno.

No on je pošao k Ivanu, da se izvrši proročanstvo preteče: on kleca pred prorokom ognja, i tim priznaje, da je ispravan poslanik, koji je izvršio svoju dužnost, pa sada može reći, da je svršio svoj posao. Isus, podvrgavajući se simboličoj investituri, daje u stvari Ivanu zakonsku investituru preteče. Ako bi tko u krštenju Isusovu htio gledati drugo značenje, mogao bi se možda sjetiti, da je uronjavanje u vodu simbolički preostatak ljudske žrtve. Stari su narodi kroz vjekove običavali ubijati neprijatelje, a nekoji su ubijali i samu braću kao žrtvu rasrđenim božanstvima, da okaju koji teški prestupak ili da zadobiju izvanrednu milost, spasenje, koje se činilo, da je već izgubljeno. Hebrejci su namjenjivali Jahvi život prvorodenaca. U Abrahamovo doba taj je običaj dokinut po Božjoj naredbi, ali se i kasnije održao.

Određene žrtve ubijale su se na različite načine, pa i topljenjem. U Ciparskom Kuriju, u Teračini, u Marselju, još u povijesno vrijeme, svake godine bacan je jedan čovjek u more, a sugrađani su žrtvu držali svojim spasiteljem.

Krštenje je ostatak obrednoga topljenja, a jer se to prinošenje žrtve u vodu držalo dobrotvornim za onoga,

koji je žrtvovao, a zaslužnim za samu žrtvu, lako se to moglo smatrati početkom novoga života, uskrsnuća. Tko se uroni u vodu, umire za spasenje sviju, pa je dostojan da opet oživi. I kad je već bilo zaboravljeno njegovo divlje podrijetlo, krštenje ostade znakom preporoda.

Isus je upravo imao započeti novo razdoblje svoga života, dapače svoj pravi život. Uronjavanje u vodu potvrdilo je volju za smrt, ali u isto doba i stalnost uskrsnuća. Ne silazi u rijeku, da se pere, nego da označi početak svoga drugoga života i da potvrdi, kako će njegova smrt biti samo prividna, kao što je bilo prividno i njegovo čišćenje u vodi jordanskoj.

PUSTINJA

Čim Isus izađe iz vode, pođe u pustinju; iz mnoštva, u samoću.

Do onda je boravio među vodom i galilejskim poljama i na jordanskim obalama obraslim travom. Sad ide na kršne gore, gdje ne izvire potok, gdje ne klasa pšenica, nego rastu samo gmazovi i žbunje.

Dosada je bio među nazaretskim radnicima, među Ivanovim pokajnicima — sad ide na samotne gore, gdje se ne vide ljudska lica, niti se čuju glasovi. Novi čovjek stavlja između sebe i njih pustinju.

Tko reče »Jao samcu«, uze za mjerilo samo svoj strah. Društvo je žrtva, to zaslužnija, što je društvo odbojnije. Samoća je za ljude, bogate dušom, nagrada, a ne pokora; to je predvečerje stalnoga dobra, stvaranje unutarnje ljepote, slobodno pomirenje sa svima odsutnima. Samo u samoći živimo sa sebi jednakima: s onima, što nađoše velebne misli, koje nam nadoknađuju svako drugo ostavljeno dobro.

Osrednji, mali čovjek ne može podnositi samoću. Ne podnosi samoću, tko nema što pružiti, tko se boji sebe i svoje praznine; tko je osuđen na vječnu samoću svoga duha, na žalosnu unutarnju pustinju, gdje raste samo otrovno bilje neobrađene zemlje; tko je nemiran, tko se dosađuje, tko je poništen, kad se ne može zaboraviti među drugima, zaglušiti se u tuđim riječima, zavarati se živ u umjetnom životu onih, koji se poput njega zavaravaju u njemu; tko ne može živjeti, a da se ne pomiješa kao

sićušni prašak u potoke nečistoće, što svako jutro teku iz gradskih gnojšta.

Isus je bio među ljudima i vratit će se među ljude, jer ih ljubi. Ali često će se sakriti, da bude sam, daleko i od učenika. Da možemo ljude ljubiti, moramo ih ovda onda ostaviti.

Kad smo daleko od njih, najviše im se približujemo. Mali čovjek sjeća se samo zla, što su mu ljudi učinili. Njegovu moć uznemiruje mržnja, a usta mu truže srdžba. Velik čovjek sjeća se samo dobra, i radi ono malo dobra zaboravlja toliko zla, što ga je primio. Pa i ono, što nije bio zbiljski oprostio, sada briše iz srca. I među braću vraća se s prvašnjom ljubavlju.

Za Isusa je ovih četrdeset dana samoće posljednja priprava. Četrdeset godina — proročka slika Kristova — hebrejski je narod morao lutati po pustinji, prije nego ude u kraljevstvo, koje je Bog obećao. Četrdeset dana Mojsije je morao ostati uz Boga, da sluša njegove zakone. Četrdeset dana morao je Ilija bježati pustinjom, da uteče osveti opake kraljice.

I novi osloboditelj mora čekati četrdeset dana, prije nego će navijestiti obećano kraljevstvo; mora ostati četrdeset dana s Bogom, da primi najviše nadahnuće. Ali, ne će biti posve sam. S njim su zvjerad i anđeli: bića niža od čovjeka i viša od čovjeka. Ona, što gledaju dolje, i ona, što gledaju gore. Bića, koja žive samo materijalno, i bića, koja žive samo duhovno.

Čovjek je životinja, koja mora postati anđelom. Tvar je, što se mijenja u duh. Ako u njemu nadvlada životinja, čovjek će spasti ispod životinje, jer ostatke razuma stavlja u službu životinjstva; ako li pobijedi anđeo, čovjek se izjednačuje s njim, pa mjesto da bude jednostavni vojnik Božji, on je dionik samoga Božanstva. No pali je anđeo osuđen da uzme živinski lik, pa je zavidan i žilav nepri-

jatelj ljudi, koji postaju anđeli i hoće da se popnu u visinu. s koje se on survao.

Isus je neprijatelj svijeta, neprijatelj živinskom životu većine. Došao je, da životinje postanu ljudi, a ljudi anđeli. Rođen je, da promijeni svijet i da pobijedi svijet. To jest, da se bori s kraljem svijeta, protivnikom Boga i ljudi, zlobnim, raskalašenim zavodnikom ljudi. Rođen je, da potjera sotonu sa zemlje, kao što ju je Otac potjerao s nebesa.

A sotona na svršetku četrdeset dana dolazi u pustinju, da napastuje svoga neprijatelja.

Potreba, da se napuni svoju vreću, prvi je znak robovanja materiji, a Isus je htio pobijediti i samu materiju. Kad bude među ljudima, jest će i pit će, da druguje sa svojim prijateljima, a i zato, jer se mora tijelu dati ono, što mu pripada, a napokon i kao protest protiv himbenih postova farizejskih. Posljednji će čin Isusova poslanstva biti večera, ali je prvi iza krštenja bio post. Sad je sam, ne ponizuje drugova jednostavnim životom, niti se može izjednačiti s pobožnjacima, pa zaboravlja jesti.

Ali nakon četrdeset dana ogladni. Sotona, sakriven i nevidljiv, čekaše ovaj časak.. Ako materija traži materiju, dopuštena je nada. I protivnik progovori:

— Ako si Sin Božji, reci, da ovo kamenje postane kruhom.

Ustuk je spreman:

— Ne živi čovjek o samom kruhu, nego o svakoj riječi Božjoj.

Sotona ne popušta, nego mu s vrha gore pokazuje zemaljska kraljevstva:

— Dat ću ti svu ovu moć i njihovu slavu. To je dano meni, a ja dajem kome hoću. Ako se pokloniš preda mnom, sve će biti tvoje.

A Isus odgovori:

— Odlazi, sotonu, jer je pisano: Klanjaj se Gospodinu Bogu svome i njemu samome služi.

Onda ga sotona povede u Jeruzalem i stavi ga na sljeme hrama.

— Ako si Sin Božji, baci se dolje.

No Isus odmah prihvati:

— Ne kušaj Gospodina Boga svoga!

»Kad su tako svršene napasti — nastavlja Luka — davao se udalji od njega za neko vrijeme«. Vidjet ćemo i njegov povratak i posljednji pokus.

Na prvi mah čini se, da je ovaj trostruki razgovor samo igranje riječima svetoga pisma. Sotona i Isus ne govore svojim riječima, nego posuđuju, takmeći se, riječi iz knjiga. Čini se, da pribivamo prepirci bogoslovaca. Naprotiv, to je prva evanđeoska priča predstavljena, a ne govorena.

Nije čudo, što je sotona došla s bezumnom nadom, da navede Isusa na pad. Nije čudo, da je Isus, ukoliko je čovjek, podložan napastima. Sotona napastuje samo velike i čiste, drugima ne treba prišapnuti ni jednu jedincatu riječ. Oni su već njegovi od prijelaza djetinstva u mladost. Ne treba se mučiti, da poslušaju. U njegovim su rukama prije nego ih zovne. Većina ih i ne opaža, da on postoji. Njima se nije nikada prikazao, jer su ga slušali izdaleka. Dapače su skloni, da ga niječu, iako ga nijesu upoznali. Đavolski ljudi ne vjeruju u đavola. Napisano je, da je posljednja lukavost đavlova — raširiti glas o svojoj smrti. On uzimlje sve oblike: kadšto samo lijepe, pa ne bi rekao, da je to on. Grci, na pr., ta čudovišta razuma i ukusa, nisu metnuli sotonu u svoju mitologiju, jer svi njihovi bogovi, kad ih bolje promotrimo, pokazuju sotonine rogove pod vijencem lovora i loze. Sotonski je Jupiter, silnik i razbludnik, Venera preljubnica, Apolon živoder, Mars ubojica, Dionizij pijanac. Tako su grčki bogovi lukavi, da daju

ljubavne napitke i mirisne kapljice narodu, da ne bi osjetio smrdež zla, u kojemu je zemlja ogrezla.

No ako ga većina i ne opaža, i ako mu se smije, kao strašilu, izmišljenom u crkvi radi pokore, on se ljuti baš na one, koji ga poznaju, a ne slijede ga. On zavodi nevinnost prve dvojice stvorenja, sablažnjuje jakoga Davida, kvari mudraca Salamona, tuži pred Božjim prijestoljem Joba pravednika. Sotona će napastovati sve svece, što se sakriju u pustinji, sve one, koji ljube Boga. Što se čovjek više od njega udaljuje, to mu se on više približuje. Što smo više, on se više žesti i nastoji nas povući niže. On može samo čiste zablatiti. Ne haje za blato, što po sebi kisne u zlu, pod vrućim dahom razblude. Napastovanje sotonino obilježje je čistoće, znak veličine, dokaz uspinjanja. Tko je poznao sotonu i vidio je u lice, može se sam u sebe pozdati. Isus je više od svih zaslužio ovu posvetu. Sotona ga dva puta izaziva, a jednom nudi, zahtijeva, da mrtvu tvar pretvori u tvar, koja daje život, da se strmoglati odozgo, pa da ga Bog spasi i da ga tako prizna za svoga sina. Nudi mu posjed i slavu zemaljskih kraljevstava, da Isus, mjesto da služi Bogu, obeća služiti demonu. Ište od njega tvarni kruh i tvarno čudo i obećava mu materijalnu moć: Isus ne prima izazova i odbija ponudu.

On nije tjelesni i vremeniti Mesija, kojega je očekivao židovski narod, Mesija materije, kakva, u svojoj niskoći, zamišlja napasnik. Nije došao, da donese hranu tjelesima, nego da nahrani duše jedinim jelom, koje je za njih — istinom. Kad njegova braća, daleko od kuća, ne budu imala dosta kruha, da se najedu, izlomit će nekoliko hljebova, što njegovi imaju, pa će se svi nasititi, i preostat će pune košarice. Ali izvan potrebe ne će biti djelatelj kruha, što dolazi iz zemlje i vraća se u zemlju. Kad bi kamenje na putu mijenjao u kruh, svatko bi ga slijedio iz ljubavi prema svome tijelu i hinio bi, da sve vjeruje, što

on kaže. I psi bi dolazili na njegovu gozbu. No on toga ne će. Tko vjeruje u njega, mora vjerovati u njegovu riječ unatoč gladu, boli i bijedi. Dapače, tko ga htjedne slijediti, morat će ostaviti polja, što rode pšenicom, i novac, što se može dati za kruh. Mora ići s njim bez torbe i bez plaće, samo s jednom haljinom i živjeti kao ptice nebeske mrveći klasje na poljima ili ištući milostinju na kućnim vratima. Bez zemaljskoga kruha može se biti. Može ga zamijeniti smokva, preostala među lišćem, riba, ulovljena u jezeru. No bez kruha nebeskoga nitko ne može živjeti, tko ne će zauvijek da umre, kao oni, što ga nikad ne kušase. Ne živi čovjek o samom kruhu, nego i o ljubavi, zanosu i o istini. Isus je spreman preobraziti kraljevstvo zemaljsko u kraljevstvo nebesko, ludo živinstvo u sretnu svetost, ali se ne udostojava promijeniti kamenje u kruh, tvar u drugu tvar.

S razloga iste naravi Isus odbija drugi izazov. Ljudi ljube ono, što je čudesno, čudesno izvanjski, čudo, prirodnu nemogućnost, koja je postala moguća njihovim očima. Gladni su i žedni čudesa. Spremni su pasti ničice pred čudotvorcem, pa bio on đavolski čovjek ili šarlatan. Od Isusa će svi iskati neki znak, to jest, znak, koji bi bio za njih neki neobični dokaz njegove moći. No on će vazda odbijati. Ne će da zavodi čudom. On će liječiti bolesnike, osobito bolesnike duhovne i grešnike — ali će se često ukloniti prigodi i za ova čudesa i molit će ozdravljene, neka prešute ime onoga, što ih je izliječio. Ljudi će morati vjerovati unatoč svakoj suprotnoj očevidnosti, vjerovati u njegovu veličinu i u najljubičiji čas njegova poniženja vjerovati u njegovo božanstvo, kao i onda, kad bude prividno ponižavano njegovo čovječstvo. Baciti se s hrama bez prijeke potrebe i bez pomoći drugima, samo zato, da ljude predobije čudom zapanjenosti i straha, izazivati Boga, u neku ga siliti, da učini čudo, suvišno i obijesno, samo da sotona ne dobije sramotnu okladu, osnovanu na sarkazmu

i podrugivanju, nije djelo Isusovo. Srce govori srcima; uzvišeno uzvisuje; čisti duh hoće da očisti duhove; ljubav hoće da rasplamti ljubavlju druge; velika duša hoće da poveća male, zapuštene duše. Mjesto da se strmoglati kao kakav vašarski vrač s hrama u ponor, što stoji pod hramom, on će se iz hrama popeti na goru, da s visine propovijeda blaženstva kraljevstva nebeskoga.

Ponuda ga zemaljskih kraljevstava zgriža, a još više cijena, koju sotona ište. Sotona ima pravo ponuditi ono, što je njegovo. Kraljevstva su zemaljska osnovana na sili, a drže se prijevarom. Tu je njegovo polje i ponovno nađeni raj. Sotona spava svaku noć pod uzglavljem mogućnika. Oni mu se klanjaju djelom i plaćaju mu dnevni danak misli i čina. No kad bi Isus njima dao kruha bez posla, kad bi Isus, kao sljeparski pelivan, otvorio javno kazalište pučkih čudesa, mogao bi oteti kraljevima njihova kraljevstva, da i ne klekne pred protivnikom. Kad bi se htio pričinjati Mesijom, što ga sanjaju Židovi u svojim besanicama tugujući, kao robovi za zavičajem, on bi znao putove: trebalo bi ih pokvariti obiljem i čudom, od svih zemalja učiniti kraj užitka i čarolija, i odmah bi zauzeo sva prijestolja sotoninih namjesnika.

No Isus ne će da bude uspostavljač propaloga kraljevstva, osvajač neprijateljskih kraljevina. Ne mari za vlast, a manje za slavu. Kraljevstvo, što ga naviješta i pripravlja, nema ništa zajedničko sa kraljevstvom zemaljskim. Njegovo je kraljevstvo dapače određeno, da uništi kraljevstvo zemaljsko. Kraljevstvo nebesko je u nama. Promijeni li se duša, nebesko kraljevstvo se proširuje, jer dobiva novog građanina, oduzeta zemaljskim kraljevstvima. Kad svaki bude dobar i pravedan, kad svi budu ljubili braću, kao što oci ljube sinove, kad se i neprijatelji budu ljubili, ako još bude neprijatelja, kad nitko ne bude mislio na gomilanje blaga, i mjesto da otimlje drugima, svatko bude davao kru-

ha gladnima i odijelo onome, kome je studeno, gdje će biti onoga dana kraljevstvo zemaljsko? Čemu će nam trebati vojnici, kad nitko ne bude htio povećati svoju zemlju otimljući susjedima; čemu će suci i doušnici, kad će prestupak biti nepoznat preobraženim ljudima; čemu će trebati kraljevi, kad će svatko imati svoj zakon u savjesti, pa ne će biti vojnika, da zapovijedaju ni sudaca, da odlučuju? Čemu će trebati novci i danci, kad će svatko biti stalan za svoj kruh i s njim će biti zadovoljan, a ne će se plaćati vojnici i sluge? Kad se duša promijeni svima, iščeznut će, kao obmane dugih noći, društvo, domovina, pravda. Kristova riječ ne treba novaca ni oružnika, pa ako ona postane djelom svagdje i uvijek, ono će, što veže i zasljepljuje čovjeka — nepravedna i ružna vlast, zločinačka slava bitaka — pasti kao jutarnja magla pred svijetlom sunca i pred snagom vjetra. Kraljevstvo je nebesko jedno, pa će zauzeti mjesto zemaljskih kraljevstava, kojih je mnogo. Ljudi se više ne će dijeliti na kraljeve i podanike, na gospodare i robove, na bogataše i siromahe, na grešnike himbene i bezobrazne, na ohole kreposnike i ponizne grešnike, na slobodnjake i uzničke. Sunce će Božje nad svima sjati. Građani će kraljevstva nebeskoga biti samo jedna obitelj otaca i braće, a rajska će se vrata opet otvoriti djeci Adamovoj, koja su već postala slična Bogu.

Isus je pobijedio sotonu sam u sebi; sad izlazi iz pustinje, da ga pobijedi među ljudima.

POVRATAK

Čim Isus side među ljude, dozna, da je tetrarh — drugi Herodijadin muž — dao zatvoriti Ivana u tvrđu mackerontsku.

Usta, što su zvala u pustinji, bijahu sada začepljena, a tko bi pošao k Jordanu, ne bi više vidio nad sobom duge sjene divljega Krstitelja.

Izvršio je svoju, pa mora uzmaknuti pred moćnijim glasom. Ivan čeka u mraku kule, da mu glava, oblivena krvlju, bude odnesena za rođendan, na zlatnoj zdjeli, na sto za posljednji obrok opake žene, izdajnice ljudi.

To je za Isusa bio znak, da je njegov dan počeo i, prošavši kroz Samariju, vrati se u Galileju, da odmah navješćuje dolazak kraljevstva.

Ne ide u Jeruzalem. Jeruzalem je grad velikoga kralja, glavni grad. Isus dolazi da razori Jeruzalem, onaj Jeruzalem od kamena i oholosti: oholi grad na brežuljcima sa srcem od kamena. Isus dolazi, da se baš s onima bori, koji se slave u velikim gradovima, u glavnim gradovima, u svjetskim Jeruzalemima.

U Jeruzalemu živu mogućnici svijeta, Rimljani, gospodari zemlje i Judeje sa svojim oružanim vojnicima. U Jeruzalemu zapovijeda zamjenik cezara Tiberija, pijanca, razbojnika, vjerolomca, nasljednika Avgustova, hipokrite, pederasta i Julija, preljubnika i odmetnika.

U Jeruzalemu živu veliki svećenici, stari čuvari hrama, farizeji i saduceji, pismoznanci, leviti i njihovi doušnici: potomci onih, što su gonili i ubijali proroke; okamenjivači

zakona, književni bigoti, ponositi pohranitelji suhoga bogomoljstva.

U Jeruzalemu su blagajnici Božji, blagajnici cesarevi, čuvari blaga, ljubitelji blaga, carinici sa svojim gulikožama i čankolizima, bogataši sa svojim slugama i prilježnicama, trgovci sa punim spremištima; stolovi pod vedrim nebom, kese, u kojima zveči kovina u toplim njedrima povrh srca.

Isus dolazi protiv svih ovih. Dolazi, da pobijedi gospodare zemlje — koja pripada svima; da postidi gospodare riječi — koja diše, gdje Bog hoće —; da osudi gospodare zlata — te trošne i zlosretne materije.

Dolazi da obori kraljevstvo rimskih vojnika — koji tlače tjelesa; kraljevstvo hramskih svećenika — koji tište duše; kraljevstvo nabirača novca — koji gnječe siromahe. Dolazi, da spasi tjelesa, duše, siromahe. Da uči slobodu protiv Rima, ljubav protiv hrama, siromaštvo protiv bogataša.

Ne će, dakle, da započne svoje poslanstvo iz Jeruzalema, gdje su njegovi neprijatelji sabrani i jači. Hoće da ga okruži, da ga zauzme izvana, da dođe onamo kasnije, s narodom iza sebe, kad ga već polako okruži kraljevstvo Božje. Osvojenje Jeruzalema bit će posljednji dokaz: strahovita bitka među Jednim, najvećim od proroka, i gradom, koji je proždirao proroke. Ako sada ode u Jeruzalem — u koji će ući kasnije s pratnjom kao kralj, a bit će pokopan kao zlotvor — bit će odmah uhvaćen, pa ne će moći sijati svoje riječi u zemlju manje nezahvalnu i manje tvrda srca nego što je Jeruzalem.

U Jeruzalemu, kao i u svim glavnijim gradovima — stjecištima svih hrakotina, izmetina i gnjileži naroda — stane pasmina malovrijednika, gizdelina, besposličara, skeptika, nehajnika, plemstva, utonula u ceremonije, kojemu radi propadanja preostade samo tradicija obreda; aristokracija vlasnika i spekulanta, koji sačinjavaju krdo Mamono-

no, i puk nedotupav, turoban, neznalački, što živi od straha tuđinskih mačeva. Nije Jeruzalem bio dobro polje za sjetvu Isusovu.

Čovjek iz pokrajine — to jest, zdrav i samotna — vraća se u svoju pokrajinu. Hoće da donese veselu vijest onima, koji je prije svih drugih moraju čuti. Siromasima, malima, poniznima, jer je vijest upravo za njih, i oni je već dugo čekaju, pa će se i veseliti više od drugih.

Dolazi radi siromaha i okrepljuje se u najsiromašnijim krajevima. Za to se uklanja Jeruzalemu, dolazi u Galileju i ulazi u zbornicu, da uči.

Prve su Isusove riječi jednostavne, malo ih je. Čini se, da su Ivanove.

— Vrijeme je svršeno; približuje se kraljevstvo Božje; činite pokoru i vjerujte u evanđelje.

Gole riječi, neshvatljive za moderne ljude radi njihove treznoće. Da se razumiju i da se razumije razmak među viješću Ivanovom i Isusovom, treba ih prevesti u naš jezik i opet ispuniti njihovim vječno živim značenjem.

Vrijeme je svršeno. Vrijeme čekano, proricano, naviještano. Ivan je rekao, da će skoro doći novi kralj i osnovati novo kraljevstvo, kraljevstvo nebesko. Kralj je došao i upozorava, da su vrata kraljevstva otvorena. On je vođa, put, ruka, prije nego će postati kralj u svemu sjaju nebeske slave.

Ovo vrijeme nije upravo petnaesta godina vlade Tiberijeve. Vrijeme je Isusovo sada i uvijek, čas njegova ukazanja, čas njegove smrti, čas njegova povratka, čas njegova konačnog i posljednjeg slavlja, koje, dok ovo pišemo, nije još došlo. Vrijeme je svršeno svaki tren. Ono je tu svaki čas, ako su poslenici spremni. Svaki dan je njegov. Njegovo razdoblje nije označeno brojkama. Vječnost ne dopušta početka ni kronologije. Kad god koji čovjek htjedne ući u kraljevstvo, da dohvati kraljevstvo, da obogati kra-

ljevstvo, da ga učvrsti, da ga obrani, da proglasi njegovu vjekovitu svetost i neprestano pravo na sva područna i niža kraljevstva, onda je uvijek vrijeme tu. To se vrijeme zove razdoblje Isusovo, kršćanska era, novi zavjet. Ni dvije tisuće nas godina ne dijele od onoga vremena: ni dva dana, jer je za Boga i za one, što znadu, tisuću godina samo jedan dan. Vrijeme je tu, i danas smo u punini vremena. Isus nas i sada zove. Drugi dan još nije minuo; osnutak kraljevstva jedva je započet. Mi, koji smo još živi ove godine, u ovom vijeku (a ne ćemo biti uvijek živi, pa možda ne ćemo vidjeti svršetak ove godine, a jamačko ne ćemo vidjeti svršetak ovoga vijeka) mi, kažemo, koji sada živimo, možemo biti dionici ovoga kraljevstva, ući u nj, živjeti u njemu, uživati ga. Kraljevstvo nije prošla sanjarija siromašnog Židova prije dvadeset vjekova, nije ropotarija, starež, mrtva uspomena, preživjeli zanos. Kraljevstvo je današnje. Sutrašnje, vječno. Ono je zbilja budućnosti, živo, sadašnje naše. Posao tek započet. Svakome je slobodno da se odmah lati posla; da se lati opet, da ga nastavi. Riječ se čini stara, vijest izgleda starinska, ponavljana jekom od dvije tisuće godina, ali je kraljevstvo — kao čin, uspjeh, ispunjenje, — novo, mlado, nastalo juče, ima još rasti, cvasti, napredovati, povećavati se. Isus je bacio u zemlju sjeme, ali je sjeme, u dva ljudska tisućgodišta minula poput lijene zime, u razmaku šezdeset ljudskih pokoljenja, jedva proklijalo. Hoće li današnje vrijeme, nakon potopa krvi, biti očekivano božansko proljeće?

Što je ovo kraljevstvo, naučit ćemo, stranicu po stranicu, iz samih Isusovih riječi. Ali ne smijemo ga zamišljati kao novi raj raskoša, kao dugočasnu arkadiju blaženika, kao neizmjeran broj anđela, kojima su noge nad oblacima, a glave među zvijezdama.

Kraljevstvo je Božje, po riječima Kristovim, oprečno kraljevstvu sotoninu; nebesko je kraljevstvo opreka ze-

maljskomu kraljevstvu. Sotonino je kraljevstvo kraljevstvo zla, prijevare, okrutnosti, oholosti: kraljevstvo nizine. Kraljevstvo Božje, dakle, znači kraljevstvo dobra, iskrenosti, ljubavi poniznosti: kraljevstvo visine. Kraljevstvo je zemaljsko kraljevstvo tvari i puti, kraljevstvo zlata i zavisti, lakomosti i razblude, kraljevstvo svega onoga, što ljube ljudi ludi i gnjili.

Kraljevstvo nebesko bit će mu protivno, kraljevstvo duha i duše, kraljevstvo odricanja i čistoće, kraljevstvo svih vrednota, što ljudi traže, koji znadu bezvrijednost svega ostalog.

Bog je otac, dobrota. Nebo je ono, što je nad zemljom, dakle duh. Nebo je sjedište Božje. Duh je gospodstvo dobrote.

Tko plazi po zemlji, tko ruje po zemlji, tko se naslađuje tvarju, životinja je; tko živi gledajući nebo, želeći nebo, nadajući se, da će zauvijek živjeti u nebu, svetac je. Većina su ljudi životinje: Isus hoće, da životinje postanu ljudi, sveci. To je jednostavni i vazda živi zamisao kraljevstva nebeskoga, kraljevstva Božjega.

Kraljevstvo Božje je ljudsko i za ljude. »Kraljevstvo je Božje u nama«. Započinje odmah: naš je posao, za sreću našu, u ovom životu, na ovoj zemlji. Ovisi o našoj volji, o tom, da li mi odgovaramo ili ne. Postanite savršeni, i kraljevstvo će se nebesko raširiti na zemlji, kraljevstvo će nebesko biti osnovano među ljudima.

Isus zatim dodaje: činite pokoru. I ovdje je preokrenut veličanstveni i pravi smisao stare riječi. Markova riječ — metanoite ne može se prevesti »poenitemini« ili »činite pokoru«. Metanoia je zapravo »mutatio mentis«, promjena razuma, preobrazba duše. Metamorfoza je promjena oblika, metanoia je promjena duha. Bolje bi se moglo prevesti »obraćenje«, a to je obnova unutranjeg čovjeka, a

pojmovi su »kajanje« i »pokora« samo primjena i razjašnjenje Isusova poziva.

On je kao uvjet dolaska kraljevstva — a u isto vrijeme kao bit novoga poretka — stavio potpuno obraćenje, preokret života i općenih vrednota života, promjenu osjećaja, sudova, nakana, ukratko ono, što je, govoreći s Nikodemom, nazvao »drugo rođenje«.

On će, malo pomalo, pokazati, u kome smislu i na koji način mora doći do potpune promjene ljudske duše. Sav će njegov život biti namijenjen ovoj pouci i ovom primjeru. A međutim se zadovoljava dodajući jedan zaključak: — Vjerujte u evanđelje!

Pod evanđeljem sadašnji ljudi obično razumijevaju knjigu, gdje je četverostruka povijest Isusova tiskana i vezana. Ali Isus nije pisao knjiga, niti je mislio na sveske. Pod evanđeljem je razumio — prema smislu i slatkom značenju riječi — ono, što se književno odavna zove »blagovijest«, blaga vijest, a bolje bi se reklo »veseli glas« ili vesela vijest. Isus je glasnik, vjesnik (grčki angelos), koji nosi sretnu vijest, dobru poruku. Nosi veseli glas, da će bolesni ozdraviti, da će slijepi gledati, da će se siromašni obogatiti, i to nepatvorenim bogatstvom, da će gladni uživati, da će se grešnicima oprostiti, da će se nečisti očistiti, da nesavršeni mogu postati savršeni, da živine mogu postati sveci, sveci postati anđeli, slični Bogu.

Da kraljevstvo dođe, da se svatko stara za taj dolazak, potrebno je vjerovati u ovu vijest, vjerovati, da će se kraljevstvo obistiniti i da je vrlo blizu. Ne vjeruje li se u obećanja, nitko ne će raditi ono, što je nužno, da se obraćenje može održati. Samo stalnost, da kraljevstvo nije laž nekog pustolova ili obmana opsjednutoga, samo uvjerenje o istinitosti i valjanosti vijesti, može ljude potaći, da se late velikog djela osnutka kraljevstva.

Isus je u svojim malo riječi — većinom tamnih — postavio načela svojega nauka. Vrijeme je dospjelo: treba početi sada, odmah. Dolazak kraljevstva i pobjeda duha nad materijom, dobra nad zlim, sveca nad živinom, meta-noia: potpuna preobrazba duše. Evanđelje: vesela vijest, da je to sve istinito i vječno moguće.

KAFARNAUM

To Isus uči svoje Galilejce na pragovima bijelih kućica, po hladovitim gradskim tržićima, ili na obalama jezera, naslonjen na lađu izvučenu na zemlju, držeći noge među kamenjem, pod večer, kad se sunce, posve crveno, spuštalo na zapad zovući na počinak.

Mnogi su ga slušali i slijedili, jer je — veli Luka: »Njegova riječ bila moćna«.

Riječi nijesu bile nove svima, ali je bio nov čovjek, nova toplina njegova glasa i dobro, što je činio onaj glas, koji je izvirao iz srca i dopirao do srdaca. Bio je nov naglasak onih riječi i novi smisao, što su dobivale u onim ustima, obasjanim onim pogledom. Nije to planinski prorok, čiji se glas razliježe u pustinji, daleko od ljudi, samotan, udaljen, koji je silio druge, da se primaknu njemu, hoće li da ga čuju. Ovo je novi prorok, koji živi kao čovjek među ljudima; svima prijatelj, koji želi dobro i onima, koje nitko ne ljubi. Drug, dobar i prijatan, ide k braći, miče se, da ih potraži, gdje stoje, gdje rade, u kućama, na naseljenim cestama, pa jede kruh i pije vino za stolom, i ako je potreba, pomaže ribaru da izvuče mreže, lijepu riječ govori svima: turobnom, bolesnom i prosjaku.

Bezazleni, kao životinje i djeca, osjećaju nagoni, da ih ljubi i vjeruju mu i sretni su, kada dođe, i lice im odmah postaje drugačije — žaloste se, kad ode. Katkada ga ne umiju pustiti, nego idu za njim do smrti.

Isus je boravio svoje dane s njima, idući pješice iz jednoga kraja u drugi ili govoreći sjedečke prijateljima. Vazda mu je bila draga ova prisojna obala njegova jezera uzduž

mirne vode, bistre i vedre, jedva uzbibane vjetrom iz pustinje, na kojoj ima tek tu i tamo po koja lađa, što brazde mučaljive, pa se izdaleka pričinaju, kao da su bez gospodara. Zapadna je obala jezera bila njegovo pravo kraljevstvo. Ondje nađe prve slušače, prve vjernike, prve učenike. Ako je i počeo u Nazaretu, malo se u njemu zadržavao. Vratit će se onamo kasnije. Pratit će ga dvanaestorica, a preteći će ga vika o njegovim čudesima. Postupat će s njim, kao što su svi gradovi svijeta — pa i najglasovitiji radi svoje uglađenosti: Atena i Firenca — postupali sa svojim građanima, što ih učiniše većim od svih drugih. Isprvice su ga ljubili — vidjeli su ga kao dijete — pa je li moguće da je postao velik prorok? — a onda ga kušaju baciti u bezdan. Ni u glavnom se gradu ne zaustavlja. Isus je lutalac: trbušasti bi ga čovjek, što sjedi naslonjen na pragu vrata, nazvao skitnicom. Njegov je život vječni put. Prije onoga drugoga, što ga je osuđeni na smrt osudio na besmrtnost — on je pravi lutajući Hebrej. Rodio se na putu, a ne rodi se u svratištu, samo zato, jer u betlehemskim svratištima nije bilo mjesta za trudnu tuđinku. Dok je još sisao, bi sproveden dugim, zažarenim od sunca, cestama, što vode u Egipat. Iz Egipta se vrati k vodi i zeleni galilejskoj. Iz Nazareta ide često u Jeruzalem na pashu. Ivanov ga glas pozove k Jordanu; unutarnji ga glas porine u pustinju. I poslije četrdeset dana gladovanja i napastovanja započinje njegova nemirna skitnja iz grada u grad, iz sela u selo, iz gore na goru, kroz razdijeljenu Palestinu. Češće ga nalazimo u njegovoj Galileji, u Kafarnaumu, u Korazinu, u Kani, u Magdali, u Tiberijadi. Ali više puta prelazi Samariju i sjedi rado kod zdenca siharskoga, a kadšto ga zatečemo u četverovlasništvu Filipovu, u Betsaidi, u Gadari, u Cesareji, pa i u Gerasi i Pereji Heroda Antipa. U Judeji se najradije zaustavlja u Betaniji, nekoliko milja od Jeruzalema, ili u Jerihonu. Ali se ne boji prijeći granice staroga

kraljevstva i sići među neznabošce. Sretamo ga zbilja u Feniciji, u okolici Tira i Sidona, i u Siriji, ako se preobraženje zbilo na vrhu gore Hermona. Poslije uskrsnuća javlja se u Emausu, na obali svoga Tiberijadskoga jezera i napokon u Betaniji kod kuće uskrisenoga, gdje ostavlja svoje prijatelje zauvijek.

On je putnik bez počinka, lutalac bez kuće, skitalac iz ljubavi, dobrovoljni prognanik u svoj vlastitoj domovini. On sam kaže, da nema ni kamena, na koji bi naslonio glavu. A istina je, da nema svoje postelje, gdje bi se svake noći pružio; ni sobe, koju bi mogao nazvati svojom. Prava je njegova kuća put, kojim ide zajedno sa svojim prijateljima tražeći nove prijatelje. Njegova je postelja brazda na njivi, klupa u lađi, maslinova sjena. Gdjekada spava u kući onih, koji ga ljube, ali je prelazni gost, koji se malo zadržava.

U prvo ga vrijeme nalazimo češće u Kafarnaumu. Njegova su putovanja odonud počinjala i ondje svršavala. Matej ga zove »njegovim gradom«. Kafarnaum je prešao u naše jezike i znači smetnja ili zbrka. Zbilja se prvotno ribarsko i ratarsko selo u posljednje vrijeme bilo povećalo, proširilo. Na karavanskoj cesti, što je od Damaska preko Moreje vodila k moru, postao je malo pomalo dosta znatno trgovačko mjesto. Ondje se nastaniše obrtnici, trgovci, posrednici, prodavači, rukotvorci. Kao muhe na gnjile kruške sjatiše se ondje dohodarci: carinici, poreznici i ostalo oruđe državne blagajne. Malo trgovište, seljačko i ribarsko, postade mješoviti i složeni grad, u kojemu je bilo društvo svake ruke — pa i vojnika i javnih bludnica. Ali Kafarnaum, protegnut uz jezero, mirno kao zrcalo, prozračivan vjetrom s najbližih brda i lahorom s vode, ne bijaše onako posve truo kao sirski gradovi ili kao Jeruzalem. U njemu bijaše još seljaka, koji su danomice išli u polje, i ribara, koji su svaki dan ulazili u lađice. Dobar, siromašan, priprost, srdačan svijet. Ljudi, s kojima si se mogao razgovarati i o dru-

gom, a ne samo o robi i o novcu. Među njima si mogao disati.

Isus je subotom išao u zbornicu. Svatko je imao pravo, da u nju ide, da čita, pa da i govori o onom, što je pročitao. Bila je to priprosta kuća, gola soba, u koju su išli u društvu prijatelji i braća, da se razgovaraju i sazivaju Boga.

Isus bi ustao, dali bi mu svitak pisama — češće proroke nego zakon — te bi mirnim glasom čitao dva, tri, četiri retka. Potom bi uzeo govoriti neustrašivom i vatrenom rječitošću, koja je postidivala farizeje, dirala grešnike, osvajala siromahe, opčaravala žene.

Stari bi se tekst iznenada preobrazio, postao proziran, značajan za sve. Činilo se, da je to nova istina, obret, što su ga tek našli, govor po prvi put čuven. Riječi, zavijene od starine, osušene od ponavljanja, dobivale su opet život i boju. Novo je sunce pozlačivalo jednu za drugom, slovo za slovom. Bile su to svježije riječi, skovane u onaj trenutak, koje su u svim očima sjale kao neslućena objava.

U Kafarnaumu se nitko nije sjećao, da je tako slušao kojeg rabija. Kad bi subotom Isus govorio, sinagoga bi bila puna. Narod se prelijevao sve do ulice. Tko je mogao doći, dolazio je. Dolazio je vrtlar, koji bi onoga dana ostavio motiku i ne bi okretao motovilo, da zalije poredano povrće. Dolazio je kovač, dobri seoski kovač, svaki dan crn od čađe, crn od prašine i trine, ali danas, u dan subotnji, opran, uređen, lica još malko tamna, ali očišćena, razbistrena, oprana u više voda, s opranim rukama, a brade počesljane i namazane mašću male cijene (koja ipak miriše kao i bogatašu). Kovač, koji stoji svaki dan kod vatre, blatan i znojan, osim ovoga dana, subote. A dolazi u zbornicu, da sluša stare riječi starih dana, riječi Boga svojih otaca. Dolazi iz pobožnosti, ali dolazi i za to, jer onamo idu njegovi rođaci, njegovi prijatelji i susjedi, pa ih ondje sve nalazi. A napokon i zato, jer je dan dug, ovaj svetačni dan bez posla, bez kla-

diva u rukama, bez kliješta, a u Kafarnaumu nema drugoga posijela osim ovoga. I zidar je dolazio, isti onaj zidar, koji je gradio onu malu zborničku kuću, a uzidao ju je malenu, jer stara gospoda, čestiti i bogobožni ljudi, ali malko tvrđice, ne htjedoše previše trošiti. Zidar, koji još osjeća, da su mu mišice malko otvrdnule i klonule od šestdnevnog rada, pa ne broji više kamenje, što ga je uzidao ove nedjelje, ni žlica vapna, što ga je bacio u zid, između pojedinih kamena. Zidar, koji je obukao novu odjeću i čučnuo na zemlju, on, koji u sve druge dane stoji uspravan, motri i pazi okom, da posao bude dobar, pa da gospodar bude zadovoljan, eto i dobri je zidar došao u kuću, koja mu se čini kao njegova.

Došli su i ribari, mladi i stari, a jedni i drugi pocrnjeli od sunca. Oči im imaju manu, da žmire radi sjaja i odsjeva. Starac je ljepši od mladića, jer u oči udara njegova bijela kosa i bijela brada pod garavim i namreškanim licem. Ribari su izvrnuli lađe na pijesku i svezali ih za stup, a mreže su metnuli na krov, pa su došli u zbornicu, premda nijesu navikli stajati među zidovima, a možda još osjećaju plačni pljusak vode oko pramca.

Tu su i težaci iz susjednoga sela, seljaci, rekao bih, bogati. Obukli su haljinu, koja se ne stidi drugih, a zadovoljni su žetvom, koja će naskoro pozvati srp. Ne će da zaborave Boga, koji daje da klasa ječam i cvate loza. Tu su pastiri, što dođoše zorom, ovčari i kozari, koji još zaudaraju po toru. Pastiri, koji cijele nedjelje žive na planinskim pašnjacima, da ne vide ni žive duše i ne prozbore ni riječi. Žive sami sa krotkim životinjama, koje pasu novu travu.

Mali posjednici, mali trgovci, gospoda kafarnaumska — dođoše svi. To su ljudi ugledni i pobožni. Stoje u prvim redovima, ozbiljni, oborenih očiju, zadovoljni s poslovima prošlih dana, zadovoljni i sa svojom savješću i neokaljani. Vide se redovi njihovih leđa, odjevenih finim odijelima,

leđa pognuta, ali široka i gospodska, leđa ljudi, koji su u miru s ljudima i s Bogom, leđa puna ugleda i pobožnosti. Ima tu i stranaca, prolaznika, trgovaca što idu u Siriju ili se vraćaju u Tiberijadu. Dođoše iz pristojnosti ili običaja, možda, da nađu koга kupca, pa svima gledaju u lice s onom drskošću, koju novac ulijeva u uboge duše.

Na dnu sobe — jer je zbornica samo duguljasta, obijeljena soba, malko veća od učionice, krčme ili kuhinje — šćućurili su se, poput pasa kraj vrata, kao da se vazda boje, da će ih van baciti, kafarnaumski siromasi, najsiromašniji od svih, koji žive od slučajne zarade, od milostinje bačene s prigovorom, pa i — o jada! — od kakve skromne krađice; odrpani, ušljivi, robovi, nesrećnici, stare udovice, kojima su sinovi daleko: mlade sirote, koje još ne umiju zaraditi kruha; pogrbljeni starci, na koje nitko ne gleda; boležljivci bez snage; bolesnici, što boluju od neizlječivih bolesti, oni, kojima nije glava više u redu te ne umiju i ne mogu raditi. Slabići duhom, slabići tijelom, odgurnuti, zapušteni, koji sada blaguju, sad gladuju — a nikad ne pojedu toliko, da utaže glad —; oni, koji skupljaju, što drugi bace: suhe korice kruha, riblje glave, ljupine, korijenje od zelja. A spavaju sad ovdje, sad ondje, pa trpe studen i zimu i čekaju ljeto, siromaški raj, jer uz cestu se može ubrati kakvo voće. Kad dođe subota, i oni, prosjaci, nesrećnici, odrpanci, kraštavci, iznemogli, dolaze u zbornicu, da čuju povijesti iz knjiga. Ne mogu ih istjerati; imaju pravo kao i drugi; sinovi su istoga oca i slugе istoga Gospodara. Osjećaju se ovoga dana malko utješeni u svojoj bijedi, jer mogu čuti riječi, što ih slušaju bogati i zdravi. Tu ih ne dvore drugačijim jelom, prostijim i lošijim, kao što se zbiva u kućama, gdje gospodar jede bolje, a prosjak se na pragu mora zadovoljiti s lošijim. Ondje je hrana jednaka za onoga, koji ima najdeblje stado, i za onoga, koji nema ni četvrt jagnjeta na dan pashe. No proročke su riječi za njih bolje od Moj-

sijevih; gore su za velike, ali bolje za male. Ubogar sa dna zbornice čeka svake subote, da mu netko pročita koje poglavlje od Amosa ili Izaije. Zato, što su proroci pristajali uz siromahe i naviještali kaznu i novi svijet: »I onaj, što je odijeven grimizom, morat će se valjati u blatu«.

I gle, baš one subote bijaše ondje Jedan, koji je navlaš došao zbog njih, koji je govorio za njih, koji je krenuo iz pustinje, da javi dobar glas siromasima i bolesnicima. Nitko o njima nije govorio kao on, nitko nije pokazao, da ih toliko ljubi. Poput onih starih proroka, koji se više nijesu vraćali, da ih tješe, iskazivao im je osobitu ljubav, što je vrijeđala srećnike, ali je njihova srca ispunjala utjehom i nadom.

Kad je Isus svršio svoj govor, vidješe, kako poglavari, građani, gospodari, gospoda, farizeji, ljudi, koji su umjeli čitati i zarađivati, vrte zlobno glavom, ustaju, krive usta, namiguju jedan drugome, prezirno i sablažnjeni, a čim iziđoše, mrmorom izlazi oprezno negodovanje iz crnih i srebrnih brada. Ali nitko se nije smijao. Za njima iziđu trgovci, ukočeni, misleći već na sutrašnjicu. Posljednji ostadoše radnici, siromasi, pastiri, seljaci, vrtlari, kovači, ribari i rulja božjaka, sirote bez baštine, starci bez zdravlja, beskućnici, nesrećnici bez druga, potrebni bez novčića, izrabljivači, sakati umom, odbačeni. Nisu mogli otrgnuti očiju od Isusa. Željeli su, da im još govori, da objavi dan novoga kraljevstva, pa da se i oni razaberu od sve one bijede i da svojim očima vide naknadu. Riječi mladoga čovjeka podvostručise kucanja njihovih srdaca, izmorenih i trudnih. Utješna svjetlost, komadić neba i slave, obmana o berbama, o gozbama, o odmoru i obilju nikoše iz onih riječi u bogatim dušama siromaha. Možda ni oni potpuno ne razumješe, što im Učitelj htjede reći, pa kraljevstvo, što ga zamišljahu, još nalikovaše filistejskim kulama u zraku. Ali nitko ga nije ljubio kao oni; nitko ga nikada ne će voljeti kao Galilejci, željni mira i istine. A i siromasi, manje siromašni, radnici,

nadničari, ribari, koji su manje bili gladni kruha, ljubili su ga za ljubav njihovu.

I kad je izlazio iz zbornice, svi su ga oni čekali na ulici, da ga opet vide; pratili su ga plaho, besvijesno. Kad bi ušao u kuću koga prijatelja, da blaguje, bili su kao zavidni, pa bi gdje koji stao kod ulaza i čekao, dok se ne povрати. Onda bi se više osmjelili, primakli se k njemu i zajedno išli obalom jezera. Drugi bi se pridružili, pa bi ga sad jedan, sad drugi, ispitivali — svečanost bi se produljila pod vedrim nebom, izvan zbornice. A Isus bi se zaustavio i odgovarao onoj jednoj svjetini riječima, koje se nikada ne će zaboraviti.

PRVA ČETVORICA

Među kafarnaumskim ribarima Isus nađe prve učeni-ke. Svaki je dan bio na obali jezera; katkad su lađe plovile po pučini, katkad ih je vidio, kako dolaze nabreklih jedara od povjetarca, a iz lađe su izlazili bosonogi ljudi, gazeći po vodi do koljena, noseći po dvojica košare pune srebrnih mrtvih riba, zajedno poslaganih, i stare velike mreže, iz kojih je kapala voda.

Gdjekad su polazili, čim bi se spustila noć, po mjesecini, a vraćali su se u ranu zoru, kad bi mjesec zašao, a sunce se još ne bi rodilo. Isus ih je često dočikao na obali te bi ih prvi pozdravio. Ribolov nije uvijek bio dobar. Kad bi se vratili praznih ruku, umorni i pokunjeni, Isus bi ih pozdravljao riječima, koje su godile srcu, a razočarani su ga rado slušali, premda nisu spavali.

Jednoga jutra vraćale su se prema Kafarnaumu dvije lađe, a baš je u to vrijeme Isus na obali govorio narodu, koji se oko njega okupio. Čim su stigli, ribari stanu ispirati mreže. Onda Isus uđe u jednu lađu i zamoli, neka je malo odmaknu od obale, da se ukloni navali. I stojeći kraj krme, učio je one, što su ostali na kopnu. A kada je prestao govoriti, reče Šimunu:

— Povežite na pučinu i bacite mreže.

Odgovori mu vlasnik lađe, Šimun, sin Jonin:

— Učitelju, trudili smo se svu noć, a ne ulovismo ništa — ni jedne ribice. Ipak, da te poslušam, bacit ću mrežu.

Čim se malko odmaknu od obale, Šimun i brat mu Andrija bace u vodu veliku mrežu. I kad je izvuku, bila je tako

puna ribe, da joj se gotovo potrgaše oka. Onda dva brata zovnu drugove s druge lađe, neka dođu i pomognu im. Opet bace mreže te iznovice izvuku pune puncate riba. Šimun, čovjek nagle čudi, padne gostu pred koljena i povikne:

— Gospodine, udalji se od mene, jer sam grešnik i nisam dostojan, da svetac bude u mojoj lađi.

Isus se nasmiješi i reče:

— Pođi sa mnom i vjeruj u moju riječ, pa ću te učiniti lovcem ljudi.

Kad se vrate k obali, izvuku lađe na zemlju, te dva brata ostave mreže i pođu za njim. A nakon nekoliko dana ugleda Isus druga dva brata, Jakova i Ivana, sinove Zebedejeve, koji su prije bili drugovi Šimunu i Andriji, i pozove ih, dok su krpali poderane mreže. I oni se oproste s ocem, koji je bio u lađi s momcima, ostave raskidane mreže i pođu za njim.

Isus više nije bio sam. Četiri čovjeka, po dva brata, koji se još tješnje zbratiše u zajedničkoj vjeri, bijahu spremni, da ga prate, kamo god mu bude drago poći, da ponavljaju njegove riječi, da ga slušaju kao oca, i još bolje nego da im je otac. Četiri siromašna ribara, četiri priprosta mornara, četiri čovjeka, koji nisu umjeli čitati, a jedva govoriti, četiri čovjeka, koje nitko ne bi znao razlikovati od drugih, pozva Isus, da s njima osnuje kraljevstvo, koje je moralo osvojiti svu zemlju. Radi njega ostaviše svoje vjerne lađe, koje su toliko puta spustili u vodu i toliko puta svezali na pristaništu, i stare mreže i vrše, kojima su tolike tisuće riba izvukli iz vode, i oca i obitelj i kuću. Sve to ostaviše i pođoše za ovim čovjekom, koji im nije obećavao ni novaca ni zemlje, a govorio im je samo o ljubavi, siromaštvu i o savršenosti.

Premda će njihov duh ostati uvijek i odviše nizak i priprost prema duhu Učiteljevu, pa će kadšto sumnjati i kolebati se i ne će razumjeti njegovih istina i njegovih priča,

sve će im se oprostiti radi iskrene i stalne spremnosti, s kojom su pošli za njim na prvi poziv.

Tko bi među nama, što danas živimo, bio spreman nasljedovati četiri kafarnaumska siromaška? Kad bi kakav prorok došao trgovcu i rekao mu: ostavi tezgu i blagajnu; i profesoru: siđi sa katedre i pobacaj knjige; i ministru: ostavi svoje spise i laži, kojima loviš ljude; i radniku: metni na stranu oruđe, pa ću ti dati drugi posao; i rataru: prekini na pola sata brazdu, i ostavi plug među grudama, jer ti obećajem divniju žetvu; i strojaru: zaustavi svoj stroj i pođi za mnom, jer duh vrijedi više od kovine; i bogatašu: razdijeli sve svoje bogatstvo, jer ćeš sa mnom steći nebrojeno blago — kad bi prorok tako govorio nama, današnjim ljudima, koliko bi ih pošlo za njim s priprostim dragovoljnošću, kao oni stari ribari? No Isus se nije obratio trgovcima, što trguju na trgovima i u skladištima, ni učenjacima, što preživlju najmanje odredbe zakona i umiju na pamet izgovoriti retke zakona, ni seljacima, koji su odviše srasli sa zemljom i sa živinama, a još manje sitim, prepunim, zadovoljnim ljudima, koji ne mare za drugo kraljevstvo, jer je njihovo kraljevstvo već odavna došlo.

Isus ne izabire slučajno svoje prve drugove među ribarima: ribar veći dio svojih dana živi u čistoj, vodenoj samoći, čovjek je, koji zna čekati. To je strpljiv čovjek, koji se ne žuri, koji baca svoju mrežu i pouzda se u Boga. Voda ima svoje mušice, jezero svoje nastranosti: dani nikada nisu jednaki. Na odlasku ne zna, hoće li se vratiti s punom lađom ili bez i jedne ribe, da je ispeče na ognju za ručak. Predaje se u ruke Gospodinu, koji daje obilje i oskudicu. Kad je loš dan, tješi se dobrim, koji će već svanuti.. Ne želi se naglo obogatiti, veseo je, kad za svoj ribolov može nabaviti malo kruha i vina. Čiste duše i tijela. Pere ruke u vodi, a duh u samoći. Od tih ribara, koji bi bili pomrli u tami kafarnaumskoj, da ih nitko ne bi opazio pa ni susjedi,

Isus napravi svece, koje ljudi i danas spominju i mole im se. Veliki stvara velike; iz pospanoga naroda uzimlje budioce; iz razmaženog naroda ratnike, iz naroda neznalica učitelje. U sva se vremena dižu vatre, ako ima ruku, koje ih znadu zapaliti. Ako se David javi, nađe svoje gíborime, Agamemnon svoje heroje, Artur svoje peerove, Karlo Veliki svoje paladine, Napoleon svoje maršale. A Isus nađe među galilejskim pučanima svoje apostole.

GORA

Propovijed je na gori najveći razlog za opstanak ljudi, za ljudsku nazočnost u beskrajnom svemiru. Naše dovoljno opravdanje. Svjedodžba o našem dostojanstvu kao duhovnih bića. Zalog, da ćemo se moći uzdići sami nad sebe, te biti viši nego ljudi. Obećanje najviše mogućnosti, najveće nade — da ćemo se uzdići iznad životinje.

Kad bi anđeo sišao k nama iz višega svijeta te upitao: što imamo najbolje i najdragocjenije u našim kućama, dokaz o našem uvjerenju, remek-djelo našega duha u najvišoj sposobnosti, ne bismo ga povelili pred velike, namazane strojeve, pred ta mehanička čudesa, kojima se ludo razmećemo, premda su nam učinila život težim, ropskim, kraćim — a tvar su i u službi materijalnih potreba — nego bismo mu pokazali propovijed na gori, a poslije, istom poslije, koji stotinjak stranica istrgnutih iz pjesnika svih naroda. Ali propovijed bi bila uvijek jedini dijamant, koji se sjaji čistim svijetlom među bijednim šarenilom smaragda i safira.

I kada bi ljudi bili pozvani pred nadčovječje sudište te morali odgovarati sucima za sve nepopravljive grijehe i stare sramote, što ponavljaju svaki dan, za pokolje, što traju tisućljeća, i za svu krv, što je istekla iz žila naše braće, za sve suze, prolivene iz očiju sinova čovječjih za tvrdoću srca i za naše vjerolomstvo, s kojima bi se mogla usporediti samo naša ludost, ne bismo pred taj sud iznijeli mudre i dobro smišljene razloge filozofa, ni znanosti, ni kratkovjeke sustave, pune simbola i propisa, ni naše zakone, kratkovidne kompromise među nasiljem i strahom. Kao zadovoljštinu za toliko zlo, odštetu za naše tvrdoglavo za-

tezanje, obranu šezdeset vjekova strašne povijesti, jedinu i najveću olakotnu priliku za sve tužbe, mogli bismo navesti samo nekoliko redaka iz propovijedi na gori.

Tko ju je pročitao jednom i barem u onaj kratki časak, dok je čitao, nije osjetio jezu zahvalne nježnosti, početak plača na dnu grla, čeznuće od ljubavi i kajanja, nejasnu, ali silnu potrebu, da učini bilo što, da one riječi ne ostanu samo riječi, da ona propovijed ne bude samo zvuk i znak, nego posve bliza nada, živi život u svima živima, živa istina, istina zauvijek i za sve; tko ju je pročitao samo jednom, a nije osjetio sve to, taj zaslužuje više od ikoga svu našu ljubav, jer mu sva ljudska ljubav ne će moći naplatiti, što je izgubio.

Gora je, na kojoj je sjedio Isus na dan propovijedi, bila jamačno niža od one, na kojoj mu je sotona pokazao kraljevstva zemaljska. Odozgo se vidjelo samo polje, obasjano blagim večernjim suncem i s jedne strane oblo zeleno jezero, a s druge strane dugi greben Karmela, gdje je Ilija nadvladao Baalove sluge. S onog pitomog brda, koje su pisci, u svome uveličavanju, nazvali gorom, a možda je bilo samo brdašce, humak, jedva podignut nad zemljom, s onoga brda, koje nije ni zaslužilo ime gore, pokaza Isus kraljevstvo, koje nema kraja ni granice, i u mesu srdaca — ne kao Jahve na kamenim pločama — napisu pjesmu novoga čovjeka, himnu uzvisivanja: »kako su krasne noge onoga, koji na gorama naviješta i propovijeda mir!« Izaija nije nikada bio onakav prorok, kao u trenutku, kad mu iz usta potekoše te riječi.

Isus je sjedio na uzvisini, među prvim apostolima, okružen stotinama očiju, koje su gledale u njegove oči. I netko ga zapita, čije će biti to kraljevstvo, o kojemu on tako često govori.

Isus odgovori ističući devet blaženstava, koja su kao stupovi »blistavi od sjaja« čitave propovijedi.

Blaženstva izgovaraju i danas samo oni, koji su im izgubili smisao, a uvijek se gotovo shvataju pogrešno. Režu ih, sakate, skvrne, nagrđuju, poništavaju, kvare i iskrivljuju. Ipak ta blaženstva već prvog, svečanog dana izlažu ukratko nauku Isusovu.

»Blago siromašnima duhom, jer je njihovo kraljevstvo nebesko«. Luka ispusti riječ »duhom«, te uze siromahe uopće, a za njim se povedoše mnogi drugi. Neki moderni i zlobni pod siromašnima duhom razumijevaju priproste, glupe, luckaste. Ukratko, treba birati između puke sirotinje i slaboumnika.

Isus nije u onaj čas mislio ni na jedne ni na druge. Isus nije volio bogataša i svom je dušom prezirao pohlepu za bogatstvom, najveću zapreku pravom obogaćenju duše. Isus je volio siromahe i sakupljao ih je oko sebe, jer im je potrebnije, da se ogriju, i govorio je njima, jer im je potrebnije, da se nahrane riječima ljubavi. Ali nije bio lud, da bi mislio, kako je dovoljno biti siromašan — tvarno, društveno siromašan — pa da samim tim imamo pravo na uživanje kraljevstva.

Isus nikada nije pokazao, da se divi pameti, koja se sastoji samo u poznavanju pojmova i u pamćenju fraza. Čisti sistemati i metafizici, sofisti, istraživači prirode i knjigožderi ne bi nikada našli milost u njegovim očima. Ali razum, moć, kojom se shvaćaju znaci budućnosti i smisao simbola — prosvjetljeni i proročki razum, osvajanje istine s ljubavlju, — bijaše dar i u njegovim očima, pa se češće potuži, što ga tako malo pokazuju i njegovi slušači i njegovi učenici. Najveći se razum, po njemu, očitovao u tome, da se shvati, kako sam razum nije dovoljan, da treba promijeniti svu dušu, eda se dohvati sreća — jer sreća nije bezumni san, nego vječno moguća i na dohvatu ruke — ali nam razum mora pomoći, da se sasvim promijenimo. Nije

dakle na uživanje kraljevstva Božjega pozvao blesave i lude.

Siromašni su duhom oni, koji su potpuno i bolno svjesni svoga duhovnoga siromaštva, nesavršenosti svoje duše, oskudice dobra, što je u svih nas, čudorednoga siromaštva, u kojemu leži većina ljudi. Samo siromasi, koji znadu, da su zbilja siromašni, trpe od svoga siromaštva i jer trpe od njega, trse se, da iz njega iziđu. Drugačiji su, i te kako drugačiji, od lažnih bogataša, od naduvenjaka, koji drže, da su bogati duhom, to jest savršeni i neusavršljivi, na miru sa svima, u milosti Božjoj i ljudskoj, te ne žele da se popnu, jer se varaju, da su već na visini, i nikada se ne će obogatiti, jer ne opazaju svoje bezdane bijede.

Oni, dakle, koji priznaju, da su siromašni te budu trpjeli, da steknu pravo bogatstvo, to jest savršenost, postat će sveti, kao što je Bog svet, i njihovo će biti kraljevstvo nebesko, a oni, koji ne budu osjećali smrada od nečisti nagomilane oko svoje taštine, ne će ući u kraljevstvo.

»Blago krotkima, jer će naslijediti zemlju«. Zemlja, o kojoj je ovdje riječ, nije oranica ni država s izgrađenim gradovima. U mesijskom jeziku »naslijediti zemlju« znači biti dionikom novoga kraljevstva. Vojnik, koji se bori za zemaljsku zemlju, mora biti okrutan. No onaj, koji se sam u sebi bori, da osvoji novu zemlju i novo nebo, ne smije se predati bijesu, koji navodi na zlo, ni okrutnosti, koja poriče ljubav. Krotki su oni, koji podnose blizinu zločestih, pa i svoju, često puta najnemiliju; koji se ne bune protiv zlih, nego ih svladavaju ljubeznošću; i ne postaju zvjerad na prvu suprotivštinu, nego pobjeđuju nutarnjega protivnika onom tihom ustrajnošću, koja odaje veću duhovnu snagu od neplodnoga i nenadanoga bijesa. Slični su vodi, koja godi ruci i podaje se svima, ali polako skače, tiho poplavljuje i mirno ruši, strpljivo, duge godine, krupne stijene.

ONI KOJI PLAČU

»Blago onima, koji plaču, jer će se utješiti«. Oni, što su tužni, što rone suze, što se gade sami sebi, a žale svijet i ne žive u pijanoj obamrlosti općega života, a oplakuju nesreću svoju i svoje braće i plaču zbog promašenih napora, zbog sljepoće, koja priječi pobjede svjetlosti — jer svjetlost ne može doći s neba, ako ne odsijeva u ljudskim očima — i što plaču zbog daljine svoga dobra, što je nebrojeno puta sanjano, nebrojeno puta obećavano, a ipak se sve više udaljuje zbog krivnje naše i svih ostalih; oni, što plaču zbog nanesenih uvreda, umjesto da je povećaju u osvetama, i što plaču zbog zla, koje su učinili i zbog dobra, koje su mogli učiniti, a nijesu učinili; oni, što ne očajavaju, jer su izgubili vidljivo blago, nego čeznu za nevidljivim: oni, što plaču, požuruju suzama obraćenje, pa je pravo, da se jednoga dana utješe.

»Blago onima, koji su gladni i žedni pravde, jer će se nasititi«. Pravda, o kojoj govori Isus, nije pravda ljudska, pokornost ljudskim zakonima, slaganje sa zakonicima, štovanje običaja i ugovora, koje ljudi sklope. Pravednik je, u jeziku psalama i proroka, čovjek, koji živi po volji Božjoj, to jest po volji vrhovnog izvora svake savršenosti. Ne po zakonu, što su ga književnici napisali, a u tančine ispisivali farizeji, nego po jedinom, priprostom Zakonu, koji Isus svodi na jednu jedincatu zapovijed: Ljubi sve ljude, blize i daleke, sugrađane i tuđince, prijatelje i neprijatelje. Oni, koji neprestano čeznu za tom pravdom, nahranit će se i napojiti u kraljevstvu. Ako im i ne pođe za rukom, da u svemu budu savršeni, oprostit će im se mnogo, jer su trpjeli u iščekivanju.

»Blago milosrdnima, jer će biti pomilovani«. Tko ljubi, bit će ljubljen. Tko pritječe u pomoć, dobit će pomoć. Zakon je odmazde dokinut u zlu, ali vazda vrijedi u dobru. Mi neprestano činimo grijehe protiv duha, a ti će nam se grijesi samo onda oprostiti, ako oprostimo grijehe počinjene protiv nas samih. Krist je u svima ljudima, pa što učinimo ljudima, učinit će se nama. »Ono što učinite jednomu od najmanjih među vama, učinili ste meni«. Budemo li milostivi prema drugima, moći ćemo biti milostivi sami prema sebi; samo ako oprostimo zlo, što nam drugi učine, moći će Bog oprostiti ono, što mi učinismo sami sebi.

»Blago onima, koji su čista srca, jer će Boga gledati«. Čista su srca oni, kojima je jedina želja savršenost, jedina radost pobjeda nad zlom, koje vreba sa svih strana. Oni, kojima je srce prepuno ludih želja, zemaljskih težnja i svih požuda, što prevrću crva, koji se previja po zemlji, nikada ne će ugledati Boga u lice, ne će im nikada biti slatko utočiti u sretnom sjaju.

»Blago mirotvorcima, jer će se nazvati sinovi Božji«. Mirotvorci nisu oni krotki iz drugog blaženstva. Oni ne vraćaju zlo za zlo. Mirotvorci su oni, koji donose dobro, gdje je zlo; koji utvrđuju mir, gdje bjesne ratovi. Kad je Isus rekao, da je došao, da donese rat, a ne mir, mislio je rat zlu, sotonu, svijetu; zlu, koje vrijeđa, sotonu, koji ubija, svijetu, koji je vječna kavga. Ukratko, mislio je rat ratu. Mirotvorci su zapravo oni, koji vode rat protiv rata; oni su pomiritelji, tvorci sloge. Povod je svakome ratu samoljublje, — koje se pretvara u ljubav prema bogatstvu, u oholost radi posjeda, u zavist prema onome, koji ima više, u mržnju prema slabijima — a novi zakon uči mržnju prema samom sebi, prezir dobara, koja se mogu mjeriti, ljubav prema svim stvorovima, pa i prema onima, koji mrze na nas. Mirotvorci, koji uče i vrše tu ljubav, uništavaju svaki rat u korijenu. Kad svaki čovjek bude ljubio braću više nego sama sebe, ne će

biti više ratova ni malih ni velikih, ni domaćih ni državnih, ni jezikom ni rukom, ne će biti rata među čovjekom i čovjekom, među staležom i staležom, među narodom i narodom. Mirotvorci će miriti zemlju, i s pravom će se nazvati zakonitim sinovima Božjim te će među prvima ući u kraljevstvo Božje.

»Blago progonjenima radi pravde, jer je njihovo kraljevstvo nebesko«. Ja vas šaljem, da osnujete to kraljevstvo, kraljevstvo nebesko, kraljevstvo one najviše pravde, što je ljubav, one očinske dobrote, što se zove Bog. Šaljem vas dakle, da se borite protiv podržavača nepravde, protiv sluga materije, protiv sljedbenika Protivnikovih. Kad ih napadnete, branit će se: da se obrane, vrijeđat će vas. Mučit će vam tijelo, mučit dušu, lišit vas slobode, a možda i života. Ali ako pristanete da radosno trpite, te donesete drugima ovu pravdu, zbog koje trpite, progon će vam dati neosporno pravo da uđete u kraljevstvo, koje ste, kolikogod ste mogli, osnivali.

»Blago vama, kad vas grde i kad lažno protiv vas kažu sve zlo. Radujte se i veselite se, jer je velika vaša nagrada na nebesima. Tako su prije vas progonili proroke«. Progon materijalan, na polju fizičkom, pravnom i političkom. Moći će vam oteti kruh i čistu sunčanu svjetlost i božansku slobodu, a mogu vam i kosti smrviti. Ali progonstvo ne će biti dovoljno. Očekujte i pogrdu i kletvu. Ne će se zadovoljiti, da vas osude, jer traže, da se ljudi životinje promijene u svece — oni, koji leže u smrdljivoj životinjskoj nečisti, pa nikako ne će iz nje da izađu. Ne će se zadovoljiti, da vam izmuče tijelo. Dotaknut će se i duše: optužit će vas za svaku rugobu, kamenovat će vas ukorima i klevetama; svinje će govoriti, da ste blatni; mađarci će se kleti, da ste nezalice; gavrani će vas tužiti, da jedete strvinu; ovnovi će vas tjerati kao smrdljivce; razvratnici će vikati na sa-blazan vaše razblude, a lupeži će vas prijavljivati radi kra-

đe. Ali vi se morate sve to više radovati, jer je napadaj zlikovaca posveta vaše dobrote, a mulj, što ga bacaju na vas, zalog je vaše čistoće.

To je, kao što bi rekao sv. Franjo, savršena radost. »Najviša je od svih milosti, što ih Krist daje svojim prijateljima, da čovjek pobijedi samoga sebe i rado podnosi muke, nepravde, sramotu i oskudicu, budući da se ne možemo ponositi ostalim Božjim darovima, jer nisu naši, nego Božji. A možemo se ponositi nevoljom i tugom, jer je naša. Ljudi su grdili sve proroke, što su govorili na zemlji. To će se isto dogoditi i onima, što dođu. Po tome se baš poznaju proroci, što, okaljani blatom i obasuti pogrđama, prolaze vesela lica između ljudi te kazuju ono, što im srce govori. Blato nije sposobno da zatvori usta onima, koji moraju govoriti. Sve kad bi dosadnog tvrdoglavca i ubili, ne će ga moći ušutkati, jer će se njegov glas, pojačan odjekom smrti, čuti na svim jezicima i u svim vjekovima.

Tim se obećanjem završuju blaženstva.

Građani kraljevstva su pronađeni i označeni. Svatko će ih moći prepoznati. Koji se opiru, opomenuti su, kolebljivi su ohrabreni.

Bogataši, oholice, zadovoljni, nasilnici, nepravednici, ratoborci, oni što se smiju, oni, što nisu gladni savršenosti, progonitelji i podrugivači ne će moći ući u kraljevstvo nebesko. Ne će moći ući, dok i oni ne budu pobijeđeni i izmijenjeni, dok ne postanu protivni onome što su danas. Oni, što ih svijet drži blaženima, što im svijet zavidi, ugleda se u njih i divi im se, beskrajno su dalje od prave sreće, nego drugi, koje svijet prezire i mrzi. Tim je radosnim uvodom Isus oborio ljudsku hijerarhiju. Sada će u nastavku preokrenuti vrednote života, i nikakav drugi preokret vrednota ne će biti onako božanski čudnovat kao njegov.

RUŠILAC

Škopci gimnosofisti i lijeno društveno saturnovsko — ozbiljni ljudi, koji dolaze na gotovo, a gotovo ne obnavljaju, nego ponavljaju i kvare — uvijek su pokazivali ratoborno lice prema onome, što se zove ili što se čini paradoksom. Da se ne bi morali mučiti, kako bi razlučili svete paradokse od onih, koji su samo lude zabave vrto-glavih ili nezdravih mozgova, izvlače se iz škripca govoreći, da su paradoksi samo rušenje starih i priznatih istina: dakle, laž, i to — dodaju, da potkrešu krila taštini — laž vrlo lakog izuma, jer se, rekao bih, njima čini teže ići već utrtim putem i sricati redak po redak ono, što su, prije nego su se oni rodili, napisali oni, koji jamačno nijesu imali njihove lijene navike.

Kada bi ti papazi onoga, što je već rečeno — podnošljivi kao primaoci predaje, opasni kao prepreke novoga — izvoljeli iz skladišta svoje natrpene pameti izvući nekoliko osnovnih misli, od kojih živi, ili, bolje, umire moderna misao, opazili bi, goleme li sablazni, da su sve, ili gotovo sve, rušenje — to jest paradoksi.

Kad Rousseau kaže, da su ljudi rođeni dobri, ali da ih je društvo učinilo lošima, ruši poprmljenu dogmu o istočnom grijehu; kada teoretik napretka tvrdi, da od gorega dolazi bolje; teoretik evolucije, da složeno izvire iz jednostavnoga; monist, da su sve razlikosti samo pojave jedinoga; marksist, da ekonomsko rađa duhovno, kada moderni filozofi, matematičari, ustvrdiše, da čovjek nije središte svemira, kao što se uvijek vjerovalo, nego sićušna vrsta životinje na jednoj od beskrajnih kugala rasijanih po sve-

miru; kada protestanti poviknuše: Papa ne vrijedi, nego samo Pismo; a francuski prevratnici: treći stalež nije ništa, a treba da bude sve — šta su oni svi učinili, ako ne da su srušili stara i općenita mišljenja?

No najveći je prevratnik Isus. Najveći paradokсист, rušilac korenit i neustrašiv. U tome je njegova veličina. Njegova vječna novost i mladost. Tajna zašto svatko veliko srce prije ili kasnije teži njegovu evanđelju.

Utjelovi se, da popravi ljude, zatrpane u bludnji i u zlu. Zabludu i zlo nalazi u svijetu, pa kako bi mogao ne rušiti svjetska načela? Pročitajte još jednom besjedu na gori. Na svakom koraku hoće Isus, da nisko bude visoko, da posljednje bude prvo, da odbačeno bude omiljelo, da prezreno bude poštovano i napokon, da se stara istina drži zabludom, a obični život pokvarenošću i smrću. On je rekao prošlosti, ukočenoj u smrtnoj borbi, prirodi, kojoj se odviše dragovoljno pokorava općeno i obično mišljenje, najdlučniji: Ne! što ga je ikada zabilježila povijest svijeta.

U tome je vjeran duhu svoga plemena, koje je iz samoga svoga pada uvijek crplo razlog za veće nade. Najropskiji narod sanja, da će zavladati drugim narodima po sinu Davidovu. Najprezreniji osjeća, da je određen za slavu. Najviše kažnjavan od Boga, vjeruje, da ga Bog najviše ljubi; najveći grešnik je uvjeren, da će se on jedini spasiti. Ali ta apsurdna težnja hebrejske svijesti za naknadom postaje u Kristu revizijom vrednota, koja samom logikom njegova nadzemaljskoga načela dopire do božanske obnove načela, kojih se čovječanstvo drži i koje poštuje.

Sigurnost, što se razumije sama po sebi kod Isusa jednaka je prvom otkriću Budinu. Ljudi su nesretni. Svi, Pa i oni, koji se čine sretnima.

Sidharta uči, da treba uništiti život, da možemo uništiti bol. Isus se naslanja na drugu nadu, koja je to uzvi-

šenija, što se čini bezumnijom. Ljudi su nesretni, jer nijesu umjeli naći pravi život; neka postanu oprečno onome, što su, neka rade protivno onome, što rade, i započet će blagdan sreće na zemlji.

Dosada su išli za prirodom, dali su da ih vode njihovi nagoni, prihvatili su, i to samo riječima, privremeni i nedovoljni zakon, klanjali su se lažnim bogovima, mislili su, da će naći sreću u vinu, u mesu, u zlatu, u vlasti, u okrutnosti, u umjetnosti, u mudrosti, a samo su povećali zlo. Znači, da su krenuli stramputicom; da se treba vratiti; odreći se onoga, što se činilo dobro, a pokupiti ono, što su pobacali; obožavati ono, što su spalili, a spaliti ono, što su obožavali; pobjeđivati nagone, mjesto da im udovoljavaju; boriti se sa svojom naravi, mjesto da je opravdaju; stvoriti novi zakon i živjeti po njemu u duhu, bez propusta.

Ako dosada nije postignuto, što se tražilo, nije druge, nego preokrenuti sadanji život, to jest, promijeniti čitavu dušu.

Naša je stalna nesreća dokaz, da se promašilo iskustvo staroga svijeta; da je priroda neprijateljica, da prošlost ima krivo; da živjeti poput životinja, po prvotnim živinskim nagonima, jedva uglađenim čovječtvom, znači pljesniviti u nezadovoljstvu i očajavati.

Oni, koji su, žalosno ili s podsmijehom, proglasili beskraju bijedu čovjekovu, dobro su vidjeli. Pesimisti imaju pravo. Kako da pobijamo tužitelje naše nevrijednosti, prezirače naše nemoći, podrugljivce naše prostote?

Tko god se nije rodio, da se valja po crvinjaku i guta svoju česticu zemlje; tko nema samo želudac i dvije ruke, nego i dušu i srce; tko je dobio dušu finijeg kova i zato neprestance šibanu, mora se zgražati nad ljudima. U kojih je narav suhoparnija, to se zgražanje mijenja u odbojnost i mržnju; u drugih, veledušnije i bogatije čudi, u samilost i ljubav.

Kad je G. Leopardi, možda krivnjom nesavršenih kršćana, što su bili oko njega, izgubio ljubav prema Kristu, koга je volio u mladosti, promišljajući izjedao se u očaju i napokon završio: »Život je gorčina i dosada, i ništa drugo« — tko bi imao smjelosti, da mu dovikne: šuti nesretniče! Osjećaš li gorčinu — to ti je od pelina, što ga žvačeš u ustima; a dosađuješ li se, kriv si sam, jer si paklenim kamenom umovanja spržio osjećaje, koji bi ti bili učinili život veselim ili barem snošljivim. Ne, Leopardi nije pogriješio. Kad čovjek vidi ljude onakve, kakvi su, i nema nade, da će ih spasiti, to jest promijeniti; kad ne može živjeti, kao što žive oni, jer je sasvim drugačiji; a ne može ih ljubiti, jer drži, da su osuđeni na bijedu i vječno zlo; da će za njega živine ostati uvijek živine, a kukavice uvijek kukavice, a prljavci da će greznuti sve to više u nečisti, što drugo može preporučiti srcu, nego da šuti i nada se smrti?

Samo je jedna zagonetka: jesu li ljudi nepromjenljivi, nepretvarljivi, nepopravljivi? Ili se čovjek može uzvisiti nad sama sebe, posvetiti, biti poput Boga? Sav je naš udes u tome pitanju. Većina ljudi, koji su bili nad ostalima, nijesu bili potpuno svjesni te dileme. Mnogi su držali i drže, da se životu mogu mijenjati samo oblici, a ne osnova, i da će čovjeku biti dano sve, osim da promijeni narav svoga duha. Čovjek će moći više gospodariti svijetom, više se obogatiti, više naučiti, ali se njegov čudoredni sastav ne će moći promijeniti, njegovi će osjećaji, njegovi prvi nagoni ostati uvijek isti onakvi, kakvi su bili u divljih gostiju pećina, u graditelja močvarnih gradova, u barbara prvih horda, u naroda najdrevnijih država.

Drugi se isto tako zgražaju nad čovjekom, kakav je bio i kakav jest, ali prije nego utonu u očaj ništavila, promatraju čovjeka, kakav bi mogao biti, tvrdo vjeruju u popravak duše i nalaze sreću u božanskom, ali strašnom pothvatu, da pripreme sreću svojoj braći. Dok su ljudi

ljudi, nema drugoga izbora. Ili najočajnija tuga, ili najsmjellija vjera. Ili smrt, ili spas. Prošlost je grozna, sadašnjica je odvratna, dajmo sav svoj život, pregnimo svom svojom snagom uma i srca da sutrašnjica bude bolja, da budućnost bude sretnija. Ako smo dosada griješili — a nepobitni dokaz je to, što nam je zlo — trsimo se, da se rodi novi čovjek i novi život. To nam je jedina svjetlost. Ili se ljudi ne će nikada dovinuti sreće ili, a to čvrsto vjeruje Isus, ako sreća može biti naše zajedničko i vječno dobro, moći ćemo je postići samo uz tu cijenu. Treba udariti drugim putem, preobraziti dušu, štovati nove vrednote, odreći se starih, reći sveto: Ne! protiv varavog, svjetskog Da. Ako je Krist pogriješio, preostaje nam samo bezuvjetno nijekanje i sveopće i dragovoljno uništenje. Ili strogi i savršeni ateizam — ne himbeni i kljasti ateizam današnjih malodušnih skeptika — ili krepka vjera u Krista, koja spasava i uskrisuje u ljubavi.

KAZANO JE

Povijest je čovjekova povijest obuke. Povijest rata među manjinom, jake duhom, i većine, jake brojem. Povijest je uzgoja, koji je uvijek promašivao i uvijek počinjao iznova; uzgoja nezahvalnoga, taštoga, zlovoljno prihvaćanoga, često odbijanoga, češće propuštenoga i opet svaki čas prihvaćanog.

Prvi proroci, najstariji zakonoše, pastiri naroda, koji su se tek rađali i počinjali život, kraljevi i osnivači gradova i uvodači pravde, učitelji mudri i sveti, započese zarana krotiti životinje. Živom su ili uklesanom riječju pitomili ljude vukove, uglašivali divljake, obuzdavali barbаре, privikavali starmale, omekšavali okrutnike, pokoravali silnike, osvjetnike, neljude. Blagom riječju ili strašnim mukama. Orfeji ili drakoni obećavajući ili prijeteci u ime bogova na visokom nebu ili podzemnih bogova podrezavali su pandže, koje su opet rasle, stavljali su na zubate vilice brnjice i uzde, štitili one, koji se nijesu mogli braniti, žrtve, putnike i žene.

Stari zakon, onaj što se nalazi, s malo inačica, u Manavi Dharmasastru i u Petoknjžju, u Ta-hiu i Avesti, u predajama o Solonu i Numi, u Heziodovim poukama i poukama Sedmorice mudraca, prvi je, nesavršeni, nezgodni i nedovoljni pokušaj, da se iz najnižeg životinjstva izvuče nacrt, početak, slika čovječanstva. Taj se zakon svodio na nekoliko osnovnih propisa: ne kradi, ne ubijaj, ne kuni se krivo, ne griješi bludno, ne ugnjetavaj slaboga, ne muči više nego treba tuđinca i roba. To su prijeko potrebne društvene kreposti, korisne svima za zajednički život. Zako-

nodavac se zadovoljava, da umanju broj najopćenitijih opačina. Zadovoljan je s najmanje zabrana. Njegov ideal rijetko nadmašuje približnu pravdu.

Ali zakon pretpostavlja, prije sebe i pored sebe, nadmoć zla, vrhovništvo nagona. Svaka zapovijed sadrži i njezin prekršaj, svako pravilo protivno djelovanje. Zato je stari zakon, zakon prvih naroda nedovoljno rasipanje vječne i pobjedonosne živine. On je skup nagodaba i polovičnosti među običajem i pravdom, među prirodom i razumom, među otpornom životinjom i božanskim modelom.

Ljudi iz starih vremena, ljudi puteni, naravni, tjelesni, gojni, krvavi, jedri, stasiti, ljudi guste dlake, crvena lica, koji jedu sirovo meso, oskvrnjuju djevojke, krađu stada, mrcvare neprijatelje, vrijedni, da se nazovu, kao i trojanski Hektor, ubojicama ljudi, ratnici snagom i pohlepom, koji su ubijenoga neprijatelja vukli za noge po zemlji, a za tim se krijepili grizući debele bubrežnjake volovske i ovčije te ispijajući goleme vrčeve vina; ljudi slabo ukroćeni, slabo podjarmljeni zakonom, kakve gledamo u Mahabharati, u Ilijadi, u Izdubarovoj pjesmi, u knjizi Jahvinih ratova, a da nije bilo straha od kazne i od bogova, bili bi još okrutniji i raspušteniji. U vremena, kada se za jedno oko tražila glava, za jedan prst ruka, za jedan život sto života, zakon odmazde, koji je tražio samo oko za oko, život za život, bio je već znatna pobjeda plemenitosti i pravde, premda se nama poslije Isusa čini strašan.

Zakon su češće kršili nego vršili. Snažni su ga podnosili protiv volje, mogućnici, koji su ga morali štiti, izbjegavali su ga, opaki su ga otvoreno povređivali; slabi su ga varali. A sve da su ga svi uvijek i držali, ne bi bio dovoljan, da pobijedi zlo, što je kipjelo i neprestance bujilo. časomice zadržavano, ali ne ugušeno, što je postalo teže, ali ne nemoguće, osuđeno, ali ne dokinuto. Bilo je to smanjivanje prirodne okrutnosti, ali ne potpuno iskorenjivanje. I

ljudi, sputani ali uporni, počese se pretvarati, da se pokoravaju. Činili su ponešto dobro, na očigled svima, da mogu slobodno činiti zlo potajno; previše su vršili propise, da bolje izigraju podlogu i duh zakona.

Do toga su bili došli, kad je Isus govorio na gori. On je znao, da je stari zakon ostrižen, oslabljen, ugušen u mutnim močvarama formalizma. Tisućgodišnje je djelo uzgoja čovječanskoga roda trebalo započeti iznova. Trebalo je ukloniti i očistiti pepeo, te ga rasplamtjeti vatrom prvašnjega oduševljenja, privesti ga njegovoj početnoj svrsi, a to je uvijek metanoia, promjena duše. I zato treba dokončati stari zakon, zakon osušen, istrošen. No da se dokonča, htio ga je dovesti do apsurdna, ogorčiti ga do paradoksa i napokon stvoriti novi zakon, koji će nadomjestiti stari i dovesti do istinskoga i pravoга preokreta čovječje naravi.

Jedno mjesto u evanđelju, čini se, poriče, da je to bila najviša Isusova namjera: »Ne mislite, da sam došao, da dokinem zakone ili proroke; nisam došao, da dokinem, nego da ispunim«. Ali u samoga Mateja, iza te tako odlučne tvrdnje, ima misao, koja je ograničava ili barem joj se djelomice protivi. Ova misao nije možda shvaćena u svome pravom smislu, jer svi drže, da Isusov zakon nije ništa drugo nego nastavak Mojsijeva zakona. »Dok ne prođe nebo i zemlja, ne će nestati ni jednoga slovca ni crtica, a da se prije potpuno ne izvrši«. To jest: ne će se nikada zbiti (kao što se ne može zbiti, da nestane neba i zemlje) da iščezne najmanji dio zakona, dok se sve ne izvrši. Ove su posljednje riječi prevedene doslovce, jer se time rješava tajna. Isus hoće da kaže: Dok se sve — to jest samo ono, što je u starom zakonu pravo i istinito — ne izvrši, dok ne postane zbiljsko, stalno pravilo za život, općeni i pretežni običaj, stare će zapovijedi potpuno valjati. One su najmanja, pa stoga i prva stuba, potrebna, da se uspne do novoga

zakona. Ali kada se sve izvrši, i stari zakon bude krv naše krvi, a novi se zakon objavi, onda nam više ne će trebati stara i krnja zakonodavstva. A na njihovo će mjesto doći uzvišeniji i bolji zakon, koji će ga ostaviti za sobom, a djelomice i poreći.

Prepirući se sa farizejima, govorio je Isus još jasnije: »Zakon i proroci su trajali do Ivana, a od Ivana je objavljena blaga vijest o kraljevstvu Božjem, i svatko će u nj silom ući. S Isusom se, dakle, stvara novi zakon, a stari je dokinut i proglašen nedovoljnim.

On započinje kod svakoga primjera riječima: »Kazano je...« I odmah poslije stare zapovijedi, koju često paradoksom očišćuje ili je upravo ruši, slijedi nova: »Ali ja vam kažem...«

S tim »ali« sviće novi dan u čovječanskom uzgoju. Nije Isus kriv, što još tumaramo u praskozorju.

A JA VAM KAŽEM

»Kazano je starima: ne ubij... a ja vam kažem, da će svatko, tko se gnjevi ni za što na brata svoga, biti kriv sudu. A tko rekne bratu svomu: raka, bit će kriv skupštini; a tko rekne: budalo, bit će osuđen na ogranj pakleni«. Isus ide ravno u krajnost. Ne dopušta ni mogućnost ubijanja, ne će ni da pomisli, da bi koji čovjek bio kadar ubiti brata. Pače ni da ga rani. Ne će ni da pomišlja na nakanu, volju, da ga ubije. Trenutačna srdžba, jedna pogrdna riječ, pomisao uvrede jednaka je razbojstvu. Meki i uvenuli duhom povikati će: pretjerivanje! Nema veličine, gdje nema strasti, to jest pretjerivanja. Isus ima svoju logiku i nema krivo. Ubojstvo je samo posljednji završetak osjećaja, od gnjeva se prelazi na loše riječi, od zlih riječi na zla djela. Od udaraca na ubojstvo. Nije, dakle, dosta zabraniti konačni čin, tvarni i izvanjski čin. On je samo odlučni razmah unutanjeg razvitka, koji je vanjski čin učinio nužnim. Treba, naprotiv, posjeći zlo u samome korijenju, spaliti samu biljku mržnje, koja nosi otrovne plodove.

Ahil, Pelejev sin, isti je onaj Ahil, koji se razgnjevio zato, što su mu odnijeli priljeznicu te pred mrtvim neprijateljem moli bogove, neka ga pretvore u ljudoždera, da može zubima zagristi u ono meso; Ahil govori majci srebrnih nogu:

Neka su proklete svađe bogova i smrtnih ljudi
I žučnost, koja učini, da i pametan čovjek bukne
Gnjevom, koji je slađi od meda i koji u srcu
Ljudskom buji i poput ognja bukti.

Ahil, poslije poraza drugova, poslije smrti najmilijeg prijatelja, otkriva napokon, što je gnjev, kad se digne i preuzme mah, pa ga ni rijeka krvi ne ugasi. Znade to srditi junak, ali se ne obraća. I prestaje se srditi na kralja ljudi, samo da iskali požar osвете na izmrcvarenom tijelu Hektorovu.

Gnjev je poput vatre: može se ugasiti samo dok je varnica. Poslije je kasno. Isus je punim pravom osudio prvu nepravdu istom kaznom kao i ubojstvo. Kad svi ljudi budu znali u početku podrezati svaku zlovolju i progutati pogrde, ne će više nastajati među njima zadjevice ni riječima ni rukama, a ubojstvo će biti samo gadna uspomena na naše staro zvjerstvo.

»Čuli ste, kako je kazano: ne čini preljube. A ja vam kažem: Tko god pogleda ženu sa željom, već je učinio s njom preljub u srcu svome«.

Isus se ni ovdje ne zaustavlja kod materijalne činjenice, o kojoj vode računa samo grubi ljudi. Vazda se penje od tijela k duši, od tijela k volji, od vidljivoga k nevidljivome. Drvo se sudi po plodovima, ali se sjeme sudi po drvetu. Zlo, što ga svi vide, opazi se prekasno. I to u času, kada je već toliko dozrelo, da se više ne može ukloniti. Grijech je prišt, koji najednom izbija, a ne bi se pojavio, da je krv u pravo doba očišćena od krivih sokova.

Kad čovjek zaludi ženu drugoga čovjeka i jedno žudi za drugim, izdaja je potpuna, preljub je savršen, pa ležali, ne ležali zajedno. Čovjek se ne ženi samo ženinim tijelom, već i dušom. Ako izgubi tu dušu, izgubio je ono, što je najviše; a gubitak onoga, što je manje, može biti nenasnosno bolan, ali nije bitan. Žena, koju bez njezina pristanka siluje i oskvrni neljubljen tuđi čovjek, nije preljubnica. Tu vrijedi samo namjera, osjećaj. Tko hoće da se drži čist, mora se uzdržavati i od prolazne i nijeme požude, jer se požudni pogled ponavlja, ako se ne uspregne; a od

pogleda se brzo prelazi na riječ, na poljubac, a ljubav, kako i u paklu znadu, nijednom ljubljenom ne oprašta.

Misliti, maštati, željeti nevjeru, to je već nevjera. Samo će se onaj, koji prereže prvi konop, moći spasiti iz goleme, opake mreže, što nastaje od jednoga pogleda, a poslije je ni smrt ne razveza. A Isus upravo svjetuje, da se oko iskopa i baci, ako zlo dolazi od njega, i da se odsiječe i baci ruka, ako zlo dolazi od ruke. Taj savjet preneražava malodušne, ali i snažne. Strašan je kao logika apsolutnoga. A ipak i najveće kukavice, kad zaprijeti gangrena, dopuštaju, da im se odsijeku ruke i noge, a ako im se u utrobi zgruša čir, spremno pristaju, da im se otvori trbuh, samo da se spase. No tu se radi o spasavanju tijela. Da se uzdrži zdrava duša, bez koje je tijelo samo bezumni stroj od mesa, svaka se žrtva čini teškom.

»Čuli ste još, kako je kazano starima: ne kuni se krivo. A ja vam kažem: ne kunite se nikako; ni nebom, jer je prijesto Božji; ni zemljom, jer je podnožje nogu njegovih; ni Jeruzalemom, jer je grad velikoga kralja. Ni glavom se svojom ne kuni, jer ne možeš ni jednu dlaku učiniti bijelom ili crnom. Nego neka bude vaša riječ: da, da, ne ne; a što je više od ovoga, od zla je«.

Tko se pravo kune, straši se. Tko se krivo kune, izdaje. Prvi misli, da bi ga mogla kazniti zazivana moć; drugi je varalica, što se koristi vjerom ostalih, da ih prevari. Zakletva je u oba slučaja zlo. Kada mi nemoćni zovemo višu moć, da bude svjedok ili gledalac naših bijednih rasprava iz interesa; kad se kunemo glavom svoje djece, a niti prividno ne možemo izmijeniti ni najmanji dio svoga tijela, to je bezumni izaziv, prava kletva. Tko govori uvijek istinu ne radi straha od čarolija, već po naravskoj volji duše, ne treba mu se kleti. Zakletve su gotovo uvijek nepouzdanе, pa ne mogu dati sigurnu stalnost ni onome, koji se čini, da je s njima zadovoljan. U povijesti svijeta mnogo se

više zakletva pogazilo, nego održalo, a onaj, što se kune s mnogo riječi, već time misli na prijevaru.

»Kazano je starima: Poštuj oca i mater. A ja vam kažem: Tko ljubi oca i mater više nego mene, nije dostojan mene«. Dapače: »Ako tko dođe k meni, i ne mrzi svoga oca i svoju mater, i svoju ženu, i djecu, i braću i sestre, i napokon svoj vlastiti život, ne može biti moj učenik«. I ovdje je nemilice preokrenut stari propis, koji nove ljude spaja sa starima vezom poštovanja.

Isus ne osuđuje djetinjske ljubavi, nego je stavlja na njezino mjesto, koje nije prvo, kao što su mislili stari. Najveći i najčišći stepen ljubavi je za njega očinska ljubav. Otac u sinu ljubi budućnost, novost; sin u ocu ljubi prošlost, starinu. Ali Isus dolazi, da izmijeni prošlost, da završi staro; preveliko štovanje roditelja, zatvaranje u predaju i u obitelj, zapreka je obnovi svijeta. Ljubav je prema svim ljudima nešto više od ljubavi prema onima, koji su nam dali život; spasavanje svih ljudi beskrajno je uzvišenije od službe porodici, složenoj od malo članova. Da se dobije više, treba napustiti manje. Bilo bi udobnije ljubiti samo svoje i tu ljubav, često prisiljenu i hinjenu, upotrebljavati za ispriku, da ne ljubimo nikoga drugoga. Ali tko god namijeni svoj život nečemu, što ga nadmašuje, velikome pothvatu, koji zahtijeva čitava čovjeka i sve trenutke do posljednjega mu časa, tko god hoće da služi čitavom dušom čitavom čovječanstvu, mora ostaviti obične osjećaje, pa ako treba, i uništiti ih. Tko hoće da bude otac u dubokom i božanskom smislu, pa i bez tjelesnog očinstva, ne može biti samo sin. »Ostavi, neka mrtvi pokapaju svoje mrtve«.

U starome zakonu, a još više u naučenjačkim predajama, bilo je na stotine propisa za čišćenje tijela. Ti su propisi bili sićušni, dosadni, zamršeni i bez ikakve zemaljske ili nebeske osnove. Ali farizeji su držali, da je u vjeri najbolje

baš vršenje ovih predaja, jer je lakše oprati čašu nego svoju dušu. Za mrtve stvari dosta je malo vode i ubrus, a za dušu se hoće plać ljubavi i oganj volje.

»Ne može oskrvnuti čovjeka ono, što ulazi izvana u njega, nego ono, što izlazi iz čovjeka, oskrvnjuje čovjeka... Ne shvaćate li, da ono, što ulazi u čovjeka, ne može ga oskrvnuti, jer mu ne ulazi u srce, nego u trbuh i ide van?... Ono, što izlazi iz čovjeka, skvrni čovjeka, jer iznutra, to jest iz srca ljudskoga, izlaze zle misli, blud, krađe, ubojstva, preljubi, požude, pakosti, himba, razbluda, zavist, kleveta, oholost, ludost«.

Kupanje vodom iz studenca ili iz izvora, kupanje tjelesno i obredno ne oslobađa od unutarnjeg pranja kud i kamo potrebnijega, pa je bolje jesti blatnim i znojnim rukama, nego odgurnuti brata rukama, opranim u tri vode.

Nečist iziđe iz tijela, iščezne u jami i nagnoji vrtove i polja. Ali ima toliko dobro odjevene gospode, koja su do grla puna drugojačijih izmetina, tako, da smrad izlazi zajedno s riječima iz usta, koja uzalud peru i ispiru. A taj talog ne silazi u podzemnu jamu, nego blati život svima, kuži zrak, mrči i nevine. Od tih se smradnih ljudi moramo udaljiti, pa da se peru dvanaest puta dnevno. Sapunjanje kože ne pomaže, ako iz srca dolaze kužne misli. Ako čistilac zahoda ne misli na zlo, kud i kamo je čišći od bogataša, koji, dok gazi po mirisavoj vodi u mramornoj kupaonici, smišlja kakovu novu bludnost ili prijevaru.

NE BRANITE SE

Ali Isus nije još došao do svoga najčudnijeg preokreta.

»Čuli ste, da je kazano: Oko za oko i zub za zub. A ja vam kažem: Ne branite se od zla, nego ako te tko udari po tvome desnom obrazu, okreni mu i drugi; i ako tko hoće, da te pozove na sud, da ti uzme košulju, podaj mu i haljinu. I ako te tko hoće nagnati, da ideš jednu milju, idi s njim dvije«.

Stari zakon odmazde nije mogao biti preokrenut odlučnijim riječima. Većina onih, što se zovu kršćanima, ne samo da se nije nikada držala te nove zapovijedi, nego nije htjela ni hiniti, da je odobrava. Načelo je neopiranja zlu za golemi broj vjernika bila nesnosna i neprihvatljiva sablazan kršćanstva. Na nasilje ljudi mogu odgovoriti na tri načina: osvetom, bijegom, pružanjem drugog obraza. Prvi je način barbarsko načelo odmazde, danas ugladeno i okrinkano u zakonicima, ali je još uvijek na snazi. Na zlo se odgovara zlom — ili lično ili preko drugih osoba, ovlašćenika uljuđene horde, što se zovu suci i krvnici. Zlu, što ga je učinio prvi uvreditelj, dodaju se zla, što ih čine pravdo-noše. Često se kazna okrene i na osvetnika, te se strahoviti lanac osveta i osveta za osvete proteže bez kraja i konca. Zlo je povratno. Pada i na onoga, tko ga učini pa i u dobroj namjeri. Bilo da se radi o narodima, bilo o porodicama ili pojedincima, prvi zločin nosi i potiče na pokoru i kaznu, koja se dijeli, sa zlokobnom nepristranošću, među uvreditelje i uvrijeđene. Zakon odmazde može dati živinsku olakšicu onome, koji je prvi napadnut, ali zlo uvećava mjesto da ga umanjuje.

Bijeg nije bolji od osvete. Tko se sakriva, povećava smjelost neprijatelju. Strah od osvete može rijetko kada obuzdati nasilničku ruku. A tko bježi, poziva drugoga, da ga goni. Tko se pričinja mrtvim, draži protivnika, da ga dokonča; njegova slabost postane sukrivcem okrutnosti drugoga. I ovdje zlo rađa zlo. Jedini je put, unatoč njegovoj prividnoj apsurdnosti, onaj, što ga nalaže Isus. Ako ti tko dade pljusku, a ti mu uzvратиш dvije pljuske, on će tebe maznuti šakom, a ti ćeš pribjeći nozi, pa ćete povući oružje, i jedan će od vas izgubiti možda život baš ni za što. Pobjegneš li, tvoj će te protivnik goniti, ili će te, ohrabren prvim iskustvom, isprebijati nogama. Okrenuti drugi obraz, znači ne primiti drugu pljusku. Znači presjeći lanac zla, neminovnih zala još u prvom kolutu. Tvoj protivnik, koji očekuje otpor ili bijeg, poništen je pred tobom i pred samim sobom. Sve je čekao, osim toga. Zbunio se, a ta je zbunjenost u neku ruku sramota. Ima vremena da uđe u se. Tvoja mu nepomičnost ohladi bijes, dade mu vremena, da razmisli. Ne može te obijediti, da si strašivica, jer si spreman primiti drugi udarac i sam pokazuješ mjesto, gdje te može udariti. Svaki čovjek osjeća neko nejasno poštovanje prema srčanosti drugoga, pogotovu, ako je ta srčanost moralna, to jest vrlo rijetka i teška. Uvredenik, koji se ne naljuti i ne pobjegne, pokazuje više duhovne snage, više gospodovanja nad samim sobom, više pravoга junaštva od onoga, koji navaljuje u sljepoći bijesa na uvreditelja, da mu vrati dvostruko zlo za zlo. Beščutnost, kada nije sulu-dost, blagost, kad nije kukavičluk, zapanjuju, kao i sve čudno, i najprostije duše. Pokazuju životinji, da je taj čovjek nešto više od čovjeka. I sama životinja, kad je ne razdraži otpor ili kukavički bijeg, ostaje osupnuta, pokazuje neku strašljivu pokornost pred tom novom snagom, koju nije poznavala, pa je zbunjuje.

To više, što je među najvećim pobudama užitak, već osjećen u misli, u gnjevu udarenoga, u njegovu otporu, u borbi, što će nastati nakon prvoga napadača. Čovjek je borbena životinja. Ali ovdje otpada užitak, slast je uništena. Nema većeg protivnika od velikog čovjeka, koji kaže mirno: Nije li ti dosta? Evo ti drugoga obraza, iskali se do mile volje. Bolje, da trpi moje lice nego moja duša. Možeš mi učiniti zla, koliko ti je drago, ali me ne možeš prisiliti, da budem bijesan, kao što si ti, lud kao i ti, živina, kao i ti. Ne možeš me nagnati, da učinim zlo pod izlikom, da meni drugi čini zlo.

Da se čovjek doslovce drži ove Isusove zapovijedi, treba da vlada krvlju, živcima i svim nagonima niže duše, a to ih radi vrlo malo. Zapovijed je vrlo gorka i odbojna, ali Isus nije nikada kazao, da ga je lako slijediti. Nikada nije ustvrdio, da ga je moguće slušati bez teških odricanja, bez nutarnjih ljutih i neprestanih borba, ako se ne zataji stari Adam i ne rodi se novi čovjek.

Ali ako se plodovi neotpora ne mogu svagda pokazati, ako i zakržljaju, čim se povrati rđavo vrijeme, ipak su kud i kamo viši od plodova otpora i bijega. Primjer duhovnoga savladavanja, tako neobičan i nemoguć i nepojmljiv običnoj vrsti ljudi; gotovo nadnaravski čar podnošenja, tako protivan običajima, predajama, običnim strastima — taj primjer, taj prizor snage, to apsurdno čudo, neočekivano, kao i sva čudesa, teško je razumjeti kao i sva čudesa; primjer zdravoga i jakoga čovjeka, koji se izvana čini sličan drugima ljudima, a ponaša se kao Bog, kao biće više od drugih bića, više od snaga, što pokreću njemu slična bića; tko se, kao čovjek, ponaša tako izvanredno i drugačije od ostalih ljudi i ako se taj primjer ponovi više od jednom, te ako se ne može pripisati nekoj ludosti i ako ga ne prate dokazi tjelesne srčanosti, kad je tjelesna srčanost potrebna, da se pomogne, a ne da se naudi — taj primjer

ima uspjeh, koji možemo zamisliti, premda smo prožeti mišlju otpora i osvete. Zamisliti s naporom. Dokazati ne možemo, jer smo takvih primjera imali odviše malo, da bismo mogli navesti i djelomično iskustvo u potvrdu takva shvatanja.

No ako Isusova zapovijed nije izvršena, ili odviše rijetko, ne može se reći, da se ne može izvršiti, a još se manje može reći, da je treba odbaciti. Protivi se ljudskoj naravi, ali najveće se čudoredne tekovine protive našoj naravi. One su spasonosno rezanje dijelova naše duše — za neke najbujnije dušine mladice — a pravo je, da se ljudi boje noža.

Ali Kristova zapovijed, sviđala se ili ne sviđala, jest jedina, koja može riješiti problem nasilja. Ona jedina ne dodaje zlu zlo. Ne strožuje zlo, ne da, da se rana okrene na zlo, reže čir, dok je još bubuljica. Odgovoriti udarcima na udarce i zločinima na zločin, znači prihvatiti načelo zlikovaca, priznati se sličan njima. Odgovarati bijegom, znači pomiriti se sa zlikovcem i potaći ga, da nastavi. Odgovoriti razboritim riječima onome, koji je ozlojeđen i rasrđen, znači raditi suvišan posao. Ali odgovoriti kretnjom pristajanja, pružiti prsa onome, koji te udari po leđima, dati tisuću onome, tko ti hoće ugrabiti stotinu, podnositi tri dana onoga, tko hoće da te muči samo jedan sat, čin je tako junački, premda se čini kukavičlukom, tako izvanredan, da razjarenoga napadača pobjeđuje neodoljivom, božanskom moći. Samo onaj, koji pobijedi sam sebe, može pobijediti neprijatelje; samo sveci mogu ublažiti vukove; samo onaj, koji je preobrazio svoju vlastitu dušu, može preobraziti i duše svoje braće i tako učiniti, da svijet bude za sve manje bolan.

PROTUNARAV

Našoj se naravi duboko protivi neodupiranje zlu. No Isus je tu zato, da se naša narav zgadi nad onim, što joj danas prija, i da bude zadovoljna onim, što joj je juče ulijevalo užas. Svaka njegova riječ pretpostavlja tu potpunu obnovu čovječjega duha. On nestrashivo ustaje protiv naših najopćenitijih sklonosti i naših najdubljih nagona. Hvali ono, što svatko izbjegava; osuđuje ono, što mi svi tražimo. Ne pobija samo ono, što ljudi uče — a što se često razlikuje od onoga, što zbilja misle i rade — nego se bori proti onoga, što svaki dan doista rade i misle.

Isus ne vjeruje u savršenstvo naravne duše, koju je pad ukaljao. Vjeruje u njezino buduće savršenstvo, koje će se postići jedino temeljitim preokretom njezina sadašnjega stanja. Njegov je zadatak, da popravi čovjeka; ali još više od popravka, potrebna je preobrazba čovjeka. S njim započinje novi rod. On je uzor, pralik, Adam iznova modeliranoga i iznova salivenoga čovječanstva. Sokrat htjede obnoviti razum, Mojsije zakon; drugi su se zadovoljavali izmjenom obrednika, zakonika, sustava, znanosti. Ali Isus ne će da promjeni dio čovjeka, nego čitava čovjeka od glave do pete. To jest unutarnjega čovjeka, ono, što je pokretač i izvor svih riječi i djela na svijetu. Nema tu dakle ništa, što bi bilo izvan njegove nadležnosti. On ne popušta niti se ulaguje. Ne pravi kompromis s rđavom i pokvarenom naravi; ne pronalazi osobite razloge, da je opravda, kao što rade filozofi. Ne može se služiti Isusu i naravi. Tko je uz Isusa, on je protiv stare životinjske naravi i radi za anđeosku, koju treba da osvoji. Sve je drugo pepeo i brbljanje.

Ništa nije ljudima tako zajedničko kao žudnja za bogatstvom. Nagomilati novca na svaki, pa i najnečasniji način, uvijek je bila najslađa i najvažnija briga. Ali tko hoće da ide za mnom, veli Isus, neka razdijeli sve, što ima i radosno zamijeni vidljiva i sadašnja dobra s budućim i nevidljivima dobrima.

Svaki čovjek brižno misli na sutrašnjicu. Uvijek se boji, da će mu izmaći tlo ispod nogu, da ne će imati dovoljno kruha do nove žetve i strepi, da ne će imati toliko tkanine, da pokrije svoje tijelo i tjelesa svoje djece. Ali Isus uči: Ne mučite se za sutra. Svakom je danu dosta svoje muke!

Svaki bi čovjek htio da bude prvi, pa i među jednaki-ma. Htio bi u ovomu ili onom biti viši od onih, što ga okružuju. Htio bi da zapovijeda, da vlada, da se istakne kao najveći, najbogatiji, najljepši, najmudriji. Sva je ljudska povijest samo strah od podređenosti. Ali Isus uči: Tko hoće da bude prvi, neka bude posljednji i sluga svima. Najveći je najmanji; najmoćniji mora služiti najslabijemu. Tko se uzvisi, bit će ponižen; tko se ponizi, bit će uzvišen. Taština je druga opća ljudska šuga. Ona truže i ono dobro, koje ljudi čine, jer uvijek gotovo čine ono malo dobra, samo da ih vide. Zlo čine potajice, a dobro na trgu. Isus zapovijeda posve protivno. Neka ne zna tvoja ljevica, što čini tvoja desnica. Kad hoćeš moliti, zatvori se u sobu, a nemoj se lupati u prsa na uglovima, usred ljudstva. Ako postiš, ne izlazi na ulicu raščupan i mrk, da pokažeš, kako činiš pokoru, nego namaži kosu i pokaži se vesela lica kao i u druge dane. Zlo ne radi nikada, ni javno ni tajno, a kad činiš dobro, sakrij se, da ne bi mislili, da ga činiš radi pohvale.

Nagon za održanjem života najjači je od svih, što vladaju u nama. Nema sramote, okrutnosti ni kukavštine, kojih se ne bismo latili, kad se radi da spasimo ovo malo oduhovljenoga praha. Ali tko hoće da spasi svoj život, opominje

Isus, izgubit će ga, a tko ga izgubi, spasit će ga. Jer život nije ono, što mnogi nazivlju životom; a tko se odrekne duše, gubi tijelo, u kojem je ona zatvorena.

Svaki od nas hoće da sudi braći. Kad sudimo, čini nam se, da smo iznad suđenih, da smo bolji, pravedniji: nevini. Optužiti je isto kao i reći: mi nismo takvi! Zbilja, grbavci prvi upozore, ako tko ima malko kriva pleća. Ali Isus dovikuje: Ne sudite, i ne će vam se suditi; ne osuđujte, i ne ćete biti osuđeni; opraštajte, i bit će vam oprošteno.

Svaki čovjek se hvali, da je doista čovjek, to jest osoba ozbiljna, zrela i pametna, osoba ugledna i poštovana, koja sve zna i koja o svemu može govoriti i suditi. Za odveć iskren govor kažu, da je djetinjast; priprosta čovjeka prezirno zovu djetetom. Ali kad učenici upitaše Isusa, tko je najveći u kraljevstvu nebeskom, on odgovori: »Zaista vam kažem, ako se ne p r o m i j e n i t e i ne postanete kao dječica, ne ćete ući u kraljevstvo nebesko«.

Ozbiljan, pobožan, čist čovjek, farizej izbjegava, što više može, društvo grešnika i onih, koji su pali i koji su okaljani, te za svoj sto prima samo pravednike, kakav je, čini se, i on. Ali Isus izjavljuje neumorno, da je došao tražiti grešnike, a ne pravednike; zle, a ne dobre; i ne stidi se sjesti za večeru u kuću carinika i pustiti, da mu bludnice mažu noge: tko je doista čist, ne može biti okaljan od onih, koji su okaljani, i ne smije ih pustiti, da umru u svojoj gnjiloći iz straha, da se ne ukalja.

Ljudska je lakomost tolika, da se svatko iz petnih žila muči, kako bi što više od drugih uzeo, a manje vratio. Svi nastoje da imaju: razmetanje darežljivošću samo je poštenu plašt prosjačenja. Ali Isus tvrdi: bolje je davati nego primati.

Svaki od nas mrzi većinu ljudi, s kojima živi. Mrzimo ih zato, jer imadu više od nas, jer nam ne dadu sve ono, što bismo htjeli; jer se ne brinu za nas; jer su drugačiji od nas

i, na koncu, zato, jer su živi. Zamrzimo i na svoje prijatelje, pa i one, koji su nam dobro učinili. A Isus naređuje, da ljude ljubimo, da ih ljubimo sve, da ljubimo i one, koji nas mrze.

Tko ne vrši tu zapovijed, ne može se zvati kršćaninom. Ako je spreman i umrijeti, a ne ljubi onoga, koji ga ubija, nema prava da se zove kršćaninom.

Jer naše samoljublje, prvi i posljednji izvor naše mržnje na druge, sadrži sve druge sklonosti i strasti. Tko svlada samoljublje i mržnju na druge, već se sav promijenio. Sve je ostalo naravska posljedica i izvod. Mržnja na sebe i ljubav prema neprijateljima početak je i svršetak kršćanstva. To je najveća pobjeda nad starim, divljim, slijepim i grubim čovjekom. Ljudi se ne će moći preporoditi u sreći mira, dok ne budu ljubili i one, koji ih vrijeđaju. Ljubav prema neprijateljima jedino je sredstvo, kojim će se ukloniti sa zemlje i zadnji neprijatelj.

PRIJE LJUBAVI

Oni, koji Krista odbijaju i koji imadu odviše razloga, da ga ne prime — morali bi se sasvim odreći samih sebe, a ne mogu shvatiti, koliko bi dobili u zamjenu, pa se previše boje, da ne bi što izgubili, jer im je stalo do smeća, koje im se čini krasotom — oni, koji odbijaju Krista, da se ispričaju, zašto ne idu za njim, izvukoše odavna jedan razlog više, »učeni razlog«: on nije ništa novo rekao! Njegove se riječi nalaze na istoku i na zapadu nekoliko vjekova prije njega; ili ih je ukrao ili ih ponavlja i ne znajući, da nijesu njegove. Ako nije ništa novo rekao, nije velik, koliko se govori; ako nije velik, ne treba ga slušati. Samo mu se neznalice mogu diviti, slaboumni ga slušati, šumasti ga štovati.

Međutim, ti lučonoše rodoslovlja misli ne kažu, treba li Isusove misli, bile one stare ili nove, prihvatiti ili zbaciti. A ne usuđuju se reći, da nije ništa posvetiti smrću veliku istinu, zaboravljenu i nevršenu istinu. I ne će dobro da pogledaju, da li su Isusove misli i one starije misli po smislu i po dobi posve istovjetne, ili tek podjednako zvuče i izdaleka sličie po riječima; da, tobože, ne pogriješe, ne prihvaćaju ni Isusove zakone ni zakone tobožnjih Isusovih uzora, nego i dalje živu svojim svinjskim životom, kao da evanđelje nije i njima namijenjeno.

Bilo je vrijeme, nakon proglašenja zakona, kad su se međusobno ljubili ljudi iste krvi; i građani su se istoga grada podnosili, dok jedan ne bi učinio zlo drugome; za tuđince, ako nijesu bili gosti, bila je samo mržnja i zator. U

porodici malko ljubavi; u polis u približna pravda, a izvan zidina i granica neugasiva mržnja.

Onda su se dizali glasovi, u stoljetnim razmacima, koji su tražili malo ljubavi i za bližnje, za one, koji nijesu iz iste kuće, nego iz istoga naroda; koji su zahtijevali malo pravde i za strance, pa i za same neprijatelje. To bi bio divan napredak. No ti glasovi bili su rijetki, slabi, daleki — nisu se čuli, a ako su ih čuli, nijesu ih poslušali.

Četiri vijeka prije Krista kineski je mudrac Me-ti napisao čitavu knjigu, Kie-siang-ngai, da pokaže, kako bi se ljudi morali međusobno ljubiti. On veli: »Mudrac, koji bi htio popraviti svijet, može ga jedino popraviti, ako dobro pozna izvor neredu. Ne zna li, ne može ga popraviti... Zašto nastaju neredi? Zato, jer jedni ne ljube druge. Činovnici i djeca nemaju sinovskoga poštovanja prema roditeljima i poglavarima; djeca ljube same sebe, ali ne ljube roditelje i čine krivo roditeljima zbog svoje vlastite koristi. Mlađa braća ljube sama sebe, a ne ljube stariju braću. Podanici ljube, sami sebe, a ne ljube svoje vladare... Otac ne prašta sinu; stariji brat mlađemu; vladar podanicima. Otac ljubi sama sebe, a ne ljubi sina i radi vlastite koristi čini sinu zlo... I tako razbojnici na svijetu ljube svoju kuću, a ne ljube susjede, i zato pljačkaju tuđe kuće, da svoju napune. Tatovi ljube svoje tijelo, a ne ljube ljude, pa zato, za dobro svoga tijela, krađu ljudima. Kad bi tatovi shvatili tjelesa drugih ljudi kao svoje tijelo, tko bi krao? Tatovi bi iščezli... Kad bi se postigla sveopća uzajamna ljubav, države ne bi ratovale, porodice se ne bi uznemiravale, tatovi bi iščezli, vladari, podanici, roditelji i djeca bi se poštivali, opraštali, i svijet bi postao bolji...«

Za Me-tia je ljubav — ili, da bolje prevedemo, dobrohotnost, koju tvori poštovanje i opraštanje — vapno, koje mora što čvršće povezati građane i državu. To je sredstvo protiv zala života u zajednici: opći socijalni lijek.

»Na uvrede uzvraćaj prijaznošću« plašno prišapćuje tajanstven Lao-tse. No uljudnost je razboritost ili blagost, a ne ljubav!

Njegov suvremenik, stari Konfucije, učio je nauk, koji se, prema njegovu učeniku Tseng-tse, sastojao u poštenju srca i ljubavi prema bližnjemu, kao prema samome sebi. Treba zapamtiti »bližnjemu«, a ne »dalekomu«, strancu, neprijatelju. Kao prema sebi, a ne više od samoga sebe. Konfucije je propovijedao sinovsku ljubav i općenu dobrohotnost, koja je potrebna za dobar napredak država, ali nije mu palo na pamet da osudi mržnju. U istoj knjizi Lun-yu, gdje se čitaju Tseng-tseove riječi, nalazimo i ove, uzete iz najstarijeg Konfucijeva teksta Ta-hio: »Samo je pravedan i čovječan čovjek sposoban, da ljude mrzi i ljubi onako, kako treba«.

Njegov suvremenik Gautama preporučuje ljubav prema ljudima, prema svim ljudima, pa i prema najbjeđnijima i najprezrenijima. Ali jednako treba ljubiti i životinje, pa i najmanje životinje, sva živa bića. U budizmu je ljubav čovjeka prema čovjeku samo spasonosni posao, da se posve iskorijeni samoljublje, prvi i najjači potporanj opstanka. Buda hoće da uguši bol, a da uguši bol, ne vidi drugoga puta, nego da osobne duše utopi u sveopćoj duši, u nirvani, u ništavilu. Budist ne ljubi brata radi bratske ljubavi, nego radi samoga sebe, to jest, da ukloni bol, da savlada sebičnost i da se uputi u uništenje. Njegova je sveopća ljubav ledena. Pohlepna, sebična i neka vrst stoične ravnodušnosti kao prema boli, tako i prema radosti.

U Egiptu je svaka lešina nosila sa sobom u grob primjerak Knjige mrtvih, prethodnu obranu duše pred Ozirisovim sudom. Mrtvac hvali sam sebe; bio je pravedan, pa je dao čak i onima, koji su bili potrebni: »Nisam nikoga morio glađu, nisam ucivilio nikoga, nisam ubio! Nisam naložio ubojstvo iz potaje! Nikoga nijesam varao!... Davao

sam kruha gladnome, vode žednome, odjeće golome; lađu onome, koji bi zapeo na putu; žrtve bogovima; podušje mrtvima.« Tu ima pravde i djela milosrđa — a jesu li ih doista svi činili? — ali tu ne nalazimo ljubavi, pogotovu ne ljubavi prema neprijateljima! Želimo li doznati, kako su Egipćani postupali s neprijateljima, pročitajmo natpis velikoga kralja Pepi I Miririja: »Ova vojska iđaše mirno: po miloj volji, u zemlju Hirishaituaca. Ova vojska iđaše mirno: opustoši zemlju Hirishaituaca. Ova vojska iđaše mirno: posiječe sve njihove smokvenike i vinograde. Ova vojska iđaše mirno: zapali sve njihove kuće. Ova vojska iđaše mirno: sasiječe na mirijade njihovih vojnika. Ova vojska iđaše mirno: odvede njihove ljude, žene i djecu u velikom broju, a to više nego išta drugo obradova njegovu svetost«.

I Zaratustra ostavi zakon Irancima. Taj zakon zapovijeda štovateljima Ahura Mazde, neka budu dobri svojim suvjernicima: neka dadu odijelo golome, neka gladnom radniku ne uskrate kruha. Uvijek smo kod materijalnog milosrđa prema onima, koji nam pripadaju, koji nam služe i koji su nam bližnji. O ljubavi ni riječi!

Rečeno je, da Isus ništa nije dodao Mojsijevu zakonu i da je samo snažnije ponavljao stare zapovijedi: »Oko za oko, zub za zub, nogu za nogu, opeklinu za opeklinu, ranu za ranu, modricu za modricu.« Tako govori Mojsije u Izlasku. »Istrijebi sve narode, koje ti Gospodin Bog preda u tvoje ruke. Neka se nad njima ne ražali tvoje oko«. Tako piše u Ponovljenim zakonima. Još korak, pa eto nas kod ljubavi: »Ne čini krivo tuđincu i ne žalosti ga, jer ste i vi bili stranci u egipatskoj zemlji.« Načelo je: ne čini zlo strancu sjećajući se vremena, kad si i ti bio stranac. Ali stranac, koji živi među nama, nije neprijatelj; a ne učiniti mu krivo, ne znači još učiniti mu dobro. Izlasku naređuje, da ga ne žalostimo; Ponovljeni zakoni su plemenitiji: »Ako tuđin stanuje u vašoj zemlji i među vama,

ne predbacujte mu, nego neka bude među vama, kao da je rođen među vama i ljubite ga kao sami sebe: uvijek tuđin, tuđin, koji stanuje među vama, koji je vaš sugrađanin i koji postaje kao jedan od vaših, vaš prijatelj.

U istoj knjizi čitamo: »Nemoj tražiti osvetu niti pamtititi nepravdu svojih sugrađana.« To je drugi korak naprijed: ne čini zlo onome, koji te uvrijedi, ako je tvoje narodnosti. Došli smo, ako i ne do praštanja, a ono do plemenitoga zaboravljanja, premda smo ga rezervirali samo za bližnje.

»Ljubi prijatelja, kao samoga sebe«. Prijatelja, to jest bližnjega, sugrađanina, koji ti je brat po plemenu, koji ti može biti od pomoći. A neprijatelje? Ima nešto i za neprijatelje: »Ako sretnoš vola svoga neprijatelja ili magare, koje je pobjeglo, odvedi mu ga. Ako vidiš, da je magarac onoga, koji te mrzi, pao pod teretom na putu, ne oklijevaj, nego mu pomogni, da ga podigne«. Velike li dobrote starih Židova! Bilo bi tako slatko otjerati magarca još dalje, da se gospodar više namuči, dok ga nađe! A kad se na putu naiđe na magarca, koji je pao pod teškim teretom, baš bi bilo divno nasmijati se ispod brka i proslijediti dalje. Ali srce staroga Hebrejca nije još toliko otvrdnulo. Magarac je bio dragocjena životinja u onim krajevima i u ono vrijeme. Ne može se živjeti barem bez jedne magarice u staji. I svatko ima magaricu: prijatelj i neprijatelj; i danas je umakla tvoja, a sutra bi mogla pobjeći moja. Ne osvećujemo se na životinjama, sve ako je njezin vlasnik — životinja. Jer ako sam ja njemu neprijatelj, on je neprijatelj meni. Dajmo mu dobar primjer, primjer — (nadajmo se) — koristan. Odvedimo mu magarca kući; pomognimo mu, da opet namjesti samar i uravnoteži teret. Činimo drugima, što će oni — (nadajmo se) — učiniti nama. I u tome trenutku budimo milosrdni te odbacimo svaku zlu misao u vezi s magarećim ušima i leđima.

To je nekako premalo. Stari Hebrejac se već strahovito napregao, kad se pobrinuo za životinju svoga neprijatelja, ali zato psalmi svaki čas odjekuju grdnjama protiv neprijatelja i usrdno pozivlju Gospodina, neka ih progna i istrijebi. »Neka na glavu onih, što me okružuju, opet padne kazna usta njihovih! Neka padne na njih živa žeravica; neka budu bačeni u oganj, u ponore, odakle više ne će moći ustati... Neka ih iznenada zateče propast i neka padnu u mrežu, koju su razapeli; neka se sruši i propadnu u jami, koju su iskopali! Onda će se moja duša radovati u vječnosti!« Posve je ispravno, da se u takvom svijetu Saul čudi, što ga nije njegov neprijatelj David ubio, i što se Job hvata, da se nije uzradio nesreći svoga neprijatelja. Samo u kasnijim poslovicama nalazimo gdje koju riječ, koja obećava Isusove riječi: »Nemoj reći: vratit ću ti zlo za zlo; prepusti se Gospodinu, i on će te spasiti«. Neprijatelj mora biti kažnjen, ali od ruku moćnijih, nego što su tvoje. Ali anonimni moralista dolazi i do ljubavi: »Ako je gladan onaj, koji te mrzi, daj mu kruha, da jede; ako je žedan, daj mu vode, da pije.« To je napredak: milosrđe se ne zaustavlja kod vola, nego se proteže i na gospodara. No iz tih plahih načela, sakrivenih u kutiću pisma, jamačno nijesu mogla proključati čudesa od ljubavi, kakva nalazimo u propovijedi na gori.

Ali, dodaju, eto Hilela, rabina Hilela, velikoga Hilela, Gamalijelova učitelja, Hilela Hababli, t. j. Babilonca. Taj je glasoviti farizej živio malo prije Isusa, te je učio — (vele) — isto, što je kasnije učio Isus. Bio je slobodouman Židov, razuman, pametan rabin; ali po čemu bi bio kršćanin? Rekao je doista ove riječi: »Ne čini drugima ono, što se tebi ne mili: to je sav zakon, ostalo je samo tumačenje.« To su lijepe riječi za učitelja staroga zakona, ali koliko su još daleko od riječi Onoga, koji je porušio stari zakon! Zapovijed je negativna: ne čini. Ne kaže: čini dobro onome, koji ti

čini zlo. Nego: ne čini drugima (a ti su drugi jamačno drugovi, sugrađani, ukućani, prijatelji) ono, što bi ti osjetio kao zlo. To je blaga zabrana, da se ne škodi — a nije bezuvjetna zapovijed, da se ljubi! Doista, Hilelovi sljedbenici bili su talmudovci, koji zakon uglibiše u golemu baruštinu kazuistike; Isusovi sljedbenici bili su mučenici, koji su blagosiljali svoje mučitelje.

I Filon, aleksandrijski Hebrejac, platonski metafizik, dvadesetak godina stariji od Isusa, ostavio je raspravicu o l j u d s k o j l j u b a v i. Ali Filon je sa svim svojim talentom i svim svojim mističkim i mesijanskim umovanjem uvijek — kao i Hilel — teoretik, čovjek od pera, tinterne, nauke, knjiga, sustava, pojmova, apstrakcija, klasifikacija. Njegova dijalektička strategija stavlja u svečani red na bojnopolju tisuće riječi, ali ne zna naći riječ, koja bi u tren oka izbrisala prošlost, riječ, koja bi sjedinila srca.

Govorio je o ljubavi više od Krista, ali nije znao reći — a ne bi mogao ni shvatiti — ono, što je Krist rekao svojim prijateljima, neznalicama, na gori.

Je li moguće, da se u Grčkoj, izvoru, iz koga su svi pili, ne nalazi i ljubav prema neprijateljima? U Grčkoj se nalazi sve — govore rado oni, što naginju na poganstvo i navaljuju na »palestinske praznovjernice«. Ona je u »duhovnim stvarima« Kina Zapada, majka svih izuma.

U Sofoklovu Ajaksu slavni Odisej se gane pred neprijateljem, koji je pao u bijedu. Uzalud ga opominje sama Atena, helenska mudrost, utjelovljena u svetoj sovi, da je »najugodniji smijeh smijati se neprijatelju«. Uliks ne misli tako. »Žalim ga, premda mi je neprijatelj, jer ga vidim tako nesretna, vezana uza zlu kob. I gledajući njega, mislim na sama sebe, jer vidim, da smo svi mi, što živimo, samo utvare, lagane sjene... Nije pravo činiti zlo čovjeku, kad umire, pa ako sam ga i mrzio«. Čini mi se, da smo još da-

leko. Lukavi Uliks nije tako lukav, da se ne bi vidjeli motivi njegova nenaravnoga ganuća. Žali neprijatelja, jer misli na sebe, jer bi i njega moglo snaći isto takvo zlo; a oprašta mu, jer vidi, da je u slabom oklopu i da je na umoru.

Mudriji od Uliksa, sin kipara Sofroniska, stavio je među toliko drugih pitanja i pitanje, kako se pravedan čovjek mora ponašati prema neprijatelju. Ali čitajući tekstove, za čudo, otkrivamo dva Sokrata s protivnim mišljenjem. Ksenofontov Sokrat otvoreno prima opće shvaćanje. S prijateljima se postupa dobro, a s neprijateljima vrlo zlo. Dapače je bolje preteći neprijatelja čineći zlo: »Čini se, da služi najveću pohvalu onaj — veli on Herekratu — koji preteče svoje neprijatelje, postupajući s njima zlo. A svoje prijatelje, služeći im.« Ali Platonov Sokrat ne prihvaća to mišljenje. »Ne smiješ nikome — kaže on Kritonu — vraćati nepravdu za nepravdu, zlo za zlo, pa makar da si i uvredu primio«. To isti tvrdi i u Republici, dodajući, za pokrepu, da zli za osvetu ne postaju bolji. Ali u Sokratovoj glavi vlada misao pravde, a ne osjećaj ljubavi. Ni u jednom slučaju pravedan čovjek ne smije činiti zlo; iz obzira prema sebi — pazimo — a ne iz naklonosti prema neprijatelju. Zao čovjek mora sam sebe kazniti, inače će ga poslije smrti kazniti pakleni suci. Platonov će se učenik Aristotel mirno vratiti staroj misli. »Ne ljutiti se zbog uvreda — kaže u Etici Nikomahu — svojstvo je kukavice i roba«.

Istraživači će, dakle, prethodnika kršćanstva malo naći u Grčkoj.

Ali oni, što zabacuju Krista, ne bi li utuvili, da je kršćanstvo postojalo prije Krista, nadoše Isusu takmaca i u Rimu, u cesarevu dvoru: Seneku. Seneka, upravljač savjesti »mlade gospode« iz boljega svijeta u obnovljenom stoicizmu; apstraktni aristokrat, koga se nikad ne doimlju muke podređenih; gazda, koji prezire bogatstvo, a čvrsto

ga stiska šakama; koji govori o jednakosti između slobodnih i robova, a sam se služi robovima, umni procjenitelj zgoda, grizodušja, zala, pravih opačina i željenih kreposti; onaj, koji je stari, ludi, ali čisti Krizipov nauk navratio u more najdragocjenijega; čudoredni Seneka, da je bio — i ne znajući za to — kršćanin u isto vrijeme, kad je živio Krist.

Ispitujući premnoga njegova djela, a mnogo ih je napisano poslije Isusove smrti, jer se Seneka ubio tek godine 65 — nađoše, da se »mudrac ne osvećuje, nego zaboravlja nanesene uvrede« i da, »po uzoru bogova treba dobro činiti i nezahvalnima, jer sunce obasjava i zle, a more podnosi i gusare« i napokon da »treba neprijateljima prijateljskom rukom priteći u pomoć«. No filozofovo »zaboravljanje« nije »oproštenje«; a »pomoć« može biti dobročinstvo, ali ne ljubav. Oholica, stojik, farizej, filozof, ponosan na svoju filozofiju, pravednik, zadovoljan sa svojom pravednošću, mogu prezirati uvrede malih; a isto tako ujede svojih protivnika; a mogu se udostojati, s nadutom veledušnošću, da im se dive narodi, da pruže kruha gladnome neprijatelju, ne bi li ga tako što jače ponizili s visine svoga savršenstva. Ali taj je kruh umiješen s kvasom taštine, a ta prijateljska ruka ne bi znala obrisati suzu niti očistiti ranu.

Stari svijet ne pozna ljubavi. Pozna strast prema ženi, prijateljstvo prema prijatelju, pravednost prema građaninu, gostoljubivost prema strancu. Ali ne pozna ljubavi. Zeus štiti putnike i strance; onome, koji pokuca na vrata koga Grka, ne će biti uskraćen komad mesa, čaša vina i postelja. Siromašni će dobiti sklonište, bolesni će biti podvoren, oni, koji plaču, bit će utješeni lijepim riječima. Ali stari nisu poznavali ljubavi, ljubavi koja trpi i zaboravlja na sebe, ljubavi prema svima onima, koji trpe i koji su zapušteni, ljubavi prema prostom puku, prema siromašnom svijetu, prema prognanima, pogaženima, prokletima i zapuštenima; ljubavi prema svima, ljubavi, koja ne pravi razlike

između građanina i stranca, između lijepoga i ružnoga, između zlikovca i filozofa, između brata i prijatelja.

U posljednjem pjevanju Ilijade vidimo zaplakana starca, oca, koji ljubi ruku neprijatelju, najstrašnijem neprijatelju, koji mu je pobio sinove, a najmilijeg sina ubio prije nekoliko dana. Stari kralj Prijam, poglavica oskvrnjenoga grada, gospodar silnoga bogatstva, otac pedesetorice sinova, kleči pred nogama Ahila, najvećega junaka i najvećeg nesretnika među Grcima, sina morske boginje, Patroklova osvetnika, Hektorova ubojice. Bijela se starčeva glava pogнула pred mladošću ponositog pobjednika. I Prijam plače za ubitim sinom, najhrabrijim, najljepšim, najmilijim od njegovih pedeset sinova, i ljubi ruku, što ga je ubila. I ti, kaže ubojici, imaš sijedoga, ostarjeloga, dalekoga, nezaštićenog oca. Tako ti tvoje ljubavi prema ocu, vrati mi barem mrtvo sinovljevo tijelo. Okrutni, bezumni Ahil, ubojica Ahil odgurne blago molitelja, pa brizne u plač. I oba neprijatelja, pobijeđeni i pobjednik, otac, koji više nema sina, i sin, koji ne će više vidjeti oca, starac sav bijel i mladić plave podrezane kose — obojica zajedno zaplaču, po prvi put zbratnjeni bolom. Drugi oko njih gledaju nijemo i začuđeno. I mi sami, nakon trideset vjekova, moramo biti potreseni onim plačem.

No u Prijamovu poljupcu nema opraštanja, nema ljubavi. Kralj se ponizuje pred Ahilovim nogama, jer (on je sam i neprijatelj) hoće da dobije tešku i neobičnu milost. Da ga nije nadahnuo neki bog, ne bi se bio ni maknuo iz Ilija. A Ahil ne plače za mrtvim Hektorom, za Prijamom, koji roni suze, za mogućnikom, koji se mora poniziti, za neprijateljem, koji je morao poljubiti ruku ubojici. Plače za izgubljenim prijateljem, za Patroklom, koji mu je draži od svih ljudi, za Pelejem ostavljenim u Ftiji, za ocem, kojega ne će više nikada zagrliti, jer znade, da su mu mladi dani izbrojeni. I vraća ocu sinovljevo tijelo, — ono tijelo, koje je

toliko dana vukao po prahu — jer Zeus hoće, da ga vrati, a ne zato, jer mu se utažila glad za osvetom. Svaki od njih plaće sam za sobom. Prijam ljubi ruku iz ljute nužde; Ahil vraća tijelo iz poslušnosti prema bogovima. U najplemenitijem junačkom svijetu starine nema ljubavi, koja uništava mržnju i koja mržnji preotimlje mjesto, ljubavi, koja je jača od mržnje, koja je žarča nesmiljenija i vjernija; ljubavi, koja nije zaboravljanje zla, nego ljubav prema zlu — jer je zlo veća nesreća za onoga, koji ga počin, nego za nas —; nema mjesta ljubavi prema neprijatelju.

O toj ljubavi nitko nije govorio prije Isusa, nitko od onih, koji su govorili o ljubavi. Ta ljubav nije bila poznata sve do propovijedi na gori. U njoj je veličina i novost Isusova: Njegova najveća novost, njegova vječno nova veličina, nova i za nas, jer je ne razumijemo, ne slijedimo, ne slušamo; beskrajno vječna, kao što je istina vječna.

LJUBITE!

»Čuli ste, da je kazano: Ljubi bližnjega svoga, a mrzi neprijatelja svoga. A ja vam kažem: Ljubite neprijatelje svoje, blagosiljajte one, koji vas psuju, činite dobro onima, koji vas grde, koji vas progone, da budete sljedbenici oca svoga, koji je na nebesima; jer on čini, da njegovo sunce sija nad zlima i nad dobrima i daje kišu pravednima i nepravednima. Jer ako ljubite one, koji vas ljube, kakvu ćete plaću imati? Ne čine li to i carinici? I ako primате samo braću svoju, što osobito činite? Ne čine li to i nezna-bošci? Budite dakle savršeni, kao što je savršen otac vaš nebeski«.

Nekoliko jednostavnih, jasnih riječi, bez filozofije: Ali one su magna charta novoga naraštaja, trećega naraštaja, koji se još nije rodio. Prvi je bio naraštaj životinja bez zakona, a bilo mu je ime rat; drugi je naraštaj barbara, koje je zakon ugladio, a najveće mu je savršenstvo bila pravda. Taj naraštaj traje još i sada, jer pravda još nije pobijedila rat, a zakon još nije posve potisnuo živinstvo. Treći mora biti naraštaj pravih ljudi, ne samo pravednika, nego svetaca, ne ljudi sličnih životinjama, nego Bogu.

Isusova je misao samo jedna, samo ova: pomoću ljubavi preobraziti ljude od životinja u svece. Vračarica Kirka, sotonka žena iz lijepih mitoloških priča, pretvarala je junake u životinje pomoću uživanja. Isus je protivnik sotone, protivnik Kirke: On spasava od živinstva silom jačom od užitka.

Da se latimo toga posla, koji se čini očajan životinjama, što su se jedva uzdigle nad životinje, i ljudima, što su se

tek osvijestili, treba nasljedovati Boga. Da se približimo svetosti, moramo imati pred očima Božanstvo. Budite sveti, jer je Bog svet. Budite savršeni, jer je Bog savršen.

Taj poziv ne zvuči kao nov čovjekovu srcu. Vrag je rekao u vrtu: Bit ćete kao bogovi. Jahve je rekao svojim sucima: Budite bogovi, budite pravedni, kao što je pravedan Bog. Ali sada se ne radi o tome, da budemo mudri kao Bog; nije dosta da budemo pravedni poput Boga. Bog više nije samo mudrost i pravednost. Bog je s Isusom postao naš Otac: postao je Ljubav. Njegova zemlja daje i ubojici kruha i cvijeća; onaj, koji na njega huli svakog jutra, kad se probudi, gleda ono isto žarko sunce, što grije sklopljene ruke onih, koji se na polju mole. Otac ljubi s jednakom ljubavlju onoga, koji ga ostavlja, i onoga, koji ga traži; onoga, koji ga sluša u njegovu domu, i onoga, koji ga bljuje zajedno s vinom. Otac može biti tužan, može trpjeti, može plakati, ali ga nijedan zlikovac ne može nagnati, da bude poput njega, nitko ga ne može navesti na osvetu.

A mi, koji smo toliko ispod Boga, stvorovi osuđeni na svršetak, mi, koji imamo jedva toliko moći, da se sjetimo onoga, što je bilo prekjuče, a ne znamo, šta će biti sutra, mi niži i nesretni stvorovi, zar mi nemamo to više razloga, da prema našoj bijednoj braći budemo onakvi, kakav je Bog prema nama?

Bog je najviša hipostaza našega ideala, onoga što bismo htjeli da budemo. Kad ga ostavljamo sama, kad se udaljujemo od njega, kad nismo onakvi, kakav molimo da on bude prema nama — ne znači li to možda, da se udaljujemo od jedine svoje svrhe, da onemogućujemo i zavijek činimo nedohvatnom onu sreću, za koju smo stvoreni, za koju mislimo da živimo, koja je naša, koju zamišljamo, o kojoj snivamo, koju hoćemo, tražimo, zazivamo, uzalud za njom trčimo u svim lažnim srećama, koje nisu

Bog? »Soyons des Dieux — kliče Bossuet — soyons des Dieux, il nous le permet pour l'imitation de sa sainteté.«

Tko ne bi htio biti sličan Bogu, biti s Bogom? Dii estis. Božanstvo je u nama; živinstvo ga sputava i steže kao opaka kora, koja priječi naš razvitak. Tko ne bi htio biti Bog? Jeste li, ljudi, doista zadovoljni, što ste ljudi, ljudi kao što ste danas, pola ljudi, pola životinje, kentauri bez snage, sirene bez miline, demoni s faunovom gubicom i kozjim nogama? Jeste li toliko zadovoljni sa svojim polutanskim i nesavršenim čovječtvom, sa svojim tek obuzdanim živinstvom, sa svojom tek željkovanom svetošću? Mislite li, da je ljudski život, kakav je bio jučer, kakav je danas, tako drag, tako zadovoljan, blažen, da ne bi trebalo ništa pokušati, da ne bude više takav, da bude posve drugačiji, protivan novome, a sličniji onome, što ga kroz tisućljeća zamišljamo u budućnosti i u nebu? Ne bi li se moglo od ovoga života učiniti drugi život, ovaj svijet pretvoriti u božanstveniji svijet, te napokon poraditi, da nebo, nebeski zakon siđe na zemlju?

Taj novi život, taj svijet zemaljski, ali i nebeski, jest kraljevstvo nebesko. Da kraljevstvo dođe, mi sami moramo postati nebeskiji, božanskiji, nadvisiti sami sebe; moramo postati slični Bogu; nasljedovati Boga.

Tajna o nasljedovanju Boga jest ljubav; ljubav je pozdan put k usavršenju, ljubav čovjeka prema čovjeku, ljubav prema prijatelju i neprijatelju. Ako je ta ljubav nemoguća, naše je spasenje nemoguće. Ako nas odbija, znak je, da nas sreća odbija. Ako je bezumna, bezumne su naše nade u spasenje. Po običnom shaćanju ljubav je prema neprijatelju ludost. Hoće reći, da je i naše spasenje u ludosti. Ljubav prema neprijatelju nalikuje na mržnju prema samima sebi. Znači, da ćemo postići blaženstvo jedino, ako zamrzimo sami sebe.

Ne smijemo se ništa plašiti, što smo dovle došli, jer smo se ogledali i iscrpli sva iskustva. Ne možemo reći, da se nijesmo imali kada latiti svih pokusa. Sedmice i tisućljeća živimo na zemlji te dokazujemo i pobijamo. Okušali smo razbludu, a razbluda nam je ostavila u ustima vonj gnjileži i još nezasitniju žeđu. Okušali smo svoje tijelo utančanim i pokvarenim užicima, dok se nijesmo, istrošeni i žalosni, našli na gnojnoj postelji. Okušali smo zakon, i nismo mu se pokorili; promijenili smo zakon, ali ga nijesmo poslušali. Pravda nije zasitila naša srca. Okušali smo razum, procijenili smo stvorenja, pobrojali smo zvijezde, opisali smo biljke, sve mrtvo i sve živo, povezali smo ih lažnim nitima pojmova, pretvorili smo ih u čarobne metafizičke saponice, a na koncu su stvari ostale uvijek iste, neprestano iste, i nisu nam bile dovoljne i nisu se mogle obnoviti; a brojevi i imena nijesu mogla utažiti našu glad, pa su napokon i najpametniji zlovoljno priznali, da ne znadu ništa. Okušali smo umjetnost, i naša je nemoć nagnala u očaj i najhrabrije, jer se apsolutno ne nalazi u oblicima, raznoliko premašuje jedino, obrađena tvar ne zaustavlja prolazno. Okušali smo bogatstvo i uvidjeli, da smo još siromašniji, okušali smo snagu i otrijeznili smo se još slabiji. Ništa nije moglo smiriti našu dušu; ni u jednoj se hladovini naše tijelo nije moglo pružiti i uživati se odmora; a srce je u vječitom traženju, u vječitom razočaranju postajalo sve starije, umornije, praznije, jer ni u kojemu dobru nije našlo svoje smirenje, ni u kojemu užitku svoju radost, ni u kojoj pobjedi svoju sreću.

Isus nam predlaže svoj pokus, posljednji pokus ljubavi. Pokus, koga nitko nije izvršio, a malo tko pokušao, i to u rijetkim trenucima svoga života. Vrlo težak, vrlo protivan našem nagonu, ali jedini, koji može izvršiti ono, što obeća.

Čovjek, kakav izlazi iz prirode, misli samo na sebe, ljubi samo sebe. Uspijeva mu malo pomalo, s neizkazanim, ali sporim naporima, da ljubi neko vrijeme svoju ženu, da ljubi svoju djecu i podnosi svoje drugove iz lova, iz razbojstva i iz rata. Može ponekada ljubiti prijatelja. Mnogo lakše može mrziti na one, koji ga ljube, a neće da ljubi one, koji ga mrze.

I baš zato Isus zapovijeda ljubav prema neprijateljima. Da se obnovi čitav čovjek, da se stvori novi čovjek, treba iščupati najžilaviji korijen staroga čovjeka. Sve nesreće, pokolji, nevolje na svijetu nastaju iz sebeljublja. Da se stari Adam pripitomi, treba mu iščupati to sebeljublje i nadomjestiti ljubavlju, koja je u najvećoj protivštini s njegovom sadanjom naravi: ljubavlju prema neprijatelju. Potpuna obnova čovjeka takva je uzvišena apsurdnost, da se može postići jedino apsurdnim putem. To je neobični, nenaravni i ludi pothvat, koji se može jedino postići nenaravnom, nadnaravnom i neobičnom ludošću.

Do sada je čovjek ljubio sama sebe i mrzio one, koji njega mrze; budući čovjek, stanovnik kraljevstva mora sam sebe mrziti, a ljubiti one, koji njega mrze. Ljubiti bližnjega kao samoga sebe nepotpuna je riječ, koncesija općem samoljublju, jer tko ljubi sama sebe, ne može savršeno ljubiti druge, te je silom prilika u sukobu s drugima. Samo nas mržnja prema samima sebi spasava. Jer sebe odviše ljubimo, sebi se divimo, sebe mazimo. Da ugušimo tu svetu ljubav, potrebno je upoznati naše ništavilo, našu niskoću, našu sramotu. Mržnja na samoga sebe jest poniznost, dakle početak osvješćivanja, savršenstva. A samo će ponizni ući u kraljevstvo nebesko, jer oni jedini osjećaju, koliko su daleko od njega. Mi se srdimo na druge zato, jer nam se čini, da nam drugi bez razloga vrijeđaju naše ja, da mu dovoljno ne služe; ubijamo brata, jer nam se čini, da je na smetnju našem dobru; krademo

iz ljubavi prema našem tijelu; podajemo se bludu, da ugodimo svome tijelu. Zavist, majka neprijateljstva, opreka i ratova nije ništa drugo nego žalost, da drugi ima više od nas, da ima ono, što mi nemamo. Oholost je isticanje našeg uvjerenja, da smo iznad drugih, da imamo više od drugih, da vrijedimo i znamo više od drugih. Sve ono, što religije, ćudoređa, zakoni nazivlju grijesima, porocima zločinima, dolazi iz te ljubavi prema samima sebi, iz mržnje prema drugima, koja nastaje iz te jedine, osamljene, neuredne ljubavi.

Kojim pravom možemo mrziti svoje neprijatelje, kad smo i mi pali u isti grijeh, zbog kojeg nam se čini, da možemo na njih mrziti — to jest u mržnju?

Kojim pravom da ih mrzimo, sve ako su i učinili koji grijeh, sve ako ih i smatramo opakima, kad smo i mi sami više puta činili iste grijehe i kad smo okaljani istim opaćinama?

Kojim pravom da ih mrzimo, kad smo gotovo uvijek mi odgovorni za njihovu mržnju, kad smo ih sami s nebrojenim pogreškama svog nakaznog samoljublja prisilili, da nas mrze?

A tko mrzi, nesretan je i najviše trpi. Barem radi naknade za to trpljenje, kojemu smo često pravi — bliži ili dalji — uzrok, moramo ljubavlju odgovoriti na onu mržnju, blagošću na žestinu.

Naš neprijatelj ujedno je i spasitelj. Svakoga dana moramo biti zahvalni neprijateljima. Samo oni vide jasno i bez pretvaranja sve ono, što je u nama ružno i nisko. Dozivaju nam u pamet ono, što doista jesmo, bude u nama svijest o našem ćudorednom siromaštvu, a to je bitni početak preporoda. Dužni smo ih ljubiti i radi te pomoći.

Jer našem neprijatelju treba ljubavi, i to baš naše ljubavi. Tko nas ljubi, ima već sam u sebi radost i svoju plaću. Ne treba mu naše protuusluge, ali onaj, koji mrzi,

nesretan je; mrzi, jer je nesretan: mržnja je čemeran izljev njegove muke. Mi smo sukrivci za tu muku. Ako držimo da nismo, jer se nerazborito uzdamo sami u sebe, moramo s ljubavlju utažiti nesreću onoga, koji mrzi, olakšati njegovo zlo, umiriti ga, popraviti ga, obratiti ga u blaženstvo ljubavi. Ako ga ljubimo, bolje ćemo ga upoznati, ako ga bolje upoznamo, ljubiti ćemo ga još više. Pravo se ljube samo oni, koje poznamo; ljubav čini prozirnim onoga, koga ljubimo. Budemo li ljubili svoga neprijatelja, njegova će nam duša biti jasnija i što više proniknemo u njega, to ćemo više otkriti, da ima pravo na našu samilost, na našu ljubav, jer svaki je neprijatelj nepoznati brat. Često mrzimo na one, kojima smo slični. Nešto naše, možda nepoznato i nama samima, nalazi se u našem neprijatelju, i to je gdje kad uzrok našem neprijateljstvu. Kad ljubimo svoga neprijatelja, spoznajom čistimo svoj duh, a njegov nosimo prema visinama. Iz mržnje, koja dijeli, može nastati svjetlost, koja oslobađa. Iz najgorega zla, najveće dobro.

Zato Isus naređuje, da se preokrenu odnosi prema ljudima. Kad čovjek bude ljubio ono, što danas mrzi, i kad bude mrzio ono, što danas ljubi, postat će drukčiji, a život će biti oprečan dosadanjem životu. Iako je današnji život sastavljen od zala i očaja, onaj će novi kao odrešiti njegova suprotnost, biti sama dobrota i utjeha. Po prvi put sreća će biti naša, kraljevstvo nebesko započet će na zemlji, opet ćemo zauvijek naći raj. On je izgubljen, jer su prvi ljudi htjeli saznati razliku između dobra i zla. Ali za neograničenu ljubav, jednaku Očevoj ljubavi, nema više dobra ni zla. Zlo je po dobru svladano, uništeno. Raj je bio ljubav, ljubav između Boga i čovjeka, između čovjeka i žene. Ljubav svakoga čovjeka prema svim ljudima bit će novi raj zemaljski, iznova osvojen raj. Krist u ovom smislu opet vodi Adama k vratima vrta te mu po-

kazuje, kako može opet ući unutra i kako može u njemu do vijeka ostati.

Adamovi potomci nisu mu vjerovali; ponavljali su njegove riječi, a nisu ih se držali; a ljudi, zbog otvrdnulo-
sti svoga srca, još uvijek uzdišu u zemaljskom paklu, koji
je od vijeka do vijeka sve pakleniji. I to će potrajati, dok
muke ne postanu tako grozne i nesnosne, da sami pro-
kletnici iznenada ne zamrze na mržnju; dok razbojnici u
pomamnom očaju stanu na samrti ljubiti svoje krvnike.
Onda će iz velike, bolne tame napokon granuti čisti sjaj
čudesnoga proljeća.

O Č E N A Š

Apostoli zamoliše Isusa, neka im kaže molitvu.

On je rekao njima i svima, neka mole kratke i tajne
molitve. Oni nijesu bili zadovoljni molitvama, što su ih
preporučivali mlaki i knjiški svećenici iz hrama. Htjeli su
svoju posebnu molitvu, koja će biti kao znak prepoznavanja
onih, koji slijede Isusa.

Isus je na gori prvi put učio Očenaš. To je jedina mo-
litva, koju je Isus preporučio. Jedna od najjednostavnijih
molitava na svijetu. Najdublja molitva, koja se diže iz čov-
ječjih i Božjih domova. Molitva bez literature, bez teo-
logije, bez obijesti i bez servilnosti. Najljepša od svih.

Ali ako i jest O č e n a š jednostavan, ne razumiju ga
svi. Vjekovno ponavljanje, mehanično ponavljanje jezikom
i ustima, tisućljetno, formalno, obredno, nepažljivo, indi-
ferentno ponavljanje pretvoriše ga gotovo u slovčani niz, u
kojemu se izgubio prvotni i intimni smisao. Tko ga danas
čita riječ po riječ kao novi tekst, kao da mu je prvi put
došao pred oči, ne će u njemu naći obilježje obredne ba-
nalnosti i osjetit će ga u njegovu prvotnom, čistom zna-
čenju.

O č e n a š: dakle od tebe smo proizašli i ti nas ljubiš
kao djecu; od tebe nam ne će doći nikakvo zlo.

K o j i j e s i n a n e b e s i m a: na onome mjestu, koje
suprotstavljamo zemlji, u sferi, koja je oprečna materiji,
dakle u duhu, pa i u najmanjemu, ali ipak vječnom dijelu
duha — u našoj duši.

S v e t i s e I m e t v o j e. Ne moramo ti se samo rije-
čima klanjati, nego i biti dostojni tebe, približiti se tebi

što jačom ljubavlju. Jer ti nijesi više osvjetnik, Gospodin Bitaka, nego Otac, koji uči, da je blaženstvo u miru.

Dodi kraljevstvo tvoje. Kraljevstvo nebesko, kraljevstvo duha i ljubavi, kraljevstvo evanđelja.

Budi volja tvoja na nebu i na zemlji: tvoj zakon dobrote i savršenstva neka zavlada u duhu i u stvari, u čitavom vidljivom i nevidljivom svemiru.

Kruh naš svagdanji daj nam danas, jer materija našega tijela — nužnog potporna duha — svaki dan potrebuje malo stvari, da se može uzdržati. Ne tražimo bogatstva, pogibeljnu smetnju, već jedino ono malo, što nam omogućuje živovanje, da postanemo dostojniji obećanoga života. Ne živi čovjek o samom kruhu, ali se bez toga komada kruha duša, koja živi u tijelu, ne bi mogla hraniti ni drugim stvarima, dragocijenijim od kruha.

Oprosti nam duge naše, kao što i mi opraštamo dužnicima svojim. Oprosti nam, da i mi oprostimo. Ti si naš vječni i beskrajni vjerovnik: ne možemo ti se nikada odužiti. Ali pomisli, da je nama zbog naše bolesne naravi kud i kamo teže oprostiti samo jedan dug, jednom jedinom od naših dužnika, nego tebi i izbrišati iz spomena sve ono, što ti dugujemo.

Ne uvedi nas u napast. Slabi smo, još uvijek skloni putenosti, u ovom svijetu, koji nam se katkad čini tako lijep i mami nas na sve razblude nevjernosti. Pomozi nam, da naš preporod ne bude odveć težak i uznemirivan, te da se ne odgađa naš ulazak u kraljevstvo.

Izbavi nas od zla. Ti, koji si na nebu, koji si duh i imaš moć nad zlom, nad upornom i neprijateljskom materijom, koja nas okružuje sa svih strana, i od koje se nije uvijek lako odvojiti, ti, protivniče sotone, negacijo materije, pomози nam. U toj pobjedi nad zlom — nad zlom, koje uvijek i opet niče, jer ne će biti doista pobijeđeno prije nego ga svi ne pobijede — leži naša veličina, ali ta

će odlučna pobjeda doći prije, ako nam ti pomogneš kao saveznik.

Oče naš svršava tim pozivom u pomoć. U njemu se ne nalazi dosadno ulagivanje istočnjačkih molitava, prepunih pohvala i pretjerivanja, koje ti se čine, da je izmislio pas, što se svojom pasjom dušom klanja gospodaru, da mu dopusti, da živi i ždere. A ne ćeš naći ni tužne i plačljive molitve psalmiste, koji od Boga traži sve pomoći, i to češće vremenite nego duhovne, te jadikuje, ako žetva nije dobro ponijela, ako ga sugrađani ne poštuju, izaziva strijele i gromove na neprijatelje, koje sam ne može pobijediti.

Ovdje je jedina pohvala riječ O t a c. Pohvala, koja je ujedno i obaveza, svjedočanstvo ljubavi. Od toga oca ištemo samo malo kruha — spremni da ga zaradimo radom, jer je i naviještanje kraljevstva neki nužni rad — a ištemo ono isto oprostjenje, koje mi dajemo našim neprijateljima. Napokon mi ištemo moćnu zaštitu u borbi protiv zlu, zajedničkom neprijatelju svih, neprobojnom zidu, koji nam priječi ulazak u kraljevstvo.

Tko kaže oče naš, nije ohol. Ali se i ne ponizuje. Govori svome ocu intimno, mirno i pouzdano kao samom sebi. Uvjeren je u njegovu ljubav i znade, da ocu ne treba dugih govora, da upozna njegove želje. »Otac vaš — veli Isus — zna, što vam treba, prije nego ga molite«. I ljepše je od svih molitava svagdanje sjećanje na ono, što nam nedostaje, da budemo slični Bogu.

ČUDNA DJELA

Kad je Isus objavio novi zakon o nasljedovanju Boga, sišao je s gore.

Ne možemo uvijek biti na gorama. Čim se popnemo na gorski vrh, treba da s njega siđemo. Suđeno nam je, da siđemo s njega. Svaki je uzlazak ujedno i obaveza za silazak. Obećanje, da ćemo se dolje vratiti. Nagodba za spuštanje. Uspinjanje je plaćeno silaženje: namiremo, ispaštano, naknađeno silaženje. Žalost silaženja pogođena je cijena za radost uspinjanja. Naslada je uspona unaprijed dobivena naknada za turobnost silaska.

Tko hoće da govori, mora nastojati, da ga čuju: Ako uvijek govori na vrhuncima, malo će ih ostati uz njega — na vrhuncima je hladno za one, koji nijesu živi oganj — i malo njih čuju njegov glas. Tko je došao, da vlada, ne može tražiti, da ljudi, slabih pluća, izmučenih srdaca, istrošenih nogu — idu za njim uvis verući se potrbuške uz vrleti. Mora ih tražiti na ravnica, u kućama, u kojima leže: smjestiti se do njih, da ih može podići.

Isus zna, da nijesu dovoljni odviše visoki govori izrečeni na planinama, da svi doznadu blagu riječ. Zna, da su potrebne riječi manje općenite, koje više sliče činjenicama, riječi slike, riječi pripovijetke, riječi, koje su gotovo činjenice. A zna, da nijesu dovoljne ni te riječi.

Jednostavni, prosti grubi puk, mali puk, koji ide za Isusom, sastavljen je od ljudi, koji žive u materijalnim stvarima, od ljudi, koji dolaze do duhovnih stvari — i to još kako sporo i kako teško! — samo po materijalnim dokazima, materijalnim znacima i simbolima. Ne shvaćaju

duhovnu istinu, ako nije utjelovljena u stvari, ako nema materijalno tijelo i odijelo, ako nema stvarnoga svjedočanstva, bez dokaza, bez protudokaza. Osjetna ih slika može povesti prema čudorednoj objavi: čudo je potvrda nove istine, potvrda osporavanog poslanstva.

Propovijed — sa aksiomima i aforizmima — onim istočnjačkim maštama nije bila dovoljna. Isus se latio čudesi i pjesništva. Činio je čudesi i govorio u pričama.

Čudesi, koja pripovijedaju evanđelisti, bila su za mnoge moderne ljude razlog, da ostave Isusa i evanđelje. Oni ne mogu vjerovati u čudo; čudo ne može stati u njihove smežurane mozgove: dakle evanđelje laže, ako laže na toliko mjesta, ne može mu se vjerovati ni u ostalom. Isus nije mogao uskrisivati mrtve, dakle njegove riječi nemaju nikakve vrijednosti. Oni, koji tako umuju, a naopako umuju — jer samo nauk može dati vrijednost čudesima, a čudesi ne dokazuju uvijek ispravnost nauka — daju čudesima mnogo veću vrijednost i značenje, nego im je Isus davao.

Da su pročitali četiri evanđelja, bili bi se uvjerali, da se Isus često protivio da čini čudesi. Da se uklanja, kad ga pozivlju, neka ih čini; da toj svojoj božanskoj moći ne pridaje vrhovno značenje.

On odbija svagda, kada nađe pravedan razlog da odbije. Ako navaljuju poslije njegove uskrate, popušta, da nagradi vjeru jadnika, koji ga mole. Ali za sebe, da sebe spasi, nikada ne će činiti čudesi. Ne će da ih čini u pustinji, da se oslobodi sotone, ne čini ih u Nazaretu, kad hoće da ga ubiju, ni u Getsemaniju, kad dolaze, da ga zatvore, ni na križu, kad ga potiču, da se spasi. Njegova je moć jedino za druge, za dobro njegove smrtne braće.

Toliko njih traže od njega znak, znak s neba, znak, koji bi nevjernika uvjerio, da je njegova riječ riječ istine.

»Ovaj zao i preljubni rod traži znak, a ne će mu se dati nikakav znak, osim znaka Jone proroka.« Kakav je to znak? Evanđelisti, koji pišu poslije uskrsnuća, smatraju, da je Jona, koji je treći dan izašao iz kitova trbuha, slika Isusa, koji će treći dan izaći iz groba. No nastavak govora kazuje, da je Isus mislio još nešto drugo. »Ninivljani će na sudnji dan uskrsnuti s onim rodом i osudit će ga, jer su se oni pokajali iza Jonine propovijedi, a gle ovdje je jedan veći od Jone!« Niniva nije tražila čudesa: obratila ju je sama riječ. Oni, što se ne obraćaju samom propovjedu Isusa — koji naviješta beskrajno veće istine nego Jona — oni su ispod Ninivljana, krivobožaca, barbara.

Ne morate mi vjerovati jedino zato, jer činim čudesa, nego se morate sjetiti, da vjera — uzvišenija i savršenija, ako se steče bez čudesa — može vršiti i čudesa. Otvrdnula srca, zatvorena za istinu, ne može ni najveće čudo obratiti: »Ako ne slušaju Mojsija i proroke, ne će ih moći uvjeriti ni uskrsli mrtvac«. Gradovi, u kojima je izvršio najveća čudesa, ostavili su ga. »Teško tebi, Korasine! Teško tebi, Betsaido! Jer da su se u Tiru i Sidonu dogodila čudesa, koja su se dogodila u vama, davno bi se bili pokajali i uzeli kostrijet i pepeo.«

Svi mogu činiti neobične čine, koji izgledaju čudesa, pa i varalice, čarobnjaci. Nekada je neki Šimun činio čudesa u Samariji, a činili su ih i farizejski učenici, ali o njima se ne vodi računa. Nisu dosta čudesa, da se uđe u kraljevstvo. »Mnogi će mi u onaj dan reći: Gospodine, Gospodine, nijesmo li u ime tvoje prorokovali, i u tvoje ime bjesove izgonili i učinili u tvoje ime mnoge čudne stvari? A ja ću im otvoreno onda reći: Nikada vas nijesam poznavao. Odlazite od mene svi, što činite bezakona.« Nije dovoljno izgoniti vragove, ako nije izгнао iz sebe vraga oholosti i požude.

I poslije njegove smrti doći će drugi i činiti čudesa. »Ustat će lažni kristi i lažni proroci, i pokazati će znakove velike i čudesa, da zavedu, ako bude moguće, i izabrane.« Upozorio sam vas: Ne vjerujte tim znacima i tim čudesima, dok ne dođe Sin Čovječji. Čudesa lažnih proroka ne dokazuju istinitost njihovih riječi.

Iz svih tih razloga Isus se uzdržavao, koliko je bilo moguće, od čudesa, ali uvijek nije mogao odoljeti molbama bolesnika; a katkad njegova samilost nije trebala molbe. Jer čudo je moć vjere, a vjera u molitelja bila je golema. No često bi onima, koje bi pomilovao, preporučivao šutnju, netom bi ih ozdravio. »Idi ne kazuj nikome«.

Oni, koji ne slušaju Kristovu istinu, jer ih smućuju čudesa, morali bi se sjetiti duboke riječi, koju je rekao Tomi: »Blago tebi, jer si vidio i vjerovao, a još više blago onima, koji ne vidješe, pa ipak vjerovali!«

Tri su stvari prijeko potrebne ljudima: Kruh, zdravlje i nada. Bez drugih mogu živjeti — pušuci i proklinjući. Ali ako nemaju barem ovih triju, odmah zovu smrt, jer onda život postaje sličan smrti. To je smrt, u kojoj se i suviše trpi. Smrt oteščana, pogoršana, ogorčena, a neosjetljivost je ne ublažuje. Glad je trošenje tijela; bol nagoni čovjeka, da mrzi na tijelo; očaj — kad više ne očekujemo poboljšanje, polakšicu, okrepu — otimlje svemu vlast. Svaki razlog življenja i svaki razlog rada. Neki se ne ubijaju, jer je i samoubojstvo neki posao.

Tko hoće da ljude privuče k sebi, mora im dati kruha, zdravlja, nade. Mora ih nasititi, ozdraviti i stvoriti im vjeru u vječni život.

Isus je dao tu vjeru. Onima, koji su išli za njim u pustinje i na gore, dijelio je kruh materijalni i duhovni. Nije htio kamenje pretvarati u hljebove, ali je učinio, da pravi hljebovi budu dovoljni za tisuće. A kamenje, što su ljudi imali u prsima, pretvorio je u srca, koja ljube.

Nije odbijao ni bolesne. Isus nije mučitelj, bičeva-telj sama sebe. Ne vjeruje, da je bol potrebna za svla-danje zla. Zlo je zlo i može se otjerati, ali je i bol zlo. Da se dođe do pravo-ga spasenja, dovoljne su duševne boli; zašto bi tijelo moralo trpjeti bez potrebe? Stari su He-brejci u bolesti gledali samo kaznu: Kršćani prije svega vide pomoć za obraćenje.

Ali Isus ne vjeruje u osvetu nad nevinima i ne čeka pravi spas od mučenja, od rana i od pokorničkih košulja. Dajte tijelu ono, što je njegovo, a duši, što je dušino. Nije mu neugodno sjediti za srdačnim stolom kod večere; ne odbija čašu staroga vina i ne tjera žene, koje mu lijevaju miris na kosu i na noge. Isus može postiti više dana; može se zadovoljiti zaloga-jem kruha i polovicom pečene ribe; može spavati na zemlji metnuvši kamen pod glavu. Ali ne traži patnje, glada, trpljenja, nego kad je prijeka po-treba. Zdravlje je za njega dobro, a dobra treba primati, kad nitko drugi radi njih ne trpi, pa bio to nevini užitak ručka s prijateljima, čaša vina ispijena u društvu ili miris od posude narda.

Približi li mu se kakav bolesnik, on ga ozdravi. Isus nije došao da niječe život, nego da ga utvrdi. Da utvrdi i stvori život savršeniji i sretniji. Ne ide navlaš tražiti bo-lesnike. Njegov je zadatak, da otjera duhovnu bol, da do-nese duhovnu radost. Ali ako mu se usput dogodi, da otjera i tjelesne bolove, da ublaži muku, da zajedno s du-ševnim zdravljem vrati i tjelesno, ne može odbiti. Više puta se pokazuje uporan, jer to nije njegov posao; njegov je cilj viši; a ne bi se htio u očima svijeta pokazati kao čarobnjak, potepuh ili svjetovni mesija, kojega mnogi oče-kuju. Ali, na koncu, on hoće da svlada zlo, a ima ljudi, koji znadu, da on može svladati sva zla, pa je njegova ljubav prisiljena da otkloni i tjelesna zla.

Kad ga po putovima, kojima vrve zdravi ljudi, sre-taju na desetine gubavih, nakaznih, užasnih gubavaca, a on kroz poderane haljine vidi bijele otekline, ljuskava mjesta i onu kožu pjegavu, zamazanu, ispucanu; kožu smežuranu i namreškanu, koja iskrivljuje usta, uvaljuje oči, napuhuje ruke; kad ga sretnu jadni sablasni patnici, kojih se svi klone, koji su od svih rastavljeni, koji se svima gade i koji su sretni, ako imaju malo kruha, posudicu za vodu, krov kakve kućerine, da se zaklone, te koji jedva jedvice s otečenih i ispucanih usta otkidaju riječi i mole njega, za koga znaju, da je moćan i riječju i djelom, njega, jedinu nadu u onom očaju, neka ih ozdravi, izliječi, neka učini čudo, — kako bi se Isus mogao ukloniti poput dru-gih te ih ne poslušati?

I kada vidi padavičave, gdje se valjaju po zemaljskoj prašini s licem, koje se grčevito ukočilo, s pjenom na ustima; opsjednute, koji zavijaju po ruševnim grobovima kao zlokobni, noćni neutješni psi; paraličare, trupla, koja osjećaju samo toliko, koliko je dovoljno za trpljenje, leševe, u kojima se nalazi sputana duša, puna molbe; i slijepce, strahovite slijepce, koji su od rođenja zatvoreni u tami — slika crnog groba — koji posrću među sretni-cima, što idu, kamo hoće, prestrašene slijepce, koji idu uzdignute glave, ukočenih očiju, kao da svjetlost mora doći iz dna beskraj, a za koje svijet nije drugo nego stupnjevi tvrdoće, koju poznaju po rukama; vječito sa-motne slijepce, koji o suncu znadu samo to, da grije i pali: Kako bi se Isus mogao oglušiti na svu tu bijedu? Njegova ljubav, koja nadmašuje običnu samilost, kao što i njegova narav nadilazi ljudsku narav, ne može odbiti molbe, koje bi ganule i poganina. Molbe, koje bi ganule i onda, kada su nijeme.

ODGOVOR IVANU

Isus ozdravljuje ljude, ali nije ni vračar ni zaklinjač. Ne upotrebljava tetragrame, čaranje, zapise, dimove, za-store, tajne. Ne pozivlje u pomoć ni višnje ni podzemne bogove. Dosta mu je riječ, snažan povik, slatki glas, milo-vanje. Dovoljna je njegova volja i vjera onoga, koji ište. Svakoga pita: vjeruješ li ti, da ja to mogu učiniti? A kada koga ozdravi, kaže: *Idi, tvoja te je vjera ozdra-vila.*

Čudo je za Isusa sticaj dviju dobrih volja; živi dodir među vjerom onoga, koji radi i vjerom onoga, kome se pomaže. Suradnja dviju sila. Sljubljivanje, stapanje dvaju spasonosnih uvjerenja.

»Jer vam zaista kažem, ako imate vjeru, koliko je go-rušično zrno, moći ćete reći ovoj gori: *Prijeđi odavle ta-mo, i prijeći će; i ništa vam ne će biti nemoguće. . . .* Ako imate vjeru, koliko je zrno gorušično, moći ćete reći ovom drvetu: *Iščupaj se i presadi se u more; i poslušat će vas.* Oni, koji nemaju vjere ni za tisućni dio gorušičnoga zrnca, kunu se, da te moći nema nitko i da je Isus varalica. U evanđeljima se čudesa zovu trima riječima: *D y n a m e i s, s i l e; t e r a t a, čudesa; s e m e i a, znakovi.* Znakovi su za onoga, koji se sjeća vijesti o Mesiji; čudesa su za onoga, tko im je svjedok. Ali su za Isusa, i u Isusu, samo *dynameis*, snažna djela, pobjedni bljeskovi nadčovječne moći.

Isusova ozdravljenja imaju dvostruko obilježje. Nisu to samo ozdravljenja tjelesa, nego i duša, i to naročito ozdravljenja od onih duhovnih bolesti, koje Isus hoće da ozdravi, da može kraljevstvo nebesko osnovati na zemlji.

Većina bolesti ima dvostruku narav i one su podesne metafore. Isus liječi kljaste, sakate, grozničave, jednoga s vodenom bolesti, jednu ženu, koja je болоvala na krvotoči. Liječi i ranu od mača, uho Malkovo, koje je odsjekao Pe-tar u getsemanskoj noći, ali jedino zato, da se njegov za-kon — čini dobro onome, koji tebi zlo čini — potpuno spozna.

Ali oni, koje je Isus ozdravio, bili su gotovo uvijek bjesomućni, uzeti, gubavi, slijepi i gluhonijemi. Bjesomućnik je stara riječ za umobolne, i profesor Aristotel vjerovao je, da demoni opsjedaju čovjeka. Vjerovalo se, da su u opsjednute, mjesečare, padavičare, histerike unišili zli duhovi. Novija protivna, ali često verbalna raz-laganja tih bolesti ne slabe činjenicu, da ima u mnogo slučajeva takovih bjesomućnika u pravom i doslovnom smislu.

To učeno i pučko tumačenje duhovnih bolesti bilo je Isusu vrlo podesno za njegovo omiljeno učenje pomoću alegorija i aluzija. On je htio osnovati kraljevstvo Božje i uništiti kraljevstvo sotonino. Izgon demona spadao je u njegovo poslanstvo. Nije mogao razlučivati nered, koji je nastao zbog grijeha, od pravog zloduha opsjednuća. Među tjelesnim i duhovnim bolestima postoji paralelizam, koji priznaje i jezik, a osnovica mu je u zbiljskoj srodnosti. Mahnit čovjek i padavičar, lijenština i paralitičar, nečist i gubavac, slijepac i onaj, koji ne će da vidi istinu, gluhi i oni, koji ne će da čuju istinu, ozdravljeni i duševno prepo-rođeni čovjek.

Kad je Ivan, zatvoren u tamnici, poslao dvojicu svo-jih učenika, da upitaju Isusa, je li on onaj, koga očekuju, ili treba da očekuju drugoga, Isus im je odgovorio: »Idite i kažite Ivanu ono, što čujete i vidite: slijepi vide i hromi hodaju, gubavci se čiste i gluhi čuju; mrtvi ustaju i siro-mašnima se propovijeda evanđelje.« Isus ne odvađa evan-

đelja od čudesnih ozdravljenja. To su djela istoga reda: on hoće da onim odgovorom kaže, kako je ozdravljivao tjelesa, da bi se duše bolje popravile i primile evanđelje.

Oni, koji nijesu vidjeli svjetlost sunca, sada vide i svjetlost istine; oni, koji nijesu čuli ni riječi ljudske, sada slušaju i riječ Božju; oni, koje je sotona bio opsjednuo, sada su oslobođeni od sotone; oni, koji su bili truli i puni rana, čisti su kao djeca; oni, koji se nijesu mogli ni maknuti zbog zapreka i otvrdnulosti, sada idu za mojim stopama; oni, koji su bili zamrli za duševni život, uskrsnuli su na moju jednu riječ — a siromasi su poslije radosne vijesti postali bogatiji od bogataša. To je moj vjerodostojni list, moja iskaznica!

Isus, liječnik i osloboditelj, nije onakav, kakva u zloj svojoj vjeri zamišljaju njegovi neprijatelji, da bi nasuprot askeze opet podignuli udobnost neznaboštva. On je, kažu, bog bolesnih, slabih, blatnih, bijednih, nemoćnih, robova. No čitavo Isusovo djelo nije nego dar zdravlja, snage, čistoće, bogatstva, slobode. Ali on pristupa bolesnicima, da otjera bolest, slabima, da ih oslobodi od slabosti, blatnima, da ih opere, k robovima, da ih oslobodi. Ne ljubi bolesne jedino zato, jer su bolesni; poput starih ljudi ljubi zdravlje; ljubi ga toliko, da ga hoće da vrati onome, koji ga je izgubio. Isus je prorok sreće, jamac najdostojnijeg života, koji se može živjeti. Čudesa su samo zalag obećanja.

TALITA KUMI

»Mrtvi ustaju«. To je jedan od znakova, koji moraju biti dovoljni zatočenom Krstitelju. Dobroj sestri, radišnoj Marti, reče: »Ja sam uskrsnuće i život; tko u me vjeruje, živjet će, ako i umre; i nitko, tko živi i vjeruje u me, ne će umrijeti u vijeke.« Uskrsnuće je preporod u vjeri; besmrtnost je trajna potvrda vjere. Riječ je evanđeliste Ivana apstraktna, gotovo teološka parabola, koja upućuje na posve individualno iskustvo.

Ali evanđeliste poznaju tri uskrsnuća, tri povijesna događaja, koje trijezno i doslovno pripovijedaju kao svjedoci. Isus je uskrsnuo tri mrtvaca: mladića, djevojčicu i prijatelja.

Baš je ulazio u Naim — lijepi grad, uzdignut na br-
jegu, nekoliko milja od Nazareta — i sretne sprovod. Na groblje su nosili mladoga sina neke udovice. Ona je prije nekog vremena izgubila muža; ostao joj je samo taj jedina; sad je i njega pratila na pogreb. Isus opazi majku, koja je išla među ženama plaćući onim čudesnim i uspregnutim majčinskim plaćem, koji se duboko doimlje. Imala je na svijetu dva čovjeka, koji su je voljeli; umro je prvi, umro je drugi; jedan za drugim; nestala su obojica. Ostala je sama žena bez muške glave, bez muža, bez sina, bez pomoći, bez potpornja, bez utjehe (da ima ikoga, kome se može izjadati, s kim može pričati, s kim može barem zajedno plakati). Nestalo je ljubavi, uspomene na mladost, nade za stare dane. Iščezle su te obje, jadne, jednostavne ljubavi. Muž može utažiti tuđu za sinom; sin

može nadomjestiti muža. Da joj je barem jedan ostao! Nitko sada više ne će nikada poljubiti njezino lice.

Isusu se sažalila ta majka. Onaj plač bio je kao optužba.

»Ne plači«, reče.

Pristupi nosilima i dotakne ih se. Mladić je ležao ispružen, zavijen u plahtu, ali otkrivena lica, ukočena i požutjela u mrtvačkoj tjeskobi. Nosači stanu. Svi zašutješe. I majka se prene i umiri.

»Mladiću, tebi kažem: ustani! Kažem tebi. Nije više vrijeme, da ležiš. Ti spavaš mirno, a tvoja majka očajava: ustani!«

I poslušni sin ustane, sjedne na nosilima i počne govoriti. »A Isus ga povrati materi«. »Povrati«, jer je bio njezin. Uzeo ga je iz ruku smrti, da vrati onoj, koja nije mogla bez njega živjeti. Da jedna majka prestane plakati.

Jednog drugog dana, kad se vraćao iz Gadare, pred noge mu se baci neki otac. Njegova jedinica kćerka bila je na umoru. Onome je čovjeku bilo ime Jair, i premda je bio jedan od starješina iz sinagoge, vjerovao je u Isusa.

Podoše zajedno, a na po puta ih sreće Jairov sluga. »Tvoja je kćerka umrla, sad je već bez koristi, da dovodiš Učitelja«.

Ali Isus ne vjeruje u smrt. »Ne boj se,« kaže ocu, »samo vjeruj, i bit će spasena«.

Stignu kući. Vani su bili svirači, koji su dizali buku. Unutra žena i rodbina.

»Odlazite. Ne plačite, jer djevojka nije umrla, nego spava.«

Uđe u sobu samo s tri učenika i s roditeljima, uzme ručicu uspavane djevojke i reče:

»Talita kumi! Djevojko, ustani!«

I djevojčica odmah ustane i stane hodati po sobi, jer joj je — dodaje Marko — bilo dvanaest godina. A bila je

tako slaba i mršava nakon toliko dana bolesti! Isus zapovjedi, da joj odmah dadu jela. Nije to bio vidljivih duh, sablast, nego živo tijelo, koje se, malo izmoreno, probudilo na novi dan poslije grozničavih sanja.

Isus i Lazar su se ljubili. Više puta je Isus blagovao u njegovoj kući u Betaniji, s njim i sa sestrama.

No jednoga dana Lazar se razboli, i to poručise Isusu, a Isus odgovori: Ta bolest ne će svršiti smrću. I zadrža se još dva dana. A trećega dana reče učenicima: Naš prijatelj Lazar je zaspao, idem ga probuditi.

Bio je blizu Betanije, kad mu ususret izađe Marta, kao da bi ga htjela prekoriti.

»Da si ti bio ovdje, moj brat ne bi bio umro!«

A malo poslije stigne i Marija:

»Da si ti bio ovdje, moj brat ne bi bio umro!«

Taj ponovljeni prijekor dirne Isusa — ne zato, jer bi se bojao, da je došao prekasno, nego zato, jer ga je uvijek žalostila malovjernost najdražih.

»Gdje ste ga metnuli?«

I rekoše mu: Dođi da vidiš. I Isus zaplače — to je bio prvi put, da su ga vidjeli, gdje plače, i plačući uputi se prema grobu.

»Dignite kamen!«

Marta, domaćica, žena praktična i konkretna, prozbori:

»Gospodine, već zaudara, jer je umro već pred četiri dana«.

Ali Isus nije pazio na njezine riječi.

»Dignite kamen!«

Podigoše ploču, a Isus uzdigne lice prema nebu, obavi kratku molitvu, pristupi k raci i jakim glasom zazove prijatelja:

»Lazare, izađi van!«

I Lazar izađe iz rake posrćući, jer su mu još ruke i noge bile povijene, a lice pokriveno ubrusom.

»Razdriješite ga i pustite ga neka ide!«

I svih se četvero vrate kući, a za njima dvanaestorica i povorka Židova, zaprepasanih od čuda. Lazareve se oči opet navikoše na svjetlost. Nogama je stupao, premda su bile oslabile, a rukama pipao. Brza Marta spremi večeru, što je bolje znala u onoj smetnji nakon četiri dana žalosti, i uskrsli je Lazar večerao sa sestrama i prijateljima. Marija, tek što je metnula zalogaj u usta, već je gledala pobjednika smrti, koji je obrisao lice, lomio kruh i pio svoje vino, kao da je taj dan sličan svim drugima.

To su uskrisenja, o kojima pripovijedaju evanđelisti. Iz njihova pripovijedanja možemo crpsti nekoliko napomena, koje nas rješavaju svakoga naučnog, to jest neumješnog razlaganja.

Isus uskrisuje, koliko znamo, samo tri mrtvaca; a ne uskrisuje ih zato, da se razmeće svojom moći i da pogodi maštu naroda, nego jedino, jer ga je potakla muka onih, koji su ljubili te mrtvace: da utješi jednu majku, jednog oca, dvije sestre. Dva od tih uskrsnuća bila su javna; jedno se samo uskrsnuće, uskrsnuće Jairove kćeri, zbilo u prisutnosti nekolicine, i toj je nekolicini Isus preporučio, neka o tome ne kažu nikome ništa.

Drugo je nešto mnogo značajnije. U sva tri slučaja Isus govori mrtvacu, kao da nije umro, nego kao da je samo zaspao. O udovičinu sinu nije imao kada da što kaže, jer je odluka odveć naglo pala, ali i njemu govori kao o dječaku, koji se olijenio, te odviše spava: Mladiću, tebi kažem, ustani!

Kad su mu javili, da je Jairova djevojčica umrla, odgovorio je: Nije umrla, nego spava. Kad mu potvrdiše, da je Lazar umro, tvrdi: Nije umro, nego spava.

Ne veli, da uskrisuje, nego da budi. Smrt je za njega samo san. San, dublji od običnoga, dnevnoga sna. Tako dubok, da ga može prekinuti samo nadčovječanska ljubav. Ljubav prema preživjelima više nego prema zaspalom. Ljubav onoga, koji plače, kad vidi plač onih, koji ljube.

SVADBA U KANI

Isus je rado išao na svadbe. Za čovjeka iz puka, koji se rijetko časti i luduje, koji ne jede i ne pije nikada do mile volje, vjenčani je dan onaj dan, kojega se najviše sjeća u čitavom životu. To je umetak bogatstva, darežljivosti, silne radosti u dugoj i sivoj prosječnosti njegovih dana.

Gospoda, koja se mogu častiti svake večeri; moderni ljudi, koji progutaju za jedan dan, što je starinskim siromasima bilo dovoljno za čitavu sedmicu, više ne osjećaju svečanog veselja toga dana.

Ali starinski siromah, radnik, težak, istočnjak, koji je cijelu godinu životario o ječmenom kruhu, o suhim smokvama, o kojoj ribi i o kojem tvrdo skuhanom jaju, koji je samo na velike blagdane zaklao janješce ili jare; čovjek vičan da se pati, da se mjeri, da bude bez toliko stvari, da se zadovoljava samo s onim, što je doista najpotrebnije, gledao je u svadbi najistinitiju i najveću svečanost u čitavom životu.

Druge svečanosti, narodne i crkvene, bile su opće svečanosti, jednake za sve. I vraćale su se svake godine. Ali vjenčanje je bila posve njegova svečanost, samo njegova i samo je jednom dolazila u nizu njegovih godina.

I onda su svim mogućim slastima i krasotama obasipali mladence, da nikada više ne zaborave taj dan. U noći su baklje išle ususret mladoženji, s glazbenicima, plesačima, pratiocima. U kući je bilo svakakva obilja: više vrsti mesa, pripravljena na više načina, mješine vina, prislonjene na zidove, posudice s miomirisima za prija-

telje. Svjetlost, glazba, miris, opojenost, ples: ništa nije manjkalo za zadovoljenje sjetila. Sve ono, što je svagdanja poslastica knezova i bogataša, slavilo je slavlje onoga jedinoga dana u skromnoj siromahovoj kući.

Isusu se milila ta nevina radost. Dirala ga je radost tih jednostavnih ljudi, otrgnutih samo za nekoliko časaka od sjetne bljedoće običnoga života. U svadbi nije gledao samo svečanost. Ženidba je najviši pokušaj čovjekove mladosti, da sudbinu pobijedi ljubavlju, susretom dviju ljubavi, skladom dviju zaljubljenih mladosti. Ona je potvrda dvostruke vjere u život, u nastavak i poželjnost života. Čovjek, koji se oženi, talac je u ruci ljudskog društva. Postajući glava nove zajednice i otac novoga naraštaja, postaje slobodniji i priznaje se većim robom.

Ženidba je obećanje sreće i primanje mučeništva. Sudjeluju iluzija i svijest. U sjeni tragedije, koja obasjava budućnost drhtavom nadom radosti, leži junačka i sveta veličina ženidbe. Čovjek ne može drugo, nego da sklopi ženidbu, a ipak ne bi morao, kad bi slušao egoistički razlog. Tko je ikada vidio — osim u ženidbi — tako strastveno željkovanu osudu?

Za Isusa ženidba ima još dublje značenje: ona je početak vječnosti, ono, što je Bog svezao, čovjek ne može razriješiti. Kad su se srca shvatila, tjelesa približila, nema mača ni zakona, koji bi ih mogao rastaviti. U ovom ljudskom, promjenljivom, kratkotrajnom, nestalnom, prolaznom, nepostojanom životu ima samo jedna stvar, koja mora trajati uvijek, do smrti i poslije smrti: ženidba. Jedina karika vječnosti u vremenitom lancu.

U Isusovim se govorima često spominju svadbe i gozbe. Među pričama najljepše su one o kralju, koji poziva na sinovljevu svadbu; o djevicama, koje su noću čekale ženikova prijatelja, o gospodaru, koji sprema gozbu. On sam sebe ispoređuje sa ženikom, s kojim piruju

prijatelji, kad odgovara onima, koji se sablažnjuju, jer njegovi učenici jedu i piju.

Nije kao hipokritne vodopije prezirao vino, a kad s dvanaestoricom bude pio vino, koje je njegova krv, mislit će na novo vino kraljevstva.

Nije dakle čudo, što je prihvatio poziv na svadbu u Kani. Svakome je poznato čudo, što je učinio onoga dana. Šest kamenica punih vode pretvori Isus u vino, i to u vino bolje od onoga, koje su popili. Stari racionalisti kažu, da je to bio svadbeni dar: Isus je do onoga trenutka krio vino, a na koncu je objeda, u čast mladenaca, priredio radosno iznenađenje. A šest stotina litara dobrog vina, dodaju, lijep je darak, koji pokazuje učiteljevu darežljivost.

Te volterovske uši nijesu ni opazile, da događaj na svadbi u Kani pripovijeda jedini Ivan — čovjek alegorija i filozofema. To čudo nije bila igra — nije bilo ni radosno iznenađenje ni obmana — nego prava pretvorba, postignuta moću, koju ima duh nad materijom, a u isto vrijeme jedna od onih parabola nepripovjedenih, nego prikazanih u istinskom događaju.

Za onoga, koji se ne zaustavlja doslovno na priči, voda, koja postaje vino, jest slika novoga doba, koje se počinje s evanđeljem. Prije navještaja, uoči navještaja, u pustinji, bila je dovoljna voda: svijet je bio raspušten i jadan. No došla je radosna vijest: Kraljevstvo je blizu, sreća je vrlo blizu.

Iz tuže se prelazi u radost, iz udovištva staroga zavjeta u novu svadbu, s novim zakonom. Ženik je s nama. Nije doba, da klonemo duhom, već da budemo ushićeni; nije više post, nego opojnost; nema vode, nego je tu vino.

Sjećate li se, što je ono kum rekao ženiku? »Svi najprije dobro vino stavljaju na sto; a poslije, kad se ljudi

napiju, daju slabije, a ti si sačuvao dobro vino do ovoga časa«.

Takav je bio stari običaj, običaj starih Hebrejaca i neznabožaca. Ali Isus hoće da sruši i taj stari anfitrijski običaj. Stari su davali najprije dobro vino, a onda loše; a on iza dobrog daje još bolje. Kiselo, nezrelo vino, bućkuriš, što se pije na početku objeda, jest vino staroga zavjeta, pokvareno vino, koje se upalilo, ciknulo te se ne može piti. Vino, koje donosi Isus, izvrsnije je i jače, ono veseli srce i grije krv, to je vino kraljevstva, vino određeno za svadbu neba sa zemljom, vino, koje daje onu božansku opojnost, što će se kasnije zvati »ludost križa«.

Svadba u Kani, koja je po Ivanu prvo čudo, alegorija je evanđeoske revolucije.

Druga priča izražena u obliku čuda jest priča o osušenoj smokvi.

Jednoga jutra, pred pashu, kad se Isus vraćao iz Betanije u Jeruzalem, ogladni. Pride smokvi, ali na njoj nađe samo lišće; premda je niknula u južnjačkoj zemlji, još je bilo prerano, da bi rodila rodnom, pa sve ako je i bila od rane vrste.

Ali se Isus, po Mateju i Marku, rasrdi na jedno stablo i prokune ga: »Neka ne bude na tebi ploda do vijeka!« I smokva se odmah osuši.

Po Marku je rekao: »Neka nitko ne jede tvoga ploda do vijeka!«

I kad naveče opet prodoše onuda, smokva je bila suha.

Kad evanđeliste pripovijedaju o učincima prokletstva, vraćaju se na misao, koju je Isus češće izrekao, da se s jakom vjerom može postići sve, što se želi.

Naprotiv, drugi tu vide prikazanu u slici jadikovku, koja se često vraća na Isusove usne. Smokva je Izrael, stara židovska vjera, koja sada ima samo nekorisno i

neupotrebljivo lišće obreda i običaja, lišće, koje sa sjenom čini samo nezdrav hlad, prazno lišće, kojemu je, da se osuši, a nikoga da ne nahrani. Isus, gladan pravde, gladan ljubavi, tražio je u onom lišću slasne plodove milosrđa i svetosti; nije ih našao: Izrael nije utažio njegovu glad, nije udovoljio njegovim nadama. Sad se više ništa ne može očekivati od toga staroga stabla, lisnatoga, ali neplodnoga: neka se zauvijek osuši! Plodovima će već uroditi drugi narodi.

Čudo s osušenom smokvom konačno je samo razlaganje priče o neplodnoj smokvi, koju čitamo kod Luke. »Jedan čovjek imadaše smokvu usadenu u svom vinogradu i dođe da traži roda na njoj, i ne nađe ga. Onda reče vinogradaru: Evo treća godina, kako dolazim i tražim roda na ovoj smokvi, i ne nalazim ga; posijeci je; zašto da bez koristi zaprema zemlju? A on mu odgovori: »Gospodaru, ostavi je još za ovu godinu, dok oko nje okopam i zagnojim je; pa ako donese ploda, dobro, ako li ne donese, posjeći ćeš je«.

Drvo nije odmah osuđeno, nego poslije tri godine neplodnosti, a osuda se, na radnikov zagovor, odgađa još na godinu dana. A te će se godine stablo s ljubavlju njegovati i čuvati. Bit će to posljednji pokus. Ako bude uzaludan, eto sjekire i vatre.

Tri godine Isus već propovijeda Židovima i pomišlja ih napustiti i drugima naviještati kraljevstvo, ali jedan njegov radnik, jedan učenik, još privezan za svoj narod, moli za milost: još malo ustrpljenja! Da vidimo, hoće li se taj narod, pun preljuba i bezakonja, obratiti ljubavlju. Ali kad su bili na putu iz Betanije, pokus je već bio gotov; od židovstva se moglo očekivati jedino dvije prekrizene grede; zla židovska smokva zavrijedila je da se sažeže, i nitko više ne će jesti njezinih uvelih i prekasnih plodova.

HLJEBOVI I RIBE

Dva puta su hljebovi umnoženi, a oba puta na posve sličan način — izuzevši razmjer kvaniteta — i to je baš ono, iz čega se može izvući duhovni smisao. Tisuće su siromaha posle za Isusom u puste krajeve, daleko od sela. Tri dana već ne jedu, toliko gladuju za kruhom života, to jest za njegovom riječju. No treći dan Isus se ražali nad narodom — bilo je tu žena, djece — i zapovjedi učenicima, neka mnoštvu dadu jesti. Ali oni imaju samo nekoliko hljebova i nekoliko riba, a tu ima na tisuće ustiju. Onda Isus naredi, neka svi sjednu na zemlju po zelenoj travi, po pedeset i stotinu u krug; blagoslovi ono malo jela, što se našlo; svi se nasitiše i još je preostalo na košarice hrane.

Ako usporedimo oba pomnoženja, opazit ćemo nešto neobično. Prvi put je bilo pet hljebova i pet hiljada ljudi, a preteklo je dvanaest košarica. Drugi put je bilo sedam hljebova — dva više — četiri tisuće ljudi — tisuću manje — a na kraju je ostalo samo sedam košarica. S manje se hljebova nahrani više osoba i preostane više; kad ima više hljebova, zadovolji se manje osoba, a preteče manje kruha. Kakvo je moralno značenje toga obrnutoga razmjera? Imamo manje hrane, a više je možemo razdijeliti. Manje daje više. Da je bilo još manje hljebova, bilo bi se nasitilo dva puta toliko ljudi i bilo bi više preteklo. Ako se sa pet hljebova nahranilo pet tisuća osoba, s jednim bi se hljebom nasitilo pet puta više. Pravi kruh, kruh istine, nasćuje to više, što ga manje ima. Stari zavjet je bogat, obilat, razdijeljen na nebrojene obroke. Sastavljen je od stotinu zapovijedi napisanih u knjigama i od tisuću

drugih, koje su izmislili književnici i farizeji. Na prvi pogled, to je golema trpeza, na kojoj se može nasititi čitav narod. Ali sve su te zapovijedi, sva ta pravila, sve te formule, samo suho lišće, ostrišci, okrajci i prnje. Nitko ne može živjeti od takvih jela: ima ih previše, ali premalo zasićuju. Narod sastavljen od prostih i jednostavnih ljudi ne može utažiti glad za pravdom pomoću tih nebrojenih, ali neprobavljivih jestvina. Naprotiv, dovoljna je jedna jedina riječ, koja obuhvata sve druge riječi i nadilazi sav okamenjeni bigotizam punih i sitih, jedna riječ, koja ispunja dušu, koja smiruje srce, koja utažuje glad za pravdom, pa će se mnoštvo nasititi i preteći će jela i za one, koji nijesu onoga dana bili prisutni. Duhovni je kruh sam po sebi čudotvoran. Pšenični je kruh dovoljan za nekolicinu, a kad ga pojedu, nema ga više ni za koga. Ali kruh istine, kruh radosti, mistični kruh ne prestaje, nikada se ne može potrošiti. Razdijelite ga na tisuće, i bit će ga uvijek; razdijelite ga na milijune, i uvijek je netaknut. Svak je uzeo svoj dio — kao ono ljudi i žene, kad su bili gladni u pustinji i što ga više dijele, to ga više preostaje za one, koji će doći.

Drugoga dana, kad se učenici nadoše bez kruha, opomenu ih Isus, neka se čuvaju farizejskoga i saducejskoga kvasa. A učenici, koji su ga gotovo uvijek sporo shvaćali, rekoše između sebe: To govori, jer nijesmo uzeli kruha. No Isus, kad je to opazio, prekori ih: »Malovjernici, šta međusobno raspravljate, da nemate kruha, zar još ne shvaćate i ne sjećate se pet hljebova za pet tisuća ljudi i koliko ste košarica odnijeli? ... Kako ne razumijete, da vam nijesam govorio o kruhu, nego da se čuvate kvasa farizejskoga i saducejskoga!« To jest slijepih čuvara propaloga zakona.

Tu su dvanaestorica izabranih, ali ipak u prvi mah ne znaju shvatiti i ne vjeruju koliko treba.

I na lađi ih je, one olujne noći, Isus morao prekoriti. Učitelj je bio zaspao na krmi naslonivši glavu na uzglavlje jednoga veslača. U jedan mah podigne se vjetar, na jezero navali vior; valovlje je zapljuskivalo lađu, te se činilo, da će je sada nã prevrnuti. Prestrašeni učenici probudiše Isusa: Izbavi nas, pogibosmo! Zašto se ne brineš za nas?

A Isus ustane i rekne vjetru: Umukni! A moru: Umiri se! I vjetar stane, i opet nastade tišina.

Onda vikne učenicima: Zašto ste se, malovjerni, prestrašili, zašto nemate vjere? Gdje vam je vjera?

A oni, spaseni, postidjeno rekoše: Tko je ovaj čovjek, da ga slušaju more i vjetrovi?

Jedan se ne plaši, Šimun Petar. Ne nadilazi njegova narav samo ljudsku narav, nego je i njegova vjera velika, velika i ljubav, velika i volja. Ništa živo i neživo ne može odoljeti tim trima veličinama. Odrekao se svega vremenitoga, te je pobijedio vrijeme. Odrekao se tjelesnih dobara, pa može spasiti tijelo, odrekao se onoga, što dolazi od materije, i zato je gospodar materije. Svatko može biti dionikom te vlasti. Dovoljna je vjera, samo ta vjera ne smije biti vjera u samoga sebe.

Prije Krista, nekoliko godina prije Krista, znameniti čovjek iz Italije, vojskovođa u mnogim ratovima, pokvaren, ali dostojan da upravlja trulom republikom, nađe se na moru, na pravom moru u lađici s nekoliko vesala. Tražio je vojsku, koja nije dosta žurno dolazila, da mu pomogne pobijediti. I digne se vjetar i oluja nasrne na lađicu i kormilar je htio, da se vrati u luku. Ali Cezar pograbi kormilara za ruku te mu reče: Samo naprijed i ne boj se; Cezar je s tobom i njegova sreća plovi s vama.

Te riječi ohole vjere ohrabriše momčad, i kao da je malo Cezarove snage ušlo u njihove duše, svaki pregnu, da svlada otpor vode. Ali unatoč naporima mornara, lađa je skoro potonula, te su se morali vratiti natrag. Cezarova

vjera bijaše samo nadutost i slavičnost, vjera u sebe; Isusova vjera bijaše sama ljubav: ljubav prema Ocu, ljubav prema ljudima.

S tom je vjerom mogao ići ususret lađi učenika, koji su teško veslali proti vjetra, a išao je po vodi kao po ravnom pašnjaku.

Oni su u mraku pomislili, da je utvara, pa ih je i tada morao miriti: Ne bojte se, ja sam. Čim je ušao u lađicu, vjetar se slegne, i za nekoliko trenutaka bili su na obali. I taj se put učenici začudiše. »Jer — dodaje poštenu Marko — njihovo srce bijaše otvrdnulo i ne bijahu razumjeli događaj s hljebovima«.

To se poređivanje može učiniti prostodušnim, ali ono mnogo objašnjuje, jer je čudo s hljebovima osnovica svih drugih. Svaka je parabola, izražena pjesničkim riječima ili izražena vidljivim čudesima, samo hljeb izmještan na ovaj ili onaj način, da njegovi — barem njegovi! — razumiju potrebitu istinu: duh je jedina hrana dostojna čovjeka, i čovjek, koji se hrani tom hranom, gospodar je svijeta.

NIJE TAJNA; PJESNIK

Na prvi pogled čini se, da se Isus skriva, da je sklon na tajnu. Naređuje onima, kojima učini čudo, neka ne kazuju nikome, da ih je ozdravio; hoće, da molitve i milostinje budu vršene u tajnosti. Kad učenici priznaju, da je on Mesija, preporučuje, da to ne ponavljaju; nakon preobraženja zahtijeva od trojice svjedoka šutnju; a kad poučava, govori skoro uvijek u pričama, koje ne može svatko razumjeti.

Ali kad bolje pogledamo, tajna nije više tajna. U Isusu nema ništa ezoterično. Nema tajnu nauku, koju predaje nekolicini izabranika. Njegov je rad bio javan i očevidan. Govorio je uvijek na gradskim trgovima, na obalama jezera, u zbornicama, među narodom.

Zabranjivao je, da govore o njegovim čudesima, da ga ne bi pomiješali s vračarima i zaklinjačima; zapovijedao je, neka se dobro čini u tajnosti, ne bi li zapriječio, da im taština ne uništi zaslugu. Htio je da dvanaestorica ne govore, da je on Krist prije njegova ulaska u Jeruzalem, prije toga javnog svečanog objavljenja njegova mesijstva; a govorio je u pričama, da ga bolje razumiju prosti ljudi, koji radije slušaju pripovijest nego propovijed i koji se više sjećaju priče nego umovanja.

Tri evanđelista pripovijedaju jedan Isusov govor, koji — čini se — dokazuje protivno: namjerice ga je govorio, da ga svi ne bi razumjeli. »Jer je vama dano — reče učenicima — da znadete tajne kraljevstva nebeskoga, a njima nije dano... Zato im govorim u pričama, jer, premda imaju oči, ne vide i premda imaju uši, ne čuju i ne razumiju«.

Ali Isus želi kazati samo ovo: vi razumijete ove tajne, ali ih većina ne razumije, premda imadu uši i duh kao i vi. A njima, da bi razumjeli, govorim u pričama, to jest jezikom nakićenim činjenicama, pa zato lakšim i pristupačnijim. Djeca se poučavaju u basnama, priposti ljudi pripovijestima; ovi su tupoglavi, kao i priprosti, a izjedljivi kao djeca. Da svladam njihovu gluhoću, prilagođujem svoju riječ njihovoj naravi. U njih ima previše mašte, a premalo razuma, a parabole djeluju više na maštu nego na razum. Ne upotrebljavam ih, dakle, zato, da sakrijem istinu, nego da je bolje otkrijem i onima, koji je ne bi znali zapaziti samo u umnim oblicima. Ako je ipak ne shvate, kriva je tvrdoglavost, koja često zatvara oči i uši duševne.

Isus nije imao tajna, koje bi morao sakriti. Htio je, da ga razumiju i najniži i najveće neznalice. Priče nije upotrebljavao, da sakrije svoj nauk pred neupućenima, nego da ga svakom učini što jasnijim i shvatljivijim. Bila je tužna spoznaja, da je razum i dvanaestorice bio često niži od toga zadatka.

Čudesna iznimnost njegova poslanja bacila je u sjenu njegovu ne manje čudesnu pjesničku originalnost. Isus nikad ništa nije napisao — pisao je samo jedan put na pjesku, a vjetar je zauvijek izbrisao njegovo pismo — a da je pisao, bio bi jedan od najvećih pjesnika svih vremena u narodu sa snažnom maštom, u narodu, koji je dao Psaltir, povijest o Rutu, Jobovu knjigu i Pjesmu nad pjesmama.

Njegovo pobjedonosno djetinstvo duha, divlja i napućena crnica, gdje je odrastao, nekoliko pročitanih knjiga — ali koje idu u red najbogatijih od svih pjesničkih djela — njegov ljubezni saobraćaj sa životom polja i životinja, a iznad svega i prije svega božanstvena i strastvena žudnja, da prosvijetli onoga, koji trpi u mraku, da spasi onoga, koji zauvijek propada, da najnesretnijima donese najvišu sreću — jer se pravo pjesništvo ne upaljuje na svjetlosti

uljanica, nego na svjetlosti zvijezda i sunca, i ne nalazi se u zapiscima, što ih napisashe šukundjedi, nego u ljubavi, u mucu, u tronutoj dubini duše — učiniše Isusa izumiteljem živih i vječnih slika, kojima je izvršio novo čudo, što ga evanđeliste ne spominju. Čudo, da saopćuje najuzvišene istine u tako priprostim, domaćim pripovijestima, punim miline, tako da nakon dvadeset vjekova sjaju onom jedinom mladošću, koja je vječna.

Neke su od tih priča samo idilsko ili epsko ponavljanje objava, koje je već prije razložio u pojmovima, ali ih ima nekoliko, koje iznose ono, što nikad nije rekao u drugom obliku u svojim propovijedima. Priče su slikovni tumač propovijedi na gori, što ju je mogao izreći samo pjesnik, kome pripada ime božanskoga pjesnika u pravom smislu prije nego svim ostalima, koje je zemlja rodila.

KVASAC

Građanske gospode ne mijese same kruh. Ali stare seoske žene, domaćice, znadu, što je kvasac. Komadić starijeg tijesta, velik kao djetinja šaka, koji, kad se rastopi u vrućoj vodi i metne u novo tijesto, učini, da nabujaju i tri mjerice brašna.

Među biljnim sjemenjem, sjeme gorušično je jedno od najsitnijih; jedva se vidi. Ali od zrnca, kad se zasadi u dobru zemlju, naraste lijepo stabalce, kojemu na grani mogu stajati ptice.

Pa ni pšenično zrno nije veliko. Ratar ga baci u zemlju, pa ide za drugim poslovima. Spava, ustaje, izlazi iz kuće, vraća se. Prolaze dani, prolaze noći, a na zrno i ne misli. Ali je dolje na vlažnom ugaru zrno proklijalo: izbija vlat, a na vršku vlati klas, isprva tanak i zelen, no malo pomalo ozrni se i požuti: polje već traži srp i težak može početi žetvom.

Tako se zbiva i s kraljevstvom nebeskim i s njegovim navještajem. Riječ se čini ništetna — što je riječ? Slova, glasovi, koji često izlaze iz usta i s mukom ulaze u uši, a jedino kad dolaze iz srca, nađu srca. Riječ je nešto ništetno, maleno, kratko, dah, ćuh, zvuk, koji odlazi i dolazi i vjetar ga odnosi. A ipak je riječ o kraljevstvu poput kvasca: ako dođe u dobro brašno, čisto brašno bez trunja i grahorice, uskisne i naraste — poput sjemenja na njivi, koje u dubini klija strpljivo, kao i zemlja, koja ga krije, ali kad svane proljeće, ozeleni i buji, a čim počne ljeto, eto već je gotovo za žetvu.

Evangelje je sastavljeno od malo riječi: Kraljevstvo je blizu, promjenite duše svoje — ali ako padnu u dobro

pripravljene ljude, u priproste, što žele postati veliki, u pravednike, koji hoće da postanu sveci, u grešnike, koji u dobru traže sreću, koju su uzalud tražili u zlu, onda te riječi puste žile, ukorijene se u dubinama, izbiju i raspu-paju, procvjetaju u grozdove i klasje te buje kroz takvo ljeto, iza kojega nikada ne će doći jesenska gnjiloća.

Malo je okolo Isusa onih, koji doista vjeruju u kraljevstvo i koji se pripremaju za veliki dan. Malo, i to malih ljudi, razasutih poput mrvica kvasca po odijeljenim narodima i beskrajnim carstvima. Ali će se od tih nekoliko čovuljaka, koji ništa ne znače i koji su nastanjeni u izabranom narodu, postati (po primjeru, koji privlači) tisuće tisuća, te će za trista godina vladati na Tiberijevu prijestolju čovjek, koji će klečati pred nasljednicima apostola.

Ali da se obećano kraljevstvo može uživati, treba se odreći svega ostaloga. Ne čine li isto to radi vremenite koristi svjetovni ljudi? Ako čovjek, radeći na tuđoj njivi, otkrije blago, odmah ga sakrije i brže bolje proda sve što ima, da kupi onu njivu. Ako trgovac, koji traži dragocjene dragulje, vrijedne da ih ponudi vladarima, nađe jedan veći i čistiji, nego što ga je ikada u svome životu vidio, biser, kakva nema ni veliki kralj u svome dvoru, on ide i proda sve, što ima, pa i drugo manje vrijedno biserje, da kupi onaj jedini i neobični biser.

Ako su kopač i trgovac, ljudi materijalni, koji se zadovoljavaju nestalnim dobicima, spremni da prodadu sva svoja dobra, samo da se domognu blaga, koje im se čini dragocjenije od svega, što imaju — radi se samo o materijalnom i prolaznom blagu — s koliko se većim razlogom moraju odreći svega, što im je najmilije oni, koji hoće da steknu kraljevstvo Božje? Ako su kopač i trgovac, da dobiju novac, koji se može ukrasti i potrošiti, pripravnici na privremenu žrtvu, koja će im možda donijeti sto posto, ne moramo li mi radi beskrajno veće i kud i kamo uzviše-

nije dobiti, radi vječnoga blaga, odbaciti i ono najbolje, sve ako nam se do danas i činilo, da je od neprocjenjive vrijednosti?

Ali prije nego se odrekemo, moramo dobro promisliti, hoće li ono, što preostaje, biti dovoljno, da završimo novi pothvat. Treba da istražimo svoju dušu, da izmjerimo snagu. Da nam se ne desi kao onom čovjeku, koji je htio sagraditi kulu, lijepu kulu, što bi se dizala k nebu kao kula jeruzalemska. I ne proračuna prije troškove, nego pozove kopache, da kopaju temelje, pozove zidare i započne četiri zida temeljca. Ali tek što se kula počela dizati nad zemljom, — nije dosegla ni krovova od kuća — morade prekinuti, jer nije imao više čime platiti vapno, opeke, kamen i radnike. I kula ostade onakva, niska i krnja, kao spomen na njegovu obijest. A njegovi su mu se susjedi rugali.

Kralj, koji hoće da se zarati s drugim kraljem, mora najprije pogledati svoje vojnike, pa ako ih ima samo deset tisuća, a drugi dvadeset tisuća, odustane i od pomisli na rat, te pošalje poslanike, da mole mir, prije nego neprijatelj krene. Tko se sam u se uzda, da će moći izdržati do kraja, neka ne polazi za Kristom. Jer je osnutak kraljevstva kud i kamo drugačiji posao nego zidanje kule, a stvaranje novoga čovjeka rat je, premda skrovit i unutarnji, ipak težak kao i drugi ratovi.

U kraljevstvo se ulazi samo, kad smo dostojni i čisti. Kraljevstvo je vječna svečanost, i zato treba u nj ući jedino u svetačnom odijelu. Onaj kralj, koji je spremio sinu svadbu, a uzvanici ne htjedoše doći, pozva prosti narod — putnike, prosjake, svakoga; ali kad uđe u svečanu sobu i opazi jednoga zaprljana mašću i blatom, dađe ga baciti napolje, da škripi zubima na ledenoj noći.

Ako na gozbu kraljevstva ne dođu oni, koji su prvi pozvani, primaju se svi ti bijednici i grešnici. Kralj je

bio na vrijeme pozvao izabranike, ali jedan bijaše kupio imanje, drugi pet jarama volova, treći se upravo onoga dana oženio. Svi odoše po svojim poslovima, a ne odazvaše se pozivu. A neki se i ne ispričашe. Onda kralj pošalje sluge, neka po ulicama sakupe škiljave, sakate, odrpance, prljavce, posljednju bagru. I još bijaše mjesta: onda on naredi, neka se na silu dovedu svi oni, koji su prolazili ispred dvora, pa bili tko mu drago, i gozba otpočne.

To je bila kraljevska večera, bogata svečanost, nešto veličanstveno. Ali se, na koncu, sastojala u kljukanju janjetinom i ribom, u opijanju vinom i opojnim pićem. A kad se sutradan svršilo bančenje i kad su stolovi bili raspoređeni, svatko se morao vratiti svojoj kući i svojoj bijedi. Ako je tkogod od prvih uzvanika tom materijalnom užitku pretpostavio kakav drugi materijalni užitak, moglo mu se i oprostiti.

Ali poziv na gozbu kraljevstva obećava sreću duhovnu, neograničenu, potpunu, vječnu. Nešto drugačije, nego što su zabave zemaljskog života, opijanje, koje sili na bljuvanje, žderanje, koje nadimlje trbuh, razbludne orgije, iza kojih ostaju krnje kosti i potištena duša. A ipak se uzvanici, koje je Isus izabrao između svih ljudi, i pozvao ih prije svih na božansku svečanost preporođenih, ne odazvaše. Okreću lice, jauču, uklanjaju se i idu za svojim običnim blatnim poslovima. Više vole smeće tjelesnih dobara nego sjaj uzvišene nade, jedini pametni razlog za život.

Onda će biti svi drugi pozvani na njihovo mjesto. Prosjaci mjesto bogataša, grešnici mjesto farizeja, bludnice mjesto gospođa, nezalice mjesto obrazovanih, bolesnici i jadnici mjesto zdravih i sretnih.

I oni, koji stignu posljednji, samo ako dođu na vrijeme, bit će pripušteni na gozbu... Gospodar vinograda vidje na trgu neke radnike, koji su očekivali posao, te ih

posla, da obrezuju loze i pogodi se, da će im platiti dinar. Kasnije, u podne, vidje druge bez posla te pošalje i njih. A još kasnije opazi još neke, pa najmi i njih sve. I svi su radili, netko je čistio lozu, netko kopao. A kad je došla večer, domaćin plati nadnicu, i to svima jednako — po dinar. Ali oni, koji su počeli rano u jutro, počеше mrmljati: zašto oni, koji su manje od nas radili, dobivaju istu plaću kao i mi? Ali ih domaćin ču, pa reče: nisam li možda pogodio s vama, da ću vam dati po dinar? Zašto se dakle tužite? Ako mi se sviđa da dadem jednaku plaću radnicima, koji su došli na posao kasno u večer, otimljem li možda vama što?

Prividna domaćinova nepravda najveleđušnja je pravda. Svima daje, koliko je obećao, a onaj, koji je došao posljednji, ali je radio s jednakom nadom, ima pravo kao i drugi da uživa u kraljevstvu, za koje se je mučio sve do noći.

Ali teško onome, koji previše zakasni. Nitko ne zna točno dan; a tko ne uđe do pravoga časa, kucat će na vrata, ali mu se ne će otvoriti, i lutat će u vanjskom mraku.

Gospodar je otišao na svadbu i sluge ne znadu, kad će se vratiti. Blago onima, koji ga budu čekali i koje nađe budne. Gospodar će ih sam posaditi za sto i služiti će ih. Ali ako ih nađe gdje spavaju, i ako nitko ne bude gotov da ga dočeka, i ako ga primoraju, da buči na ulazu, prije nego mu otvore, pa mu dođu ususret pospani, raskuštrani, napola goli, a u kući ne nađe užeženu svijeću ni tople vode, pograbit će sluge za ruku te će ih bez milosrđa pobacati napolje.

Neka svatko bude pripravan, jer je Sin Čovječji kao noćni tat i ne javlja unaprijed, u koji će čas doći. Ili je kao ženik, koji mora doći, ali ga je netko na putu zadržao te je zakasnio. U djevojčinoj kući nalazi se deset djevice,

koje ga čekaju, da mu izađu ususret sa svijećama te ga doprate. Pet mudrih pripravnika je ulje za svjetiljke te paze, da čuju glasove i korake onoga, koji se približuje. Drugih pet — ludih — nisu mislile na ulje i zaspale su, trudne od čekanja.

I, gle, najednom se ču žamor svatova, koji dolaze. Pet mudrih upale svjetiljke i istrče sretne na ulicu, ususret ženiku. Drugih se pet iznenada prenu, te zamole družice, da im dadu malo ulja; ali one rekoše: Zašto ga nijeste prije pripravile? Idite prodavaču! I lude potrče od kuće do kuće, ne bi li dobile malo ulja; ali svi spavaju, i nitko ne odgovara, trgovine su zatvorene, a psi skitnice laju za lepršavim haljinama. One se vrate k svadbenoj kući, ali vrata nađu zatvorena. Pet je mudrih već ušlo unutra, te prave slavu ženiku. Pet ludih kucaju, moljakaju, viču, ali nitko ne dolazi, da im otvori. Kroz pukotine vratnica vide rumeno svijetlo kod večere; čuju udaranje pladanja, zveku čaša, pjesmu mladića, zvukove glazbala, ali ne mogu ući. Morat će sve do jutra ostati tu u mraku dršćući od vjetra i od straha, isključene iz ugodne noćne zabave.

TIJESNA VRATA

»Uđite na tijesna vrata, jer široka vrata i prostrani put vode u propast, i mnogo ih ima, koji njima idu. A tijesna vrata i uzak put vode u život, i malo ih ima, koji ga nalaze«. Oni, koji na koncu budu htjeli ući, ne će moći, jer će domaćin zatvoriti vrata, pa ne će više nikoga poznati.

Do velikoga dana, dok ne bude prekasno, tražite i dat će vam se, kucajte, i otvorit će vam se. Tvrdi, lijeni i nemilosrdni ljudi ne odolijevaju upornosti onoga, koji moli, pa napokon popuste. Ako ljudi, koji su ipak samo ljudi, nijesu uvijek beščutni na molbe, koliko će stalniji biti odgovor oca, koji nas voli?

Neki čovjek pokuca na vrata svoga prijatelja u ponoći i probudi ga. I kroz vrata mu kaže: Uzajmi mi tri hljeba, jer mi je iznenada stigao gost, a nemam šta da mu dadem. Onaj drugi odgovori kroza san: Ne dosađuj mi, jer sam umoran i ne mogu da ustanem. I ovdje su mi u postelji djeca, koja spavaju, pa ako ustanem, probudit će se pa će plakati. Ali onaj izvana ne popušta, i opet kuca na vrata i diže glas i moli ga sklopljenih ruku, neka mu učini tu ljubav, jer nema u susjedstvu drugih prijatelja, a već je kasno i gost čeka gladan. I toliko buči na vratima, dok prijatelj ne siđe s postelje, zovne ga u kuću i daje mu kruha, koliko mu treba.

Ovaj prijatelj bio je lijenčina, ali dobričina. Ali zločesti rade kao i on. Bio je u nekom gradu sudac, koji se nije ni na koga obazirao. Opak i prkosan čovjek, koji je sve činio, što je njemu godilo. Neka je udovica dolazila k nje-

mu svaki dan i tražila pravdu i premda je imala pravo, sudac ju je uvijek odbijao i nije joj htio udovoljiti. No udovica je mirno snosila njegova odbijanja te mu je neumorno dosađivala. I nakopon sudac, da skine s vrata ženu, koja mu je razbijala glavu svojim molbama, prošnjama i požurivanjima, izreče presudu i otpusti je u miru.

Ali ne treba više tražiti nego nam pripada. Tko izvrši svoj posao, jest će i piti, ali ne će imati osobitoga mjesta, niti će biti bolje podvoren od svoga brata, a pogotovu ne od svoga poglavara.

Kada se sluga, koji je bio u polju i sijao ili pasao blago, vrati kući, gospodar ga ne zove k sebi za sto, već mu najprije zapovjedi, da njega podvori, a onda i njemu daje pravednu večeru. To je priča, što ju je Isus namijenio svojim apostolima, koji su se već prepirali o boljim mjestima u kraljevstvu. »Hoće li on možda biti zahvalan onome slugi, jer je učinio ono, što mu je bilo zapovjedbano? Tako i vi, kad učinite sve, što vam je naloženo, recite: slugе smo neovisne; učinili smo ono, što smo bili dužni učiniti.«

Jedino djela nešto znače. Ima ljudi, koji kažu: Hoću, kad mi se naredi, a ipak ne učine. Ti će biti više kažnjeni od onih, koji se riječima usprotive, ali se kasnije pokaju i poslušaju. Neki otac je imao dva sina te reče starijemu: Idi u vinograd i radi. A sin mu reče: Hoću! Ali mjesto da otide u vinograd, izvali se u vinograd, da spava. Otac reče mlađemu: Idi i ti u vinograd i radi sa svojim bratom, ali sin odgovori: Ne ću! Danas hoću da se odmorim, jer mi nije dobro. Ali kasnije pomisli na starca, koji više ne može sam raditi, pokaje se zbog neposluha, svlada umornost te pođe u vinograd i radosno je radio sve do večeri.

Nije dosta slušati riječi o kraljevstvu. Pristajati jedino ustima i živjeti kao i prije, a ne pokušati promijeniti srce — to je manje nego ništa. »Tko god dođe k meni i sluša moje riječi te ih izvršuje, bit će kao mudar čovjek, koji

htjede sagraditi kuću, pa iza kako je duboko kopao, postavi temelj na stijeni. I kada udari kiša i dođe povodanj, naplav navali na tu kuću i dunuše vjetrovi, ali kuća se ne sruši, jer je bila sazidana na stijeni. Ali, tko sluša moje riječi i ne izvršuje ih, sličan je ludom čovjeku, koji zide svoju kuću na pijesku, bez temelja. I udari kiša i dođe povodanj, i dunuše vjetrovi, i naplav navali na tu kuću, i odmah je sruši, i ruševina bijaše velika».

Ta se ista pouka nalazi u priči o sjemenu. »Izide sijač, da sije svoje sjeme. I kad je sijao, dio sjemena pade kraj puta, pogaziše ga i ptice ga nebeske pozobaše. A drugo pade na kamenito mjesto, gdje ne bijaše mnogo zemlje, i odmah izniče, jer zemljište ne bijaše duboko. Ali ogranu sunce i opali ga, a jer nemaše žila, osuši se. A drugo padne u trnje, i trnje izraste zajedno sa sjemenom i uguši ga. A drugo padne na dobru zemlju i niče te donese stostruki rod«. To je ona priča, koju apostoli nijesu mogli razumjeti, pa ju je Isus sam morao protumačiti. Sjeme je riječ. Onome, koji je ne razumije, dolazi sotona i odnosi je. Tko je razumije i radosno primi, ali mu se ne ukorijeni u duši, u prvoj kušnji je zaboravi. Tko je sluša i prihvati, ali ne zna istjerati brige za ovaj svijet, za bogatstvo, za časti, ono je trnje preotme i zaguši. Ali tko sluša riječ i razumije je i učini je jedinom gospodaricom svoga duha i pravilom svoga života, zaista je sličan rodnom polju, gdje zrno stotruko rodi.

A nije je dosta slušati, razumjeti, izvršivati. Tko je primi, ne smije je za sebe zadržati.

Ta tko će svoju svijeću metnuti pod postelju ili pokriti sudom ili je staviti pod mjericu? Svjetlost mora stajati nasred kuće i visoko, da je svi vide i da budu rasvijetljeni.

Neki je gospodar morao krenuti na daleki put, pa ostavi svakome od svojih slugu deset mina, da njima trguju. A kad se vrati, zaište račun. I prvi mu vrati dva-

deset mina, jer je s prvih deset dobio drugih deset. I gospodar ga postavi za upravitelja svih svojih dobara. A drugi mu vrati petnaest, jer više od pet nije mogao steći. A treći dođe preplašeno k njemu i pokaže mu umotano u ubrus deset mina, koje su mu bile uručene, te reče: »Gospodine, evo ti tvojih mina; znao sam, da si tvrd čovjek, da žanješ, gdje nijesi sijao, kupiš, gdje nijesi prosipao. Po-bojao sam se, te sam ih držao sakrivene«. A gospodar će: Zli i lijeni slugo, sudit ću ti po tvojim riječima. Uzmite od njega mine i dajte ih onome, koji ih ima dvadeset. Ali on ih već dosta ima.

Ja vam kažem, prihvati gospodar, da će se svakome, tko ima, dati više, a tko nema, oduzet će mu se i ono, što ima. A nekorisnog slugu bacite u tamu izvanju, gdje će biti plač i škrgut zubi.

Onaj, koji je primio riječ, mora tako raditi, da podvostruči dobročinstva. Dano mu je tako blago, koje mu treba oduzeti, ako ga ne upotrebi. Onome, koji mu ništa ne doda, oduzet će se i ono što ima; a tko ga podvostruči, dat će mu se još više. Nisu to siromasi, kojima treba davati zato, jer nemaju, nego su to nevjerni i lijeni seljaci, kojima je povjereno najplodnije polje na svijetu.

Blago upravitelju, kad ga gospodar nađe, gdje pažljivo rasuđuje slugu te svakome daje odgovarajući dio pšenice. Ali ako upravitelj stane tući slugu i sluškinje, te misli samo na jelo i na pijančevanje, kad se vrati gospodar — a toga mu se dana ne nada, — išibat će ga i kaznit će ga udesom nevjernika.

Jer sluga, koji ne pozna volju gospodarevu i, ne poznajući je, ne vrši je, dobit će malo batina, ali onaj, koji ju je poznavao, pa je ipak radio protivno, bit će nemilosrdno izdevetan i istjeran iz kuće, u kojoj je zapovijedao. Nosioci riječi ne mogu se ispričati, ako je oni prvi ne slušaju. Komu je mnogo dano, mnogo će se od njega i tražiti.

RASIPNI SIN

Neki je čovjek imao dva sina. Bijaše mu umrla žena, ali mu ostadoše ta dva sina. Samo dva. No dva su uvijek bolja od jednoga. Ako je prvi vani, drugi je u kući; ako se mlađi i razboli, stariji radi za dvojicu; ako bi jedan morao umrijeti — i djeca umiru i mlađi umiru, i to katkada prije staraca — i ako bi jedan od dvojice morao umrijeti, ostao bi barem jedan, koji bi se brinuo za siromašnoga oca.

Taj otac je ljubio svoje sinove, ne samo zato, jer su bili njegova krv, nego i zato, jer je po naravi bio ljubezan. Volio je obojicu, starijega i mlađega. Možda mlađega malo više nego starijega, ali tako malo više, da to nije ni on zapazao. No svi oci i sve mame imaju neku slabost prema najmlađemu sinu; zato, jer je najmlađi, najljepši od svih; i jer ga zakon najmanje priznaje; uz to, on je posljednje dijete i poslije njega nitko se nije u porodici rodio, pa se njegovo tek minulo djetinjstvo nastavlja, produžuje, proteže gotovo do praga mladosti, kao duga ograda nježnosti. Ne čini li se, da je još jučer sisao, pravio prve korake u kratkoj košuljici, da je skakao tati za vrat i na konjice?

Ali ovaj čovjek nije pristran. Držao je radije sinove kao dva oka i dvije ruke. Oba jednako draga, jedan je bio desnica, drugi ljevica i nastojao je, da obojica budu zadovoljna i da nijednome ne uzmanjka ništa.

Ali sinovi jednoga te istoga oca imaju svaki svoju glavu. Gotovo nikada se ne dešava, da su im čudi jednake. Ili barem slične. Stariji je bio ozbiljan, pametan, miran mlađić, pa se činio, da je odrastao, zreo čovjek, muž, glava obitelji. Poštovao je oca, ali više kao gospo-

dara nego kao oca, bez znaka osjećaja. Radio je tačno, ali je prema slugama bio oštar i čangrizav. Vršio je propisane pobožnosti, ali prosjake nije trpio oko sebe. — Premda je kuća bila puna svakoga blaga Božjega, po njegovu mišljenju za njih u njoj nije bilo ništa. Prema bratu se pretvarao, da ga voli, ali u sebi je žvakao otrov mržnje. Kad se kaže: »Ljube se kao braća«, kaže se protivno onome, što bi se htjelo reći. Braća se rijetko istinski vole. Da prijedemo preko drugih, hebrejska se povijest započinje s Kajinom, nastavlja se s Jakovom, koji vara Ezava, s Josipom, koga su braća prodala, s Apsalomom, koji ubija Amona, sa Salamonom, koji daje zadaviti Adoniju. To je lijevanje krvi iz zavisti, protivštine, izdaje. Kažemo li očinska ljubav mjesto bratska, manje ćemo pogriješiti.

Drugi je sin bio drukčijeg kova. Bio je mlađi i nije se stidio svoje mladosti. Gazio je kroz mladost kao po toplom jezeru. Imao je sve želje, žudnju, sreće (i nesreće) svoje dobi. Prema ocu se mijenjao kao mjesec: jednoga bi ga dana rado probo, a drugoga bi ga dana uzdigao na nebo; kroz čitave sedmice znao se mrgoditi na njega, a onda bi mu se pun radosti odjednom bacio oko vrata. Više su mu se milile šetnje s prijateljima nego posao, i nikada se nije nećkao, kad bi ga pozvali na piće; gledao je žene i želio se dobro odijevati, da se pokaže bolji od drugih. Ali od srca je plaćao za onoga, koji ne bi mogao, dijelio je milostinju sakrivajući se od brata, nikoga nije otpuštao bez utjehe. U sinagogi si ga rijetko vidio, pa su ga zato, i zbog koječega drugoga, susjedi, poštene i dobre duše, uzorni i bogobojazni ljudi, pobožni i štedljivi gledali prijekim okom i naređivali svojoj djeci, neka ga se klone. To više, što se taj mlađić htio baniti više, nego je dopuštao imetak njegova oca — dobričine, ali slabića i zasli-peljena čovjeka, govorili su — i nabacivao se riječima,

koje baš nijesu pristajale ustima mladića iz bolje obitelji, uzgojena kako treba. Nije mu bilo po volji sićušni život u sićušnom mjestancu; govorio je, da bi bolje bilo loviti sreću po bogatim zemljama, napučenim, dalekim, preko mora i preko gora, gdje ima golemih i raskošnih gradova, mramornih trijemova i vina s otoka, trgovina punih svile i srebra, žena u svečanom odijelu, poput kraljica namazanih miomirisima, koje se ne daju moliti, nego se posve predaju za komadić zlata.

Ondje je u selu morao živjeti u sredenosti i trudu, a nije bilo prilike, da iskali svoju cigansku i skitničku čud. Otac, premda je bio bogat i dobar, mjerio je svaku drahmu, kao da je talenat; brat bi izbuljio oči, ako bi kupio novo odijelo ili se vratio malo nakresan. U porodici se znalo samo za rjivu, za brazdu, za pašu, za sloku: to nije bio život, nego trganje. I jednoga dana — često je na to mislio, ali se nije usuđivao reći — otvrdne mu srce i lice te reče ocu: »Daj meni moj dio, koji mi pripada i ne ću te više ništa pitati.«

Starca zabolješe te riječi, ali ne odgovori, nego pođe u svoju sobu, da ga ne vide, kako plače. I nijedan od njih dvojice neko vrijeme ne prozbori o tome više ni riječi. No sin je trpio, izgubio je zanos i plamen, pa i boju lica, a otac je trpio gledajući sina, gdje trpi, a još više misleći, da će ga izgubiti. I napokon očinska ljubav svlada samoljublje. Sve bude procijenjeno i pregledano, te otac dade obojici sinova zakoniti dio, a ostalo zadrži za sebe. Mladić nije gubio vremena; proda sve, što nije mogao odnijeti, skupi lijepu svoticu, te jedne večeri zajaše lijepa konja i odjezdi, a nikome ni riječi nije kazao. Stariji brat nije mnogo tugovao zbog tog odlaska: ovaj se više ne će usuditi natrag, pa sam ja sada jedinac i sam zapovijedam i preostali dio baštine nitko mi ne može oteti.

Ali je otac bez prestanka potajice ronio suze, sve suze svojih starijih namrštenih vjeđa, svaku je boru staračkog lica okupao u suzama, i sve mu je staračko lice bilo mokro, prokisnulo od suza. Od onoga dana nije više bio onaj, koji je bio prije, pa je trebala sva ljubav prema preostalom sinu, da zasladi tugu radi rastanka.

No neki mu je glas govorio, da možda nije zauvijek izgubio svoja drugorođenca, da će dobiti milost i da će ga još jednom prije smrti poljubiti. I taj mu je glas pomagao, da lakše snosi ljutu bol zbog rastanka.

Međutim, mladi se bjegunac naglo primicao bogatoj i veseloj zemlji, gdje je bio odlučio živjeti, a na svakom je zaokretu ceste pipao kese s novcima, koje su visjele s obje strane sedla. Brzo stigne u zemlju svoje čežnje. Činilo mu se, da ne će nikada ponestati onih tisuća, što ih je sa sobom donio. Uzme u najam lijepu kuću, kupi pet, šest robova, odjene se poput kraljevića te brzo stekne prijatelja i prijateljica, koji su s njim ručali i večerali i pili njegovo vino, sve dok je trbuh mogao izdržati. Sa ženama nije škrtario i odabirao je najljepše, što bi se našlo u gradu; one, koje su znale plesati, svirati, prekrasno se odijevati i dražesno se svlačiti. Nisu mu se nikada činili pre-skupi ni prelijepi darovi, samo da se naužije onoga, što mu se tako razbludno podavalo i što mu je donosilo naj-očajnije ljubavne muke. Gospodičić iz provincije, koji je došao sa sela bez zabava, na kojega se strogo pazilo u doba razbuktjele seksualnosti, pomaman za neobičnostima, iskaljivao je sada obuzdavanu razbludu i ljubav prema gizdi u onom životu, opasnom poput mosta bez ograde.

Takav život nije mogao dugo potrajati. Oduzimlji, a ne dodavaj, smanjit ćeš i veliko brdo, kažu seljaci, kad s hrpe uzimlju žito, da ga ponesu u mlin. Rasipnikove kese imale su dno, kao i sve kese, pa osvane dan, kad u njima nije bilo ni zlata ni srebra, pa ni mjedi, nego su

ostali samo komadi tkanine i kože, što su mekano padale na opeke od pločnika. Nestade prijatelja, nestade i žena; robovi, postelje i stolovi bili su prodani, a od utrška se nekako prehranjivao, ali za malo vremena. Na veću nesreću navali u onu zemlju glad, i rasipnik se nađe gladan usred gladna naroda. A nitko se nije za nj brinuo. Zene su otišle u druge gradove, gdje se bolje živjelo; noćni prijatelji, s kojima je pijančevao, muku su mučili, da se i sami održe u životu.

Nesretnik, bos i go, ode iz grada, pridruži se nekom gospodaru, koji je išao u selo, gdje je imao gospodarstvo. I toliko ga je molio, da ga je ovaj uzeo za svinjara, jer je bio mlad i zdrav, a svinjara nije bilo mnogo, jer se nitko, ako li je ikako mogao, nije htio baviti tim poslom. Za Hebrejca nije moglo biti veće kazne od ove. I u Egiptu, gdje su se klanjali životinjama, jedino je svinjarima bilo zabranjeno ulaziti u hram, i nijedan otac nije htio dati svinjaru kćer za ženu, a nitko se za sve blago svijeta ne bi oženio svinjarevom kćerju.

Ali rasipnik nije mogao birati, pa je morao goniti na pašu krdo svinja. Nije dobivao plaće, a hrana je bila oskudna, jer je bilo malo za sve. Ali svinje nijesu gladovale, jer su svašta jele, a u onoj su zemlji imale rogača do mile volje, pa su se mogle nasititi. Gladni je bijednik zavidno gledao one crne i rumene životinje, gdje traže po zemlji i grizu mohune i korijenje, pa je i sam želio napuniti želudac onom hranom, i plakao je sjećajući se punog obilja kod svoje kuće i večernjih zabava u velikom gradu. Katkada bi ga svladala glad, pa bi ispred rila svinja, koje su roktale, uzeo crnkastu mohunu rogača, da utaži gorčinu kajanja onom netečnom i drvenastom slašću. A teško njemu, da ga je vidio gospodar!

Odjeća mu je bila blatna, ropska haljina, koja je zudarala po đubretu. Obuća mu je bila par poderanih pa-

puča, nekako spojenih sitinom; na glavi mu je bila krpetina bez ikakve boje. Njegovo lijepo lice mladog ljubavnika, pocrnjelo od sunca po brežuljcima, izmršavilo je i produžilo se, dobilo je blijedu boju, nalik na olovo i na glib.

Tko će sada nositi njegove bijele plašteve, opredene i otkane kod kuće, koje je ostavio u bratovljevima škrinjama? Gdje su lijepe, grimizne tunike od svile, koje je morao prodati staretinarima za nekoliko novčića? Sluge se njegova oca odijevaju bolje od njega. Jedu više od njega.

I dođe k sebi te reče:

»Koliko slugu moga oca imadu na pretek kruha, dok ja umirem od gladi!«

Dotada je odbijao, čim bi mu se pojavila, misao na povratak. Da se onakav vrati poslije nego je prezreo svoju kuću, nagnao oca na plač i ustupio bratu svoje mjesto! Da se vrati bez odijela, bez obuće, bez ijedne drahme, bez prstena — znaka slobode — nagrđen i izobličen onim gladnim ropstvom, usmrđen i okaljan onim gadnim poslom, te da dade pravo pametnim susjedima i pametnom bratu, da se na koljenima ponizi pred starcem, kojega je bez pozdrava ostavio! Da se vrati kao sramotna tralja onamo, odakle je otišao kao kralj. Da se vrati k zdjeli, u koju je pljunuo. U kuću, u kojoj više ništa nije bilo njegovo?

Ne. Nešto je bilo još uvijek njegovo. Otac. Ako je on očev, i otac je njegov. On je njegov porod, dio njegova tijela, potekao je od njegova sjemena u trenutku ljubavi. Ako je otac i uvrijeđen, ne bi mogao otjerati svoju vlastitu krv. Ne htjedne li ga za sina, držat će ga barem za slugu. Namjesto tuđinca, čovjeka rođena od drugoga oca. »Ustat ću i otići ću svome ocu i reći ću mu: Oče, sagriješih nebu i pred tobom, i nijesam više dostojan, da se nazovem sinom tvojim; primi me kao jednoga od svojih

najamnika. Ne vraćam se kao sin, nego kao sluga, kao radnik: ne tražim od tebe ljubavi, jer nemam više na nju prava, nego tražim samo malo kruha u tvojoj kuhinji.»

I mladić preda svinje gospodaru i uputi se u svoju zemlju. Iskao je od seljaka komad kruha, a oni su mu davali; a taj je kruh milosrda i milostinje zalio umakom svojih suza u sjeni smokava. Izgrebene i oguljene noge jedva su ga nosile; bio je već bos, ali ga je vjera u oprostjenje vodila korak po korak prema kući.

I napokon se jednoga dana u podne pomoli pred zaseokom svoga oca. Ali se ne usudi pokucati, ni zvati, ni ući. I obilazi okolo, da vreba, hoće li tko izaći. I gle, na vratima se pojavi njegov otac i prepozna ga izdaleka — sin nije više kao prije, promijenio se, ali ga očeve oči, premda iskvarene plačem, moraju prepoznati — te mu pohrli ususret, zagrlji ga, privine na grudi i neprestano ljubi i neumorno primiće svoje stare, blijede usnice k onom istrošenom licu, k onim očima, koje su promijenile izraz, ali koje su uvijek lijepe, k onoj zaprašenoj kosi, ali vazda mekanoj i valovitoj, k onoj puti, koja je njegova.

Sin je smeten i raznježen, ne umije poljupce uzvratiti. A čim se oslobodi iz očeva zagrljaja, baci se na zemlju i dršćući ponovi naučene riječi:

»Oče, sagriješih nebu i zemlji i nisam više dostojan, da se nazovem tvojim sinom.«

Ali ako se mladić toliko ponizuje, te se ne će ni da zove sinom, starac se u onaj mah osjeća još više ocem; čini mu se, da drugi put postaje ocem. I ne odgovara mu ni riječi, nego zamaqljenih i suzama oblivenih očiju, ali zvonkim glasom iz lijepih dana, zove slugu:

»Iznesite najbolju i najljepšu haljinu i obucite ga, metnite mu prsten na ruku i obuću na noge.«

Gospodarev sin ne smije ući u njegovu kuću tako slabo obučen, kao prosjak. Najljepšu haljinu, novu obuću,

prsten na prst. I slugu ga moraju služiti, jer je i on gospodar.

»I dovedite ugojeno tele i zakoljimo ga i jedimo i veselimo se, jer je ovaj moj sin bio mrtav i oživio je, bio je izgubljen i nađen je.«

Ugojeno tele davalo se za praznik: ali koji je praznik ljepši od ovoga? Oplakivao sam svoga sina, kao da je umro, a evo ga živa kod mene; bijah ga izgubio u svijetu, a svijet mi ga je vratio. Bijaše daleko, i evo ga s nama. Bijaše prosjak pred tuđinskim vratima, a sada je gospodar u svojoj kući; bijaše gladan, a sada će se gostiti za svojim stolom.

I slugu poslušaju, i tele bude dovedeno, zaklano, ode-rano, rasječeno, da se kuha. A iz podruma bude doneseno najstarije vino. I najljepša je soba priređena za večeru povratka. I neke slugu pođu pozvati očeve prijatelje, a drugi svirače, neka žurno dođu s glazbalima.

I kad je sve bilo gotovo, i sin se okupao, i otac ga više puta izljubio — kao da bi se ustima htio uvjeriti, da je s njim pravi sin, a ne utvara iz sna — počnu se gostiti i vino bude natočeno, a svirači stanu pratiti vesele pjesme.

Stariji sin je bio za poslom u polju, a kad se navečer vraćao i primakao kući, začuje svirku i buku i pljesak ruku i štopot plesača. I nije se mogao snaći. Što se desilo? Ta je li moj otac poludio? Ili su svatovi iznenada banuli u našu kuću?

Nije trpio buke ni stranih lica, pa ne htjede ući, da sam vidi, šta je to, nego zovne jednoga momka, koji je izlazio iz kuće i zapita ga, čemu sva ta buka.

»Tvoj je brat došao, i tvoj otac zaklao ugojeno tele, jer ga je opet ugledao živa i zdrava.«

Te ga riječi iznenadiše i problijedi. Ne od radosti, nego od bijesa i ljubomore. Stara mu mržnja uzavre u

srcu, jer mu se činilo, da ima sve razloge na svojoj strani. I nije htio ući u kuću, nego ostade vani, rasrđen.

Onda otac izađe i zovne ga: »Dodi, jer se vratio tvoj brat i pita za te, i bit će zadovoljan, da te vidi, pa ćemo se zajedno veseliti.«

Ali mudrac nije mogao obuzdati jezik, te se prvi put usudi prigovoriti ocu u lice.

»Gle, toliko ti godina služim kao sluga i nikada nije-sam prekršio tvoju zapovijed, a ti mi nikada nijesi dao ni jare, da večeram sa svojim prijateljima. A kad se vratio onaj tvoj sin, koji je spraskao sav tvoj imetak u bludilištima, zaklao si za nj ugojeno tele.«

U to malo riječi otkriva svu prostotu svoga duha, koju je dotada skrivao pod farizejskim plaštem mudrosti. Predbacuje ocu svoju poslušnost, predbacuje mu njegovu škrtost — nisi mi dao ni jedno jare! — i on, sin bez ljubavi, prigovara ocu, da previše ljubi. »Onaj sin tvoj.« Ne veli: brat; neka ga otac slobodno prizna za sina, on ga ne će priznati za brata. »Potrošio je tvoje novce s bludnicama.« Novce, koji nijesu njegovi, sa ženama, koje nijesu njegove; međutim, ja sam bio s tobom i znojio se u tvojim poljima bez nagrade.

Ali otac, kao što je oprostio onome sinu, oprašta i ovome.

— Sinko moj, ti si uvijek sa mnom, i sve je moje, tvoje. Ali je potrebna gozba i veselje, jer taj tvoj brat bijaše mrtav i oživi; bijaše izgubljen, i nađe se.

Otac je bio uvjeren, da će te riječi biti dovoljne, da mu začepi usta. »Bijaše mrtav i oživi, bijaše izgubljen, i nađen je.« Treba li drugih razloga? A koji bi razlozi mogli biti jači od tih? Pa neka je i učinio ono, što je učinio. Spiskao je moje sa ženama; rasipao je, dok je mogao. Ostavio me je bez pozdrava, ostavio me je, da plačem. Sve da je i gore učinio, uvijek mi je sin. Da je pljačkao na putu, da

je ubijao nevine, da me je i više uvrijedio, ne mogu zaboraviti, da je moj sin, da je moja krv. Bijaše otišao i vratio se, bijaše iščeznuo i opet se pojavio, bijaše izgubljen i našao se, bijaše umro i oživio je. Ne tražim drugo. I da proslavimo ovo čudo, čini mi se, da je premalo ugojeno tele. Ti me nijesi nikada ostavio; tebi sam se uvijek radovao, sva su moja jarad i tvoja, samo ih zatraži; svaki dan si blagovao za mojim stolom. A on je bio daleko toliko dana, toliko nedjelja, toliko mjeseci. Gledao sam ga jedino u snu; odavno nije sa mnom okusio ni komad kruha. Nemam li, dakle, pravo, da se barem danas provedem?

Isus je ovdje stao. Nije nastavio pripovijest. Nije to ni trebalo. Smisao je priče jasan i ne treba dodatka. Ali ni jedne pripovijesti — poslije one o Josipu Hebrejcu — ljudska usta ne izrekoše ljepše od ove. I ni jedna se tako duboko ne prima ljudskoga srca.

Tumačima je slobodno mozgati i dangubiti: da je rasipni sin novi čovjek, očišćen dodirom boli, da je mudri farizej čovjek, koji vrši stari zakon, a ne pozna ljubavi. Ili da mudri sin znači židovski narod, koji ne shvaća ljubavi oca, koji će primiti poganina, premda se okaljao gadnom ljubavlju neznaboštva i živio zajedno sa svinjama.

Isus nije zadavao zažetonke. On je sam na kraju priče rekao, da je na nebu veća radost radi jednoga raskajanoga grešnika, nego radi svih pravednika, koji se razmeću svojom nezakonitom pravednošću; nego radi svih čistih, koji se ponose svojom vanjskom čistoćom; nego radi svih zelota, koji suhoću srca sakrivaju prividnim vršenjem zakona.

Pravi će pravednici biti primljeni u kraljevstvo, ali za njih su bili sigurni. Radi njih nije trebalo strepiti ni trpjeti, a ne treba se ni radovati. Ali za onoga, koji je bio na rubu propasti, koji je i suviše trpio, da izgradi novu dušu,

da svlada živinstvo, što se u njemu nalazilo, koji je morao zaslužiti svoje mjesto i odreći se čitave svoje prošlosti, da ga dobije, orit će se pjesma i veselje.

»Koji čovjek između vas, ako ima sto ovaca, a izgubi jednu, ne ostavi devedeset i devet u pustinji i ne ide za izgubljenom, dok je ne nađe? A kad je nađe, metne je radujući se na svoja ramena. I kad dođe kući, pozove svoje prijatelje i susjede, veleći im: »Radujte se sa mnom, jer našao svoju ovcu, koja se bila izgubila«.

»Ili koja žena, što ima deset drahma, ako jednu izgubi, ne zapali svijeću i ne pomete kuću i ne traži pažljivo, dok je ne nađe? I našavši je, sazove prijateljice i susjede govoreći: »Radujte se sa mnom, jer našao drahmu, koju bijah izgubila«.

A što je ovca prema ponovno oživjelom sinu, prema spasenom čovjeku? I što vrijedi drahma prema zalutalom čovjeku, koji nađe svetost?

PRIČA O GRIJEHU

Oproštenje traži obavezu, koja ne dopušta iznimaka. Može se prenijeti i mora se prenijeti. Ljubav je oganj, koji se gasi, ako druge ne upali. Ako su te raspalili radošću, raspalili i ti one, koji ti se primaknu; inače ćeš postati zamamljeni kamen, ali ipak samo led. Tko je primio, mora vratiti — bilo bi bolje više vratiti — ali barem jedan dio mora vratiti.

Neki je kralj jednoga dana htio urediti račune sa svojim podložnicima. I pozove preda se jednoga po jednoga. Među prvima mu dovedu jednoga, koji mu je dugovao deset tisuća talenata. On nije imao čime platiti, a kralj zapovjedi, neka prodadu njega zajedno sa ženom, djecom i svime, što ima, da se namiri dio duga. Sluga se očajno baci pred noge kralju. Bio je kao svežanj tkanine, iz kojega su izvirali jecaji i obećanja: strpi se, počekaj još malo, pa ću ti sve platiti, ali ne dopusti, da se moja žena i moja djeca šalju na sajam kao ovce, da se rastave od mene i odvedu tko zna kamo.

Kralj se gane — i sam je imao djece — oslobodi ga i oprost mu onaj golemi dug.

Sluga iziđe, rekao bih, sasvim drugi, ali je i poslije tolike milosti srce bilo isto kao i prije. Sretne jednoga od svojih drugova, koji mu je dugovao sto dinara — sitnica prema deset tisuća talenata — skoči na njega i poigrabi ga za grlo: Plati mi, što si mi dužan, i to odmah ili ću te dati stražarima, neka te svežu. Siromah, koji je bio na taj način napadnut, učini ono isto, što je malo prije njega napadač učinio pred kraljem: baci mu se pred noge,

počne moliti, plakati, kleti se, da će platiti za koji dan, stane mu ljubiti skut od haljine, podsjećati ga na staro bratstvo zaklinjući ga djecom, što ga čekaju kod kuće, neka priče.

Ali ta se ništarija ne smilova, on, koji je bio rob, a ne kralj: pograbi dužnika za ruku, preda ga sudu i baci u tamnicu. Glas o tome proču se među drugim slugama i rastuži sve. Tako dopre brzo i do ušiju kraljevih. On dozove nemilosrdnika i preda ga mučiteljima: Ja sam ti oprostio onaj veliki dug, pa zar nisi ti morao oprostiti toliko manji dug svome bratu? Ja sam se smilovao tebi, nisi li se ti morao smilovati njemu?

Kada grešnici priznaju zlo, što je u njima, i odreknu ga se skrušena srca, bliži su kraljevstvu nego pobožni, koji se kaljaju hvaleći svoju pobožnost.

Dva čovjeka uđoše u hram, da mole. Jedan bijaše farizej, a drugi carinik. Farizej, sa molitvenim vrpčama na čelu i na lijevoj ruci, s dugim blistavim resama na kabanici, stade ukočen kao čovjek, koji se osjeća u svojoj kući, te moljaše: o Bože, hvala ti, što ja nisam kao ostali ljudi, razbojnici, nepravednici, preljubnici ili kao onaj tamo carinik. Postim dva puta u tjednu, plaćam sve desetine i vršim sve propise zakona.

Carinik se naprotiv ne usudi ni oči podići, pa se činilo, da se stidi pojaviti pred Gospodinom. Uzdisao je i udarao se u prsa govoreći samo ove riječi: Bože. budi mi-lostiv meni grešniku!

»Kažem vam, da ovaj ode svojoj kući opravdan, a ne onaj; jer svaki onaj, koji se uzvisuje, ponizit će se, a tko se ponizi, uzvisit će se.«

Jedan poznavalac zakona upita Isusa, tko je bližnji. Isus pripovjedi: Neki čovjek, Hebrejac, išao je iz Jeruzalema u Jerihon planinskim klancima. Razbojnici ga napadnu, izrane i svuku te ga ostave na putu polumrtva.

Namjeri se tuda neki svećenik, jedan od onih, koji idu mnogo na proštenja i na sastanke te se hvastaju, da volju Božju poznaju u sitnice. On opazi jadnika, kako leži, ali ne stane, nego, da bi izbjegao nečisti dodir, prođe s druge strane puta. Malo poslije eto ti i levite. I on je bio jedan od uglednih gorljivaca i u tančine je poznavao sve svete obrediće, te mu se činilo, da nije sakristan nego jedan od hramskih gospodara. Pogleda ispod oka krvavo tijelo i nastavi svoj put. Najposlije naiđe neki Samaritanac. Za Hebrejce Samaritanci su bili nevjernici, izdajice i tek malko manje odvratni od neznabožaca, a sve samo zato, što nisu htjeli žrtvovati u Jeruzalemu ni prihvatiti Nehe-mijinu reformu. Ali Samaritanac ne gleda, je li onaj nesretnik, što leži na kamenju sred puta, obrezan ili neobrezan, Judejac il Samaritanac, već mu se primakne i, videći ga onako bespomoćna, odmah mu se smili. I izvadi sa sedla staklenicu, izlije mu na rane ulja i malo vina, zavije ih, kako je mogao, rupcem, posadi nepoznanika na svoju mačaricu, dovede u gostionicu, dade ga metnuti u postelju, pokuša ga okrijepiti metnuvši mu u usta nešto toplo i ne ostavi ga, dok ne vidi, da se toliko oporavio, te može govoriti i jesti. Drugi dan zovne gostioničara na samo i dade mu dva dinara: Postaraj se za nj; pazi ga što možeš bolje, a ako više potroši, platit ću ti, kad se vratim.

Bližnji je dakle onaj, koji strada, kojemu je potrebna pomoć. Bio tko bio. I tvoj neprijatelj, ako si mu potreban, pa ako te i ne moli, prvi je među tvojim bližnjima.

Milosrđe daje najveće pravo na ulazak u kraljevstvo. To je doznao bogati izjelica, što se oblačio u grimiznu svilu i kadifu, te se svakoga dana raskošno gostio sa svojim prijateljima. A pred vratima njegova dvora bio je Lazar, siromah, gladan, sav u ranama, koji bi se bio zadovoljio mrvicama i kostima, što su padale pod raskošnikov

stol. Psi su žalili Lazara i njegovu bijedu i, jer mu nijesu mogli drukčije pomoći, lizali su njegove rane, a on je mršavom rukom milovao te poslušne i ljubazne životinje. Ali bogataš nije žalio Lazara i nikad mu ne padne na um, da ga barem jedan put pozove za svoj stol, niti mu je poslao zalogaž kruha ili kuhinjskih ostataka, koji se bacaju na smetište, a koje i sudoperi odbijaju. Dogodi se, te umriješe obojica, siromah i bogataš; i siromah bi primljen za stol Abrahamov, a bogataš bi strmoglavljen u oganj, da se muči. I stade ga mučiti strahovita žeđa, a nitko da ga utješi. Izdaleka ugleda Lazara, gdje se gosti s patrijarhama te poviče iz plamena: Oče Abrahame, smiluj mi se te pošalji Lazara, neka smoči moje usne vrškom svog prsta, jer izgaram u ovom plamenu.

Nije mu dao ni mrvica, dok su bili živi, ali nije tražio, ni da ga izbavi iz vatre, nije iskao ni čašu vode, pa ni gutljaj ni kap, nego se zadovoljio s ono malo vlage, što je mogla stati na vrh jednoga prsta, najmanjega siromahova prsta. Ali Abraham odgovori: Sinko, spomeni se, da si ti primio sva dobra u svome životu, a Lazar sva zla. Sada se on tješi, a ti se mučiš. Da si ti njemu dao najmanji dio svoje večere — a znao si, da je gladan, da se pred tvojim vratima šćućurio gore nego pas; pa i psi su ga žalili više nego ti — da si mu dao jedan jedini put zalogaž kruha, ne bi sada morao željeti vršak njegova prsta umočena u vodu.

Bogataš uživa u svojoj baštini i žali, što mora dati najmanji njezin dijelak, jer drži, da život nikad ne će minuti i da će budućnost biti kao i prošlost. Ali smrt dođe i po njega, i to kad joj se najmanje nada. Bio jednom neki posjednik, kojemu jedne godine posjed urodi obilatije nego obično. I on stane maštati o tom novom bogatstvu. I reče: Srušit ću svoje žitnice i načinit ću druge veće, u koje će moći stati sva moja ljetina, pšenica, ječam, zob i napraviti

ću druge pojate za sijeno i slamu, a druge opet staje za goveda, koja ću kupiti, pa i jednu veliku staju, u koju će se moći smjestiti sve ovce i koze. I reći ću duši svojoj: Sad imaš za mnogo godina spremljeno silno bogatstvo: počivaj, jedi, pij i ne misli na drugo.

A nije mu bilo ni na kraj pameti, pa ni za jedan jedini trenutak, da bi mogao jedan dio tih zemaljskih dobara izvaditi i s njima utješiti siromahe svoga kraja. A one iste noći, kad je maštao o tim preinakama, bogataš umre i sutradan ode sam i go pod zemlju, a nije bilo nikoga, tko bi se za nj zauzeo na nebu.

Tko ne zna učiniti siromahe svojim prijateljima, tko ne upotrebljava bogatstvo, da olakša bijedu, neka ne misli ući u kraljevstvo nebesko. Katkada sinovi ovoга svijeta znadu bolje vršiti svoje zemaljske poslove nego što sinovi svijetla umiju vršiti nebeske. Tako onaj upravitelj, koji je varao svoga gospodara i koji je morao ostaviti svoje mjesto. On pozva redom dužnike gospodareve, te svima izbrisa dio duga; pa kad je bio otpušten, tom svojom varkom bijaše stekao toliko prijatelja, da ga nisu pustili umrijeti od glada. Učinio je dobro sebi i drugima varajući i potkradajući gospodara: bio je tat, ali promišljen tat. Kad bi ljudi za spas duše upotrebljavali ono lukavstvo, koje je on upotrebio, da održi svoje tijelo, koliko bi se više ljudi obratilo na vjeru kraljevstva?

Tko se na vrijeme ne obrati, bit će otsječen kao neplodna smokva. Ali obraćenje mora biti savršeno, jer povratak grijehu mnogo više udaljuje, nego što grizoduše približuje. U nekom čovjeku bio je zloduh i njemu pođe za rukom da ga istjera. Zloduh ode u beznadna mjesta tražeći pokoja, a ne našavši ga, naumi da se vrati onamo, gdje je prije bio. Ali opazi, da je kuća, duša onoga čovjeka, prazna, pometena, ukrašena tako, da je jedva može prepoznati. Onda otiđe i uzme sedam drugih duhova gorih od sebe,

pa mu pođe za rukom, da na čelu čete uđe u kuću, i onome čovjeku bude sada gore nego prije.

Jadikovke i isprike na dan pobjede vrijedit će manje od šumora vjetra među trskom. Onda će biti posljednji izbor, i to bez priziva. Poput onoga, kad ribar izvuče iz mora mrežu punu riba, pa sjedne na obalu te one, koje su za jelo, meće u košare, a izmetke baca na smetište. Grešnicima se daje dugi rok, da imaju dovoljno vremena za promjenu života. Ali kad dođe onaj dan, tko ne stigne pred vrata ili ne bude dostojan da kroz njih uđe, navijeke će ostati vani. Neki je ratar posijao dobro sjeme na svojoj njivi. No po noći eto ti njegova neprijatelja na onu njivu te ondje posija pune šake otrovnoga kukolja. Za malo vremena počne se polje zelenjeti, i sluge opaze kukolj i to jave gospodar.

»Hoćeš li, da odemo te ga počupamo?»

Ali dobri ratar odgovori:

»Ne, ne, kako ne biste, čupajući kukolj, iščupali i pšenicu. Ostavite sve, neka raste. Kad bude vrijeme žetve, reći ću žeteocima: Poberite najprije kukolj i vežite ga u snopove, te ga sažgite i spalite, a pšenicu, dobru pšenicu, ponesite u moju žitnicu.

I Isus kao dobri ratar čeka dan žetve. Jednoga se dana sabralo golemo mnoštvo, da ga sluša. A kad on vidje sve one ljude i žene, koji su bili gladni pravde i žedni ljubavi, sažali se te reče učenicima:

»Žetva je doista obilata, ali je poslenika malo; molite dakle gospodara žetve, neka pošalje nove žeteoce«.

Njegov glas ne dopire svuda; ni dvanaestorica ne dostaju; treba novih glasnika, da se dobra vijest ponese svima onima, koji stradaju i koji čekaju.

DVANAESTORICA

Sudbina ne znajući, kako bi drugačije nagnala velike ljude, da plate svoju veličinu, kazni ih učenicima.

Svaki učenik, baš zato, jer je učenik, ne razumije sve, nego — u dobrom slučaju — polovicu, to jest po svoju, prema dohvatu svoga duha; zato i nehotice izdaje učiteljev nauk; nagrđuje ga, čini ga prostim, drobi ga, kvari.

Učenik gotovo uvijek ima drugova, i jer nije sam, ljubomoran je na druge; htio bi biti barem prvi među drugima; i zato ocrnjuje i vreba na suučenike; svaki drži, da jest ili da ga drže najsavršenijim učiteljevim tumačem.

Učenik zna, da je učenik, pa se gdjekad i stidi, što jede za tuđim stolom. Onda izvrće i zlostavlja učiteljevu misao, ne bi li se držalo, da on misli po svoju, drugačije od učitelja. Ili uči posve protivno onome, što su ga učili; a to je najneotesaniji i najprostiji način da bude učenikom.

U svakom je učeniku, pa i u onima, koji se čine najpopustljiviji i najpošteniji, sjeme Judino.

Učenik je nametnik, pasivan čovjek. Posrednik, koji krade prodavaču i vara kupca. Boležljivac, koji, pozvan na ručak, čeprka po zakuski, liže umake, obira voće, ali ne navaljuje na kosti, da ih rascijepa te iz njih isiše tečni mizak, jer nema zubi — ili ima samo mliječne zube. Učenik parafrazira riječi, potamnjuje tajne, zamršuje jasne stvari, umnožava poteškoće, tumači slovke, kvari načela, zamagľjuje očevidnost, uveličava sporedno, slabi bitno, razvodnjuje jako vino, a uza sve to svoje bljuvotine rasprodaje kao ljekariju, kao nešto najčistije i najvažnije. Mjesto da

bude zublja, koja širi svjetlost i toplinu, on je stijenj, koji dimi, koji ne svijetli niti samome sebi.

A ipak bez tih učenika i sljedbenika nitko nije mogao biti. Ni da je to htio. Jer velikan — odviše tuđ svjetini, odviše udaljen, samotna, — osjeća, da treba nekoga uza se; ne može biti bez iluzije, da netko razumije njegove riječi, da prima njegovu misao te je prenosi na druge, daleko, prije njegove smrti i poslije smrti. Taj nomad bez vlastite kuće čezne za prijateljskim ognjištem. Tome iskorenjeniku, koji ne može imati porodice po krvi, draga su djeca po duhu. Taj vojskovođa, čiji će se vojnici radati istom onda, kad njegova krv nakvasi zemlju, hlepi, da okupi oko sebe malu vojsku.

Jedan oblik tragičnosti uključen u svakoj veličini jest ovo: učenici su neprijatna i opasna stvar, ali bez učenika, pa i krivih, nitko ne može biti. Proroci stradaju, ako ih ne nađu; a stradaju možda i više, kad ih nađu.

Jer misao je sa tisuću končića vezana za cijelu dušu, čak više od djeteta. Tako je dragocjena, nježna, krhka — što je novija, to ju je teže izraziti. Povjeriti je komu drugom, ucijepiti je u tuđu misao, nužno nižu, dati je u ruke onome, koji je ne zna cijeliti — to blago tako rijetko: veliku misao, novu misao — neizmjerena je odgovornost, neprekidna muka i patnja.

Ipak velikan živo želi da razdijeli svima ono, što je primio, a za njega samoga taj je posao pretežak. Taština se znade uvući i u najuzvišeniji ponos, a taštini su potrebne laskave riječi, pohvale — pa i uvredljive, odobravanja — pa i verbalna, posvete — pa i osrednje, pobjede — pa i samo prividne.

Krist je bio slobodan i od velikanskih sićušnosti, a ipak se, primivši sva bremena čovječanstva, nije htio riješiti ni bremena, koje pružaju učenici. Htio je, da ga prije neprijatelja muče prijatelji.

Svećenici su ga jednom dali ubiti; učenici su ga svakog dana mučili. Njegova muka ne bi bila potpuno okrutna, da ga osim saduceja, stražara, Rimljana, svjetine nisu napustili i apostoli.

Znamo tko su bili. Galilejac ih je izabrao između Galilejaca: siromah ih je uzeo između siromaha: jednostavan čovjek, ali s božanskom jednostavnošću, koja premašuje svaku filozofiju, pozvao je priproste ljude, čija je jednostavnost ostajala zatrpana na zemlji. Ne htjede ih izabrati između bogataša, jer je došao, da se bori protiv njih; ni između književnika i učenjaka, jer je došao, da obori njihov zakon; ni između filozofa, jer u Palestini nije bilo filozofa; a da ih je i bilo, oni bi nastojali, da njegovu nadnaravsku mistiku ugase pod mlinom dijalektike.

Znao je, da će one duše proste, ali netaknute, bez znanja, ali zanesene moći napokon mijenjati po svojoj želji, podići ih do sebe, mijesiti kao riječni glib, koji je blato, ali kada se skalupi i ispeče u peći, može postati vječna ljepota. No za tu promjenu trebalo je da side u plamen Treće Osobe. Do Duhova je često preotimala mah njihova nasavršena narav, koja je sukrivac svih grijeha.

Dvanaestorici se mnogo oprašta, jer su uvijek, osim u nekim časovima, imali vjeru u njega; jer su se trsili, da ga ljube onako, kako je on želio da ga ljube; a nadasve zato, jer su ga doduše napustili u vrtu getsemanskom, ali ga nisu nikad zaboravili i zauvijek su ponijeli u sebi spomen na njegove riječi i na njegov život.

Ali ako izbliza promatramo u evanđeljima te učenike, o kojima ponešto znamo, osjetit ćemo, da nam se steže srce. Oni sretnici, koji su imali neprocjenjivu milost, da su živjeli s Kristom, hodali, jeli s njim, spavali u istoj sobi, gledali ga u lice, doticali njegovu ruku, ljubili ga, slušali iz njegovih usta njegove riječi, tih se dvanaest sretnika, kojima su milijuni duša kroz vjekove potajno zavidjeli, nisu uvijek

pokazivali dostojni one uzvišene sreće, koja je samo njih zapala.

Vidimo, da su tvrde glave i tvrda srca te da ne razumiju brzo najjasnije Učiteljeve priče; da nisu svagda sposobni da shvate ni poslije njegove smrti, tko je bio Isus, niti kakvo je to kraljevstvo, koje je on objavio; da često nemaju vjere, ljubavi, bratstva; da hlepe za nagradama; da zavide jedan drugome; da nestrpljivo čekaju pobjedu, koja će im naplatiti očekivanje; da ne trpe one, koji nisu s njima; da su osvetljivi prema onima, koji ih ne će da prime; da su drijemovni, sumnjičavi, sebični, lakomi, kukavice.

Jedan ga se odriče tri puta; drugi čeka, da ga počasti, kad bude u grobu; jedan ne vjeruje u njegovo poslanstvo, jer je iz Nazareta; jedan ne će da vjeruje u njegovo uskrsnuće; jedan ga napokon prodaje njegovim neprijateljima i pokazuje ga posljednjim poljupcem onima, koji su došli da ga uhvate; neki se poslije previsokih govora »povukoše i više nisu išli s njim«.

Isus ih je morao više puta prekoriti, što ga tako sporo razumiju. Pripovijeda im priče o sijaču, a oni ne shvaćaju smisao: »Ne razumijete ovu priču? A kako ćete razumjeti sve ostale priče?« Opominje ih, neka se čuvaju kvasca farizejskoga i saducejskog, a oni misle da govori o materijalnom kruhu. »Zar još promišljate i ne razumijete? Je li vam srce otvrdnulo? Imate li oči, a ne vidite? I zar ništa ne pamтите?«

Vjeruju gotovo uvijek, kao i prosta svjetina, da je Isus puteni Mesija, političar, ratnik, koji je došao da podigne vremenito Davidovo prijestolje. I kad je imao uzići na nebo, pitaju ga: Gospodine, je li ovo vrijeme, kada kaniš u s p o s t a v i t i k r a l j e v s t v o I z r a e l e v o? A prije toga, poslije uskrsnuća, govore dvojica idući u Emaus: »A mi se nadasmo, da je on onaj, koji će izbaviti Izraela, međutim...«

Prepirali su se međusobno, da znadu, tko će dobiti prvo mjesto u novom kraljevstvu; a Isus ih je morao prekoriti: »O čemu ste se razgovarali putem? A oni su mučali, jer su se putem prepirali, da doznaju, tko je najveći. A on sjedne, dozove dvanaesticu i reče im: Ako tko hoće da bude prvi, neka bude posljednji i sluga svima.«

Ljubomorni zbog svojih povlastica prijave Isusu jednoga, koji je gonio bjesove u njegovo ime: »Ne branite mu — odgovori Isus — jer nema nikoga, tko bi mogao učiniti kakvo moćno djelo u moje ime, a da u isti vrijeme o meni zlo govori. Jer tko nije protiv nas, s nama je.«

Poslije jednoga govora u Kafarnaumu naljute se neki na njegove riječi: »Tada mnogi od njegovih učenika čuvši to rekoše: Ovo je tvrda besjeda, tko je može slušati?« I ostaviše ga.

Ipak Isus opominje one, koji hoće da pođu za njim. Jedan mu književnik reče, da će poći za njim kudgod pođe. A Isus će mu: »Lisice imaju duplja i ptice nebeske svoja gnijezda, a Sin Čovječji nema gdje zakloniti glavu«. Drugi jedan, njegov učenik, htjede najprije zakopati oca. Ali mu Isus odgovori: »Idi za mnom i ostavi, neka mrtvi zakapaju svoje mrtve«. A neki drugi mu opet reče: »Gospodine, ići ću za tobom, ali najprije mi dopusti, da se oprostim s ukućanima«. A Isus mu odgovori: »Nije prikladan za kraljevstvo nebesko onaj, koji metne ruku na plug pa se obazire«.

Približi mu se i bogati mladić, koji je vršio zapovijedi. »A Isus, pogledavši na njega, nježno mu reče: Još ti jedno nedostaje: idi, prodaj sve, što imaš, te daj siromasima, i imat ćeš blago na nebu; pa hodi za mnom. A kad on to čuje, ode žalostan, jer bijaše vrlo bogat«.

Da čovjek bude uza nj, mora ostaviti kuću, mrtve, porodicu, novac — sve, što voli; sve, što ima. Ono, što dobije u zamjenu, takvo je, da će naplatiti svako odrica-

nje. No malo ih je sposobnih za to odricanje — a neki će povjerovati i poslije uzmaknuti.

Dvanaestorici, koji su gotovo svi bili siromasi — odricanje je bilo lakše, a ipak im nije vazda polazilo za rukom, da budu onakvi, kao što je Isus želio. »Šimune, Šimune — reče jednoga dana Petru — sotona je zaiskao, da vas prorošeta, kao što se rešeta pšenica«. Ali premda je Isusovo rešeto bilo gusto, u njegovoj dobroj pšenici ostalo je i lošeg sjemenja.

ŠIMUN NAZVANI PETAR

Petar je prije uskrsnuća kao tijelo uz duh, kao materijalni glas, koji prati uzdizanje duše. On je puk, koji pun nade očekuje skoro poslanstvo. On je zemlja, koja vjeruje u nebo, ali i dalje ostaje zemlja. Kraljevstvo je nebesko u njegovoj mašti prostoga čovjeka još odviše slično mesijskom kraljevstvu proroka.

Isus izgovara glasovite riječi protiv bogataša: »Lakše je devi proći kroz uši igle, nego bogatašu ući u kraljevstvo Božje«. Petru se ta odlučna osuda bogataša čini trpkom. I Petar mu reče: »Eto, mi smo ostavili sve i pošli za tobom; što će mo dobiti mi?« Nalik je na lihvara, koji pita, koliko će mu se kamata platiti, a Isus, da ga utješi, obeća mu, da će sjediti na jednom od prijestolja i suditi jednome od dvanaest plemena Izraelovih — ostalim jedanaest plemena suditi će ostala jedanaestorica — te dodaje, da će svaki dobiti sto puta onoliko, koliko je ostavio.

Isus tvrdi, da čovjeka može okaljati samo ono, što izlazi iz njega, ali Petar to ne shvaća. »Petar mu onda reče: Objasni nam tu priču! A Isus reče: Eda li ste i vi još uvijek nerazumni? Zar ne znate«... Između učenika, koji tako slabo shvaćaju, Petar je jedan od najtupljih. Svoj nadimak — Kefa, Petra, stijena — nije dobio jedino radi čvrstoće svoje vjere (često ga Isus kori i radi male vjere, a njegova je konačna zataja bolni dokaz tome), nego zbog tvrdoće svoje glave.

Nije bio budna duha ni u pravom ni u prenesenom smislu. Zaspao bi lako i u najvažnijim trenucima. Zaspao je na brdu preobraženja, zaspao je u getsemanskoj noći —

nakon posljednje večere, gdje je Isus izrekao govore, koji bi jednom književniku prouzročili vječnu besanicu.

Ipak je njegova smjelost bila velika. Kad Isus posljednje večere javlja, da će morati trpjeti i umrijeti, Petar skoči: »Gospodine, s tobom sam spreman poći i u tamnicu i u smrt. Kad bi ti bio za sve prilika, da padnu, za me ne ćeš biti. Kad bih morao i umrijeti s tobom, ne ću te se odreći. A Isus reče: Petre, kažem ti, da ne će danas pijetao zapjevati prije, nego tri puta porečeš, da me poznaješ«.

Isus je poznao Petra bolje nego on sama sebe. I kad je u Kajfinu dvorištu stajao i grijao se na žeravici, dok su svećenici ispitivali i rušili njegova Boga, tri puta poreče, da je jedan od onih, koji su s njim išli.

U trenutku, kad su Isusa uhvatili — protivno Isusovim poukama — počini neku vrst otpora: odsiječe Malku uho. Nakon godina svagdanjeg drugovanja još ne bijaše shvatio, da se Isus protivi svakom tvarnom nasilju. Ne bijaše shvatio, da se Isus, kad bi se htio spasiti, mogao sakriti u pustinju i da to nitko ne dozna, ili pobjeći iz vojničkih ruku, kao što je ranije učinio u Nazaretu. Isus je tako malo cijenio onaj čin, protivan njegovu duhu, da je odmah iscijelio uho i uklonio nezvanoga osvetnika.

Nije Petar tada prvi put pokazao, da nije dorastao velikim događajima. Poput svih neuglađenih duhova, osjećao je težnju, da u duhovnim pojavama gleda materijalnu osnovku, nisko u uzvišenome, prosto u tragičnome. Kad se prenuo na gori preobraženja, ugleda Isusa posve sjajna od bjeline, gdje govori s drugom dvojicom, s dva duha, s dva proroka. I prva mu misao pade na um, mjesto da se pokloni i šuti, da napravi sklonište za te velike osobe: »Učitelju — reče Petar — dobro nam je ovdje; načinimo tri sjenice, jednu tebi, jednu Mojsiji, a jednu Iliji«. A Luka, pametan čovjek, dodaje, da bi ga ispričao: »Nije znao, što govori«.

Kad je vidio Isusa, gdje mirno ide po jezeru, pade mu na um, da to i on uradi. »I Petar, sišavši s lađe, stane hodati po vodi i ići prema Isusu. Ali, videći silan vjetar, preplaši se i, počevši tonuti, povikne: Gospodine, spasi me! A Isus odmah pruži ruku i uhvati ga te mu reče: Malovjerni čovječe, zašto si posumnjao?« Dobričina ribar, jer je na domaću živio i s jezerom i s Isusom, mislio je, da i on može učiniti ono, što i njegov Učitelj, a nije znao, da se hoće kud i kamo veća duša, kud i kamo jača vjera od njegove, pa da se može zapovijedati olujama.

Snažna ljubav prema Kristu, koja nadoknađuje sve njegove slabosti, dovede ga jednoga dana dotle, da ga gotovo prekori. Isus bijaše navijestio učenicima, da će stradati i da će ga ubiti. Onda »Petar, uzevši ga na stranu, stade ga koriti govoreći mu: Bože sačuvaj, Gospodine, to ti se nipošto ne će dogoditi! A Isus se obrne Petru te mu reče: Idi od mene, s o t o n o, t i s i m i z a p r e k a. Ti ne misliš po duhu Božjemu, nego kao i drugi ljudi«. Nitko nikada nije izrekao tako strahovit sud o Šimunu, nazvanom Stijena. Bijaše pozvan, da radi za kraljevstvo Božje, a mislio je k a o l j u d i. Njegova pamet, još zapletena u proste misli o pobjedonosnom mesijstvu, nije htjela da zamisli Mesiju progonjena, osuđena i razapeta. U njegovoj duši ne bijaše još živa misao o božanskoj pokori, misao, da se spas može donijeti samo prinosom boli i krvi i da veliki moraju žrtvovati svoje tijelo zvjerstvu malih, da mali, nakon što su rasvijetljeni od onoga života, budu spaseni od one smrti. Ljubio je Isusa, ali je njegova ljubav, premda tako srdačna i silna, imala u sebi još nešto zemaljsko, pa se goropadila na pomisao, da bi njegov Kralj mogao biti izvrgnut ruglu, da bi njegov Bog morao umrijeti. No on je prvi u Isusu prepoznao Krista, a to je prvenstvo tako veliko, da ga više ništa nije moglo izbrisati.

Istom poslije uskrsnuća pripadao je sav svome Učitelju. I kada mu se javi na obali Tiberijadskoga mora, Isus ga zapita: *Ljubiš li me?* A Petar, nakon što ga se odrekao, ne usuđuje se reći, da ga ljubi. Odgovara mu gotovo uplašeno: *Da, ti znaš, da te volim.* Ali je Isus tražio ljubav, a ne obično prijateljstvo, i ponavlja drugi put: *Ljubiš li me?* Petar iznovice: *Da, volim te.* Ali Isus navaljuje: Šimune Jonin, da li me zbilja voliš? A onda, Petar, napokon pobijeđen, odgovori skoro nestrpljivo riječju, koje mu Isus iščupa iz usta: »Gospodine, ti znaš sve, ti znaš, da te ljubim«.

Tri puta se Petar odrekao Isusa one noći prije smrti. Sada, poslije pobjede nad smrću, Petar tri puta potvrđuje svoju ljubav. I toj će ljubavi, koja će doskora biti rasvijetljena savršenom mudrošću, ostati vjeran sve do dana, u koji će umrijeti u Rimu, na drvu muke, kao što je bilo i Kristovo.

SINOVI GROMA

Dva brata ribara, Jakov i Ivan, ostaviše na kafarnaumskoj obali lađu i mreže te podoše za Isusom i zajedno s Petrom postadoše neka vrst najmilijeg triumvirata — samo oni prate Isusa u Jairovu kuću i na brdo preobraženja i samo njih zadržava sa sobom u maslinskoj noći — no za dugoga saobraćaja s Učiteljem ne stekoše dovoljno poniznosti. Isus im dade nadimak *Boanerges*, sinovi groma. Nadimak podrugljiv, koji je možda ciljao na njihov naprčiti, osorni značaj.

Kad svi zajedno krenuše u Jeruzalem, Isus posla nekolčinu naprijed, da mu pripreme prenoćište. Prolazili su kroz Samariju i u jednoj ih kući slabo primiše. »No oni ga ne htjedoše primiti, jer bijaše krenuo u Jeruzalem. Njegovi učenici Jakov i Ivan, vidjevši to, rekoše: Gospodine, hoćeš li da rečemo, neka oganj siđe s neba i istrijebi ih? Ali on se okrene i zaprijeti im«. Za njih, Galilejce, vjerne Jeruzalemu, Samaritanci su uvijek bili neprijatelj. Uzalud su slušali propovijed na gori — »činite dobro onima, koji vas mrze, molite se za one, koji vas progone« — uzalud su primili zapovijedi, kako treba da se ponašaju među narodima. »I ako vas tko god ne primi... izišavši iz te kuće i iz toga grada, otesite prah sa svojih nogu«. Uvrijeđeni radi Isusove osobe, mislili su da mogu zapovijedati nebeskom ognju. Činilo im se, da rade posve pravo, ako sažegu u pepeo selo, koje se ogriješilo o gostoljublje.

Ipak, još tako daleko od one obnove ljubavi, koja sama tvori zbilju kraljevstva, oni su htjeli na dan slavlja zaposjesti prva mjesta.

»I pred njega dođoše Jakov i Ivan, sinovi Zebedejevi, i rekoše mu: »Učitelju, želimo, da nam učiniš ono, što ćemo te moliti. A on ih upita: Što hoćete da vam učinim? Oni mu rekoše: Daj nam, kada budeš u svojoj slavi, da sjednemo jedan s druge strane tebi, a drugi s lijeve. Ali Isus im reče: Ne znate, što istete. I kada to čuše druga desetorica, rasrdiše se na Jakova i na Ivana. A Isus ih dozove k sebi te im reče: Tko god hoće da bude veći među vama, neka vam služi, i tko god hoće da bude među vama prvi, neka služi svima; jer ni Sin Čovječji nije došao, da mu služe, nego da služi«.

Rušilac se laća te prostodušne nestašnosti sinova groma, da ponovi riječ, koja pristaje svima veledušnima. Samo ništarije, malovrijednici, nametnici, nekorisni hoće da im služe oni, koji su niži — ako u apsolutnome ima netko niži od njih. Ali tko je viši, i upravo zato, jer je viši, uvijek služi malima.

Ta čudna bezumnost, koja se protivi sebičnosti samoživaca, majmunstvu nadljudi, bijedi tvrdica, jer ono malo, što imaju, ne dostaje ni njima samima — jest ognjena kušnja genija. Tko ne može ili ne će da služi, dokazuje, da nema što dati: bolestan je, nemoćan, nesavršen, prazan. A genij nije pravi genij, ako se ne prelijeva na korist nižima.

Služiti nije uvijek isto, što i slušati. Katkada čovjek može služiti narodu, ako mu stane na čelo, te ga povuče spasu, ako on i ne će. Služiti ne znači robovati.

Jakov i Ivan razumješe silnu Isusovu riječ. Jednoga od njih, Ivana, nalazimo poslije među najmilijima i najbližima. Na posljednjoj večeri drži svoju glavu na Isusovim grudima, s križa će mu povjeriti Djevicu Majku, da joj bude kao sin.

Toma svoju popularnost ima zahvaliti onome, što bi moralo biti njegova sramota. Toma Blizancac zaštitnik je

modernoga svijeta, kao što je Toma Akvinac bio patron mudracima srednjega vijeka. On je pravovjerni protektor Spinoze i svih drugih, koji poriču uskrsnuće. Čovjek, koji se ne zadovoljava ni svjedočanstvom očiju, najvažnijim, ali najvaravijim — nego hoće svjedočanstvo ruku. Ali ga njegova ljubav prema Isusu učini dostojnim oproštenja. Kad Učitelju javiše, da je Lazar umro, učenici su se ustezali, da idu u Judeju, među neprijatelje, a jedini Toma reče: Idimo i mi, da umremo s njim. Onda se ne namjeri na mučeništvo, ali ga poslije muke Isusove nađe u Indiji.

Matej je najmiliji od sve dvanaestorice. Bio je carinski službenik, neka vrst podcarinara, i po svoj prilici najobrazovaniji od svih svojih drugova. Ipak je pristao uz Isusa isto onako spremno, kao i ribari. »Prolazeći, vidje čovjeka po imenu Tadeja, gdje sjedi na carinskoj klupi i reče mu: Idi za mnom. I on, ostavivši sve, ustade i otiđe za njim. I priredi mu veliku gozbu u svojoj kući...« Matej nije ostavio samo hrpu otrcanih mreža, nego službu, plaću, stalan dobitak, koji se neprestano povećavao. Lako se bilo odreći bogatstva onome, koji nije gotovo ništa imao. Među dvanaesticom, Matej je prije obraćenja bio sigurno najbogatiji — ni za jednoga se drugoga ne pripovijeda, da je priredio »veliku gozbu« — pa je zato, jer je odmah poslušao i ustao na prvi poziv s klupe, na kojoj se gomilalo srebro, njegova žrtva najveća i prema tomu najzaslužnija.

Mateju — koji je možda jedini, uz Judu, znao pisati — ako je istinito prastaro Papijevo svjedočanstvo — duguje hvalu za prvu zbirku logija, ili takozvanih znamenitih Isusovih uspomena. U evanđelju, koje nosi njegovo ime, nalazimo najpotpuniji sadržaj besjeda na gori. Zahvalnost bi ljudska prema siromašnom cariniku morala biti kud i kamo veća. Bez njega bi možda bile propale mnoge Isusove riječi, i to ponajljepše. Taj je čovjek ru-

kovao drahmama, siklima, minama, dakle radio je posao, koji se smatra nečasnim i koji vodi ljude u škrtost, a ostavio nam je blago, koje vrijedi više od svih novaca skovanih na zemlji prije njega i poslije njega.

I Filip iz Betsaide umio je računati. Njemu se obrati Isus, kad ga je bilo opkolilo izgladnjelo mnoštvo i upita ga, koliko bi trebalo, da se kupi kruha za sav onaj narod. »Dvjestina dinara nije dosta«, odgovori Filip, a ta mu se svota — koja bi danas iznosila preko trista dinara — učini možda nevjerovatno velika. Ali mora da je bio izvrstan propagator dobroga glasa o svome učitelju. On je Natanael u javio Isusov dolazak, a njemu su se obratili i Grci iz Jeruzalema, kad su htjeli govoriti s novim prorokom.

Natanael — sin Tolmajeve, poznatiji pod imenom Bartolomej — odgovori ujedljivo Filipu na obavijest: »Može li biti što dobro iz Nazareta?« Ali ga Filip odvede pred Isusa, koji uzvikne, čim ga ugleda: »Evo pravoga Izraelca, u koga nema lukavštine. Natanael ga upita: Kako me poznaješ? Isus mu odgovori: Prije nego te je poznao Filip, vidjeh te, kada si bio pod smokvom. Natanael usklikne: Učitelju, ti si Sin Božji, ti si kralj Izraelov! Isus mu reče: Zato, što ti rekoh, da te vidjeh pod smokvom, ti vjeruješ? Vidjet ćeš više od toga«.

Nikodem je bio manje oduševljen i zagrijan i on se nikada ne htjede pokazati kao Isusov učenik. Nikodem bijaše starac, bijaše prije u rabinskim školama, bijaše prijatelj s jeruzalemskim članovima sudačkoga zbora. Ali ga potresoše pripovijesti o čudesima te dođe noć u k Isusu i kaže mu, da vjeruje, da ga je Bog poslao. »Isus mu odgovori: zaista, zaista ti kažem, ako se tko ne rodi nanovo, ne može vidjeti kraljevstva Božjega«. Nikodem ne razumije tih riječi, ili ga možda prestrašiš: došao je, da vidi čudotvorca, a našao je proroka. I tupoglavo, kao čovjek, koji se ne će ni u što da upliće, zapita: »Kako se čovjek,

može roditi, kad je star? Može li po drugi put ući u utrobu svoje majke i roditi se?« Isus mu odgovori dubokim riječima: Tko se ne rodi drugi put u duhu, ne će moći ući u kraljevstvo. Ali Nikodem i opet ne razumije: »Kako je sve to moguće? Isus mu odgovori: Šta! Ti si učitelj Izraelov, pa toga ne shvaćaš!«

Poštovanje prema mladom Galilejcu ostade u njemu uvijek, ali njegova sklonost bijaše puna opreza, kao i njegov posjet. Jednom, kad su svećenički poglavice i farizeji htjeli uhvatiti Isusa, Nikodem se osmjeli, da ga uzme u obranu. »Da li naš zakon ikada osuđuje čovjeka prije nego ga sasluša i dozna, šta je učinio?« On je čovjek zakonitosti. Govori u ime našega zakona, a ne u ime novoga čovjeka. Nikodem je uvijek stari čovjek, pravnik, oprezni prijatelj pisma i dovoljna je koja ukorna riječ, da ga ušutka: »Da nisi i ti iz Galileje? Ispitaj dobro i vidi, da iz Galileje ne dolazi prorok«. On je po pravu bio član sudskoga zbora, ali se nigdje ne spominje, da je digao svoj glas u prilog optuženome, kad ga dovedoše pred Kajfu. I onda je bila noć, ali on je po svoj prilici ostao u postelji, da se ukloni podsmijehu svojih drugova i grižnji zbog zakonskog umorstva. Probudio se, kad je Isus već umro, i onda je — dolje škrtost! — kupio za sto libara mirhe i aloja, da bi ga namirisali. Uskrsitelj je umro, ali onaj, koji je sumnjao, ne će se nikada preporoditi drugim rođenjem, u koje ne htjede vjerovati.

Nikodem je vječni pralik mlakih ljudi, koje će Božja usta ispljunuti na dan gnjeva. Polutan, koji duhom rado pristaje, a tijelo ga zbog straha tjera da odustane. On je čovjek od knjige, noćni učenik. Htio bi da bude učenik, ali ne bi želio, da ga vide. Ne bi mu bilo krivo, da se preporodi, ali ne umije probiti smežuranu kožu staroga tijela; on je čovjek obzira i opreza. Kad je onaj, kome se on divio, već bio izmučen i ubijen, a njegovi se neprijatelji za-

stidjeli i kad za nj nije bilo više opasnosti, dolazi s mirisima, da ih izlije na one rane, koje su otvorene i zbog njegove kukavštine.

Ali ga je Crkva podigla među svoje svece, da mu nagradi onu posmrtnu samilost, a stara predaja pripovijeda, da ga je Petar krstio i da je bio ubijen, jer je vjerovao, ako i pokasno, u onoga, kojega nije znao spasiti od smrti.

OVCE, ZMIJE I GOLUBOVI

Isus je znao — jer ih je sam izabrao — tko su ljudi, koji su imali ponijeti njegovu riječ dalekim ljudima. Ali i nečisti loj, kad ima stijenja, može rasvijetliti pećine; stara borova grana, kad se upali, može svijetliti zalutalima i plašiti hijene. Vojvoda u ratu protiv svijeta htio se poslužiti siromašnim vojnicima, koje mu je sudbina donijela. U bilo koje doba povijesti teško bi našao nešto bolje. Ali ih je naumice izabrao onako osrednje: po nekom otajnom nacrtu, da jače sine čudo od nadčovječne posmrtno pobjede.

Njihov je zadatak bio takav, da je morao zabrinuti i ljude s bogatijom riznicom razuma i znanja. Prostdušnost, neznanje, pa i sama praznovjerica manje smetaju srčanosti nego druga duhovna svojstva, mirisnija modernom njuhu.

Krist je od svojih izaslanika zahtijevao kušnju, koja se čini nemoguća te se može zahtijevati samo od priprostih, u kojih — nekim čudom njihove prostote — nemoguće katkad postaje moguće. »Šaljem vas kao ovce među vukove«. Kao mirne životinje među divlju zvjerad; ali s naredbom, neka ne puste, da ih prožderu, nego da te mrcvaritelje janjaca pretvore u janjce. A da uspiju u tim tako čudnim pothvatima, božanski čudak savjetuje svoje poslanike, neka budu u isto vrijeme zmiје i golubovi. »Budite dakle mudri kao zmiје i bezazleni kao golubovi«. Površni i prosti poznavaoči životinjske duše bunili bi se protiv ovoga poređenja. Izdajnički gmaз ne može boraviti u istom gnijezdu s nevinom pticom ljubavi. Zmija, koja je uzrokovala, da Adam bude progнан iz raja, ima i suviše drugačija

svojstva nego vjerna golubica, koja je Noju javila povratak mira. Otrovnica, koja gmiže u tami, nema ništa zajedničkoga s pticom, koja u suncu diže svoju bjelinu.

Ali površni su ljudi na krivom putu u svim svojim mislima. Bezazlenost je sila, koja pobjeđuje svako lukavstvo. Razboritost je jedan oblik bezazlenosti. Razboritost nije pravednost. Prepredeni pobjeđuju uvijek u prvi mah, ali prije svršetka izvuku deblji kraj. Prostodušni se mogu činiti slaboumnima, ali konačni rezultat uvijek pokazuje, da je njihova slaboumnost skrivala razboritost veću od svih lukavština. Bezazleni, neznalice, prostodušni imaju moć koja zbunjuje i najlukavije, moć nevinosti. Dijete, koje svojim pitanjima ušutka starca, seljak, koji svojim odgovorima začepi usta filozofu, obični su znaci pobjedonosne snage nevinosti. Bezazlenost prišaptava riječi i djela, koji nadmašuju sve izume obične diplomacije.

Oni, koje je Isus slao, da osvajaju duše, bijahu seoski nespretnjaci, ali su bez protivljenja i teškoće mogli biti ponizni kao ovce, oprezni kao zmiје, bezazleni kao golubovi. Ali ovce bez kukavštine, zmiје bez otrova, golubovi bez pohote.

Tim je vojnicima bila prva dužnost, da budu golotinja. Išli su da traže siromahe. Morali su biti bjedniji od siromaha. A ipak nisu prosjaci, »jer je poslanik dostojan svoga jela«. Kruh života, koji su morali dijeliti gladnima pravde, zasluživao je kao naknadu pšenični kruh. Samo poslenici moradoše poći na svoj čudni posao posve ogoljeli. »Ne nosite zlata, ni srebra, ni mjedi u pojasima svojim ni putne torbe, ni dvije haljine, ni obuće, ni štapa«. Kovine, ti teški posrednici bogatstva, teret su za dušu: teret, koji vuče na dno. Svjetlucanje zlata, nađoni, da zaboravimo na sjaj sunca; svjetlucanje srebra nađoni, da zaboravimo na sjaj zvijezda; svjetlucanje mjedi nađoni, da zaboravimo na

sjaj vatre. Tko živi s kovinom, ženi se sa zemljom i ostaje vezan za zemlju; ne pozna nebo, a ni nebo ne poznaje njega.

Nije dovoljno propovijedati siromasima ljubav prema siromaštvu, niti govoriti o ljepoti siromaštva. Siromasi ne vjeruju riječima bogataša, dok bogataši dragovoljno ne postanu siromašni. Učenici, određeni da propovijedaju blaženstvo siromaštva siromasima i bogatašima, morali su svaki dan svakome čovjeku, u svakoj kući davati primjer srećne bijede. Nisu smjeli nositi uza se ništa osim haljina na sebi i sandala na nogama; nisu smjeli primati ništa, samo ono malo »kruha svagdanjega«, što su nalazili na gostoljubivim stolovima. Putujući svećenici sirijske boginje ili drugih istočnjačkih božanstva nosili su uza se kipeve, a u njima bisage za prinose, prosjačku torbu. Jer prosti puk ne cijeni ono, što se ne plaća.

Naprotiv, Isusovi apostoli morali su odbijati svaki dar i plaću. »Besplatno davajte ono, što ste besplatno dobili.« A jer bogatstvo, da se bolje sakrije, mijenja svoj obični oblik u oblik odjeće, glasnici se kraljevstva moradoše odreći i prazničkih haljina, obuće, štapa, — svega onoga bez čega se može živjeti.

Moraju da ulaze u kuće — otvorene svakom u zemlji, koja još nije poznavala zavor straha, i koja je čuvala neku uspomenu nomadskog gostoljublja, te da govore ljudima i ženama, koji stanuju u njima. Njihov je zadatak javljati, da je posve blizu kraljevstvo nebesko; razjašnjavati, kako se kraljevstvo zemaljsko može pretvoriti u kraljevstvo nebesko, te razložiti jedini uvjet, da se tako sretno izvrše sva proroštva: pokajanje, obraćenje, preporod duše. Da dokažu, da ih je poslao onaj, koji ima vlast da traži tu promjenu, mogu oni vraćati zdravlje bolesnicima, riječju izgoniti »nečiste duhove«, to jest vragove, i poroke, koji čine, da su ljudi slični vragovima.

Zapovijedaju ljudima, neka se obnove, ali im u isti mah pomažu svim silama, koje su im dane, da započnu tu obnovu. Ne ostavljaju ih samih poslije te zapovijedi, koju je tako teško izvršiti. Poslije proročke riječi — kraljevstvo je blizu — pretvorili su se u radnike; nastojali su uspostaviti, očistiti, obnoviti one duše, koje su bili zakonski pastiri ostavili u šumi bez lista Mojsijeva formalizma. Govorili su ljudima, šta moraju činiti, da budu dostojni nove nebeske zemlje, i odmah su se, kao spremni pomoćnici, laćali posla za ono, što su ljudi tražili. Ukratko, da izvrše nešto neobično, ubijali su i uskrisivali. Ubijali su u svakom obraćeniku staroga čovjeka, ali sve njihove riječi bile su krepko krštenje novoga rođenja. Putnici bez torbe i prtljage, nosili su sa sobom istinu, život i — mir.

»I kad uđete u kuću, pozdravite je« — a pozdrav je bio ovaj: mir s vama! Tko ih primi, imat će mir, tko ih odbije, nastavit će svoj grozni rat. I izlazeći iz te kuće ili iz toga grada, koji ih ne bi htio, morat će otresti prah sa svojih nogu. Ne zato, što je okužen i opčinjen prah u kućama i u gradovima, koji ih ne će da poslušaju. Otresanje nogu, simbolički je odgovor na onu gluhoću i tvrdoću srca. Odbili ste sve, pa ni mi ne ćemo primiti ništa od vas, ni ono, što je prionulo za naše sandale. Jer vi, stvoreni od praha i određeni, da se vratite u prah, ne ćete da dadete ni trenutak svoга vremena ni komadić svoга kruha, i mi vam ostavljamo prah s vaših putova sve do posljednjega trunca.

Jer apostoli, vjerni uzvišenoj apsurdnosti Onoga, koji ih šalje, nose mir, a u isto doba rat. Ne će svi biti sposobni da se obrate. I u istoj će porodici, u istoj kući biti nekih, koji će vjerovati, a drugi ne će. I među njima će planuti razdor i rat — trpki danak, da se postigne bezuvjetni i stalni mir. Kad bi svi u isti čas poslušali riječ,



I. MEŠTROVIĆ

KRIST I SAMARIČANKA

kad bi se svi mogli istog dana preobraziti, kraljevstvo bi se nebesko osnovalo u tili čas bez predigre krvavih bitaka.

A oni, koji ne će da se sami promijene — jer ne razumiju glasa ili jer drže, da su već savršeni — stavljat će ruke na one, koji obraćaju i tužit će ih na sudovima. Oni, koji su prikovani uz bogatstvo i stari zakon, bit će okrutni prema siromasima, koji siromahe uče novi zakon. Bogataši ne će htjeti priznati, da je njihov novac opasna bijeda, književnici ne će htjeti dopustiti, da je njihova znanost samo ubojničko neznanje. »I šibat će vas po svojim zbornicama«.

»A kad vas predadu u njihove ruke, ne brinite se, kako ćete govoriti ili što ćete kazati«. Isus je uvjeren, da će siromašni ribari, premda nisu nikad sjedili u govorničkim školama, po njegovu nadahnuću naći velike riječi u času optužbe. Jedna velika misao, kada je velika i duboko utisnuta u srce, rađa sama sve izvedene i uzgredne, a ujedno i savršene oblike, u kojima se one izriču. Neploдан čovjek, koji nema ništa u sebi, koji ne vjeruje ni u što, koji ne osjeća, ne bukti, ne trpi, pa da je i posijedio među atenskim sofistima i rimskim retorima, ne će biti sposoban da improvizira jedan od onih sjajnih i silnih odgovora, koji uznemiruju savjest i najgluvlijih sudaca.

Neka dakle govore bez straha i ne krijući ništa od onoga, što su naučili. Pače »ono, što vam govorim u tami, kazujte na vidjelu; i ono, što vam se šapće na uho, propovijedajte na krovovima«. Isus tim riječima ne iziskuje od svojih učenika, da budu smjeliji, nego što je iziskivao, da bude on sam. On je govorio u tami, to jest u potaji: govorio je njima, svojim prvim vjernicima, ali ono, što im je rekao na pustim putovima ili u samotnim sobama, moraju da ponavljaju, kao što im je on dao primjer, na gradskim trgovima, pred gomilama naroda. On im je na uši šaputao istinu, jer istina može u prvi mah da uplaši nepripravne

i jer ih je bilo malo među njima pa nije trebalo vikati. Ali se ta istina sada više iz visine, da je svi čuju, te nitko ne bi mogao u onaj dan reći, da nije čuo. Blago dobre vijesti dijeli se svim siromasima, kao i blago zemaljsko i kovno.

Ako ljudi mogu ubiti tijelo onoga, koji dijeli istinu, ne će moći ubiti dušu: od smrti će se jednoga jedinog tijela roditi na život tisuće novih duša. Ali ni vaše tijelo ne će umrijeti, jer ima Netko, tko ga štiti. »Ne prodaju li se dva vrapca za novčić? A ipak ni jedan ne padne na zemlju bez volje Oca vašega. A vama je i kosa na glavi sva izbrojena. Ne bojte se dakle: vi ste bolji od mnogo vrabaca.« Ptice nebeske, koje ne siju, ne umiru od gladi; vi, koji ne nosite niti štapa, ne ćete umrijeti u ruci svojih neprijatelja.

Imaju sa sobom preveć dragocjenu tajnu, da tijelo, u kojemu je ona, ne može propasti. Isus je uvijek s njima, iako je daleko. Što se učini njima, učini se njemu. Zauvijek je stvorena tajanstvena istovjetnost između onoga, koji šalje, i onih, koji su poslani. »I tko dađe piti samo čašu svježe vode ovim mojim malima, jer su moji učenici, zaista vam kažem, da mu ne će propasti nagrada.«

Krist je izvor žive vode, koja ima da utaži žeđu svim umornima, a ipak će on voditi račun i o čaši vode, koja ugasi žeđu najmanjemu od njegovih prijatelja. Onima, koji nose sa sobom vodu istine, koja čisti i spasava, može jednoga dana zatrebat i teška voda ukopana na dnu seoskih studenaca. Tko im pruži malo te obične i materijalne vode, dobit će u zamjenu izvor, koji opija dušu jače nego najjače vino.

Apostoli obilaze u jednom odijelu, u jednoj obući, bez pojasa i torbe, siromašni kao puka sirotinja, goli kao istina, jednostavni kao radost, a ipak su unatoč prividnoj bijedi raznoliki oblici Kralja, koji je došao da osnuje kraljevstvo veće i sretnije od svih kraljevstava, da siromasima daruje bogatstvo, koje vrijedi više od svih mogućih obilja;

da pruži nesretnicima radost dublju od svih naslada. Taj se novi kralj kao i svi istočnjački kraljevi voli ispoljavati u raznim oblicima i pojavljivati pred ljudima u drugim haljinama, preobučen. Ali i danas on najvoli tri preobuke: pjesnikovu, siromahovu i apostolovu.

MAMONA

Isus je siromah. Siromah, siromašan beskrajno i posvema, apsolutno siromašan. Knez siromaštva, gospodar savršene bijede, siromah, koji je uz siromahe, koji je došao radi siromaha, koji govori siromasima, koji daje siromasima, koji radi za siromahe. Siromah velikoga i vječnoga siromaštva. Srećni i bogati siromah, koji prihvaća siromaštvo, koji hoće siromaštvo, koji se vjenčao sa siromaštvom, koji pjeva siromaštvu. Prosjak, koji dijeli milostinju. Goli, koji odijeva gole. Gladni, koji dijeli hranu. Čudesni i natprirodni siromah, koji lažne bogataše pretvara u siromahe, a siromahe u prave bogataše.

Ima siromaha, koji su siromašni, jer nikada nijesu bili sposobni da zarade. Ima drugih siromaha, koji su siromašni, jer svake večeri razdijele ono, što zarade po danu. I što više daju, više imaju. Njihovo bogatstvo — bogatstvo tih drugih siromaha — raste to više, što daju. To je hrpa, koja se to više povećava, što se od nje više oduzima.

Isus je bio jedan od tih siromaha. Prema jednome od njih, bogataši po mesu, bogataši po svijetu, bogataši po materiji, bogataši sa svojim blagajnama, punim talenata, mina, rupija, forinti, cekina, škuda, sterlinga, franaka. kruna, dolara — jadni su prosjaci. Srebrenari s Foruma, jeruzalemski raskošnici, firentinski i frankfurtski bankari, londonski lordovi, njujorški milijarderi prema tim siromasima jadni su ubogari, goli i oskudni, besplatni robovi okrutnoga gospodara, osuđeni, da svaki dan ubijaju svoju dušu. Bijeda je tih jadnika tako strahovita, da su dotle dovedeni, da skupljaju kamenje, što ga nađu u zemaljskom

glibu i što ga iščeprkaju po izmetinama. Bijeda tako odbojna, da čak i siromasi uspijevaju iskazati im ljubav jednim smiješkom.

Bogatstvo je kazna kao i rad. Ali kazna teža, sramotnija. Tko je obilježen znakom bogatstva, počinio je, možda i ne znajući, ogavni zločin, jedan od onih tajanstvenih zločina, koji se ne dadu zamisliti i koji nemaju imena u ljudskim jezicima. Bogataša pritiska težina Božje osvete ili Bog hoće da ga iskuša, da vidi, hoće li se moći uzvinuti božanskom siromaštvu. Jer je bogataš učinio najveći, najgadniji i neoprostivi grijeh. Bogataš je čovjek, koji je pao, jer je zamijenio: mogao je imati nebo, a htio je zemlju; mogao je boraviti u raju, a izabrao je pakao; mogao je sačuvati svoju dušu, a dao ju je u zamjenu za materiju; mogao je ljubiti, a volio je, da na nj mrze; mogao je imati sreću, a želio je moć. Nitko ga ne može spasiti. Novac je u njegovim rukama kovina, koja ga, dok je još živ, ukapa pod svojom ledenom težinom; on je čir, koji ga još živa troši sa svojom gnjilocom; on je oganj, koji ga pretvara u ugljen, u strahovitu crnu mumiju, u gluhu, slijepu, nijemu, ukočenu, crnu mumiju, sablaznu zloću, koja vječito pruža praznu ruku u grobljima stoljeća. Jer nitko tome nepoznatome siromahu ne može dati za milostinju nikakvu uspomenu.

Za njega je samo jedan spas: da opet bude siromah, da postane opet pravi i ponizni siromah, da odbaci užasnu bijedu bogatstva i nanovo uđe u siromaštvo. Ali to je i najteža odluka, na koju se bogataš može odlučiti. Bogataš već stoga, jer je istruo i opčinjen od bogatstva, ne može ni zamisliti, da bi mu potpuno odricanje bogatstva bio početak spasenja. A jer ne može ni zamisliti takvo odricanje, ne može se na njega ni odlučiti. On je uznik u nepristupnoj tamnici samoga sebe. Da se oslobodi, morao bi biti slobodan.

Bogataš ne pripada sebi, nego kao živo biće pripada neživim stvarima. Nema kada misliti, birati. Novac je nemili gospodar. On ne trpi drugih gospodara kraj sebe. Bogataš ne može misliti na dušu, sav obuzet brigom za svoje bogatstvo, žudnjom da poveća svoje bogatstvo, materijalnim veseljem, koje mu pružaju komadići materije, koji se zovu bogatstvom. Ne može ni pomisliti, da bi trebalo izliječiti njegovu bolesnu, omrtvjelu, osakaćenu, nervoznu dušu. On je svega sebe prenio u onaj dio svijeta, koji ima pravo nazivati svojim prema ugovorima i zakonima, a često nema ni vremena ni volje ni snage, da ga uživa. Mora njemu služiti, spasavati ga — ne može služiti, ne može spasiti vlastitu dušu. Svu je njegovu moć ljubavi ugrabio onaj dijelak materije, koji njime gospodari, koji je osvojio njegovu dušu, koji mu je oteo svaki ostatak slobode.

Bogatašev udes je strahovit u ovoj dvostrukoj apsurdnosti: on je postao robom mrtvih stvari, da dobije vlast nad drugim ljudima; on je izgubio sve, da se domogne jednoga dijela — i to napokon tako maloga dijela.

Ništa nije naše, doklegod je jedino naše. Čovjek ne može imati ništa — stvarno imati izvan sebe samoga. Bezuvjetna je tajna za posjedovanje nečega — odreći se baš toga. Tko sve odbija, sve će dobiti. Ali tko hoće, da uzme sebi, sasvim sebi jedan dio svjetskih dobara, u isto vrijeme gubi ono, što prisvoji i sve ostalo. A u isti mah nije sposoban, da spozna sebe, da bude svoj, da uznapreduje. I nema više ništa, sasvim ništa, pa ni onih stvari, što su prividno njegove, a u zbilji je on njihov. I nikada nije imao svoju dušu, to jest jedino vlasništvo, koje je vrijedno imati. On je najpustiji, najgoliji prosjak na svijetu. Nema ništa, ne može dati ništa. Kako bi, dakle, mogao ljubiti druge, dati drugima sama sebe i ono, što

mu pripada, vršiti ono ljubazno milosrđe, koje bi ga dovelo tako blizu kraljevstvu?

On nije ništa i nema ništa. Tko ne postoji, ne može mijenjati; tko nema, ne može dati. Kako bi, dakle, bogataš, koji nije više svoj, koji više nema duše, mogao jedinu čovjekovu imovinu pretvoriti u nešto više i dragocjenije?

»A što vrijedi čovjeku, da dobije čitav svijet, ako izgubi dušu svoju?« To Kristovo pitanje, jednostavno kao i sve objave, daje tužan smisao proročkoj prijetnji. Bogataš ne gubi samo vječnost, nego ga bogatstvo vuče na dno, pa gubi svoj život na ovome svijetu, svoju sadašnju dušu, sreću sadašnjega, zemaljskoga života. »Ne može se služiti Bogu i Mamoni«. Duh i zlato su dva gospodara, koja ne trpe ni diobe ni zajednice. Ljubomorni su: svaki hoće čitava čovjeka, a čovjek se ne može dijeliti na dvoje, sve kada bi i htio. Sve na jednu ili sve na drugu stranu. Za onoga tko služi duhu, zlato je ništa; tko služi zlatu, za njega je duh riječ, koja nema smisla. Tko izabere duh, odbacuje zlato i sve, što se kupuje za zlato; tko žudi za zlatom, odbija duh i odriče se svih blagodati duha: mira, svetosti, ljubavi, savršene radosti. Onaj je prvi siromah, koji nikada nije kadar potrošiti svoje beskrajno bogatstvo; ovaj je drugi bogataš, koji se nikada ne može izvući iz svoje beskrajne bijede. Siromah po tajanstvenom zakonu odricanja ima i ono, što nije njegovo, to jest čitav svijet; bogataš po krutom zakonu vječne žudnje nema ni ono malo, što smatra svojim. Bog daje neizmjereno više od onoga mnogog, što je obećao. Mamona oduzima i ono najmanje, što obećava. Tko se odrekne svega, dobit će sve; tko hoće za sebe samo jedan dio, naći će se na koncu bez ičega.

Kada se čovjek udubi u strašnu tajnu bogatstva, shvatit će, zašto su ljudski učitelji gledali u njemu pravo demonsko carstvo. Stvar, koja stoji manje od svih drugih,

plaća se više od svih drugih, kazuje se svima drugima. Stvar, koja nije ništa, kojoj je prava vrijednost ništa, stječe se svim ostalim, daje se za nju sva duša, cio život. Daje se najdragocjenije za najneznatnije. A ipak i ova paklena besmislenost ima svoj razlog u ekonomiji duha. Ono ništavilo, nazvano bogatstvo, privlači čovjeka tako prirodno i općenito, da je bilo potrebno — kako bi se odvratio od te lude potrage — udariti mu tako jaku, tako visoku, tako nerazumljivu cijenu, da bi i samo plaćanje te cijene bio nepobitan dokaz njegova bezumlja i krivnje. Ali ni bezumne pogodbe — vječno za časovito, vlast za ropstvo, sveto za prokletstvo — ne mogu odvratiti ljude od demonske trgovine. Siromasi očajavaju samo za to, što ne mogu biti bogati; njihova je duša zaražena i u pogibli kao i u bogataša. Oni su gotovo svi siromasi protiv volje, jer se nijesu mogli dočepati zlata, a izgubili su duh. Oni su bijedni bogataši bez novčića. Jer jedino siromaštvo, koje daje pravo bogatstvo — duhovno — jest dragovoljno prihvaćeno, radosno iščekivano siromaštvo. Potpuno siromaštvo, koje oslobađa, da se domogne apsolutno kraljevstvo nebesko ne obećava siromasima, da će ih učiniti bogatašima, nego traži, da bogataši dragovoljno postanu siromasi, kako bi na taj način ušli u nj. Tragično protuslovlje, koje leži u bogatstvu, opravdava vječni Isusov savjet onima, što bi htjeli ići za njim.

Svi moraju dati ono, što imaju odviše, onima, koji trebaju, ali bogataš mora dati sve. Mladiću, koji mu se približi i upita, što mora činiti, da bude jedan od njegovih, odgovara: »Ako hoćeš, da budeš savršen, idi i prodaj sve, što imaš, i podaj siromasima, pa ćeš imati blago na nebu«. Odreći se bogatstva nije žrtva, gubitak, šteta. Naprotiv, za Isusa i sve one, koji razumiju, to je neizmjerni dobitak. »Prodajte sav svoj imetak i dajte milostinju; načinite sebi torbe, koje ne će ostarjeti; blago, koje se ne će umanjiti

na nebu, gdje se tat ne približuje, niti moljac grize. Gdje je blago vaše, ondje će biti i srce vaše... Podaj, dakle, onome, koje ište i od onoga, koji ti uzme, nemoj tražiti, da ti vrati... jer je veća sreća davati nego primati«.

Treba davati, i to davati bez ustezanja, vesele duše i bez računa. Tko daje, da bi dobio, nije savršen. Tko dariva, da bi mu drugi uzvratili jednakim darom, ne dobiva ništa. Naknada je drugdje, u nama. Treba dati stvar, ali ne da ti se naplati drugom stvari, nego samo čistoćom i zadovoljstvom. »Kada daješ objed ili večeru, ne zovi prijatelja svojih ni braće svoje, ni rođaka svojih, ni bogatih susjeda, da ne bi i oni tebe pozvali i uzvratili. Nego, kad činiš gozbu, zovi siromahe, kljaste, hrome, slijepe i blago će ti biti, što ti oni ne mogu uzvratiti, nego će ti se uzvratiti o uskrснуću pravednih«.

I prije Isusa se savjetovalo ljudima odricanje bogatstva. Isus nije bio prvi, koji je u siromaštvo stavljao jedan od stupova savršenosti. Veliki Vardhâmana, Džina ili pobjednik, dodao je zapovijedima Parsve, osnivača »oslobođenih«, aparigrahu, to jest odricanje od svakoga posjeda. Budha, njegov suvremenik, preporučivao je to isto svojim učenicima. Cinici su se lišavali svakoga materijalnog dobra, da bi se mogli osloboditi od rada i ljudi, te se slobodna duha predati istini. Krates, plemeniti Tebanac, Diozenov učenik, razdijelio je svoje bogatstvo sugrađanima i postade prosijak. Platon je zahtijevao, da ratnici njegove republike nemaju ništa. Stoici su odjeveni u grimiz i sjedeći za stolovima, ukrašenim dragim kamenjem, dijelili rječite pohvale siromaštvu. Aristofan prikaza na pozornici slijepoga Plutona, kako dijeli bogatstvo, kao za kaznu, samo varalicama.

Ali u Isusa ljubav prema siromaštvu nije neko asketsko pravilo ili oholi plašt za razmetanje. Tihon Atenjanin, koji je u zagonetnoj velikodušnosti osiromašio nahranivši

hrpu čankoliza, nije siromah po srcu Kristovu. Timon je siromah iz slavičnosti: dao je svima bez razlike, pa i onome, kome nije trebalo, da steče glas velikodušnika i darežljivca. Krates, koji se lišavao svega, da nasljeđuje Diogena, rob je oholosti; hoće da učini nešto, što drugi ne čine, da steče ime filozofa i mudraca. Prosjačenje je ciniku slikoviti oblik taštine; siromaštvo Platonovih ratnika mjera je državničke mudrosti. Siromaštvo je naime potrebno i ljudskim društvima, koja se obrazuju i podižu. Prve su republike pobjeđivale i cvjetale, dok su se njihovi građani zadovoljavali strogim siromaštvom kao u staroj Sparti i u starom Rimu, a propale su, čim su počele cijeliti zlato više nego »triježni i čedni« život. Ali stari nisu prezirali bogatstvo samo po sebi. Držali su ga opasnim, kada bi se nagomilalo u rukama nekolicine; smatrali su ga nepravednim, kad se nije trošilo pametno i darežljivo. A Platon, koji želi, da građani živu osrednje, jednako daleko od obilja i od oskudice, stavlja bogatstvo među čovječja dobra. Stavlja ga iza svih drugih, ali ga ne zaboravlja. I Aristofan bi bio pokleknuo pred Plutonom, da je slijepi bog progledao i razdijelio bogatstvo poštenom svijetu.

U evanđelju siromaštvo nije neki filozofski ukras niti kakva mistička moda. Nije dosta biti siromah, pa da se ima pravo na građanstvo u kraljevstvu nebeskom. Nije dosta napustiti bogatstvo i postati siromah, pa da se odmah postane savršen. Tjelesno je siromaštvo predhodni zahtjev kao i siromaštvo duhovno. Tko nije uvjeren, da je dolje, ne misli se ni gore popeti; tko se ne odvoji od svakoga materijalnoga dobra, toga zavoja, što veže oči i sputava krila, taj ne zna pronaći težnju za duhovnim dobrima.

Siromah, kada ne pati u svom siromaštvu, kada se siromaštvom ponosi, mjesto da se muči, kako bi ga pre-

tvorio u bogatstvo, kud i kamo je bliži moralnom savršenstvu nego bogataš. Ali bogataš, koji se liši blaga radi siromaha te odabire život svoje nove braće, još je bliži savršenstvu od onoga, koji se rodio i uzrastao u siromaštvu. Što ga je dirnula tako rijetka i čudesna milost, to mu je zalog za sve njegove nade. Odreći se onoga, što se nije nikad ni imalo, može biti zaslužno, jer mašta uveličava ono, čega nema, ali odreći se onoga, što se imalo i na čemu su svi zavijedjeli, znak je najvećega savršenstva.

Siromah, koji je trijezan, čist, bezazlen i s malo zadovoljan, jer nema sposobnosti ni prilike, prisiljen je da traži naknadu u užicima, koji ne stoje novaca, i neku zadovoljstinu u duhovnoj nadmoćnosti, koju mu ne mogu osporavati oni, što uživaju. Ali često puta njegove kreposti potječu od nemoći ili od neznanja: ne zalazi s puta, jer nema mogućnosti; ne gomila blago, jer nema ni ono, što mu je prijeko potrebno; nije pijanac ni razvratnik, jer krčmari i skitnice ne rade na vjeresiju. Njegov život, često tvrd, ropski, mračan, iskupluje njegove grijeha. I bol ga nagoni, da svrne oči gore i traži utjehe. Mi tako malo radimo za siromahe, da nemamo pravo da ih osuđujemo. Onakvi, kakvi su, zapušteni od svoje braće, daleko od onih, koji bi mogli govoriti njihovu srcu, izbjegavani od onih, koji ne mogu podnositi njihove nečistoće, odvojeni od svijeta nauke i umjetnosti, što bi im barem za čas olakšalo bijedu, siromasi su u sveopćoj bijedi najmanje nečisti među ljudima. Da ih se više ljubi, bili bi savršeniji. Hoće li imati srca, da im sude oni, koji su ih prepustili samima sebi?

Isus je ljubio siromahe. Ljubio ih je, jer ih je žalio; ljubio ih je, jer je osjećao, da su bliži njegovoj duši, da su pripravniji da ga razumiju. Ljubio ih je, jer su ga svaki dan usrećili time, što im je mogao služiti: gladnima davati kruha, slabima snage, uciviljenima nade.

Isus je ljubio siromahe, jer je sa gledišta pravde gledao u njima najistaknutije stanovnike kraljevstva; jer su olakšavali bogatašima odricanje potičući ih na milosrđe. Ali je više od sviju ljubio siromahe, koji su bili bogati, pa su radi kraljevstva postali siromašni. Njihovo je odricanje bilo najveći čin vjere u njegovo obećanje. Dali su ono, što u apsolutnome nije ništa, ali je u očima svijeta sve, uvjereni, da će biti dionici savršenijeg života. Morali su svladati u sebi jedan od najdublje usađenih nagona u čovjeku. Isus, rođen kao siromah, među siromasima, radi siromaha, nikada nije napustio svoju braću. Njima je dao plodno obilje svoga božanskoga siromaštva. Ali njegovo srce tražilo je siromaha, koji nije uvijek bio siromašan, bogataša spremna da bude siromah radi njega. Tražio ga je: možda ga nikada nije našao. Ali se osjećao nježnijim bratom tome traženom neznancu nego svim poslušnim prosijacima, što su se okupljali oko njega.

ĐAVOLJE IZMETINE

Neka dobro upamte ljudi, koji imaju tek da se rode. Isus se nikada nije htio svojom rukom ni dotaći novca. One njegove ruke, što su mijesile zemaljsko blato, da povrte vid slijepcu, one ruke, što su doticale zaražena tjelesa gubavih i mrtvih; one ruke, što su zagrlile Judu zaraženijeg od zlata, gube i gnjileži — one bijele, čiste, spasonosne ruke liječilice, što ih ništa ne može okaljati, nikada ne digoše ni jednoga od onih kovnih kolutića, sa nelijepim profilima gospodara svijeta. Isus je u svojim pričama istinitijim od istine mogao spominjati novac, mogao ga je gledati u tuđim rukama; ali ga nije dirao. On, koji se nije ni na što gadio, gnjušao se na novac. Bio mu je oduran, odvratan, do užasa. Cijela se njegova narav bunila protiv pomisli, da se dotakne tih prljavih simbola bogatstva.

Kad od njega istu porez za hram, ne će da se uteče kesi svojih prijatelja, nego naredi Petru, da baci mrežu: u ustima će prve ulovljene ribe biti dva puta toliko novaca, koliko se traži. U tome je čudu uzvišena ironija, koje nitko nije zapazio. Ja nemam novaca, ali su novci tako jadni i ništavi, da će ih i voda i zemlja izbaciti na jednu moju riječ. Jezero ih je puno. Ja znam, gdje ih ima, i to toliko, da bi se samim sitnišem mogli kupiti svi hramski svećenici i kraljevi svih naroda, ali ne ću ni prstom maknuti, da ih skupim.

Jedan će ih od mojih učenika uzeti iz čeljusti ribe i dati porezniku, jer su, kako se čini, potrebni svećenicima za život. Nijeme životinje mogu nositi novce, ja sam

tako bogat, te ne ću ni da ih vidim, ja nijesam nijema životinja, nego duša, koja govori, a duše nemaju ni novaca ni džepova. Ne dajem ti, dakle, ja te drahme, nego jezero. Meni nikada ne treba ništa kupovati, a darivam sve, što imam. Moja je neiscrppljiva baština riječ.

Ali jednoga je dana i Krist bio prisiljen, da pogleda novac. Zapitaše ga, da li je pravom Izraelcu slobodno plaćati porez. A on im spremno odgovori: Pokažite mi porezni novac. I oni mu ga pokazaše, ali ga on ne htjede uzeti u ruke. Bio je to carski novac, rimski novac, koji je na sebi imao utisnuto himbeno Augustovo lice. Ali on nije htio da zna, čiji je ovo lik. Zapita: Čija je ovo slika i natpis? Odgovoriše: Carev. Onda on dobaci u lice podlim ispitivačima riječ, od koje se zapanjiše: »Vratite onda carevo caru, a Bogu Božje«.

Smisao je ovih malo riječi mnogostruk: Dosta se sada zaustaviti kod prve — v r a t i t e. Vratite ono, što nije vaše. Novci nijesu vaši. Načinili su ih silnici za potrebu svoje sile. Svojina su kraljeva i kraljevstva — drugoga kraljevstva, onoga, što nije vaše. Kralj predstavlja silu i zaštićuje bogatstvo; a mi nemamo ništa sa silom i otklanjamo bogatstvo. Naše kraljevstvo nema silnih ni bogatih; kralj, što je na nebu, ne kuje novaca. Novac je sredstvo za zamjenu zemaljskih dobara, a mi ne tražimo zemaljskih dobara. Ono malo, što nam treba — malo sunca, malo zraka, malo vode, komad kruha, plašt — daje nam besplatno Bog i prijatelji Božji. Vi se cijeloga života trudite, da natrpate tih naslikanih kolutića. Mi ne znamo, što bismo s njima. Za nas su sasvim suvišni. Zato ih i vraćamo; vraćamo ih onome, tko ih je skovao, koji je utisnuo na njih svoju sliku, da bi svi saznali, da su to njegovi novci.

Isusu nije nikada trebalo vraćati novac, jer ga nije nikada uzeo u ruke. Učenicima je naredio, neka ne nose

na putovanja torbe za prinose. Učinio je jednu jedinu iznimku, i to takovu, da čovjek protrne. Iz jedne se stavke iz evanđelja vidi, da je jedan apostol držao zajednički novac. Ta je učenik bio Juda. Ipak će i on biti prisiljen vratiti izdajnički novac prije nego iščezne u smrti. Juda je tajanstvena žrtva prinesena prokletstvu novca.

Novac zajedno s mašču od ruku, koje su ga držale i pipale, nosi neumoljivu zarazu zločina. Među svim nečistima stvarima, što ih je čovjek učinio, da okalja zemlju i sebe, novac je možda najnečistiji.

Te od metala skovane bljuvotine, što danomice klizu amo tamo među rukama, još blatne od znoja ili od krvi, izlizane grabežljivim prstima tatova, trgovaca, bankara, svodnika i tvrdica; ti okrugli i ljepljivi ispljuvci kovnica, za kojima svi hlepe, svi ih traže, krađu, zavide, vole više od ljubavi, a često više i od života; ti prljavi komadići naslikane materije, što ih razbojnik daje najmljenom krvniku, lihvari gladnome, neprijatelj izdajici, mjenjač globalu, krivovjerac trgovcu svetinjama; razvratnik ženi prodanoj i kupljenoj; ti odvratni i smrdljivi prenosnici zla, koji navode sina, da ubije oca, ženu da izda muža, brata, da prevari brata, opakoga siromaha da probude opakoga bogataša, slugu, da podvali gospodaru, razbojnika, da opljačka putnika, narod, da navali na drugi narod: ti materijalni znameniti materije, ti novci su najstrašniji predmeti, što ih je čovjek načinio. Novac, koji je ubio toliko tjelesa, ubije danomice tisuće duša. Zarazniji od prnja okužena čovjeka, od gnoja u prištu, od hrakotina u kanalu, ulazi on u sve kuće, sjaji se na mjenjačkim stolovima, pritajuje se u škrinjacima, skvrni uzglavlje sna, sakriva se u smrdljivom mraku zakutaka, blati ruke nevinoj dječici, napaštuje djevojke, plaća krvnikov rad, kruži širom svijeta respirujući mržnju, podražujući požudu, pospješujući pokvarenost i smrt.

Kruh, već svet na kućnom stolu, postaje na stolu crkvenom besmrtno tijelo Kristovo. I novac je vidljivi znak neke pretvorbe, on je prokleta demonska žrtva. Novac je trula izmetina vražja. Tko ljubi novac i radosno ga prima, vidljivo se s vragom druži. Tko se s nasladom dotiče novca, dotice se, i neznajući, vražje nečisti.

Čisti čovjek ne može ga doticati, svetac ga ne može snositi. Oni znaju sigurno i stalno, kako je gadan. I mrzak im je novac, kao što je bogatašu mrska bijeda.

KRALJEVI NARODA

— Čija je to slika? — upita Isus, kad su mu pokazali rimski novac.

On poznaje to lice. Zna, kao i drugi, da je Oktavijan, u nizu neobično srećnih događaja, postao vladarem svijeta s laskavim nazivkom Augustus, to jest uzvišeni. Poznaje taj lik prijetvornog mladića, glavu s gustom, nakovrčanom kosom, veliki nos, što naprijed strši, kao da bi rado prikriti surovost malih, finih, strogo zatvorenih usta. To je glava, kao i sve kraljevske glave na novcima, odsječena od trupa, rastavljena od tijela, odrubljena na kraju vrata: zlokobna slika dragovoljnoga i vječnoga glavosjeka.

Ali Isus ne će da svojim ustima izgovori ime toga cara, jer ne priznaje njegove vlasti. Cesar je kralj svijeta; Isus je kralj novoga kraljevstva, koje se protivi svijetu, u kojemu ne će biti kraljeva. Cesar je kralj prošlosti, vojvoda ratnika, kovač srebra i zlata, prevarljivi upravnik nedovoljne pravde. Isus je kralj budućnosti, osloboditelj robova, neprijatelj bogatstva, učitelj ljubavi. Među njima nema ništa zajedničkoga. Isus je došao, da potkopa cesarovu vladavinu, da sruši rimsko carstvo i svako drugo zemaljsko carstvo, a ne da zamijeni cesara. Ako ga ljudi budu slušali, ne će više biti ni jednoga cesara. Isus nije nasljednik, koji se roti protiv onoga, što vlada, da sjedne na njegovo mjesto, nego je mirni rušilac svih vladara. Cesar je najsilniji i najglasovitiji među njegovim takmacima, ali je i najneobičniji, jer je njegova sila sazdana na pospanosti ljudi, na slabosti naroda. Ali je došao onaj, koji će probuditi pospance, koji će otvoriti oči slijepima, koji će dati snagu slabima. Kada se sve to svrši i kada se osnuje

kraljevstvo — kraljevstvo, kojemu ne trebaju vojnici, suci, robovi ni novac, nego samo duše, nove i pune ljubavi — iščeznut će carstvo cesarovo kao brdo od pepela pod udarom pobjedničkoga vjetra. Dok ono prividno traje, možemo mu vraćati, što je njegovo. Novac je za nove ljude ništa. Dajmo cesaru, koji je predan vječnome ništavilu, to ništa od srebra, koje nije naše.

Isus, koji sa strasnom željom uvijek objavljuje dolazak drugoga zemaljskoga raja, ne mari za vladavine, jer nova zemlja, što je on objavljuje, ne će trebati vladavine. Narod svetaca, koji se ljube, ne bi znao, što će s kraljevima, sa sudovima, s vojskama. Božanski je osloboditelj došao, da sve preokrene i u ljudskoj politici. Jednom samo raspreda o kraljevima, i to samo zato, da sruši prostu i utvrđenu misao. »Kraljevi naroda — govori učenicima — zapovijedaju im, i oni, koji imaju oblast nad njima, nazvani su dobročiniteljima. Ali neka ne bude tako među vama: nego najveći među vama neka bude kao najmanji, i koji upravlja, neka bude kao onaj, što služi«.

To je teorija o savršenoj jednakosti u ljudskom poretku. Veliki je malen; gospodar je sluga; kralj je rob. Ako onaj, koji upravlja, može biti kao onaj, što služi, onda je i obrnuto istina, pa onaj, koji služi ima ista prava i časti kao i onaj, koji upravlja. Može biti svetaca gorljivijih od pravednika, blaženika, koji su do juče bili grešnici; nevinih, koji su bili građani kraljevstva od rođenja. Može biti razlika po duhovnoj veličini u općoj savršenosti, ali će svaka vrst višeća i nižeća, gospodara i podložnika biti ukinuta na svršetku vremena. Da bi se, makar i loše, izvršila vlast, potrebna je rulja, koja će voditi, gomila koju će se kažnjavati, životinjsko nešto, što će se obuzdavati. Ali kada svi ljudi budu sveci, ne će trebati zapovijedi ni pokoravanja zapovijedima, zakona ni kazne, vođa ni ograda. Kraljevstvo duha može biti bez prisilnih naređenja.

Ljudi ne mrze više jedan na drugoga i ne žele više bogatstva. Nestaje svakoga razloga i potrebe za upravom, čim nastanu te dvije goleme promjene. Put, koji vodi savršenoj slobodi, ne zove se razaranje nego svetost, i ne nalazi se u sofizmima Godwina, Stirnera, Proudhona ili Krapotkina, nego samo u evanđelju Isusa Krista.

Ali se ljudi još do dan danas nisu posve obratili evanđelju i kraljevi su još potrebni. Životinjama je potreban pastir, pa što su upornije i tvrdoglavije, to pastir mora biti snažniji i oružaniji. Ali ljudske životinje, podivljale od oholosti, misle, da mnoštvo može nadomjestiti jedinstvenost i da niski može sjesti na mjesto visokoga, pa ne će kraljeva. Kraljeva, što su u istinu kraljevi, koji su čak i ako su osrednji, uzvišeni nad mahnitim mušicama slijepih i ludih gomila. Kraljeva, koji vladaju s onom vlasti, što mora biti jedinstvena, da bi mogla biti uspješna, i koji odgovaraju samo Bogu za svoje pogreške, uvijek manje strašne od pogrešaka svjetine. Ali današnji ljudi ne će takvih kraljeva. Ne mogu ih ni ljubiti ni snositi. Više vole soj nesposobnih i pohlepnih tiranića, koji ih tlače i muzu u ime slobode. Vole njih, jer maskiraju slobodarskim licem svoje silništvo, koje ima svu težinu vlasti, a nema dobročinstava. Već je vjekovima pravih kraljeva nestalo sa zemlje, a nisu se popravili živoderi, što žive na njoj. Nisu više sposobni za potreban posluš živina, a nisu još dostojni božanske slobode svetaca.

MAČ I OGANJ

Kad god su ulizice silničke htjele proglasiti za svetinju slavičnost slavičnjaka, nasilje silnika, zvjerstvo okrutnika, ratobornost ratobornih, osvajanje osvajača; kad god su plaćeni sofisti ili razjareni deklamatori pokušali d apo-mire neznabožačko divljaštvo i kršćansku blagost, da križ prikažu kao balčak, da krv prolivenu na poticaj mržnje opravdaju krvlju, što je kapala na Kalvariji, radi pouke o ljubavi; kada se uopće hoće da dokaže naukom mira, da je rat zakonit i da se Krista učini jamcem Džingiskana ili Bonaparta ili, da sramota bude veća, prethodnikom Muhamedovim, vidjet ćete, kako s neumoljivom tužnošću dolazi glasoviti evandeoski tekst, što ga svi znaju napamet, ali ga rijetki razumiju.

»Ne mislite, da sam došao da donesem na zemlju mir; došao sam da donesem mač«. Neki, tobože učeniji, dodaju: »Došao sam da donesem oganj na zemlju«. A drugi, obdareni grozomornim pamćenjem, brže bolje navode odlučni redak: »Kraljevstvo nebesko osvajaju siloviti«.

Koji bi anđeo rječitosti, koji bi natprirodni lučonoša mogao tim otvrdnulim mozgovima otkriti pravi smisao riječi, koje ponavljaju tako frivolnom drskošću.

Oni ih vade iz evandeoskoga sadržaja isto onako nježno, kao što orangutan čupa cvijeće u Titanijinu vrtu. Ne gledaju na riječi prije njih i poslije njih; ne paze na prilike, u kojima su izrečene; ne sumnjaju ni časak, da bi mogle imati kakvo drugačije značenje, a ne obično.

Kada Isus kaže, da je došao da donese mač — ili što je u sličnom navodu po Luki »razdor« — govori učeni-

cima, koji će sad na krenuti i propovijedati, da se približuje kraljevstvo. I čim je spomenuo mač, odmah razjašnjava primjerima iz obitelji ono, što je htio reći: »Ja sam došao, da rastavim sina od oca, kćer od matere, snahu od svekrve, jer neprijatelji će čovjeku biti njegovi ukućani. Jer će odsele petorica u jednoj kući biti razdijeljeni, tri protiv dvaju i dva protiv triju...«. Mač dakle ne znači rat. To je slika, koja označuje razdor. Mač siječe, dijeli, rastavlja; a propovijed će evanđelja razdijeliti ljude jedne iste porodice. Jer među ljudima ima gluvih i onih, što čuju, sporih i okretnih, onih, koji ne vjeruju, i onih, koji vjeruju. Događ se svi ne obrate i događ ih Riječ ne pobrati, na zemlji će vladati razdor. Ali razdor nije rat, nije pokolj. Oni, što su čuli i povjerovali — kršćani — ne će napadati one, što ne slušaju i ne vjeruju. Da, upotrebit će oružje protiv braće uporne i neposlušne, ali će to oružje biti propovijed, primjer, oprostjenje, ljubav. Neobraćeni će možda povesti pravi rat, nasilni i krvavi rat, ali će ga povesti upravo zato, jer nisu obraćeni, upravo zato, jer nisu kršćani. Pobjeda je evanđelja svršetak svih ratova — ratova između čovjeka i čovjeka, između porodice i porodice, između staleža i staleža, između naroda i naroda. To, što je evanđelje u prva vremena bilo uzrokom rastavama i razdorima, nisu krive istine, što ih uči evanđelje, nego to, što svi nisu vršili tih istina.

Kada Isus proglašuje, da dolazi, da donese oganj, samo divljak može misliti na ubojni oganj, na dostojnog pomoćnika ratova. »Kako bih htio, da se već upalio!« Jer je oganj, što ga želi Sin Čovječji, žar požrtvornosti, sjajni plamen ljubavi. Dok sve duše ne budu sažete tim ognjem, riječ će iz evanđelja ostati prazan zvuk i kraljevstvo će biti još daleko. Da se obnovi zaražena ljudska porodica, potreban je posao ljubavi i stradanja. Smrznuti moraju gorjeti, beščutni moraju zavijati, mlaki

se moraju zapaliti kao zublje u noći. Prljavštinu nagemilanu u skrivenom životu ljudi, što svaku dušu pretvara u gnjilež, što zatvara uši i duši srca, mora spepeliti duhovni oganj, koji je došao da zapali Isus, a koji nije propast, nego spas.

Ali da se prebrodi taj plameni zid, potrebna je smjelost, koje nemaju svi. Imaju je samo hrabri. I zato Isus može reći: »Kraljevstvo nebesko otimlju siloviti« — a riječ »siloviti« zbilja na ovom mjestu znači »hrabri«, to jest ljudi, koji znaju bez krznanja i strepnje na juriš zauzeti tvrđu. Mač, oganj, sila, jesu riječi, koje se ne smiju uzimati u doslovnom smislu, kakav se sviđa braniteljima pokolja. To su slikovite riječi, koje moramo upotrebljavati, da nas može razumjeti troma mašta svjetine. Mač je znak diobe među onima, koji su se uvjerali prvi, i onima, koji su se uvjerali posljednji; oganj je ljubav, koja čisti; sila je duševna snaga, potrebna, da se dođe na prag kraljevstva. Tko shvati drugačije, ne umije čitati ili hoće da izda.

Isus je čovjek mira. Došao je, da donese mir. Sva su evanđelja samo navještaj i upute o miru. Iste one noći, kada se rodio, nebeski glasovi pjevaju proročku slutnju: Mir na zemlji ljudima dobre volje. Na gori je jedno od prvih obećanja, što izviru iz srca i s usana Kristovih, upravljeno mirotvorcima: »Blago mirotvornima, jer će se nazivati sinovi Božji«. Apostolima, koji su spremni na put, naređuje, neka nazivaju mir svim kućama, u koje uđu. Učenicima i prijateljima preporučuje potpunu slogu: »Budite u miru jedni s drugima«. Približujući se Jeruzalemu, gleda ga plačući i uzvikuje: »Kada bi ti znao u ovaj dan, što ti može dati mir!« A one noći na Maslinskoj gori, dok ga vežu oružani najamnici, izriče strašnu osudu nasilja: »Svi, koji se hvataju mača, od mača će i poginuti!«

Pozna je zla od nesloge: »Svako kraljevstvo, koje se razdijeli na protivne dijelove, opustjet će, i svaki grad ili

kuća, koja se razdijeli na protivne dijelove, ne će moći odoljeti«. A u govoru o posljednjim stvarima među znacima svršetka uz glad, potrebe i druge nevolje spominje i ratove: »Jer će ustati narod na narod i kraljevstvo na kraljevstvo... i čut ćete glasova o ratovima i ratnu buku«.

Nesloga je za Isusa zlo; rat je zločin. Branitelji mijesaju rado stari i novi zavjet. Ali je novi baš zato nov, jer popravlja stari.

Rat se može nazvati božanskim, kada ga promatramo kao kaznu. No on je kazna i sam po sebi. Rat je najokrutniji izraz mržnje, što tinja i buktu u ljudskom srcu. Da ljudi iskale mržnju, što je u njima, uništavaju se oružjem. Rat je u isto vrijeme grijeh i kazna za grijeh. Grijeh je, jer je postojao još prije razmirica u dušama neprijatelja; a kazna je, jer kad mržnja plane, nažoni na uzajamni pokolj onih, koji se mrze.

Ali kada bi mržnje nestalo iz svih srdaca, rat bi bio neshvatljiv; najstrašnija bi kazna iščeznula zajedno s najvećim grijehom. Svanuo bi napokon dan, što ga je sa željom gledao Izaija, kad će »prekovat mačeve svoje u motike, a koplja svoja u srpove; narod ne će više dizati mača na narod, niti će se više spremati za rat«.

Taj će dan, što ga je navijestio Izaija, biti onaj, u koji će propovijed na gori biti jedini zakon priznat na zemlji.

JEDNO JEDINO TIJELO

Isus posvećuje i tjelesnu vezu muža i žene. Dokle god svi kraljevi ne budu suvišni, vraćat ćemo im novce, što nose njihovo ime; dokle god svi ljudi ne budu slični anđelima, mora se ljudski rod umnožavati.

Porodica su i država — nesavršene zajednice, kada se misli na nebeska blaženstva — potrebne, dok se na zemlji očekuje raj. A dokle su potrebne, moraju barem biti manje nečiste i manje nesavršene. Tko upravlja, trebalo bi, da se osjeća jednakim onome, tko služi; veza bi između muža i žene morala biti vječna i vjerna.

U ženidbi Isus gleda prije svega spajanje dvaju tjelesa. U tom odobrava sliku staroga zakona. »Nisu više dva, nego jedno tijelo«. Muž i žena su nerazdjeljivo, nerastavno tijelo. Muž ne će imati druge žene, žena ne će poznati drugoga muža, dok ih ne razdijeli smrt. Kada druženje muža i žene nije iskaljivanje divlje požude ili potajnog bluda, kada je to susret i ponuda dvaju zdravih djevičanstava, kada je pred njima slobodni izbor, čista strast, javni i posvećeni ugovor, ima to združenje neko tajanstveno obilježje, koje ne može ništa izbrisati. Izbor je neporečan, strast je potvrđena, ugovor je vječan. U dva su tijela, što se grle u želji, dvije duše, što se prepoznaju i nalaze u ljubavi. Dva tijela postaju jedno tijelo; dvije duše postaju jedna jedina duša.

Njih su dvoje smiješali svoju krv, ali će se iz te zajednice roditi novi stvor, sastavljen od bića jednoga i drugoga, koji će biti vidljivi oblik njihova jedinstva. Ljubav ih

čini sličnima Bogu, tvorcima vazda novoga i čudesnog stvaranja.

Ali se to tjelesno i duhovno svojstvo — najsavršenije među nesavršenim ljudskim zajednicama — ne smije nikada pomutiti ni prekinuti. Preljub ga kvari; razvod ga cijepa. Preljub je podmuklo podgrizanje jedinstva; razvod je njegovo konačno poricanje. Preljub je potajni razvod, osnovan na laži i izdaji; razvod je, za kojim dolazi novi brak, uzakonjeni preljub.

Isus osuđuje svagda, svečano i bezuvjetno preljub i razvod. Sva se njegova narav zgražava od nevjere i izdaje. Doći će dan, upozorava on govoreći o nebeskom životu, kada se ljudi i žene ne će ženiti ni udavati, ali do onoga dana ženidba mora imati sve savršenosti, što ih dopušta njezina nesavršenost. I Isus, koji se svagda s vanjskoga uzvisuje k unutarnjemu, ne naziva preljubnikom samo onoga, koji zavede ženu brata svoga, nego i onoga, koji je pogleda požudnim očima na cesti. I nije preljubnik samo onaj, koji se potajice druži s tuđom ženom, nego i onaj, koji otjera svoju ženu te uzme drugu. Na jednom jedinom mjestu, čini se, da dopušta razvod mužu preljubnice, ali krivnja otjerane žene ne bi nikad mogla opravdati krivnju, što bi je iznevjereni muž počinio uzevši drugu.

Protiv takvoga bezuvjetnoga i strogog zakona bune se čak i učenici. »Ako je tako čovjeku sa ženom, bolje mu se ne ženiti«. Ali im on odgovori: »Ne mogu svi primiti tih riječi, nego samo oni, kojima je dana. Jer ima uškopljenika, koji su se tako rodili iz utrobe materine; a ima uškopljenika, koje su ljudi uškopili, a ima uškopljenika, koji su uškopili sami sebe radi kraljevstva nebeskoga. Tko to može činiti, neka čini«.

Ženidba je dopuštena ljudskoj naravi, i to radi širenja života. »Ne mogu svi — ostati čisti, djevice i osamljeni —

nego samo oni, kojima je dano«. Savršenstvo je blaženstvo, milost, nagrada za pobjedu duha nad tijelom.

Tko god hoće da se svom svojom ljubavlju posveti kakvom velikom djelu, mora sebe osuditi na čistoću. Ne može se služiti čovječanstvu i pojedincu. Čovjek, koji mora izvršiti kakav težak zadatak, što iziskuje sve njegovo vrijeme do posljednjega časa, ne može se vezati za ženu. Ženidba zahtijeva, da se čovjek preda drugome biću — a onaj, koji spasava, mora se predavati svim bićima. Nije mu dosta jedinstvo dviju duša — ono bi otežčalo i možda učinilo i nemogućnim sjedinjavanje s drugim dušama. Odgovornost, što je nosi sa sobom izbor žene, rođenje djece, stvaranje male zajednice u velikoj, tako je teška i bila je svagdanja smetnja kud i kamo težim obvezama.

Čovjek, koji hoće da vodi ljude, da ih preobražava, ne smije se vezati za sav svoj vijek s jednim jedinim stvorom. Morao bi biti nevjeran svojoj ženi ili svojoj misiji. On ljubi odviše općenitost svoje braće, da bi mogao ljubiti samo jednu od svojih sestara. Heroj je osamljen. Samoća je njegova osuda i veličina. Odriče se užitaka i bračne ljubavi, ali se ljubav, što je u njemu, pomnožava darivajući se svim ljudima u požrtvovnom zanosu, koji nadmašuje svaki zemaljski ushit. Čovjek je bez žene sam, ali slobodan; njegovoj duši ne smetaju obične materijalne misli, pa se može vinuti u visine. On ne stvara tjelesnu djecu, ali po njemu se preporučaju u drugi život djeca njegova duha.

Ali nije svima dano, da odole u uzdržljivosti. »Tko može činiti, neka čini«. Osnivanje kraljevstva zahtijeva ljude, koji daju čitavu dušu: rad oko tjelesnoga, pa i unutar zakonitosti braka, slabi onoga, koji se mora baviti duhovnim stvarima.

Oni, koji uskrsnu u veliki dan slave, ne će više imati napasti. U kraljevstvu će nebeskom biti ukinuta veza između čovjeka i žene, makar bila posvećena vječnošću

ženidbe. Njezina je najveća svrha stvaranje novih ljudi, ali će onda smrt biti pobijedena i ne će više biti potrebno trajno obnavljanje naraštaja. »Ljudi se ovoga svijeta žene i žene se udaju; a koji budu dostojni, da dobiju dio u budućem svijetu i u uskrsnuću od mrtvih, ne će se ženiti ni udavati, jer više ne mogu umrijeti; slični su anđelima i sinovi su Božji, jer su, sinovi uskrsnuća«.

Onima, koji steknu kraljevstvo nebesko i postanu anđeli — dva Kristova obećanja i dvije sigurne stvari — ono, što se činilo snošljivo, postat će nepojmljivo, ono, što se činilo čisto, postat će sramno, ono, što je bilo sveto, postat će nesavršeno. U tom će najposljednjem svijetu biti dovršene sve kušnje roda ljudskoga. Palom je živinskom čovjeku bio dovoljan trenutačni prilog s otetom ženom; čovjek se uzvisio do ženidbe, do jedinoga jedinstva s jedinom ženom; svetac se vinuo još više; sve do dragovoljne čistoće. Čovjek, koji je postao anđeo na nebu, koji je samo duh i ljubav, pobijedio je tijelo i u sjećanju: njegova se ljubav u svijetu, gdje nema siromaha, bolesnika, nesrećnika ni neprijatelja, pretvara u nadčovječansko razmatranje.

Niz je rađanja dovršen. Četvrto je kraljevstvo zauvijek uređeno. Građani će toga kraljevstva biti uvijek isti, oni, a ne drugi kroz vječne vjekove. Žena više ne će radati s bolom. Osuda je o progonstvu iz raja povučena, zmija je pobijedena. Otac opet prima ljubezno odbjeglog sina. Raj je ponovno nađen i ne će biti izgubljen nikada više.

OCI I DJECA

Isus je govorio u jednoj kući, možda u Kafarnaumu. A ljudi su i žene prenapunili kuću, svi gladni života i pravde, svi, kojima treba okrepe i utjehe. Tiskali su se oko njega i gledali su ga, kao što se gleda nađeni otac ili brat, koji liječi, ili dobrotvor, koji spasava. Tako su gladni njegove riječi svi oni ljudi i one žene, te Isus i njegovi prijatelji ne mogu pojesti ni zalogaja. Govorio je već dugo, i oni su htjeli, da govori još, sve do noći, da nikada ne prekida, da se ne odmara ni časka. Toliko su ga čekali! Očekivali su ga njihovi oci i njihove majke u strahotnoj bijedi i u golemoj strpljivosti tisuće godina. Oni su ga sami odviše čekali u bijedi, nevolji i nejasnoj čežnji. Svi su uzdisali noć na noć za zrakom svjetlosti, za obećanom srećom, za riječju ljubavi. I sad je bio pred njima onaj, koji je za tako dugo čekanje dijelio nagrade. Sada su ih iskali ne časeći više ni časa. Svi su oni ljudi i one žene oko Isusa bili kao povlašteni i nestrpljivi vjeronici, koji su napokon imali u ruci božanskoga, vjekovima čekanoć dužnika, pa su htjeli svoj dio do posljednjega novčića. On je mogao i ne jesti kruha — vjekove su i vjekove njihovi oci morali biti bez kruha istine, godine se i godine oni sami nisu mogli nasititi kruhom nade.

Isus dakle i dalje govori svijetu, kojega je puna kuća. Ponavlja najdirljivije slike svoga nadahnuća, pripovijeda najuvjerljivije pripovijesti o kraljevstvu, gleda onim pronicavim očima, što prodiru do dna duše, kao što jutarnje sunce prodire tamu zatvorenih kuća. Svaki bi od nas dao svoje preostale dane, da njega pogledaju one oči, da i on

pogleda samo časak njih, prepune beskrajne nježnosti; da čuje samo jedanput njegov mekani glas, što pretvara semitski jezik u melodioznu muziku. Oni ljudi, što su pomrli, i one žene, što su pomrle, oni siromašni ljudi i siromašne žene, oni bijednici, koji su danas prah u zraku pustinje ili blato ispod devinih kopita, oni ljudi i one žene, kojima nitko nije zavidio, dok su bili živi, a mi im živi evo zavidimo, nakon tako davne i nepoznate smrti, oni su ljudi i žene slušali onaj glas, gledali one oči.

Ali, eto, pred kućnim vratima nastaje neki žamor i šum. Netko hoće da uđe. Jedan od nazočnih javi Isusu: »Evo, mati tvoja, i braća tvoja i sestre tvoje su ovdje i traže te«. Ali Isus se ne pomače. »Tko je mati moja? Tko su braća moja?« I zaokruživši pogledom po onima, što su sjedili okolo, reče: »Evo moje majke i moje kuće! Tko god bude vršio Božju volju, brat mi je i sestra i majka«.

Čitava je moja porodica ovdje. I nemam drugih porodica. Krvne veze ne vrijede ništa, ako nisu potvrđene u duhu. Moj Otac je otac, koji me čini sličnim sebi po savršenosti; a moja su braća siromasi, koji su plakali; sestre su mi žene, koje su se odrekle ljubavi radi Ljubavi. Nije se mislio onim riječima odreći Djevice Žalosne, kojoj je bio plod utrobe: htio je samo kazati, da od dana, kada je dragovoljno otišao, više ne pripada maloj obitelji nazaretskoj, nego samo svojoj misiji kao spasitelj velike ljudske obitelji.

Duhovno posinovljenje po novom poretku spasa nadilazi i nadmašuje obično tjelesno posinovljenje. »Tko dođe k meni i ne mrzi svoga oca, ni svoju mater, ni ženu, ni djecu, ni sestre, pa ni svoj život, ne može biti moj učenik«. Ljubav se prema posebnome mora podrediti ljubavi prema sveopćemu. Treba birati između starinskih osjećaja starinskog čovjeka i jedine ljubavi novoga čovjeka.

Porodice će nestati, kada ljudi u nebeskom životu budu nešto bolje nego ljudi. Sada je porodica smetnja za onoga, koji pomaže drugima, da uđe u raj. »I ne nazivajte nikoga na zemlji svojim ocem, jer je samo jedan Otac vaš, onaj na nebesima«. Tko ostavi porodicu, bit će beskrajno nagrađen. »Zaista vam kažem, da će svaki, koji ostavi kuću, ili ženu, ili braću, ili roditelje ili djecu radi kraljevstva Božjega, primiti tada mnogo puta toliko, a na drugom svijetu život vječni«.

Otac je na nebesima pouzdan; vaša su braća u kraljevstvu pouzdana, a vaši zemaljski oci i braća mogu postati čak i vaši ubojice. »I predavat će vas i roditelji, i braća, i rođaci i prijatelji; a mnoge će od vas poubijati«.

Ipak bi barem oci morali biti vjerni. Jer oci, po Isusu nauku, imaju mnogo veće dužnosti prema djeci nego djeca prema ocevima. Stari zakon poznaje samo prve. »Poštuj oca i mater«, veli Mojsije. Ali ne dodaje: »Štiti ili ljubi svoju djecu«. Djeca su svojina onoga, tko ih je rodio. Život je u ono vrijeme, čini se, bio tako lijep i dragocjen, te im se ne će moći nikako odužiti. Morat će biti zauvijek sluge, stalni podložnici. Da žive samo za starca, po zapovjedima starčevim.

I tu božanski genij Rušiočev vidi, što nedostaje starijima, te navaljuje na drugu stranu. Oci moraju davati neštedimice, neprekidno. Ako su djeca i loša, ako čak i ostave oca, ako ništa i ne vrijede u očima mudroga svijeta. Očenaš je zahtjev, što djeca postavljaju na Oca. To je molitva, koju bi dijete moglo uputiti ocu.

Oci, makar i daju sve, mogu biti ostavljeni. Ako ih djeca ostave i podadu se rđavom životu, moraju im oprostiti, čim se povrate, kao što je oprosteno rasipnom sinu u priči. Ako ih ostave te potraže uzvišeniji i savršeniiji život — kao oni, što privole kraljevstvu — bit će tisuću puta više nagrađeni u ovom i u drugom životu.

Ali oci su svakako dužnici. Strahovitoj obavezi, što su je prihvatili dajući život novim stvorovima, treba udovoljiti. Poput jedinoga Oca, koji je na nebesima, moraju davati onima, što ištu, i onima, što šute, onima, što zaslužuju, i onima, što su uvrijeđeni, onima, što sjede za obiteljskim stolom, i onima, što lutaju svijetom, dobrima i lošima, prvcima i mezimcima. Ne smiju se nikada umoriti, ni prema djeci, što bježe od njih, ni prema onima, što ih vrijeđaju, ni prema onima, što ih se odriču.

»Tko će među vama sinu dati kamen, ako zaište kruha? Ili će mu, ako zaište ribu, dati zmiju?« Tko će, dakle, djetetu, što odlazi od njega, a ne iste ništa, uskratiti najveći dar: ljubav, koja ne traži naknade?

Sva su djeca Sina Čovječjega, ali ga nitko nije mogao nazvati ocem po krvi. Jedina je možda neprevarena radost među varavim radostima ljudskim držati u naručju ili na koljenima dječarca, u čijim rumenim obraščićima struji naša krv, koji nam se smiješi sjajnim očima, koji tepa naše ime, koji nam oživljava izgubljenu nježnost prvoga djetinjstva. Osjećate na odrasloj koži, otvrdnuloj na vjetrovima i na suncu, novo tijelo, mekano i svježije, u kojem teče krv, rekao bi, blaga kao mlijeko, tijelo poput bujnih i živih latica, i osjećate, da je to tijelo naše, nastalo u tijelu naše žene, da se hranilo mlijekom njezinih grudi, i promatrati, kako se javlja i cvjeta duša u tome tijelu koje pripada nama; koje pripada onoj, što pripada nama, biti jedini otac tome jedinome stvoru, tome čovjeku, što se tek otvara svjetlosti svijeta, prepoznavati u njemu sebe, vidjeti svoje poglede u njegovim začuđenim zjenicama, čuti svoj glas u njegovim svježim ustima, podjetinjiti radi toga djetesca, da bismo bili dostojni njega, da bismo bili bliže njemu, postati manji, bolji čistiji, zaboraviti sve godine, koje nas šutljivo primiču smrti, zaboraviti muževni ponos i nadutost mudrosti, prve nabore na licu, pokore, prljav-

štine, niskosti života i vratiti se kao nevin onoj nevinosti, vedar k toj vedrini i dobar k toj dobroti nikad prije upoznatoj, ukratko, biti otac svoga djeteta, koje danomice raste u našoj postelji, u našoj kući, u naručju naše žene: nedvoumno je najveći užitak ljudski, što ga može osjetiti čovjek, koji ima dušu u svome blatnome tijelu.

Isusa nije nitko zvao ocem, a privlačila su ga djeca kao i grešnici. Apsolutni duh ljubio je samo krajnosti. Nevinost i pad bili su za njega zalozi spasa. Nevinost, jer je ne treba čistiti; pad, jer osjeća oštrije, da mu treba očišćenje. U opasnosti je osrednji svijet, napola pokvaren, napola netaknut; ljudi, koji su iznutra pokvareni, a izvana se žele prikazati čisti i pravedni; oni, što su zajedno s djetinjstvom izgubiti čistoću, s kojom su se rodili, a još ne osjećaju smrada unutarnje gnjiloće.

Isus je nježno ljubio djecu, a samilosno zločince, čiste i one, koji se moraju očistiti. On je rado spuštao ruku na tananu kosu tek od sise odbijena djetesca, a nije odrinuo ni mirisnih kosa bludnice. Prilazio je ka grešnicima, jer oni nijesu imali uvijek snage da priđu k njemu, ali je zvao k sebi dječicu, jer djeca sama od sebe osjećaju, tko ih ljubi, pa trče k njemu dragovoljno.

Majke su mu pružale djecu, da ih se dotakne. Učenici su po običaju otresito vikali na njih, a Isus ih je i ovaj put morao prekoriti. »Pustite malene i ne zabranjujte im da dolaze k meni, jer je njihovo kraljevstvo nebesko. I zaista vam kažem, tko ne primi kraljevstva Božjega kao dijete, ne će u nj ući.«

Učenici, bradati ljudi, ponositi radi svoga ugleda, kao namjesnici budućega gospodara, još nisu razumjeli, zašto njihov učitelj hoće da trati vrijeme s djecom, koja nisu dobro ni sricala slogove, niti su razumjeli smisao riječi odrasle čeljadi. Ali Isus postavi među njih jedno od one djece te im reče: »Zaista vam kažem, ako se ne obratite

i ne budete kao djeca, ne ćete ući u kraljevstvo nebesko. Tko se dakle ponizi kao ovo dijete, bit će najveći u kraljevstvu nebeskom. A tko primi ovakvo dijete u ime moje, mene prima. A tko sablazni jednoga od ovih malih, što vjeruju u mene, bolje bi mu bilo, da mu se objesi mlinski kamen o vrat i da bude bačen u dubinu morsku«.

I ovdje je potpuni preokret vrednota. U starom je zakonu dijete moralo poštivati čovjeka, častiti starca i ugledati se u njih. Malome je morao veliki biti uzorom. Savršenost je bila samo u zrelih, ili još bolje, u starih. Dijete je vrijedilo samo toliko, koliko je nade ulijevalo za buduću muževnost. Isus preokreće uloge. Veliki moraju uzimati za primjer male, stariji se moraju trsit, da opet budu djeca, oci se moraju ugledati u sinove. U svijetu, gdje je vrijedila sila, gdje se cijenila samo vještina u obogaćivanju i nadmetanju, bilo je dijete samo kao sjena čovjekova. U novome svijetu, što ga naviješta Krist, u kojemu će vladati samo čistoća puna vjernosti, nevinost puna ljubavi, djeca su pralikovi srećnoga građanstva. Dijete je, koje se činilo nesavršenim čovjekom, savršenije od čovjeka. Čovjek, koji je sebi utvarao, da je dopro do punoće dobi i uma, mora se vratiti natrag, zbaciti sa sebe zasićenu zapletenost, te se povratiti čak u djetinjstvo. Onaj, u koga su se ugledali, postaje onaj, koji se ugleda, sa prvoga mjesta silazi na posljednje.

Isus je potvrđivao opet svoje djetinjstvo i ne stideći se izjavljivao djeci, koja su ga tražila: »Tko primi ovakvo dijete, mene prima«. Svetac, siromah, pjesnik pokazuje se u svom novom obliku, — u kojem je sve: u djetetu. Ono je čisto i bezazleno kao svetac, golo i potrebno kao siromah, začuđeno i zaljubljeno kao pjesnik.

Isus ne ljubi djecu samo kao nesvjesne uzore onih, što teže k savršenstvu, nego kao prave posrednike istine. Njihovo je neznanje svjetlije nego učenost učenjaka: nji-

hova je bezazlenost silnija od uma, koji se zrcali u riječima samog mudrovanja. Samo čisto i nepomućeno ogleдалo može primati zrake objavljenja.

»Hvalim ti, Oče — uskliknu jednoga dana — jer si ovo sakrio od mudrih i razumnih, a objavio si malima«. Mudre zasjenjuje sama mudrost, jer misle, da znaju sve, razumnim smeta sam razum, jer nisu sposobni da shvate drugu svjetlost osim razuma. Samo bezazleni shvataju bezazlenost, nevini nevinost, zaljubljeni ljubav. Objava je Isusova, otvorena samo djevičanskim dušama, sva u poniznosti, u čišćenju, u milosrđu. Ali čovjek rastući kvari se, uzoholjuje se, priučava se strahovitoj nasladi mržnje. Danomice se udaljuje od raja, postaje sve nesposobniji da ga opet nađe. Uživa u postepenom padanju, razmeće se nekorisnim znanjem, koje mu ne da, da vidi potrebnu istinu.

Da opet nađemo novi raj, kraljevstvo nevinosti i ljubavi, potrebno je da opet budemo djeca. Djeca su već po prirođenoj povlastici ono, što drugi moraju postati s teškom mukom. Isus se dakako druži s ljudima i sa ženama, s grešnicima i sa grešnicama, ali osjeća, da je sa svojom pravom braćom samo onda, kada se dotiče glava dječice, što mu ih galilejske majke dovode kao prinos.

MARTA I MARIJA

I žene su ljubile Isusa.

On, u čovječjem liku od mesa i krvi, koji je ostavio majku, a nije izabrao žene, za svega je života pa i poslije smrti bio ovijen toplom blagošću ženske nježnosti. Toga djevičanskoga lutaoca ljubile su, kao što nisu nikada nikoga ljubile niti će moći ikada ljubiti. On čist, koji je osudio preljub i blud, osvaja ih neprocjenjivim čarom nevinosti.

Žene, ako i nisu čiste, klecaju pred onim, koji se ne savija pred njima. Muž sa svom svojom zakonitom ljubavlju i vlašću, ženskar, koji se ruga svojim milosnicama, rječiti preljubnik, drzoviti skrvnitelj, nemaju na ženin duh toliko utjecaja, koliko ga može imati onaj, koji ih voli ne dotičući ih se; koji ih spasava ne tražeći za to ni poljupca. Ženu, robinju svoga tijela, svoje slabosti, požude svoje i muške, privlači onaj, koji je ljubi, a da zato ne ište ništa osim čašu vode, smiješak, malo tihe pažnje.

Žene su ljubile Isusa. Zastajkivale su, kad bi ga vidjele, gdje prolazi, išle su za njim, kad je govorio prijateljima i nepoznatima, primicale su se kući, u koju bi ušao, dovodile su k njemu djecu, blagosiljale su ga glasno, doticale se haljine, da mogu ozdraviti od svojih bolesti, bile su srećne, kad su ga mogle poslužiti. Sve bi one bile kadre kliknuti, kao što je ona jedna kliknula usred naroda: »Blago utrobi, koja te je nosila, i sisama, koje si sisao!«

Mnoge su ga pratile sve do smrti: Saloma, mati Sinova Groma, Marija Kleofina, majka Jakova mlađega, Marija i Marta iz Betanije.

Sve bi one bile najradije njegove sestre, njegove sluškinje, njegove robinje; da mu pomažu, da mu nude kruh, da mu toče vino, da peru njegove haljine, da mažu njegove trudne noge, njegovu dugu bujnu kosu. Neke su od njih imale sreću da ga prate, pače još veću, da mu mogu pomagati svojim novcima. »I s njim bijahu dvanaestorica i neke žene, koje su bile izliječene od zlih duhova i od bolesti: Marija zvana Magdalena, iz koje bijaše izašlo sedam đavola, i Ivana, žena Huze, pristava Herodotova, i Suzana i mnoge druge, koje su pomagale Isusu svojim imanjem«. Žene, u kojih je samilost više prirodan dar srca nego vrlina, bijahu kao i uvijek plemenitije od ljudi.

Kad se pojavi u kući Lazarovoj, dvije žene, obadvije sestre uskrsnuloga brata, kao da su izvan sebe od radosti. Marta mu pohrli ususret i pita ga, da li mu što treba, da li se želi umiti, hoće li odmah jesti. I ušavši u kuću, vodi ga k postelji, da malko legne, pruža mu pokrivač, ako mu je hladno, pa trči po vrč, da zahvati nove i svježije vode. A kad se vrati, lati se posla, da pripravi putniku dobar objed, obilatiji od običnoga porodičnog. Brže bolje potpali dobru vatru, brže bolje potraži svježije ribe, jaja što su ih kokoši snijele taj dan, smokava, maslina, uzajmi od jedne susjede komad janjeta, zaklana jučer; od druge posudi dragocjenjena mirisa; od treće, bogatije, iskićenu zdjelu. Iz škrinje izvadi najnoviji stolnjak, a iz podruma najstarije vino. I dok drva bukne i plamsaju na ognjištu, a voda u kotliću počinje šumiti, javljajući, da će naskoro ključati, jadna Marta, uznojena, ugrišana, uvijek u poslu, sprema stol, nadgleda ognjište i naćve te baca pogled na put, da vidi vraća li se brat kući, a drugi baca na sestru, koja ne radi ništa. Zbilja, otkad je Isus prešao preko prača, Marija je pala u nekakav nepomični zanos, iz kojega je nitko ne može trgnuti. Ona vidi samo Isusa, čuje samo glas Isusov. Nitko drugi u onaj tren ne postoji za

nju. Ne može ga se sita nagledati, naslušati; osjeća se sretnom, da je ondje, živ, pokraj nje. Ako je gleda, uživa osjećajući, da je gleda; ako je ne gleda, ona upre pogled u njega; ako on govori, njegove će joj riječi jedna za drugom ostati u srcu do smrti; ako šuti, ona u njegovoj šutnji razabire nešto kao još direktniju objavu. I kao da joj dosađuje sva ta trka i buka sestrina. Ta treba li Isusu ta bogata večera? Marija je sjela kraj njegovih nogu i ne miče se, makar je zovu Marta i Lazar. I ona služi Isusa, ali drugačije. Dala mu je svoju dušu, samo dušu, ali čitavu, prepunu ljubavi dušu, pa bi ručni rad bio neumjestan i suvišan. Ona razmatra, klanja se. Pomaknut će se samo onda, kada bude trebalo mirisima pokriti mrtvo tijelo svoga Boga; pomaknula bi se, kad bi on zaiskao njezin život, svu njezinu krv. Ali inače, Martin je posao materijalni rad, koji se nje ne tiče.

Žene su ga dakle ljubile, a on im je tu ljubav uzvraćao samilošću. Nijedna žena, koja se k njemu obratila, nije od njega otišla bez zadovoljstva. Plač ga je udovice naimske toliko ražalostio, da joj je uskrisio mrtvoga sina; svladavaju ga molbe Kananejke, premda je tuđinka, te ozdravi njezinu kćer; nepoznatu bolesnicu od osamnaest godina, koja bijaše »sva zgrčena i ne mogaše se ispraviti« izliječi, premda je bio subotnji dan i poglavari su zbornički kričali na svetogrđe. Prvih dana svoga putovanja oslobodi od groznice Petrovu punicu, a od zlih duhova Magdalenu; uskrisi kćer Jairovu i ozdravi nepoznatu ženu, koja je dvanaest godina stradala od krvotoka.

Učenjaci njegova doba nijesu cijenili žene u duhovnim stvarima. Trpjeli su žene na božanskim svečanostima, ali nikad i ne pomisliše, da bi koju ženu poučili o višim i tajnim pitanjima. »Riječi zakona — glasila je jedna rabska poslovice iz onoga doba — bolje je spaliti, nego ih govoriti ženama!« Isus se naprotiv nije ustručavao, da s

njima govori i o najuzvišenijim tajnama. Kada se odmara sam kraj siharskog studenca, dođe Samaritanka, žena s pet muževa; on se ne plaši, premda je žena i neprijateljica njegova naroda, da joj objavi istinu svoga poslanja. »Ide čas, i već je blizu došao, kada će se pravi poklonici klanjati ocu u duhu i istini; jer otac traži takve poklonike. Bog je duh, i koji mu se klanjaju, treba da se klanjaju u duhu i istini«.

Uto dođu učenici i ne mogu shvatiti, što to radi Učitelj: »začudiše se videći, gdje govori sa ženom«. Nisu još znali, da će Crkva Kristova jednu ženu postaviti za posrednicu među sinovima i Sinom — onu, što je jedina među svima sjedinila u sebi dvije najveće ženske savršenosti: Djevicu Majku, koja je trpjela za nas od noći u Betlehemu do noći na Golgoti.

RIJEČI NA PIJESKU

Drugi put se u Jeruzalemu Isus nađe pred jednom ženom preljubicom. Dogurala je pred njega vrišteća rulja. Žena je šuteći sakrivala lice rukama i kosom, te stoji pred njim. Isus je učio savršeno jedinstvo muža i žene pa mrzi na preljub. Ali još više mrzi na podlost uhoda, na zloradost okrutnika, na bestidnost grešnika, koji hoće da sebe stave za suce grešnicima. Isus ne može odriješiti žene, koja je životinjski pogazila zakon Božji, ali ne će ni da je osudi, jer tužitelji nemaju pravo da zahtijevaju njezinu smrt. I sagne se k zemlji te piše vrškom prsta po prašini. Prvi i posljednji put vidimo Isusa, gdje se ponizuje u tom poslu. Nitko nikada nije doznao, što je Isus pisao u onaj čas pred ženom, koja je sva zastiđena strepila poput košute, koju stizava hrpa ljutih pasa. Pisao je naumice po pijesku, da vjetar raznese riječi, što ih možda ljudi ne bi bili mogli pročitati bez straha. Ali su drski huškači navaljivali, jer su htjeli kamenovati ženu. Onda se Isus ispravi te pogleda jednoga za drugim u oči i u dušu: »Tko je od vas bez grijeha, neka prvi baci na nju kamen«.

Svi smo mi zajedno krivi za prestupke svoje braće. Od prvoga smo do posljednjega potrebni i svagdanji sukrivci, premda smo često nekažnjeni. Preljubnica se ne bi bila iznevjerila, da je ljudi nisu napastovali, da je muž bolje znao predobiti njezinu ljubav; tat ne bi krao, kad bi srce bogataša bilo mekše; ubojica ne bi ubijao, da prije nisu s njim oštro postupali i da ga nisu vrijeđali; ne bi bilo grešnica, kad bi ljudi znali obuzdati razbludu. Samo

bi nevini imali pravo suditi. Ali na zemlji nema nevinih, a sve kad bi ih i bilo, milosrđe bi bilo jače od pravednosti.

Obijesnim uhodama ne padoše nikad na um takve misli, ali ih snažne Isusove riječi smutiše. Svaki je od njih ugledao svoje nevjere, svoja tajna i možda nedavna bludnička djela. Svaka duša bijaše poput kanala, iz kojega, čim se digne ploča, suklja k nebu užasan smrad. Najstariji odmagliše prvi. A za njima malo po malo svi drugi, i ne pogledavši se u lice, zamakoše za uglove i izgubiše se. Trg ostade prazan. Isus se iznovice sagnuo te pisao po zemlji; žena je čula korake onih, što su odlazili, a više nije čula nikakva glasa o smrti; ali se nije usuđivala ni podići oči, jer je znala, da je ostao samo jedan, nevini, jedini, koji je imao pravo da baci na nju kamen. Isus se drugi put ispravi i ne vidje nikoga.

— Ženo, gdje su tvoji tužitelji? Zar te nitko nije osudio?

— Nitko, Gospodine!

— Ni ja te ne osuđujem, idi i ne griješi više.

I prvi put preljubnica dobi snage da pogleda u lice svoga osloboditelja. Nije dobro razumjela njegovih riječi. Njezin je grijeh bio i za njega grijeh, jer joj je zapovjedio, neka više ne griješi. A ipak je učinio, da je drugi nisu osudili, a ni on je nije htio osuditi. Kakav je to čovjek, posve različan od drugih, koji ne podnosi grijeh, a oprašta grešniku? Htjela ga je nešto zapitati, promrmljati riječ zahvale, nagraditi ga barem osmijehom, jer je njezina duša bila slaba, a njezina usta lijepa. Ali je Isus opet bio počeo pisati po pijesku oborene glave. Vidjele su se samo, njegove mekane vlasi, što su sjale na suncu, i njegovi prsti, što su se polako pomicali po obasjanoj zemlji.

GREŠNICA

Ali nijedna žena ga nije ljubila kao grešnica, koja ga je pomazala nardovim uljem i oprala svojim suzama u kući Šimunovoj.

Svaki od nas ima pred očima događaj. Slika rasplakane žene, koja je prosula kosu po nogama putnikovim, živi i danas u svačijoj mašti. Ali pravi smisao događaja malo je kome jasan, tako su ga izopačila prostačka i književnička tumačenja. Dekadenti prošloga stoljeća, srebropisci razbludničkih dragocjenosti, koje privlači smrad pokvarenosti kao muhe izmetina i gavrane strvina, tražili su u evanđelju žene, koje mirišu po grijehu, kako bi se činilo, da su slične ženama njihovih pomamnih nemoćnih sanja. I prisvojili su, ukrašavši ih svečano baršunom naziva, svilom riječi, biserom i draguljima metafora, nepoznatu pokajnicu — po imenu Mariju Magdalenu — neznanu preljubnicu, Jeruzalemsku plesačicu Salomu, zlokobnicu Herodijadu.

Prizor o mazanju sasvim su iznakazili ti himbenjaci. On je jednostavniji, ali beskrajno dublji. Isus hvali ženu, što je donijela nard, ali ne hvali putenoga grijeha ni obične ljubavi, kao što je obično ljudi shvaćaju...

Grešnica, što šuteći ulazi u Šimunovu kuću sa posudom od alabastra, nije više grešnica. Vidjevala je i poznavala Isusa prije onoga dana. I nije više bludnica. Čula je, kako Isus govori. I nije više javna ženska, koja prodaje tijelo razvratnim muškarcima. Čula je glas Isusov, čula je njegove riječi; njegov ju je glas uznemirio, njegove su je riječi potresle. Žena, koja je bila svačija, naučila je, da

ima ljubav ljepša od razblude, siromaštvo bogatije od statora i talenata. U času, kada ulazi u kuću Šimunovu, nije ona prijašnja žena, na koju su mještani podsmijevajući se pokazivali prstom, koju farizej poznaje i prezire. Njezina se duša promijenila. Sav se njezin život promijenio. Njezino je tijelo sada čisto; njezine su ruke čiste; njezine usne nemaju više bojadisanog crvenila, ali njezine su se oči naučile plakati. Ona je već spremna, da po Kraljevu obećanju uđe u kraljevstvo.

Bez te se pretpostavke ne može razumjeti ono, što slijedi. Spasena grešnica hoće da se nečim oduži svome Spasitelju. I onda uzima nešto od najdragocjenijih stvari, što su joj ostale, zapečaćenu posudu punu narda, što joj je možda darovao kakav slijepi ljubavnik, pa tim skupocjenim uljem misli namazati kosu svome kralju.

Prva joj je misao, dakle, zahvalnost. Njezin čin je čin javne zahvalnosti. Grešnica pred svima hoće da zahvali onome, koji je očistio njezinu dušu, koji je oživio njezino srce, koji ju je izvukao iz sramote, koji joj je dao tako slavnu nadu, da joj je kadra naknaditi sve radosti.

Pritisnuvši na grudi svoju nenačetu alabastrenu staklenku, ulazi bojažljivo i obazrivo kao kakva djevojčica, koja prvi put ulazi u školu, kao uznica, koja je ovaj čas puštena iz tamnice. Ulazi s posudicom miomirisne gvozdene ništa i podigne oči samo trenutak, koliko je dosta, da kroz uzdrhtane vjeđe vidi, gdje je Isus. Primakne se počivaljci, a dršću joj noge i ruke, dršću guste trepavice, klecaju koljena, jer osjeća, da je svi gledaju, da je toliko ljudskih zjenica uprto u nju, radoznalo gledajući njezino lijepo lelijavu tijelo, pazeći, što će učiniti.

Ona odbija grlić alabastrenoj posudici i polovicu ulja izlije na Isusovu glavu. Krupne se i teške kapi blistaju poput rastopljenog biserja na njegovoj kosi. Svojim rukama poput drage rastjeruje po uvojcima čistu pomast i ne su-

staje, dok svaka vlas nije nakvašena, umekšana i sjajna. Sva se soba napuni mirisom; sve se oči, zapanjene, ukочиše.

Žena, još uvijek šuteći, prihvati otvorenu posudu i klekne pokraj nogu donosiocu mira. Izlije na dlan preostalo ulje te maže polagano, polagano desnu pa lijevu nogu, pozorno i nježno poput mame, koja prvi put kupuje svoje dijete. Onda više ne može odoljeti, ne može se svladati, ne može obuzdati vala čeznutljive nježnosti, što joj pritiska srce, stiska joj grlo, nadimlje oči. Rada bi govoriti, reći, da je njezina zahvalnost bezazlena, čista srdačna zahvalnost za dobro, što ga je primila, za novu svjetlost, što joj je otvorila oči. Ali gdje bi u onaj mah, pred svim onim ljudima, našla riječi, što bi ih morala reći, riječi dostojne neizmjerne milosti, dostojne njega? U drugu joj ruku drhte usne toliko, da ne bi mogla izustiti ni dvije vezane slovke; njezin bi govor bio samo mucanje isprekidano jecanjem. I onda, ne mogavši govoriti ustima, progovori očima: vrele suze joj se žurno jedna za drugom kotrljaju na Isusove noge, kao tihi prinosi njezine zahvalnosti. Onaj plač joj oslobađa srce od pritiska; suze je krijepe u jadu; ne vidi i ne osjeća više ništa, obuzima je neiskazana milina, koje nije nikada osjećala ni na majčinu krilu ni u muškom zagrljaju, prožima je ježom i oduzimlje joj snagu, muči je dirljivom nasladom, čitavo njezino biće u skrajnjem zanosu, gdje radost zadaje patnju, a bol tjera na veselje, gdje su radost i žalost nešto strahovito jedno te isto.

Tim plačem oplakuje ona svoj raniji život, bijedni svoj život sve do jučer. Pomišlja na svoje jadno tijelo, što ga okaljaše muškarci. Svima se morala smiješiti, svima je morala nuditi svoju zgužvanu postelju, svoje mirisno tijelo. Svima je morala hiniti užitek, koga nije osjećala; morala se pokazivati lažno zadovoljna i vesela onima, što su je prezirali, onima, koje je sama mrzila.

Ali te njezine suze su u isto vrijeme suze radosti i olakšice. Ne plače samo radi svoje sramote, sada već izbrisane, nego radi prevelike miline života, koji tek počinje.

Plače radi svoga otkupljenog djevojaštva, radi svoje duše spasene od zla, radi čudesno povraćene čistoće, radi zauvijek dokinute osude, zauvijek opozvane. Plač je njezin plač veselja zbog drugoga rođenja, zanos radi nadene istine, radost radi nenadanog obraćenja, radi toga, jer je opet našla svoju dušu, koja kao da je bila izgubljena; plač čudesne nade, koja ju je izvukla iz blata materije i uzdigla u rasvjetu duha. Kaplje su narda i plača uzdarje za te nevjerovatne milosti.

Ipak ne plače samo za sobom, ne plače samo zbog svoga bola i svoje radosti. Suze su, što kupaju noge Isusove, namijenjene i njemu.

Nepoznata je žena pomazala svoga Kralja kao starinskoga kralja. Pomazala mu je glavu, kao što su se pomazivali vrhovni svećenici i vladari judejski; pomazala mu je noge, kao što se mažu gospoda i gosti na svetačne dane. Ali u isti mah ona ga, plačući, pripravlja za smrt i za pogreb. Isus, koji ide u Jeruzalem, znade, da su to posljednji dani njegova tjelesnog života. »Ona me je — reče učenicima — izlivši miomiris na moje tijelo, htjela pripraviti za ukop«. Još ga je živa balsamirala miomirisima samilost jedne žene.

Krist će još prije nego umre primiti treće krštenje, krštenje sramote, krštenje najvećeg poniženja: pretorovi će mu vojnici pljunuti u lice. Međutim on je u isti mah primio i krštenje slave i krštenje smrti. Pomazan je kao kralj, koji će slaviti slavlje u kraljevstvu nebeskom, namirisano kao mrtvo tijelo, što će se položiti u grob. Simbol pomazanja sjedinjuje dvije sjedinjene tajne: mesijanstvo i raspeće.

Jedna grešnica, tajanstveno izabrana za taj proročki obred, možda je nejasno naslućivala strahovito značenje toga unaprijed obavljenoga pomazanja. Drugi vid od ljubavi, jači u žene, nego u čovjeka, slutnje od povišene i uzbuđene osjetljivosti, moradoše je navesti da osjeti, da će to tijelo, što ga ona mirisima natapa i miluje, za koji dan biti ledeni krvlju obliveni mrtvac. Druge će žene, pa možda i ona sama, poći na grob, da ga posljednji put namažu miomirisima, ali ga ne će više naći. Onaj, što danas blaguje sa svojim prijateljima, bit će u onaj čas na vratima drugoga pakla.

I obuzeta tom slutnjom, plačna žena roni i dalje svoje suze na Isusove noge, dok se snebivaju svi, koji ne znaju i ne razumiju. Sada su noge osloboditelja, noge osuđenika, već sasvim vlažne od plača i slane su se suze pomiješale s mirisom narda. Jadna grešnica ne zna, kako bi otrla one noge, što su ih orosile njezine oči. Nema uza se bijeloga platna, a njezina joj se odjeća čini nedostojnom, da se dotakne tijela njezina Gospodina. Onda pomisli na svoju kosu, na svoju dugu kosu, koja se toliko sviđala radi svoje tančine i mekote. Rasplete pletenice, izvadi ukosnice, skine zaponce. Gusti joj pramen tamno plave kose padne na lice te pokrije njezino rumenilo i njezinu samilost. I valovljem toga pramena, kojeg su joj bile pune ruke, polagano je otirala noge, što su donijele do te kuće njezina Kralja.

MNOGO JE LJUBILA

Među ljudima, koji su bili na toj večeri, nitko osim Isusa nije razumio tu ljubav prepunu usluge nepoznate žene. Ali svi su šutjeli zamišljeni u čudu. Nisu razumjeli, ali su nesvjesno poštovali ozbiljnost toga zažetonog obreda. Svi osim dvojice, koji htjedoše osuditi postupak te žene, da bi uvrijedili gosta. Ta dvojica bijahu farizej i Juda Iskariot. Prvi nije govorio, ali su govorili njegovi pogledi jasnije od njegovih usana. A izdajnik je, oslanjajući se na svoju blizinu s učiteljem, imao srčanosti te je i prigovorio.

Šimun je u sebi mislio: »Da je on prorok, morao bi znati, tko je i kakve je vrsti žena, koja ga se dotiče; morao bi znati, da je grešnica«.

Starome su se licemjeru gadile bludnice, kao onima, što su se s njima mnogo družili, ili onima, koji ih nikad nisu poznavali. On kao i njegova braća pripada neizmjernom groblju pobijeljenih grobova, koji su unutra puni nečistoće. Njima je dosta izbjegavati materijalni dodir s onim, što drže nečistim, sve ako im je i duša rezervoar nečistoće. Njihov je moral neki sistem umivanja i pranja: pustiti će, da umre ranjenik zapušten na cesti, da se ne bi okaljali krvlju; pustiti će siromaha, da trpi glad, da se ne bi dotakli novaca na dan subotnji. Vrše kao i svi krađe, prelube i ubojstva, ali se peru toliko puta na dan, te umišljaju, da su im ruke čiste kao u dojenčadi.

On je čitao zakon i još mu zuje u ušima kletve i prokletstva staroga Izraela protiv bludnica. »Neka ne bude bludnice između kćeri Izraelovih... Neka nitko, rođen od

bludnice, ne ulazi u zbornicu Gospodnju... Ne nosi u kuću Gospodnju ni po kakvu zavjetu dobitke bludničine ni cijene za psa, jer su oboje odurni Gospodinu«. A Šimun se, mudri građanin, sjeća sa zadovoljstvom opomena pisca Priča: »Radi žene bludnice spada se na komad kruha. Bludnica je duboka jama, tko se druži s bludnicama, rasiplje svoja dobra«. Da barem ništa ne stoje! Ali te su bestidnice kadre da spraskaju baštine. Stari se vlasnik ne može nikako smiriti, što je takav jedan opasni stvor ušao u njegovu kuću i dotiče se njegova gosta. On zna, da je bludnica Rahaba dala Josui pobjedu i da je jedina ona umakla od jerihonskoga pokolja; ali se sjeća i to, da je jedna bludnica upropastila nepobjedljivoga Samsona, strah i trepet Filistejaca. Farizeju nikako ne ide u glavu, kako čovjek, kojega narod naziva prorokom, još nije razumio, kakva je to ženetina došla, da mu iskaže nečasnu čast. Ali je Isus čitao u srcu grešnice, a čita i u srcu Šimunovu, pa odgovara pričom o dva dužnika. Jedan je vjerovnik imao dva dužnika: jedan mu je dugovao pet stotina dinara, a drugi pedeset. A nemajući oni čime platiti, oprostio obojici dug. Koji će ga od njih više ljubiti? A Šimun odgovori: Mislim da će onaj, komu je više oprostio. A Isus mu reče: Pravo si sudio. I obrativši se k ženi reče Šimunu: Vidiš li ovu ženu? Uđoh u tvoju kuću, a ti mi ne dade ni vode za noge; a ona mi suzama obli noge i osuši svojom kosom. Ti mi ne dade cjelova; a otkada uđoh, ona ne presta ljubiti moje noge. Ti mi ne pomaza glavu uljem; a ona mi pomaza noge mirisom. Zato ti kažem, da joj se opraštaju mnogi grijesi, jer je mnogo ljubila, a tko manje ljubi, manje mu se prašta. Potom reče ženi: Opraštaju ti se grijesi... Vjera te tvoja spasi, idi s mirom.

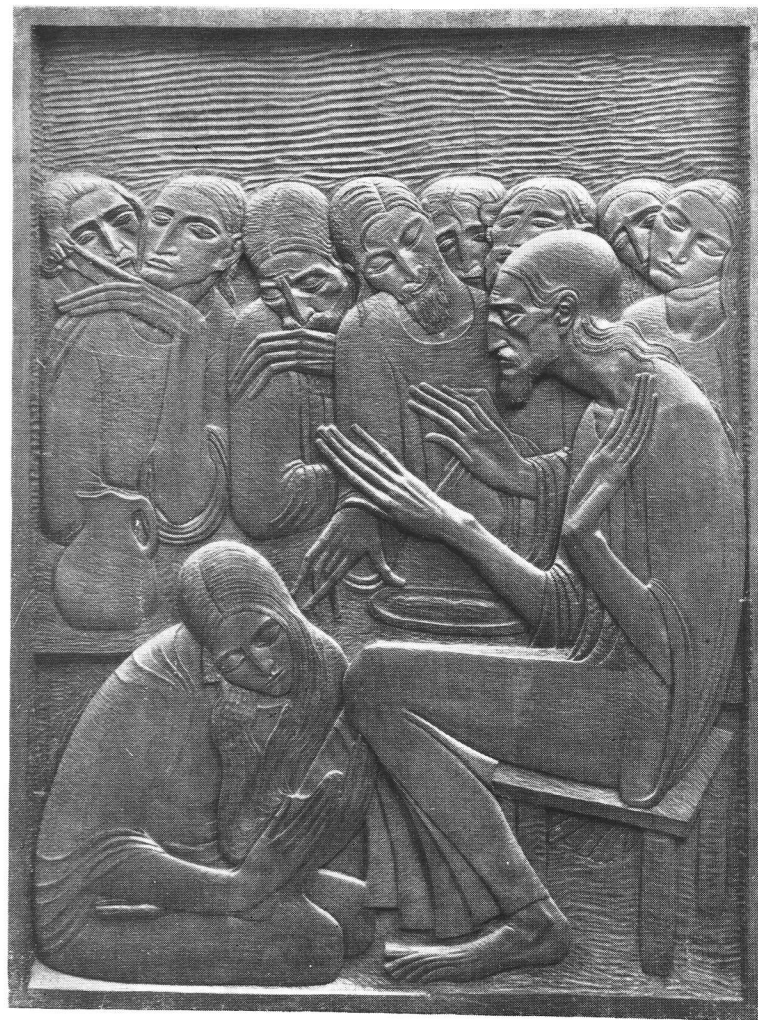
Priča i tumačenje Isusovo pokazuju, kako se još i danas malo shvaća ovaj prizor. Svi, ili nemalo svi, sjećaju se samo riječi: »Mnogo će joj se oprostiti, jer je mnogo

ljubila«. Tko pozornost čita tekst, uvjerit će se, da to obično tumačenje izvrće istinu. Zamišlja se, da joj je Isus oprostio grijehe, jer je mnogo ljubila ljude ili jer je mirisom i poljupcima pokazala svoju ljubav prema njemu. Primjer nam dvaju dužnika pokazuje, da riječi Isusove — netačno ponavljane, a još netačnije shvaćene — imaju sasvim drugi smisao. Ta žena je mnogo griješila, ali se obratila, pa joj je stoga mnogo oprošteno; a jer joj je mnogo oprošteno, ona ljubi onoga, koji ju je obratio, tko ju je spasio, tko joj je oprostio: nard i suze i poljupci su izraz te njezine zahvalne ljubavi. Da grešnica, prije nego je unišla u kuću one večeri, nije bila postala drugačija, da je nije sila oprostjenja bila preobratala, ne bi bili dostajali svi mirisi indijski i egipatski i svi poljupci njezinih usta i sve suze njezinih očiju, da joj Isus oprost život proveden u zlu. Ovo oprostjenje nije nagrada za iskazano poštovanje, nego su ti iskazi njezina zahvalnost na dobivenom oprostjenju, a veliki su, jer je bio velik oprost, a oprost je bio velik, jer je bio velik grijeh.

Isus ne bi bio odgurnuo grešnice, sve da je bila uvijek grešnica, ali ne bi možda bio primio onih dokaza ljubavi, da nije bio uvjeren o njezinoj promjeni: sada je već i po strogim farizejskim propisima mogao govoriti s njom. »Vjera tvoja spasi te, idi s mirom«.

Šimun ne zna, što bi odgovorio, ali se između učenika diže promukao i ljuti glas, koji Isus poznaje odavna. To je glas Judin. »Čemu toliko rasipanje? Taj se miris mogao prodati za trista dinara i dati siromasima«. A drugi su učenici, pripovijedaju evanđelisti, odobravali Judine riječi i srdili se na ženu.

Juda je čovjek, koji nosi kesu. Najnepošteniji među svima izabrao je najsramotnije: novac. A Judi se mili novac. Mili mu se sam po sebi, jer po njemu se može do moći. Juda govori o siromasima, ali ne misli na siromahe,



I. MEŠTROVIĆ

KRIST I MAGDALENA

kojima je Isus u pustome polju dijelio kruh, nego na svoje siromašne drugove, još odviše siromašne, da osvoje Jeruzalem, da osnuju mesijsko kraljevstvo, u kojem se Juda nada, da će biti jedan od gospodara. I zavidan je pored toga, što je tvrdica; zavidan je kao sve tvrdice. Onoliko pomazanje podsjeća na posvetu kralja i Mesije, one počasti, što ih je lijepa žena iskazala njegovu poglavici, zadaju njemu muke; ljubomornost se, što je osjeća čovjek na čovjeka radi žene, miješa s mahnitom požudom.

Ali Isus odgovara na Judine riječi, kao što je odgovorio na šutnju Šimunovu. Ne vrijeđa uvreditelja, nego brani ženu, koja leži kraj njegovih nogu. »Zašto dojađujete ovoj ženi? Ona je učinila dobro djelo prema meni; jer siromahe imate svagda sa sobom i možete im dobro činiti, kad hoćete, a mene ne ćete svagda imati. Ona je učinila, što je mogla: htjela je unaprijed pomazati moje tijelo za ukop. Zaista vam kažem, da će se po svemu svijetu, gdje se bude pripovijedalo evanđelje, pripovijedati i ovo, što je ona učinila na njezinu uspomenu«.

Oni, što su sjedili s njima, možda i ne opaziše, kako je neiskazano žalosno bilo to proročanstvo. Još se ne mogu uvjeriti, da Isus mora stradati, da pobijedi; da će morati umrijeti, da vječno slavi slavlje. Ali Isus osjeća, da se približava taj dan. »Mene ne ćete imati svagda... Pomazala me je za ukop«. Žena s užasom ču tu potvrdu njezine slutnje i novi val suza navali naglo iz njezinih očiju. Onda, lica zastrta razasutom kosom, iziđe bez ijedne riječi, kao što je bez riječi i ušla.

Učenici su šutjeli; ne uvjereni, nego smeteni. Šimun je najboljim vinom nalijevao čaše svojim uzvanicima, da zabašuri svoje poniženje. Ali je mučaljivi stol u žutom svijetlu svijeca bio sada poput sablazne gozbe, kojom je prošla sjenka smrti.

TKO SAM JA

Ipak su učenici znali. Te riječi o smrti nisu za njih bile prve.

Morali su se sjećati onoga nedavnoga dana, kada ih je Isus na samotnom put u stranama Cesareje Filipove zapitao, što svijet govori o njemu. Morali su se sjetiti odgovora, koji je buknuo kao nagli plamen, kao silan poklik vjere iz dna Petrova srca. I svjetlost, što je zablještila njih trojicu na vrhu gore. I naročitih proročanstva Kristovih o njegovu sramotnom svršetku.

Čuli su i vidjeli, a ipak su se nadali svi — osim jednoga. Istina bi sinula u njima za trenutak kao bljesak u mraku. Onda bi opet nastala noć mrkljia nego prije. Novi čovjek, koji je priznavao Krista u Isusu, čovjek po drugi put rođen, kršćanin, iščeznuo bi, da ustupi mjesto slijepom i gluhom Judejcu, koji je pred sobom vidio samo Jeruzalem od opeke i kamenja.

Pitanje, što ga je Isus upravio dvanaestorici na Cesarejskom putu, moralo bi biti početak potpunog obraćenja k novoj istini. Zar je trebalo Isusu znati, što drugi misle o njemu? Takva se radoznalost javlja samo u nestalnih stvorova, u ljudi, koji sami sebe ne poznaju, u slabića, koji ne znaju čitati sami u sebi, u slijepaca, koji se ne uzdaju u zemljište, na koje staju nogama. Takvo je pitanje opravdano u svih nas — osim u njega. Jer nitko ništa ne zna, tko je, nitko ne pozna sigurno svoju narav, svoj zadatak, ime, kojim bi se mogao s pravom nazivati. Vječno ime, koje se strogo sljubljuje s našom sudbinom, naše bezuvjetno ime. Ono ime, što nam ga daju, dok smo još

nijemi, zajedno s kruhom, soli i vodom, ime uneseno u gradske registre, upisano u knjige rođenih i umrlih, ono ime, koje majka jutrom tako slatko izgovara, a draga tako čeznutljivo šapuće noću; ime, što se najposlije ureže na grobnom kamenu, nije naše pravo ime. Svaki od nas ima tajno ime, koje izražava našu nevidljivu, istinitu bit i kojeg ne ćemo znati do dana novoga rođenja, do bijeloga uskrsnoga dana.

Malo se tko usuđuje zapitati sama sebe: Tko sam ja? A još je manje onih, što mogu odgovoriti. Pitanje: tko si? najteže je, što ga čovjek čovjeku može zadati. Ljudi su ljudima zatvorena tajna, pa i u najmučnijim trenucima strasti, kada dvije duše očajno nastoje da budu jedna jedina duša. Ta svi smo tajna samima sebi. Živimo nepoznati među nepoznatima. Mnogo naših bijeda nastaje od toga sveopćeg neznanja. Onaj, što igra ulogu kralja i drži sebe kraljem, nije drugo u vidu vječnosti, nego siromašni sluga, određen od početka vremena, da bude osrednji u nižim službama. Onaj drugi, koji je obukao sudačku haljinu — pogledajte ga dobro — rođeni je trgovac, njegovo je mjesto na trgu. Onaj tamo, što piše pjesme, nije razumio svoj unutarnji glas, morao je biti zlatar, jer mu se sviđa zlato, koje se može prometnuti u novac, i jer ga privlači filigram, dljeto, mozaik, lažni dragulji. Onaj drugi, što su ga učinili vojskovođom, trebalo je da ide u školu: bio bi postao vješt profesor i dobar govornik! A onaj, što tamo na trgu drži govore, stresajući razbašurene kose, pozivljući narod na bunu, zalutali je piljar: crvene bi rajčice, redovi luka, glavice češnjaka i glave zelja bila prava nagrada za njegovu misiju. Naprotiv ovaj ovdje, što psujući obrezuje vinograd i siplje gnoj na prekopanu zemlju, morao je proučavati zakone i postati vještak, kako će ih izigravati; nitko ne umije kao on izmisliti zaplete i smicalice. A kakovu rječitost prosiplje i sada u sićušnim

poslovnim sukobima siromah advokatski prvak stjeran u svoje staje i na svoja polja!

Mi upadamo u te pogreške iz neznanja, jer nemamo duhovnih očiju dosta jakih, da čitamo u srcu, što bije u nama, i u srcima, što biju u grudima bližnjih tako neumoljivo odijeljenih. Sve je pogrešno krivnjom tih nepoznatih imena, za nas nečitljivih, a poznatih samo geniju.

Ali kako bi moglo Isusu biti do toga, što o njemu misle ribari i seljaci? Isus, koji je mogao čitati u dušama misli skrivene i samima njima? Isusu, koji je jedini znao neiskazanom i neospornom sigurnošću mnogo prije onoga dana svoje pravo ime i svoju nadnaravnu narav?

Odista, on ne pita, da sazna, nego da napokon saznadu njegovi; neka znadu sada, kad smo pri koncu, njegovo pravo ime. A na prve odgovore i ne odgovara. »Jedni vele, da si Ivan Krstitelj, drugi, da si Ilija ili Jeremija ili koji od uskršlih starih proroka«. Što je njemu stalo do tih grubih nagađanja priprostih i nepoznatih ljudi? On hoće, da dadnu konačni odgovor baš oni, koji su određeni. da svjedoče za njega među narodima i kroz vjekove. Ne će do posljednjega časa da silom nameće vjeru onima, koji iz neposredne blizine gledaju, kako živi i slušaju, što govori. Ime, koje dosele nije nitko od njih izustio, kao da je svima zadavalo strah, mora naglim izljevom ljubavi izbiti iz jedne od tih duša, moraju ga, slovo po slovo, izreći jedna od tih usta.

— »A vi, što velite, tko sam ja?«

Tada Šimun Petar bude prosvijetljen svjetlošću, kojoj skoro da ne bijaše dorastao i učini ga zauvijek Prvim. On ne može zadržati riječi, one mu naviru na usta gotovo nehotice u pokliku, za koji časak prije ne bi ni sam sebe držao sposobnim: »Ti si Krist, Sin Boga živoga. Tvoje riječi su riječi vječnoga života, i mi vjerovalismo i pozna-smo, da si svetac Božji«.

Napokon je iz tvrde stijene šiknuo mlaz, koji je do danas gasio žeđu žezdeset pokoljenja. Bilo je to njegovo pravo i njegova nagrada. Petar je prvi pošao za njime, da ga prati na božanskom lutanju. Trebalo je, da on u tom lutaocu, što naviješta kraljevstvo, prizna Mesiju, kojega su svi očekivali u pustoši vjekova i koji je napokon došao, a to je upravo onaj, što stoji pred njegovim očima na zaprašenom putu.

Čisti Kralj, Sunce Pravde, Knez Mira, onaj, što ga je Bog morao poslati u svoje vrijeme, kojega su proroci prerekli u praskozorje prepuno žalosti i kazna i gledali, kako silazi na zemlju kao munja u punini pobjede i slave; koga su siromasi, izranjeni, gladni, uvrijeđeni, čekali od vijeka do vijeka, kao što suha trava čeka vodu, kao što cvijet čeka sunce, kao što usta čekaju poljubac i srce utjehu; Sin Božji i Čovječji, Čovjek, koji u tijelu skriva Boga, Bog koji je zavio svoje božanstvo u Adamov prah: to je on mili svagdanji brat, koji se mirno ogleda u začuđenim očima svojih izabranih.

Čekanju je kraj; završeno je predvečerje. A zašto ga nisu umjeli prepoznati do onoga dana? Zašto nijesu nikad nikome rekli? Kada se rodila u onim previše priprostim dušama prva misao o pravom imenu onoga, koji ih je toliko puta uhvatio za ruku i govorio im na njihove uši? Jesu li mogli ikada i pomisliti, da bi jedan od njih — čovjek iz puka kao i oni, radnik i siromah kao i oni — mogao biti spasilac, Mesija, kojega su objavljivali i čekali sveci i narodi? Samim ga svojim razumom ne bi bili kadri poznati, ni sjetilima, što ih svi imaju, ni znacima pisama. Samo nadahnućem odozgo, koje se izražavalo naglim prosvjećenjem srca. Tako se onoga dana dogodilo u Petrovoj duši. »Blago tebi, Šimune, sine Jonin, jer tijelo i krv nisu to tebi objavili, nego Otac moj, koji je na nebesima«. Tjelesne oči ne bi bez objave odozgo mogle vidjeti ono,

što su vidjele. Ali jer je Petar izabran, da to proglasi, ne će ostati bez posljedica. To je nagrada, koja izaziva druge naknade. »Ti si Petar, i na toj ću stijeni sazidati Crkvu svoju, i vrata je paklena ne će nadvladati. I tebi ću dati ključeve kraljevstva nebeskoga. Pa što god svezješ na zemlji, bit će svezano i na nebesima; i što god razriješiš na zemlji, bit će razriješeno i na nebesima«.

Dostojanstvene riječi, iz kojih je nastalo jedno od najvećih kraljevstava, što su ih ljudi osnovali na zemlji; jedino od starih kraljevstava, što još živi u onom istom gradu, koji je vidio i postanak i propast najponosnijega među prolaznim carstvima. Zbog tih riječi mnogi su stradali, mnogi su bili mučeni, mnogi ubijeni. Da se te riječi poreknu ili zadrže, protumače ili izbrišu, milijuni su se ljudi međusobno klali na trgovima i u bitkama, dijelila su se kraljevstva, društva su se drmala i raspadala, narodi su se bunili, uzrujavali su se carevi i prosjaci. Ali njihov je smisao u Kristovim ustima jednostavan i jasan. Ti, Petre, moraš biti tvrd i čvrst kao stijena, i na čvrstoći tvoje vjere, koju si ti prvi priznao, osniva se prva kršćanska zajednica, skromna jezgra kraljevstva. Tu crkvu, koja sada ima samo dvanaest građana, ali koja će se raširiti do granica zemlje, ne će moći nadvladati sile zla, jer ste vi duh, a duha ne može nadvladati materija. Ti ćeš zauvijek — a kada govorim tebi, govorim i svima onima, koji će te naslijediti, sjedinjeni u istoj stalnosti — zatvarati paklena vrata i otvarati svim pozvanicima vrata nebeska. Ti ćeš vezati i razrješivati u moje ime; ono, što ti zabraniš poslije moje smrti, bit će zabranjeno i sutra u novom čovječanstvu, koje ću zateći, kada se vratim; ono, što ti budeš zapovijedao, bit će pravo zapovijeđeno, jer ćeš ti samo ono ponavljati, pa bilo to i drugim riječima, što sam ti govorio i naučio te. Bit ćeš sam glavom i u osobi svojih zakonskih nasljednika pastir međukraljevstva, vre-

meniti i privremeni voda, koji zajedno sa drugovima, što su ti poslušni, pripremaš kraljestvo Božje, kraljevstvo ljubavi.

U naknadu za ovu objavu i ovo obećanje tražim od vas tešku kušnju: šutnju. Nikome zasada ne smijete kazati, tko sam. Moj dan je blizu, ali još nije svanuo; i vi ćete doživjeti ono, što ne očekujete, protivno onome, što očekujete. Znam ja čas, u koji ću morati govoriti i u koji ćete vi morati govoriti. Ali kada prekinemo šutnju, moj će se i vaš usklik čuti u najdaljim prostorima neba i zemlje.

SUNCE I SNIJEG

Gora Hermon je sa tri vrha vrlo visoka, pokrivena snijegom i u doba žege. To je najviša gora u Palestini, viša od Tabora. S Hermona, veli Psalmist, dolazi rosa na brežuljke sionske. Isus je postao svjetlost na toj gori, najvišoj među gorama u životu Kristovu, kojemu su gore kao neke postaje: Gora napastovanja, Gora blaženstava, Gora preobraženja, Gora raspeća.

Samo su tri učenika bila s njime: onaj nazvani Stijena i Sinovi Groma. Vrletan prvi, kao oluja druga dvojica; društvo baš za ono mjesto i za onaj čas. On se molio odjelivši se sam u visini, više od njih i od svih drugih, klečeći možda u snijegu. Tko nije vidio zimi, na brdu, da sve, što je bijelo, prema snijegu postaje mrko i sivo? Blijedo lice kao da potamni, oprano platno izgleda blatno, papir je poput suhe ilovače. Onoga dana vidjelo se obratno na tome bijelom i pustom visu, oko kojega je samo nebo.

Isus je sam molio postrance. Najednom, njegovo lice zasja se kao sunce, a njegove haljine postadoše bijele kao snijeg, što se ljeska na suncu, tako bijele, da ih nije-dan slikar ni mastilac ne bi mogao naslikati, čak ni zamisliti. Na bijelom je snijegu jača bjelina, veći sjaj od svakoga poznatog sjaja nadmašivao svaku zemaljsku svjetlost.

Preobraženje je blagdan i pobjeda svjetlosti. Ostajući još — samo malo! — tijelo i tvar, Isus uzimlje od tvari najnježniji, najlakši, najduhovniji oblik. Njegovo tijelo, koje očekuje osloboditeljicu, postaje svjetlost sunčana, svjetlost nebeska, svjetlost duhovna i natprirodna; njegova duša u čovječstvu molitvom izmijenjena, postaje vidljiva kroz

tijelo, probija svojim žarkim sjajem branu tijela i tkanine kao plamen, što izgara stijene, u kojima je bio zatvoren, te ih čini prozirnima.

Ali svjetlost nije jednaka na licu i na haljinama. Svjetlost lica je svjetlost sunca; svjetlost haljina je ljeskanje snijega. Lice, ogledalo duše, ima boju ognja; haljina, tvar data za poslugu, boju leda. Jer duša je sunce, oganj, ljubav; a haljine su, sve haljine, pa i ona teška haljina, što se zove tijelom, tamne, ledene, mrtve, pa se mogu ljeskati samo odraženom svjetlošću.

Ali Isus, sav svjetlost, s licem, što sijeva poput blage munje, s haljinama, koje se sjaju poput zrakaste bjeline — zlato, što se iskri usred srebra — nije sam. Dva velika pokojnika, bijela kao i on, primiču mu se i govore s njim, Mojsije i Ilija. Prvi od spasitelja, prvi od proroka. Ljudi od svjetlosti i od ognja dolaze, da budu svjedoci novoj svjetlosti, što se iskri na Hermonu. Svi oni, što su govorili s Bogom, ostaju zavijeni i prožeti svjetlošću. Kad je Mojsije sišao sa Sinaja, bilo mu je lice tako sjajno, te se morao pokrivati velom, da ne bi zabliještio ostale. A Ilija je uznesen na nebo u ognjenim kolima, u koja su bili upregnuti ognjeni konji. Ivan, novi Ilija, propovijedao je kršćanstvo ognjem, ali se njegovo lice, iako je bilo opaljeno od sunca, nije sjalo kao sunce. Jedini sjaj, što ga se dotakao, bijaše sjaj zlatne posude, na koju je bila stavljena njegova krvava glava, kraljevski dar strašnoj prilježnici Herodovoj.

Ali na Hermonu je onaj, koji se sjaje u licu više od Mojsija i uzići će na nebo kud i kamo savršenije od Ilije — onaj, kojega je Mojsije obećao te je imao doći poslije Ilije. Došli su k njemu, ali da poslije toga iščeznu zauvijek. Ne treba ih više poslije toga posljednjeg svjedočanstva. Svijet će već moći biti i bez njihova zakona i bez njihovih nada. Jedan sjajan oblak zakloni trojicu sjajnih od očiju

trojice tamnih, koji čekaju, a iz oblaka se začu glas, koji poviče: Ovo je Sin moj ljubljani. Slušajte ga!

Taj oblak ne skriva svjetlosti, nego je podvostruči. Kao što iz olujnoga oblaka dolazi munja, koja u jedan mah obasja polje, tako iz ovoga oblaka, sjajnoga već po sebi, silazi plamen, koji izgara stari zavjet i potvrđuje zauvijek novo obećanje. Oblak od dima, koji je vodio Hebrejce, pustinjske bjeGUNCE prema Jordanu, crni oblak, koji je okružavao Kovčeg i sakrivao ga u dane straha i trepeta, napokon je postao oblak tako silne svjetlosti, da je zaklonio i sunčani sjaj onoga lica, koje će uskoro u tami biti ćušano.

Ali kad iščeznu oblak, ostade Isus iznovice sam. Dvojice preteča i svjedoka nestade. Njegovo lice poprimi naravsku boju; njegovo odijelo postade svagdanje. Krist je i opet ljubezni brat, obraća se k onesviještenim drugovima: Ustanite i ne bojte se, ali ne kazujte nikome, što ste vidjeli, dok Sin Čovječji ne uskrsne od mrtvih.

Preobraženje je nagovještaj užašašća; ali da se uskrsne u slavi, uvijek treba umrijeti u sramoti.

MNOGI ĆE POSTRADATI

Isus je oduvijek znao, da mora umrijeti, i to uskoro, sramotnom smrću. Bila je to nagrada, što ga je čekala, i koje ga nitko ne će lišiti. Tko spasava druge, spreman je da sam propadne; tko otkupljuje druge, treba da za plaću dade svega sebe, to jest jedinu vrednotu, koja je doista njegova, te nadmašuje i obuhvaća sve druge vrednote. Tko ljubi neprijatelje, tačno je, da mrze na njega i prijateli; tko nosi spas svim narodima, mora ga ubiti njegov narod; tko nudi život, dostojan je da primi smrt. Svako je dobročinstvo takva uvreda nezahvalnim i upornim ljudima, da je može osvetiti samo najveća kazna. Mi naginjemo uho samo glasovima, što se dižu iz grobova, a ono malo poštovanja, što smo ga kadri iskazati, odajemo samo onima, koje smo pobijali. U slabašnom pamćenju ljudskoga roda ostaju samo istine napisane krvlju.

Isus je znao, što mu se sprema u Jeruzalemu i u svim je svojim mislima nosio uklesanu smrt, kao što će kasnije reći jedan, koji je bio dostojan da to prikaže. Tri puta prije toga pokušali su ga ubiti. Prvi put u Nazaretu, kada su ga doveli na rub klisure, na kojoj je bio sagrađen grad, i htjeli da ga strmoglave dolje. Drugi put Judejci, uvrijeđeni njegovim govorima u hramu, pograbiše kamenje, da ga kamenuju. I treći put o prazniku posvete hrama, zimi, pograbiše kamenje s ceste, da ga ušutkaju.

Ali sva tri puta mogao se skloniti, jer dan njegov još ne bijaše došao. Te je predznake smrti čuvao u duši sam za sebe sve do posljednjega dana. Nije htio rastužiti svojih učenika, koji bi se možda sablaznili, što idu za osuđe-

nikom, koji je u svome srcu već na umoru. Ali nakon trostruke posvete svoga mesijstva — povika Petrova, svjetlosti sa Hermona, pomazanja u Betaniji — nije više mogao šutjeti. Dobro je poznavao bezazleno natucanje dvanaestorice. Znao je, da nakon rijetkih trenutaka oduševljenja i nadahnuća nisu uvijek kadri misliti drugačije nego što misli obični narod, da su im ljudski i najuzvišeniji sni. Znao je, da čekaju Mesiju kao pobjedonosnoga obnovitelja zlatnoga doba, a ne kao Čovjeka Boli. Zamišljali su ga kao pobjednika s počastima i darovima, a ne kao prezrena, popljuvana i isprebijana čovjeka; zamišljali su ga kao uskrisitelja mrtvih, a ne kao onoga, koji je pogubljen kao ubojica.

Trebalo ih je upozoriti unaprijed, da se novo pouzdanje ne sruši u dan sramote; trebalo je, da čuju iz usta Mesije i osuđenika, da će Mesija biti osuđen, da će pobjednik morati iščeznuti u strašnom porazu, da će Kralja svih kraljeva pogrđivali sluge cesarove, da će Sina Božjega razapeti zaslijepljene sluge Božje.

Tri puta pokušali su ga smaknuti; tri puta objavljuje dvanaestorici, poslije Petrova priznanja, da mu se smrt približila. A tri će vrste ljudi narediti, da ga ubiju: Starješine, glavari svećenički, književnici.

Tri će sukrivca biti potrebna za njegovu smrt: Juda, koji ga izdaje, Kajfa, koji ga osuđuje, Pilat, koji dopušta da se izvrši osuda. A bit će i tri vrste materijalnih izvršilaca kazne: sluge, koji će ga uhvatiti, Židovi, koji će pred namjesništvom vikati »raspni ga«, rimski vojnici, koji će ga pribiti na križ.

Tri će stupnja, kao što sam kaže dvanaestorici, imati kazna. Najprije će ga grđiti i ružiti, zatim će ga popljuvati i bičevati i napokon ubiti. Ali oni se ne smiju preplašiti ni plakati. Kao što život ima nagradu u smrti, tako je i smrt obećanje drugoga života. Poslije tri dana uskrs-

nut će iz groba, da više nikada ne umre. Krist ne donosi obilje zlata ni žita, nego besmrtnost i brisanje svih grijeha svima onima, koji ga budu slušali. Ali besmrtnost i slobodu treba platiti onim, što im je protivno: sužanjstvom i smrtnom borbom. Cijena je tvrda i jaka, ali potrebno je nekoliko dana stradanja i ukop, da se kupe tisućgodišta života i slobode.

Učenici se na te objave uzrujavaju i ne će da vjeruju. Ali Isus je već počeo trpjeti predočujući u mislima i izričući strašne dane svršetka. Sada već baštinici njegove riječi znadu sve i Krist može krenuti u Jeruzalem, da se do kraja ispuni ono, što je rekao.

MARAN ATHA

Ali će barem jedan dan biti sličan kralju, ko ga siromasi čekaju svako jutro u godini na pragovima svetoga grada.

Pasha se približuje. Posljednja će se sedmica, kojoj nikad neće biti kraja — još ne svanu nova nedjelja — sada započeti.

Ali ovaj put Isus ne ulazi, po običaju, kao nezapažen putnik pomiješan s hodočasničkom povorkom u smrdljivu metropolu, što se sa svojim kućama, bijelim poput grobova, šćućurila pod slavičnim hramom, koji se diže nebu pod oblake, a suđeno mu je da izgori. Ovaj put, posljednji put, Isusa prate njegovi najbliži, njegovi zemljaci, žene, koje će plakati, dvanaestorica, koji će se sakriti. Galilejci, koji dolaze, da proslave jedno staro čudo, ali s nadom, da vide novo čudo. Ovaj put nije sam: s njime je predstraža kraljevstva. I ne dolazi kao nepoznat: preteka kao ga je glas o uskršnućima. U prijestolnici, gdje vlada mač, trgovačko zlato, farizejsko pismo, ima očiju, koje gledaju na Maslinsku goru, i srdaca, koja odjekuju neobičnim kucanjem.

Ovaj put ne će ući pješice u grad, koji bi morao biti prijestolje njegova kraljevstva, a bit će njegova raka. Kad je došao u Betfagu, pošalje dvojicu učenika, da potraže magarca. Naći će ga svezana za plot: neka ga odvežu i dovedu ne pitajući nikoga ništa. Ako gospodar što rekne, odgovorite, da treba Gospodinu.

Govorili su sve do naših dana, da je Isus htio jahati na magaretu u znak poniznosti i krotkosti, kao da je htio

simbolički pokazati, da svome narodu dolazi kao Knez Mira. Ali se zaboravilo, da magarac, u mladosti vremena i snage, nije bio otporni tovarnjak današnjah dana, onaj umorni kostur u poderanoj koži, iscrpljen robovanjem kroz vjekove, upotrebljavan samo zato, da nosi košare i vreće po kamenju loših strmaca. Starinsko je magare bila ponosna i borbena životinja, lijepa i krepka kao i konj, dostojna da se žrtvuje bogovima. Homer, majstor u poredbama, nije kanio niti je htio poniziti silnog Ajaksa, preponositog Ajaksa, kada ga je isporedio s magarcem. A Hebrejci upotrebljavaju nepripitomljeno magare u poredbama drugoga značenja. »Čovjek je bezumna i nesmotrena srca — veli Sofar Naomaćanin Jobu — a rađa se kao ždrijebe divljega magareta«. I Danijel pripovijeda, da je Nabukodonozor radi kazne za svoje silništvo »bio istjeran između ljudi i srce mu postade kao u zvijeri, a stan mu bijaše s divljim magarcima«.

Isus je izričito zaiskao nepripitomljeno magare, kojega nije nitko nikada uzjahao — dakle slično divljemu. Jer onoga dana životinja, što ju je on izabrao, ne prikazuje simbolički poniznost jahača, nego narod židovski, koji će Krist osloboditi i saviti; tu nepokornu i jogunastu životinju, koje nijedan prorok i nijedan vladar nije umio pripitomiti i koja je danas vezana za kolac, kao što je Izrael vezan rimskim užetom ispod kule Antonije. Hebrejski narod bezumna i nesmotrena srca kao magare u knjizi Jobovo; dostojan drug najpokvarenijeg kralja; rob tuđinski, ali u isto vrijeme uporan i buntovan sve do današnjega vremena, hebrejski je narod našao napokon svoga jahača. Samo za jedan dan: i na njega će se, zakonitoga gospodara, podignuti te iste sedmice, ali za malo. Svadljiva će prijestolnica biti srušena, hram stubokom srušen, a bogoubojnički će narod biti raspršen kao pljeva vječnoga vijaka po svoj zemlji.

Tako je tvrd magareći hrbat, da prijatelji među na njega svoje haljine. Strana, što se spušta s Maslinske gore, kamenita je i oduševljeni drugovi bacaju po hrapavom šljunku svetačne haljine. I to je kretnja posvete. Skidajući haljinu sa sebe, čovjek se svlači, a to je početak golote, koja želi ispovijed i ubija lažni stid. Golota tijela istinski obećava golotu duha. Težnja za ljubavlju iskazuje se u najvećoj milostinji: da dademo ono, što imamo na sebi. »Ako ti netko zašće haljinu, daj mu i ogrtač«.

I započinje se silazak po sunčanoj žegi i u žaru slave posred svježih odrezanih grančica i uz himne i poklike pune pouzdanja.

Bio je početak svježega travnja, početak proljeća. Podnevno se zlato širilo oko grada po probuđenim poljima, po zelenim vinogradima i po vrtovima krijepeći se. Nebo se širilo u beskonačnost, a bilo je neobično vedro.

Beskrajno nebo poput liljana, čisto i veselo kao obećanje Božjega oka. Nije bilo zvijezda, ali se činilo, da skupa s našim suncem mirno sjaju i bljeskaju i druga daleka sunca. Mlaki je vjetar, zaslađen rajskim daškom, povijao nježno slobodne vrške drveća i mijenjao boju djevičanskog lišća u razvoju. Bio je to jedan od onih dana, kada se modrilo čini modrije, zelenilo zelenije, svjetlost svjetlija, ljubav zaljubljenija.

Oni, što su pratili Krista, kad je silazio, bili su ushićeni u onom zanosu svijetla i trenutka. Nikad još nisu osjetili kao onoga dana, da su prepuni radosti i hvale. Poklik Petrov prometnuo se u poklik te male i vatrene vojske, koja se je spuštala nizbrdicom prama kraljevskom gradu. »Hosana Sinu Davidovu!« klicali su mladići i djevojke. Pa i učenici; premda su upozoreni, da će to biti posljednji dan, premda znaju, da je to sprovod čovjeka na umoru, i učenici se u tom živom zanosu počinju gotovo nadati.



I. MESTROVIĆ

BIČEVANJE

Povorka se približavala k tajanstvenom, gluhom, neprijateljskom gradu pomamno i bučno poput bujice, koja više ne poznaje nasipa. Ti seljaci, ti provincijalci stupaju naprijed kao da su zakriljeni šumom, što se kreće, kanda hoće u smrdljive zidine, u tamne uličice unijeti malo polja i slobode. Najsmjeliji su uz cestu narezali grančica od palma, borovnica i maslina, kao za praznik sjenica. I mašu njima visoko vičući najvatrenije riječi iz psalama prema užarenom licu onoga, koji dolazi u ime Božje.

Prva kršćanska legija već je pred vratima jeruzalemskim, a klicanje se još ne stišava: »Blagoslovljen Kralj, koji dolazi u ime Gospodnje! Mir na nebu i slava na visini!« Ti povici dopiru do ušiju farizeja, koji dohrlje ozbiljna i stroga lica, da vide, kakav je to buntovni urnebes. Ti povici sablazniše njihove mudre uši, uznemiriše njihova sumnjičava srca. I neki od njih isprčivši se u učenjačkim plaštovima viču između svjetine Isusu: Učitelju, prekori svoje učenike! Ne znaš li, da se takve riječi mogu upraviti samo Gospodinu ili onome, koji dolazi u ime njegovo?

A on će ne zastajući: Ja vam kažem, ako oni umuknu, kamenje će povikati!

Nepomično šutljivo kamenje, koje bi Bog po Ivanovim riječima mogao pretvoriti u djecu Abrahamovu; užareno pustinjsko kamenje, kojega Isus ne htjede pretvoriti u kruh na zahtjev napasnika; kamenje s putova, kojega su se već dva puta mašili neprijatelji, da ga kamenuju, gluho kamenje jeruzalemsko bilo bi manje gluho, manje ledeno, manje bešćutno od farizejskih duša.

Ali tim odgovorom potvrdi Isus, da je Krist. Te su riječi navještaj rata. Zbilja, novi Kralj, čim je ušao u grad, dade znak za navalu.

PEĆINA RAZBOJNIKA

Pope se u Hram. Tu gore bili su na okupu svi njegovi neprijatelji. Sveta se zgrada na vrhu brijega, nova i bijela, blistala na vrelom sunčanom sjaju. Stari se kovčeg nomada, što su ga volovi vukli po žarkim pustinjama i bojištima, zaustavio i skamenio tu gore, da straži nad kraljevskim gradom. Pokretni šator bjegunaca prometnuo se u jaku tvrđavicu od kamena i od mramora, u predgrađe gizdavo od palača i stubišta, hladovitih trijemova i svijetlih dvorišta; zatvoreno zidinama okomito nad dolinom; zaštićeno kulama i tornjevima poput utvrde. Nije to bila samo ograda za svetinju nad svetinjama ni oltar za žrtve; nije to bio samo hram, vjerozakonska tvrđava, tajanstveno svetište naroda. Sa svojim stražarnicama, stanovima za čuvare, skladišta za žrtve, blagajnicama za ostavinu, prostorijama za trgovinu, trijemovima za sastanke i zabavljanje, bijaše on sve drugo nego mjesto za sabranost i molitvu. Sve: tvrđava za slučaj opsade, banka za uloške, sajmište za vrijeme hodočašća i praznika, bazar u svako vrijeme, burza za ugovore, forum za političanske prepirke, za nadmudrivanje mudrijaša, za brbljanja besposličara: mjesto za šetnju, za sastanke, za promet. Sagradio ga je kralj nevjernik, da zadobije vjernost čangrizavoga i buntovnog naroda; da udovolji oholosti i škrtosti svećeničke kaste; kao oruđe za rat i trg za trgovinu: morao se Kristovim očima činiti kao prirodna zbornica svih neprijatelja njegove istine.

Isus uđe u hram, da razori hram. Ostavit će Titovim Rimljanima, da sravne sa zemljom zidove, da razbacuju kamenje, da popale zgrade, da opljačkaju mjed i zlato, da

pretvore u čađavu ruševinu golemi Herodov dvorac. Ali on razara i razorio je vrednote, što ih taj ponositi hram izražava svojim naslaganim i poredanim stijenama, popločanim dvorištima i svojim zlatnim vratima. Isus se penje u hram. Preobraženi sa Gore protiv književnika, koji se isušise među svicima pergamena, Mesija novog kraljevstva protiv otimača kraljevstva izrođena u nagodbama i gnjila u sramotama. Evanđelje prema Torahu, budućnost prema prošlosti, ogranj ljubavi prema pepelu pisma. Svanuo je dan udara. Isus, praćen pjesmom oduševljenoga mnoštva, penje se prema raskošnome leglu svojih neprijatelja. Taj put on poznaje, sjeća ga se. Koliko puta ga je prevalio kao malo dijete vođen za ruku u gomili poklonika, usred buke i prašine galilejskih skupina! Kao nepoznat dječak kasnije je pomiješan u stisci na sunčanoj žezi, zaglušen i umoran gledao gore u zidine očajno žudeći, da stigne na vrh, pa da nađe ondje gore, u svečanoj ogradi, malo hladovine za svoje oči, malo vode za svoja usta, utješnu riječ za svoje srce.

Ali danas se sve promijenilo. Ne vode njega, nego on vodi. Ne ide, da se moli, nego da kažnjava. Zna, da je ondje unutra, iza lijepih pročelja ove uzvišene grobnice, samo pepeo i gnjilež: njegovi neprijatelji, koji prodaju pepeo i hrane se gnjiležom. Prvi je protivnik, što izlazi pred njega, demon gramzivosti.

Ulazi u dvorište neznabožaca, koje je prostranije i naseljenije od svih drugih. Velika popločana i suncem obasjana poljana nije trijem svetišta, nego prljavi sajmišni trg. Paklenski žagor, silna buka diše iz gustog mravinjaka bankara, preprodavača, posrednika i kupaca, koji daju i primaju novce. Tu su stočari s govedima i stadima ovaca; prodavači golubova i grlica uza stalke poredane po zemlji; ptičari s krletkama prepunim kričavih vrabaca; mjenjački stolovi sa zdjelicama puncanim mjedi i srebra. Trgovci

pipaju bokove životinja određenih za žrtvu, od balega uprljanih nogu; ili jednoličnim glasom dozivaju žene, koje nose novorođenčad, poklonike, što su došli da prinesu pretilu žrtvu, gubavce, koji će žrtvovati žive ptice, jer su ozdravili ili žele ozdraviti. Novčari s novcem obješenim o uho, da budu lakše prepoznati, dugim noktima i gotovo požudnim rukama prebacuju svjetlucave i zvučne hrpe; posrednici se šuljaju među silom sjaćenih ljudi; oprezne seoske tvrđice razdraženo se prepiru u dugom pričanju, prije nego odriješe kese i dadu novac za zavjetnu žrtvu, a od časa do časa rikne vo, kojemu je dosadno, te dubokom rikom nadmaši dražesno blejanje janjaca ili vrisku žena, zveket drahma i sikala.

Taj prizor za Isusa nije nov. Znao je, da je kuća Božja pretvorena u kuću Mamonovu, pa mjesto da se ondje u tišini moli duhu, ljudi od materije trguju, u sporazumu sa svećenicima, vražjom nečisti. Ali ovaj put ne zadrža u sebi gnjev i odvratnost. Da sruši hram, započinje rušiti trgovanje. Božanski siromah, koga prate njegovi siromasi, nasrće na robove novca. Uzme nekoliko komada užeta, sveže ih zajedno u bič te kroči put između zapanjenoga svijeta. Mjenjački se stolovi prevrnuše na prvi udar, novci se kotrljaju po zemlji uz presenećeni i bijesni urlik; stolice se prodavača ptica prevrću po raspršenim golubicama. Pastiri, opazivši tu lomljivinu, stanu rivati goveda i ovce k ogradama. Ptičari grabe krletke pod pazuhu pa bježe kud koji. Vika se i buka diže do nebesa; netko buči sablažnjen, netko odobrava. Iz drugih dvorišta grne novi svijet u metež. Isus, okružen najsmjelijima, vitla bičem te preostale mjenjače gura k vratima. I ponavlja iz svega glasa: Nosite to odavle. Kuća je Božja kuća molitve, a vi je pretvarate u pećinu razbojničku!

I posljednji pipaši srebra isprazniše dvorište kao dronjci, što ih pomete sjevernjak.

Taj čin Isusov bio je ne samo pravedno čišćenje svetišta, nego i javno očitovanje njegove mržnje na Mamonu i na Mamonine sluge. Trgovina je — taj moderni bog — za njega oblik lopovluka. Tržište je, dakle, pećina uslužnih razbojnika, zaštićenih pljačkaša. No ono, što običaj hvali i zakon dopušta, ne može podnositi onaj, koji se ne upušta u svjetske nagodbe i ne traži nego samo duhovni dobitak. Među svim vrelima zakonom zaštićene krađe, što se zove trgovinom, najgadnija je i najsramotnija trgovina novcem. Ako tko dade ovcu za novce, uvjereni smo, da se njemu daje više novaca, nego što ovca zbilja vrijedi. Ali ti on daje barem nešto, što nije mrski metalni simbol bogatstva, daje ti živo biće, koje će ti na proljeće dati vunu, koje će ti ojanjiti janje i koje ćeš ti pojesti, bude li ti drago. Ali je razmjena novca novcem, kovanog metala drugim metalom, nešto neprirodno, bezumno, vražje. Sve je ono, što je u vezi s bankom, sa mjenjačnicom, odbitkom, lihvom, tajanstvena i odbojna sramota, koja je vazda ulijevala strah bezazlenim dušama, to jest čistim i dubokim dušama. Seljak, koji sije žito, krojač, koji šije odjeću, tkalac, koji tkaje vunenu ili lanenu tkaninu, inaju do neke granice potpuno pravo, da im dobitak poraste, jer dodaje nešto, čega nema u zemlji, u tkanini, u vuni. Ali da jedna hrpa novaca rodi druge novce bez muke i rada, da čovjek ne izradi ništa vidljivo, upotrebljivo, što veseli, to je sablazan, koja nadmašuje i smućuje svaku zamisao. Tko trguje novcem, tko natrpava srebro, taj je pravi rob đavolske čarolije. A đavo, zahvalan, daje upravo njima, bankarima i novčarima, vlast nad zemljom. Oni i danas zapovijedaju narodima, izazivlju ratove, more narode gladu, grabe k sebi paklenim sustavnim isisavanjem život siromaha pretvarajući ga u zlato, s koga kaplje znoj i krv.

Krist, koji žali bogataše, ali prezire i mrzi na bogatstvo, prvi zid, koji ne da da se vidi kraljevstvo nebesko,

pomeo je pećinu razbojničku i očistio hram, u kojem će vršiti posljednje istine, što ih još ima kazati. Ali je onim nasilnim činom digao protiv sebe sve trgovačko građanstvo jeruzalemsko. Istjerani će zahtijevati od svojih gospodara, da se kazni onaj, što ruši trgovinu na svetom brijegu. Ljudi od novaca lako će postići, da ih saslušaju ljudi od zakona, koji su već iz drugih razloga ljuti kao zmije. To više, što je Isus, poremetivši trgovanje u hramu, osudio i same svećenike i naškodio im. Najugledniji su bazarili vlasništvo Aninih sinova, to jest najbližih rođaka vrhovnoga svećenika Kajfe. Svi su golubovi, što su se prodavali rodiljama u dvorištu neznabožaca, bili iz gnijezda cedrovskih šuma Aninih, a svećenik je dobavljač dobivao četrdeset saa na mjesec za same grlice. Mjenjači ne bi bili smjeli boraviti u hramu, ali su plaćali velikim saducejskim obiteljima svećeničkoga plemstva dobru desetinu od tisuće i tisuće sikala, što je donosila razmjena stranoga novca u hebrejski. A sam je hram bio golema narodna banka s kovčezima za novce i jakim kasama u riznicama.

Isus je dirnuo u živac dvadeset tisuća svećenika jeruzalemskih, naudio je njihovu ugledu i kasi. Preokrenuo je naopako vrijednost njihova izopačenoga i osakaćenog pisma, u ime kojega zapovijedaju i tove se. Osim toga protjerao je njihove saveznike, trgovce i novčare. Ako on pobijedi, propade sve. Ali se ta dva staleža, u opasnosti, još tješnje pobrate, da uklone s puta opasnoga nametnika. Trgovci i svećenici dogovore se, možda još iste večeri, da će kupiti izdajicu i križ. Građanstvo će dati nešto potrebnoga novca; duhovništvo će naći vjersku izliku; tuđinskoj je vladi stalo do toga, da omili duhovništvu i građanstvu, pa će pozajmiti svoje vojnike.

Ali Isus, izišavši iz hrama, preko Maslinova brda uputi se prema Betaniji.

ZMIJE I GROBOVI

Kada se vratio sutradan, stočari su se i mjenjači bili stisnuli vani blizu vrata, ali u dvorištima je žamorio uzrujan narod.

Presuda, što ju je Isus izrekao i izvršio protiv poštenih lupeža, bila je uzrujala prljavi bludnički grad, koji je kunjao kao kakva kravetina izmorena i izmuzena. Oni su udarci užetom djelovali kao kamenje bacano na jeruzalemski žabnjak. Zviždanje je kaznenoga biča odjednom probudilo siromahe sa srsima radosti i gospodu sa drhtajima straha.

I već zorom svi pohrliše gore iz mračnih ulica i iz sjajnih zgrada, iz radionica i s trgova, ostaviše sve poslove s onim nemirom, što obuzima ljude, koji očekuju čudesa ili osvetu. Dodoše radnici, vunari, mastioci, krpači, drvodjelje, svi oni, koji preziru cincare, lihware, gulikože ne-bogih siromaha, hulje, koje su se bogatile na trošak siromaha. Dodoše među prvima jadnici, izmet grada, odrpanci, zablaceni ušljivci, prosjaci s gubavim krastama, s odvijenim ranama, s kostima, koje strše kroz opaljenu kožu, kao dokaz gladi. Bijahu došli i poklonici sa strane, oni iz Galileje, što su pratili Isusa, kad je svečano silazio, i zajedno s njima Hebrejci iz sirijskih i egipatskih naseobina, u boljoj odjeći, kao daleki rođaci, koji se kadikad pojavljuju u oćinskom domu na obiteljskim svečanostima.

Ali penjali su se, također, po četvorica ili petorica, i književnici i farizeji. Bijahu to saveznici i braća, dostojni da budu zajedno. Književnici bijahu naučitelji zakona, farizeji čistunci zakona. Nemalo svi književnici bijahu farizeji, mnogi farizeji bijahu književnici. Zamislite profesora,

koji učenjačkom cjepidlačarstvu dodaje licemjernu svetost, ili bogomoljca, koji je napravio mrko lice pedagoga, što se razbacuje znanjem, pa ćete dobiti modernu sliku književnika farizeja ili farizeja književnika. Lovorom ovjenčani svetonja, licemjer akademik, mudrijaš kveker — svi ti tipovi mogu dati jedno te isto.

Oni su se, dakle, penjali onoga jutra k hramu s mnogo oholosti izvana i s mnogo najgorih nakana iznutra. Zamotani u duge plašteve s resama, što su se lepršale, nadutih prsa, mutnih očiju, uzdignutih vjeda, nasmiješenih usta, nemirna i uzdrhtana nosa, stupali su ponositim korakom, koji je odavao veličanstvo i gnjev tih povlaštenih krvnika Božjih.

Isus ih je čekao sred tisuću očiju, koje su odrazivale nešto od njegove svjetlosti. Nije to bio prvi put, da su mu se oni primicali. Koliko su se puta naganjali ovdje, ondje on i farizeji u pokrajini! Farizeji su od njega čekali znak s neba kao nadnaravski dokaz, da je Mesija — jer su farizeji vjerovali u skori dolazak Spasiteljev protivno dvoumnim saducejima, koji su bili utonuli u zakonsku epikurevštinu. No farizeji su toga spasitelja zamišljali kao strogo Judejca, kao što su bili i oni, pače su držali, hoće li da ga budu dostojni primiti, da je dosta očuvati se čistima izvana i čuvati se prestupka svakoga i najmanjega pravila Knjige levitske. Mesija se, sin Davidov, ne bi udostojao spasiti onoga, tko se ne bi uklanjao od svakoga pa i dalekog dodira s tuđincima i s neznabošcima; tko ne bi vršio i najmanju zapovijed o zakonskom čišćenju; tko ne bi uredno davao sve desetine hramu; tko pod svaku cijenu ne bi poštovao praznik subotnji. U njihovim očima, Isus nikako nije mogao biti onaj, koga oni očekuju. Nisu se kod njega vidjeli vanredni i čarobni znaci: bio je zadovoljan, da liječi bolesnike, da govori o ljubavi, da ljubi. Vidjeli su ga, gdje jede s carinicima i s grešnicima, a sa strahom su i užasom

opazili, da njegovi učenici ne peru uvijek ruke, prije nego sjednu za sto. A još je gora i veći užas i nesnošljivija sablazan bila nepoštivanje subote. Isus se nije ustručavao ozdravljivati i u dan subotnji i nije držao za prestupak u onaj dan činiti dobro nesrećnoj braći. Dapače, naprasito se hvalio huleći, da je subota stvorena radi čovjeka, a ne čovjek radi subote.

Farizejima je u duši bila samo jedna sumnja o Isusu: je li luđak ili varalica? Da ga iskušaju, više su mu puta namještali bogoslovske stupice i dijalektičke klopke, ali uzalud. Dok je obilazio pokrajinom, vukući za sobom dvanaestak prostačina, puštali su ga na miru, uvjereni, da će ga i posljednji luđak kada tada ostaviti. Ali sada je stvar bila ozbiljna. Onaj se čovjek, praćen ruljom pijanih seljaka, drznuo ući u hram kao gospodar i podbo je one nesrećnike, da ga pozdravljaju kao Mesiju. Usto je prisvojio sebi pravo svećenika i, da se tobože pokaže kraljem, istjerao je baš gadno poštene trgovce, pobožne ljude, koji su se divili farizejima, ako se i nisu u svemu i posve u njih ugledali. Do onoga su dana farizeji i književnici bili i odviše popustljivi i milosrdni. Ali bi odsele nesavrnjiva dobrota tih čovjekoljubivih učitelja bila izdajnička i nerazborita. Nesnosna sablazan, ponovljeno oskvrnuće, javni izaziv traže kaznu i osvetu. Lažni se Krist mora ukloniti, i to što prije. Književnici su se i farizeji penjali gore, da se uvjere, ima li još bezočnosti, da se povratu na mjesto, koje je okaljao svojom hvastavošću.

A Isus je usred uzbibane gomile poklonika čekao upravo njih. Upravo njima je htio reći, u lice svima, u po bijela dana, što misli o njima. Ono, što je Bog mislio o njima. Konačnu istinu o njima. Jučer je osudio bičem preprodavače stoke i novčare varalice. Danas je bio red na onima, koji trguju riječima, koji lihware zakonom, koji mi-jenjaju istinu. Osuda ih onoga dana nije istrijebila; u svakom

naraštaju niču opet pod novim imenima, ali je na njihovim licima žig, koji se ne da izbrisati, gdje god se rodili i zapovijedali.

»Teško vama, književnici i farizeji licemjeri!«

Njihovi se grijesi mogu svesti na jedan, ali je taj najotrovniji od sviju, grijeh, koji se najteže može oprostiti. Grijeh protiv duha. Uvreda istine, izdaja istine i duha; pustošenje jedinoga čistoga bogatstva, što ima svijet. Lopovi krađu dobra, što se mogu potrošiti, ubojice ubijaju tijelo, koje propada, bludnice blate tijelo određeno, da sagnjije. A licemjeri kaljaju riječ apsolutnoga, krađu obećanja vječnosti, ubijaju duše. U njih je sve himba: odjeća i govor, učenje i rad. Riječ poriču činima, ponutrica ne odgovara vanjštini, potajna svinjarija tjera u laž i slabi svaki njihov zahtjev. Licemjeri su, jer toware na leđa narodu teško breme, a onda ne će ni prstom da maknu. Licemjeri su, jer se oblače u duge haljine s resama i sa širokim skutovima, da im se klanjaju na trgovima i zovu ih učiteljima, a sakrili su ključ savjesti i zaključali su vrata kraljevstva nebeskoga, pa niti ulaze sami, niti puštaju da uđu drugi. Licemjeri su, jer se duго mole pred svima, a potom proždiru kuće udovičke i iskorišćuju slabe i zapuštene. Licemjeri su, jer čiste i peru zdjelu i čašu izvana, a iznutra su puni grabeža i neumjerenosti. Licemjeri su, jer paze na sitnice u obredima i čišćenjima, a ne haju za ono, što je veće: cijede komarca, a gutaju devu. Licemjeri su, jer izvršuju i najmanje pripise, a ne osvrću se na ono jedino, što je najpotrebitije; plaćaju tačno desetinu od metvice, od rutvice, od kima i od kopra, a nemaju u sebi pravednosti, milosrđa i vjernosti. Licemjeri su, jer dižu spomenike prorocima i kite grobove starih pravednika, a gone pravednike, što žive u njihovo vrijeme i spremaju se, da ubijaju proroke. »Zmije, gujinje leglo, kako ćete po-

bjeći od osude i ognja? Evo ja vam šaljem proroke, mudrace i književnike; od njih ćete neke pobiti i razapeti, druge ćete šibati po svojim zbornicama i goniti od grada do grada, da na vas padne sva krv pravedna, što je prolivena na zemlju od krvi pravednoga Abela do krvi Zaharije, kojega ubiste među crkvom i oltarom.«

Primili su baštinu Kajinovu. Kajinovi su potomci, unuci. Ubojice braće, krvnici svetaca, raspinjači proroka. I kao Kajinu Bog je na njihovo lice utisnuo znak, otajni znak neumrlosti. Ne mogu biti ubijeni, jer njihove ruke moraju ubijati. Bratoubojica bjegunac spasio se onim znakom među prvim živim ljudima, a kroz sve će vjekove ostajati u životu ubojice farizeji, jer Bog hoće da se služi njima za uzvišena djela one pravde, koja u sićušnim očima sićušnih ljudi čini bezumlje i ludost. Vječna odluka, većini neobjavljiva, prijeti smrću, najsavršenijom smrću onima, koji oponašaju Boga. Ali priprosti čovjek ne bi mogao ubiti sveca, pa ni grešnika, koji bi mogao biti čudesni zametak svetosti. A svetac ne bi bio više svetac, ako bi drugome svecu uništio život, jedinom bratu, kojega mu je dao otac. Zato je stvorena za sve vjekove i sve narode farizejska pasmina, koja se ne može nikada istrijebiti. Pasma onih, koji nisu nikada bili bezazleni poput djeteta, ali ne znadu puta k spasenju; onih, kojih nijesu grešnici u tjelesnim očima, ali su od glave do pete utjelovljenje najjadnijeg grijeha; onih, koji bi se htjeli pričinjati svecima, a mrze na prave svece. Njima je Bog kao prikladnom oruđu za strahovito i potrebno uništenje povjerio ulogu krvnika za savršene. Vjerni svome zadatku, nepovredljivi kao što i žitelji pakla, obilježeni kao Kajin, besmrtni kao licemjerje i okrutnost, preživjeli su sva carstva i sva rasula. Različnih lica u različnoj odjeći, s različnim propisima i izlikama, plodni i uporni prekrili su svijet sve do današnjega dana. I kad nijesu mogli ubijati klincima i

ognjem, sjekirom i nožem, upotrebili su s najboljim uspjehom jezik i pero.

Dok im Isus govori u prostranom obasjanom dvorištu, prepunom svjedoka, zna, da govori svojim sucima i onima, koji će po posrednicima biti pravi začetnici njegove smrti. Njegova šutnja pred Kajfom i pred Pilatom opravdana je od ovoga dana. On je njih osudio, a oni će njega. Sudio im je ranije, pa im ne će imati šta reći, kad budu htjeli da mu sude.

Slike smrti dolaze na usne, kad im govori o njima. Zmije i grobovi, crne izdajničke guje, koje ti, čim se primaknu, izbace u krv sav otrov, što su ga sakrivala u zubima. Bijeli grobovi, lijepi izvana, a unutra su puni kužne gnjiloće.

Farizeji, koji su stajali pred Isusom i svi njihovi potomci, kao zakoniti sinovi rado se skrivaju u sjeni mrtvaca, da što lakše pripreve svoje otrove. Ledeni su kao zmijska koža, kao grobna ploča, te ih nikada ne može ugrijati ni ogranj sunca, ni ogranj ljubavi, ni ogranj pakla. Znaju sve riječi, samo ne poznaju riječi života.

»Teško vama, književnici i farizeji, licemjeri, jer ste kao grobovi, koji se ne vide i tko ide po njima, ne zna za njih.« Znao ih je jedino Isus — i zato ne će ostati više od dva dana u grobu, koji mu kopaju.

KAMEN NA KAMENU

Trinaestorica izađu iz hrama, da kao i u druge dane uzidu na Maslinsku goru.. Jedan učenik — koji je to mogao biti? Možda Ivan Salomin, još malko premlad, pa spreman, da se čudi ili Iskariot, koji je odviše štovao bogatstvo? — prozbori Isusu:

— Gle lijepih zgrada! I kako je divno kamenje!

Učitelj se okrene i pogleda visoke zidine obložene mramorom, što ih je gizdavi računđija Herod podigao na brijegu, te odgovori:

— Vidiš li ove velike zgrade? Ne će ostati ni kamen na kamenu, koji se ne će srušiti.

Onaj, što je zadivljeno uskliknuo, odmah zanijem. Nitko nije imao snage da odgovori. Svi su išli smučeni i začuđeni promišljajući u sebi o onim riječima. Grozne riječi za uši onih putenih Judejaca, za ona mala srca slavičnih provincijalaca. I druge im je grozne riječi, koje je grozno čuti, grozno razumjeti, grozno vjerovati, rekao u posljednje dane onaj, koji ih je ljubio. Ali nisu se sjećali tako groznih riječi, kao što su bile ove. Znali su, da je on Krist, da će morati stradati i umrijeti, ali su se nadali, da će odmah zatim uskrsnuti u pobjedničkoj slavi, kao novi David, te da će Izraelu dati obilje, a njima, vjernim suputnicima na ovoj opasnoj skitnji i bijedi, najveće nagrade i vlasti. Ali ako će Judeja vladati svijetom, Judejom će morati upravljati Jeruzalem i sjedište uprave mora biti hram velikoga kralja. Ako ga sada zauzmiđu nevjernici, saduceji, licemjerci, farizeji, izdajice književnici, Krist će ih protjerati i dati mjesto svojim apostolima. Kako bi,

dakle, mogao biti razoren hram, sjajni spomen ranijega kraljevstva, očekivana tvrđava novoga kraljevstva?

Taj govor o kamenju činio se tvrdim od samoga kamenja Šimunu nazvanom Stijena i njegovim drugovima. Nije li Krstitelj rekao, da Bog može pretvoriti jordansko kamenje u djecu Abrahamovu? Nije li sotona rekao, da Sin Božji može u kruh pretvoriti pustinjsko kamenje? Ne reče li sam Isus, ulazeći među jeruzalemske zidove, da će mjesto ljudi kamenje klicati pozdrave i pjevati himnu? I nije li baš on učinio, da iz ruku njegovih neprijatelja ispadne kamenje, što su bili skupili, da ga ubiju, i da ispadne onima, koji su optuživali preljubnicu?

Ali učenici nijesu mogli razumjeti govora o hramskom kamenju. Da će te stijene, velike i krupne, strpljivo izvaljene iz planina, dovučene izdaleka na volovima, istesane i ugladene dlijetom, položene jedna na drugu s pravom umjetničkom vještinom, da tu bude najdivniji hram na svijetu, da će one stijene, ugrijane i sjajne od sunca, biti iznovice rastavljene i smrvljene u ruševine, nijesu mogli, nijesu umjeli shvatiti.

Čim dodoše na Maslinsku goru i nakon što je Isus sjeo prema hramu, nijesu mogli obuzdati radoznalosti.

— Razjasni nam, dakle, kada će to biti? I kakav će biti znak za tvoj povratak?

Odgovor je bio govor o posljednjim stvarima — drugi govor na gori. Onda je, na početku svoga učenja, kazao, kako treba obnoviti svu dušu, da se osnuje kraljevstvo; sada, dva koraka od smrti, uči, kakva će kazna snaći nepokorne i kakav će biti njegov drugi dolazak.

Taj govor, koji se još manje razumije od govora na gori, a još više zaboravlja, ne odgovara samo na jedno pitanje, kao što više ljudi misli. Učenici su postavili dva pitanja. Kada će se dogoditi ono, što je rekao, to jest, kad će biti razoren hram? I kakvi će biti znaci tvoga do-

laska? I dva su odgovora. Isus kazuje događaje, koji će se zbiti prije propasti Jeruzalema, a onda opisuje znakove svoga drugoga dolaska. Premda se taj govor čita u evanđeljima kao jedna cjelina, ima dva dijela. Dva su proročanstva, posve različna: prvo se obistinilo još prije nego je iščeznuo naraštaj Isusov, ni četrdeset godina poslije njegove smrti. Dani drugoga proročanstva nisu još sva-nuli, ali možda ovaj naraštaj ne će proći, a da se ne vide prvi znaci.

OVCE I KOZE

Isus poznaje slabost svojih učenika. Slabost duha, a možda i slabost tijela. I upozorava ih odmah na dvije opasnosti, što ih čekaju: prijevaru i mučeništvo.

»Čuvajte se, da vas tko ne prevari; jer će mnogi doći u ime moje i govorit će: Ja sam Krist; i mnoge će prevariti... Tada, ako vam tko reče: Evo ovdje je Krist ili ondje, ne vjerujte, jer će ustati lažni Krist i lažni proroci i pokazat će znakove velike i čudesa, da bi prevarili, ako bude moguće, i izabrane. Doći će pod mojim imenom i reći: Ja sam; i vrijeme je blizu. Ne idite za njima.«

Ali ako izbjegnu zamke lažnih Mesija, ne će se moći spasiti od progona neprijatelja pravoga Krista. »Tada će vas predati na muke i pobit će vas, i svi će zamrziti na vas radi mojega imena. Metnut će na vas ruke i gonit će vas i predavati u zbornice i u tamnice; vodit će vas pred kraljeve i upravitelje radi mojega imena... A izdavati će vas i roditelji i braća i rođaci i prijatelji. I predat će brat brata na smrt i otac sina, i ustati će djeca na roditelje i pobit će ih. I tada će se mnogi sablazniti i drug će druga izdati i zamrzt će drug na druga. I jer će se umnožiti bezakonje, ohladnit će ljubav u mnogih. Ali ni dlaka s glave vaše ne će propasti. Kao nagradu za svoju ustrajnost steći ćete život, i tko pretrpi do kraja, bit će spasen.«

Onda će se pojaviti znaci skore kazne. »I kada čujete, gdje se govori o ratovima i bunama, ne uplašite se, jer sve to treba da bude prije; ali odmah poslije toga ne će biti kraj. Ustat će narod na narod i kraljevstvo na kraljevstvo; i bit će veliki potresi, i u različitim će mjestima

biti pomora i gladi i bit će strašnih pojava i velikih znakova na nebu«.

To je uvod. Red će se na svijetu poremetiti. Zemlja, koja miruje, gledat će, kako čovjek napada na čovjeka, narod na narod. I sama će zemlja, natopljena krvlju, ustati protiv ljudi; strest će se ispod njihovih nogu, rušit će njihove kuće, rigat će pepeo, kao da iz ždrijela svih gora izbacuje svoje mrtvace, i uskratit će bratoubojicama hranu, što kao zlato požuti svakoga ljeta po poljima.

A kada se sve to zbude, doći će kazna na narod, koji se nije htio preporoditi u Kristu, i nije primio evanđelja, na grad, koji ubija proroke, koji na brežuljku Golgoti pribija svoga Gospodina i progoni njegove svjedoke. »Kada vidite, da je Jeruzalem opkolila vojska, znajte, da se približilo vrijeme njegove propasti. Kada vidite mrzost opustošenja, o kojem govori Danijel prorok, na svetom mjestu, onda oni koji budu u Judeji, neka bježe na bregove i oni, koji budu u gradu, neka izlaze iz njega i koji budu u polju, neka ne ulaze u grad. Tko bude na krovu, neka ne silazi da uzme, što mu je u kući, i tko bude u polju, neka se ne vraća da uzme haljinu svoju. A teško trudnim ženama i dojiljama u one dane! Molite se, da bijeg vaš ne bude zimi ni u subotu, jer će biti velika nevolja, kakve nije bilo od postanka svijeta dosada, niti će ikada biti. Jer će nastati velika nevolja na zemlji i gnjev na ovom narodu. Past će od oštrice mača i odvest će se u ropstvo po svim narodima; i Jeruzalem će gaziti neznabošci, dok se ne završe vremena neznabožačka«.

Prvo je proročanstvo izrečeno. Jeruzalem će biti zauzet i razoren, a od hrama, okaljenoga »mržoću opustošenja« ne će ostati kamen na kamenu.

Ali Isus još nije kazao sve, još dosada nije govorio o svom drugom dolasku.

»Jeruzalem će gaziti neznabošci, dok se ne završe vremena neznabožačka«. Koja su to »vremena neznabožačka«? Ta je riječ u grčkom tekstu izrečena tačnije nego u drugim jezicima: to su vremena prikladna, prilagođena, zgodna za neznabošce, to jest vremena, u koja će se Ne-judejci obratiti k evanđelju, koje je objavljeno Judejcima prije nego drugima. I zato pravi svršetak ne će doći, dokle god se radosna vijest ne odnese među sve narode, dokle god neznabošci, nevjernici budu gazili grad Jeruzalem. »I propovijedat će se ovo evanđelje o kraljevstvu svemu svijetu za svjedočanstvo svim narodima; i tada će doći kraj«.

Drugi će dolazak Kristov s neba, *parusia*, biti svršetak ovoga svijeta i početak pravoga svijeta, vječnoga kraljevstva. Svršetak je Judeje objavljen pretežno znacima čovječanskim i zemaljskim; onaj će drugi svršetak objaviti pretežno božanski i nebeski znaci. »Sunce će pomračiti, i mjesec ne će dati svoje svjetlosti, i zvijezde će s neba padati; i na zemlji će nastati tjeskoba među narodima poradi silovite buke morskih valova. Ljudi će umirati od straha i od čekanja, što će se dogoditi, jer će se sile nebeske pokrenuti. I tada će se pokazati znak Sina Čovječjega, gdje dolazi na oblacima sa silom i slalom velikom«.

Prigodom propasti Jeruzalema uzbudila se samo mala zemlja. Ali kod ovoga sveopćega svršetka poremetit će se nebo i zemlja. U velikoj će se nenadanoj tami čuti samo buka vode i vriska užasa. To je dan Gospodnji. Dan gnjeva Gospodnjega, o kojem su u svoje vrijeme govorili Ezekijel i Jeremija, Izaija i Joel. »Dan je Gospodnji blizu, i doći će kao oluja, koju šalje Svemoćni. Dan maglovit i mračan... Zemlju, koja je o njegovu dolasku bila raj raskoši, ostavlja opustošenu i praznu... Potamnjet će ljudi i njihova će lica biti boje poput pečene gline. Sve će

mišice oslabiti, i sva će ljudska srca smalaksati. I slomit će se; spopast će ih muke i bolovi; mučit će se poput porodilje; svatko će zabezegnuta lica gledati u susjeda... Evo ide dan Gospodnji, dan strašan, pun srdžbe, gnjeva i jarosti, da zemlju obrati u pustoš i s nje rastjera grešnike. Najsajnije zvijezde nebeske ne će dati svjetlosti i potamnjet će, sunce će pomračiti o svome rađanju i mjesec ne će svijetliti svojom svjetlošću. Nebesa će se zaviti kao knjiga i sva će njihova vojska pasti, kao list s loze i smokve«.

To je dan Očev, dan tame na nebu i užasa na zemlji. Ali se odmah zatim počinje dan Sinovlji.

Ne javlja se ovaj put iz dna tamne staje, nego s visokoga nebeskog svoda, ne više potajno i bijedno, nego u sili i sjaju slave. »I poslat će anđele svoje, koji će pro-nicavim glasom trublje sabrati izabrane njegove od četiri vjetra, od kraja do kraja neba«. I kada zvuci nebeski probude sve one, koji spavaju u grobovima, započet će neopozivi izbor.

»A kada dođe Sin Čovječji u slavi sa svim anđelima, sjest će na svoje slavno prijestolje. I sabrat će preda se sve narode; i razlučit će ih jedne od drugih, kao što pastir razlučuje ovce od jaraca; i postaviti će ovce s desne strane sebi, a jarce s lijeve. Tada će Kralj reći onima, što budu s desne strane: Dođite, blagoslovljeni Oca mojega, primite kraljevstvo, koje vam je pripravljeno od postanka svijeta. Jer ogladnjeh, i dadoste mi jesti, ožednjeh, i napojiste me; gost bijah, i primiste me, go bijah, i odjenuste me; u tamnici bijah, i dođoste k meni. Tada će mu odgovoriti pravednici: Gospodine, kada te vidjesmo gladna, i nahranismo te? Ili žedna, i napojismo te? Kada te vidjesmo kao gosta, i primismo te? Ili gola, i odjenusmo te? Kada te vidjesmo bolesna ili u tamnici, i dođosmo k tebi? I Kralj će im odgovoriti: **Z a i s t a v a m k a ž e m, k a d a**

učiniste jednom najmanjem od ove moje braće, meni učiniste.

Tada će reći i onima s lijeve strane: Odlazite od mene, prokleti, u ogranj vječni, koji je pripravljen za đavla i za njegove anđele! Jer bijah gladan, i ne dadoste mi jesti; ožednih, i ne napojiste me; gost bijah, i ne primiste me; go bijah, i ne odjenuste me; bolestan i u tamnici bijah, i ne obidoste me. Onda će mu i oni odgovoriti: Gospodine, kada te vidjesmo gladna ili žedna, ili gosta ili gola, ili bolesna ili u tamnici, i ne poslužismo te? Tada će im odgovoriti: Zaista vam kažem, ako ne učiniste najmanjem od ove moje braće, ni meni ne učiniste. I ovi će otići u muke vječne, a pravednici u život vječni».

Isus ni u svojoj slavi kao sudac na posljednji dan ne zaboravlja na siromahe i nesrećnike, što ih je toliko ljubio za svoga prvog dolaska. On se htio pojaviti kao jedan od »najmanjih«, što pružaju ruke prema vratima i nad kojim se »veliki« gnjušaju. Bio je na zemlji u vrijeme Tiberijevo, gladan kruha i ljubavi, bio je žedan vode i mučeništva; bio je tuđin u svojoj rođenoj zemlji, i braća ga njegova nisu poznavala; sebe je skidao, da odjene onoga, koji je drhtao; bolovao je od tuge, i nitko ga nije tješio; bio je zatvoren u jednoj tjelesnoj tamnici, u tijelesnoj tamnici zemaljskoj. Bio je božanski gladan duša, žedan vjere, došljak iz bezimene domovine, go pod šibama i pljuvačkama, bolesnik od svete ludosti ljubavi. Ali ne misli ni danas sam na sebe, kao što nije mislio ni onda, kada je bio kao čovjek među ljudima.

Izborni zakonik ima samo jedan naslov: samilost. On je i dalje živio sve vrijeme od prvoga do drugoga dolaska u obliku siromaha i putnika, bolesnika i mučenika, beskućnika i robova. I sada plaća svoje dugove. Milosrđe iskazano »najmanjima«, njemu samom je iskazano, pa će

se odužiti u ime sviju njih. Samo će oni biti osuđeni na vječne muke, koji ga nisu primali, kad se pojavljivao u nebrojenim tjelesima jadnika, jer su, odbijajući nesrećnika, odbijali Boga, uskraćujući kruha, vode i haljina siromahu, osudili su Sina Božjega na studen, na žeđu i na glad. Ocu nije potrebna vaša pomoć, jer je sve njegovo, a ljubi vas i onaj čas, kad ga proklinjete. Ali treba ljubiti Oca i u osobi njegove djece. Oni, koji nisu napojili žedna, trpjet će vječno žeđu; oni, koji nisu zaštitili gola od studeni, trpjet će u ognju vječnom; oni, koji nisu okrijepili sužnja, bit će na vijeke sužnji u paklu; oni, koji nisu primali gosta, ne će biti primljeni u vječna nebesa; a zubi onoga, koji nije posluživao grozničava, cvokotat će od groze u vječnoj groznici.

Veliki siromah na dan svoje slave nagradit će svakoga po pravednosti svojim beskrajnim bogatstvom. Tko je dao malo života malenima, živjet će zauvijek; tko je ostavio malene da se muče, mučit će se do vijeka. I onda će se pusto nebo obasuti drugim jačim suncima, zvijezde će snažnije blistati, i bit će novo nebo i nova zemlja, i oni koji uskrsnu, ne će živjeti poput današnjih ljudi, kao životinje, nego kao anđeli.

RIJEČI KOJE NE ĆE PROĆI

Ali kada će se to dogoditi? Sada znamo, kakvi će biti znaci i kako će se dogoditi: ali kada? Hoće li nas, koji slušamo, još grijati sunce, ili će te događaje morati čekati unuci unuka, dok ćemo mi biti pepeo i kosti u utrobi zemlje?

Dvanaestorica ostaju sve do kraja zatvoreni kao dvanaest kamenova. Istina je uz njih, i ne vide je. Svjetlost je među njima, ali ih svijetlo ne prožima. Da su barem među kamenjem dijamanti, što odražavaju zraku, koja padne na njih! Ali oni su neizgladeno kamenje, tek izvađeno iz mračnog kamenoloma, gluho, neprozirno kamenje, koje sunce može ugrijati, ali ne zapaliti, kamenje, koje se rasvijetli izvana, ali ne vraća primljene svjetlosti. Još nisu shvatili, da Isus nije obični vrač, Tagetov ili kaldejski učenik, i da nema ništa zajedničkog s drskom hvalisavošću zvjezdooznana. Nisu shvatili, da proricanje u određeno vrijeme ne bi na ljude neposredno djelovalo za obnovu, koja iziskuje stalnu pripravnost. Možda nisu dobro razumjeli, da je otkrivenje, objavljeno na Maslinskoj gori, dvostruko proročanstvo, koje se proteže na dva događaja različna i udaljena. Možda su oni provincijalni ribari, kojima je jezero bilo more, a Judeja svemir, pomiješali propast hebrejskoga naroda s propašću ljudskoga roda, kaznu Jeruzalema s drugim dolaskom Kristovim.

No premda su Isusovi govori doprli do nas pomiješani u spisima sinoptika, pokazuju nam dva različna proročanstva, dva velika roka.

Prvo naviješta svršetak judejskoga kraljevstva, kaznu Jeruzalema, razorenje hrama; drugo, svršetak staroga svijeta, drugi Isusov dolazak, sud pravednika i grešnika i početak novoga kraljevstva. O prvom je kazano, da je posve blizu — ovaj naraštaj ne će proći, dok se to ne dogodi — i da je lokalno i ograničeno, jer se tiče samo Judeje, a naročito njezine prijestolnice. Drugome se ne zna ni dana ni časa, jer neki događaji, koji se sporo zbivaju, ali su potrebni, dogodit će se prije propasti, koja će biti, za razliku od prve, sveopća.

Prvo se zbilja doslovce ispunilo ni četrdeset godina poslije raspeća, dok su još bili u životu mnogi od onih, koji su poznavali Isusa. Drugi dolazak, pobjedonosnu parusiju, na koju apostolsko vjerovanje danomice podsjeća, očekuju svi, koji vjeruju u Onoga, koji je rekao onoga dana: »Nebo će i zemlja proći, ali riječi moje ne će proći«.

Isus je bio umro tek prije nekoliko godina, kada se započeo pokazivati znaci prvoga proročanstva. Lažni proroci, lažni Kristi, lažni apostoli provrvješe po Judeji. Kao što zmiје izlaze iz rupa, kad nastane ljetna žega. Prije nego je Poncije Pilat pošao u progonstvo, pojavi se u Samariji varalica, koji je obećavao, da će naći posuđe svetoga šatora, što ga je Mojsije zakopao na gori Gerizimu. Samaritanci su vjerovali, da će to otkopavanje biti znak dolaska Mesijina, te se pobunjene gomile sakupiše na planini, dok ih ne rastjeraše rimski mačevi.

Za namjesnika Kuspia Fada, koji je upravljao od 44. do 66., ustade neki Teuda, koji se izdavao za veliku ličnost i obećavao velika čudesa. Pridruži mu se 400 ljudi, ali on bude uhvaćen i pogubljen, a oni, što mu povjerovali, uništeni. Poslije njega pojavio se nekakav Hebrejac iz Egipta, koji sakupi četiri tisuće očajnika i utvrdi se na Maslinskoj gori javljajući, da će na jedan njegov mig pasti

zidovi jeruzalemski. Namjesnik Feliks navali na njega i prisili ga, da pobjegne u pustinju.

Međutim se u Samariji razglasio zloglasni Simon Vrač, koji je zaludivao svijet čudesima i čarolijama i uvjeravao, da je on Božja moć, koja se naziva velikom, i svi mu povjerovaše. Videći on Petrova čudesa, htjede postati kršćaninom zamišljajući, da je evanđelje samo jedna od tolikih istočnjačkih tajna, te se dade poučiti, ne bi li stekao nove moći. Petar odbi Simona, i Simon postade ocem krivovjerja. Vjerovao je, da od Boga dolazi Enoja i da je ona zatvorena u ljudskim bićima. Po njegovu je mišljenju Enoja bila utjelovljena u tirskoj bludnici Jeleni, koja ga je svuda pratila, a vjera je u njega i u Jelenu bio potrebiti uvjet za spasenje. Njegovi su učenici bili Kerint, prvi gnostik, protiv kojega je Ivan napisao svoje evanđelje, i Menandar, koji se hvastao, da je spasitelj svijeta. Drugi, Elkazaj, pomiješao je stari i novi zavjet, pričao je o mnogostrukim upućenjima osim Kristova i sa svojim se učenicima podavao čarobnjaštvu i zvjezdoznanstvu. Hegesip pripovijeda, da je nekakav Tebutis iz ljubomore prema Simeonu, drugom biskupu jeruzalemskom, osnovao sljedbu, koja je Isusa priznavala za Mesiju, a u svemu je drugom ostala vjerna staroj judejštini. Pavao u poslanicama Timoteju opominje »svete«, neka se klone Himneja, Fileta i Aleksandra, tih »nevjernih poslanika, prurušenih u Kristove apostole«, koji izvrću istinu i krivovjerski korov siju u prve crkve. Neki Dositej prisvoji Kristovo ime, a nekakav Nikola svojim zabludama osnova sljedbu nikolovaca. Osudi ih Ivan u Otkrivenju. A revnitelji su neprestano podjarivali bune tvrdeći, da treba protjerati Rimljane i sve neznabošce, pa će se konačno vratiti Bog i slaviti slavlje sa svojim narodom.

Ni na drugi znak, progonstvo, nije trebalo dugo čekati. Čim učenici počеше propovijedati evanđelje u Jeruza-

lemu, Petar i Ivan bjehu bačeni u tamnicu; izbavljeni, bijahu opet uhvaćeni i šibani s nalogom, da više ne govore u ime Isusovo. Stjepana, jednoga od najvatrenijih, izvedoše svećenici izvan grada i kamenovaše.

Za vlade Agripine opet započese nevolje. Godine 42. potomak Herodov dade mačem odsjeći glavu Jakovu starijemu, bratu Ivanovu, a Petar bude treći put zatvoren u tamnicu. Godine 62. Jakov Pravednik, nazvan bratom Gospodnjim bi bačen s krova hramskoga i grdno kamenovan. Godine 50. bijaše Klaudije protjerao iz Rima židovske kršćane »impulsore Chresto tumultuantes«. Godine 58. u povodu obraćanja Pomponije Grecine bude započet i u prijestolnici carstva rat protiv obraćenika. Godine 64. požar Rima, koji je htio i izvršio Neron, dade izliku za prvi veliki progon. Nebrojena množina kršćana poginu mučeničkom smrću u Rimu i u provinciji. Mnogi su raspeti; drugi su, obučeni u mučeničku košulju, (tunica molesta) svijetlili cesaru za noćnih šetnja; neki su zamotani u životinjske kože i dani psima za hranu; mnogi su, prisiljeni da glume u paklenim komedijama, zabavljali u amfiteatrima i završili život pod lavovskim zubima. Proces, Martinijan, Basilis i Anastazije u Rimu; Hermagora, Fortunat, Eufemija, Doroteja, Tekla, Erazma u Akvileji; Ursicin, Vital i Valerija u Raveni; Gervazije, Protazije, Nazarije i Celso u Milanu; Aleksandar u Brešiji; Paolin Feliks i Konstancije u Etruriji, bjehu ubijeni onih godina, a Petar umrije na križu, pribijen i okrenut strmolavce.

Pavao svršava pod sjekirom svoj život, koji je nakon obraćanja bio niz muka. Deset godina prije smrti, 57., Židovi su ga pet puta bičevali, Rimljani su ga tri puta šibali, sedam puta je bacan u tamnicu, tri puta je bio brodolomac, a u Listri je kamenovan i ostavljen kao mrtav. Većinu drugih učenika snađe ista kob. Tomu izmučiše u Indiji, Andriju raspeše u Patrasu, Bartolomeja raspeše u

Armeniji. Na križu, kao i njihov Učitelj, završiše Simon Zelot i Matija.

Pojaviše se ratovi i glasovi o ratovima. Kad je Isus ubijen, još je trajao u svijetu Avgustov mir. Ali uskoro ustade »narod na narod i država na državu«. Pod Neronom Britanci poraze i pokolju Rimljane; Parti se pobune i prisile legije da prođu ispod jarma; Armenija i Sirija uzbuje se protiv tuđinskoga gospodstva; Galijska ustane pod Julijem Osvetnikom. Neronu se primače kraj: španjolske i galijske legije proglase Galbu za cara. Neron pobjegne iz Zlatne kuće i dokazuje svoju podlost svojim samoubojstvom. Galba uđe u Rim, ali ne donese mira. Ninfidije Sabin u Rimu, Kapit u Germaniji, Klodije Makro u Africi osporavaju mu carsku vlast. Svi su nezadovoljni s njim: 15. siječnja 69. sasijeku ga legije i proglase carem Otona. Ali legije u Germaniji bijahu već proglasile Vitelija, te krenu prema Rimu. Oton se, pobijeđen od Bedrijaka, ubije. Ali ni Vitelije ne može vladati. Sirijske legije izaberu Vespazijana, koji pošalje Antonija Prima u Italiju. Vitelijeanci budu poraženi kod Kremone i u Rimu; Vitelije, proždrljivi prasac, bude umoren 20. prosinca 69. Međutim bukne na sjeveru ustanak pod Klaudijem Civilom, a još nije svladan na istoku židovski ustanak. U Italiju, u manje od dvije godine, provaljuje neprijatelj dva puta. Rim pada dva puta, dva se cara sami ubiju, dva budu ubijena. Ratovi se i glasovi o ratovima šire na Rajni i na Dunavu, na Padu i na Tiberu, na obalama sjevernoga mora, na podnožju Atlasa i Tabora.

I drugi su udarci, što ih je navijestio Isus, pratili onih godina uznemirenost carstva. Kaligula Ludi jadikovao je, da se pod njegovom vladom ne događa ništa strahovito, pa je želio glad, kužne bolesti i potrese. Padavičavi pederasta i rodoskrvritelj nije bio uslišan, ali za Klaudijevo doba, s nerodnih godina, glad zahvati sve do Rima. Za

Nerona se gladi pridruži kuga, pa u samom Rimu samo jedne jeseni blagajna Venere Libitinske zabilježi trideset tisuća mrtvaca. Godine 61. i 62. strese potres Aziju, Ahaju i Makedoniju; naročito pretrpješe velike štete gradovi Hijerapolis, Laodikeja i Kolosi. Godine 63. dođe red na Italiju: zemlja se stresla u Napulju, Noceri i Pompejima; svu Kampaniju obuze strah. A kao da još nije dosta, tri godine kasnije opustošiše Kampaniju zračne i morske pijavice, koje uništiše žetvu i time još više zaprijetiše gladu. I dok je Galba ulazio u Rim (68.), zemlja se s užasnom tušnjavom tresla pod njegovim nogama. Sve se dogodilo: navršilo se vrijeme, da se kazni Judeja.

Potres, što je uzdrmao Jeruzalem na golgotski petak, bijaše u neku ruku znak za judejsku propast. Četiri desetgodišta nije bogoubilačka zemlja imala mira — mira od poraza i od ropstva — sve do dana, u koji ne ostade od hrama kamen na kamenu.

Pilat, Kuspije Fad i Agripa moradoše razgoniti rulje lažnih Mesija. Pod namjesnikom se Tiberijem Aleksandrom prvi ozbiljni ustanak stranke podivljalih revnitelja završio tako, da su raspeti Jakov i Simeon, sinovi Jude Galilejca, koji su bili vođe ustanka. Namjesnik Ventidije Kuman (48.—52.) nije imao ni dana mira: revnitelji, kojima su se pridružili još okrutniji sikari, nisu skidali oružja. Pod namjesnikom Feliksom bune nisu prestajale; pod Albinom se plamen bune rasplamtio još silnije. Napokon u doba Gesija Flora (64.—66.) posljednjega namjesnika u Judeji, zahvati čitavu zemlju plamen, koji je toliko vremena tinjao ne gaseći se pravo nikada. Revnitelji se domogoše hrama; Flor morade pobjeći; Agripu, koji dođe kao posrednik mira, kamenovaše. Jeruzalem pade u šake Menahemu, drugom sinu Jude Galilejca. Samovoljni revnitelji i sikari poubijaše Nejudrejce i one Judejce, koji su se njihovim bijesnim očima činili mlaki.

Eto, napokon, »mrzosti opustošenja«, što je proreče Danijel i napomenu Krist. Danijelovo proroštvo se obistiniilo već prvi put, kad je Antioh IV. Epifon oskvrnio hram metnuvši u njega kip Jupitra Olimpijskoga. Ludi Kaligula, koji se bijaše proglasio bogom i naredio, da mu se klanjaju kao bogu, godine 39. izdade zapovijed namjesniku Petroniju, neka namjesti carski kip u ogradi hrama; ali on je prije umro, nego je namjesnik izvršio zapovijed. Ali Isus je šibao na nešto sasvim drugo, a ne na kipove. Sveto mjesto za vrijeme velike pobune zauzeli su sikari, pa je postalo utočište ubojica, a veličajna dvorišta bila su natopljena krvlju, čak i krvlju svećeničkom. I Sveti Grad podnese »mrzost opustošenja«, jer u rujnu 66. god. Cestija Gal dođe na čelu četrdeset tisuća ljudi, da ukroti ustaše i utabori se pred Jeruzalemom s onim carskim znakovima, nad kojima su se Židovi zgražali, a nisu dotada unoseni u grad po carskoj susretljivosti.

Ali Cestije Gal se namjeri na veći otpor nego je zamišljao, pa uzmakne, a uzmak se pretvori u bijeg na veliku radost revnitelja, koji u onoj pobjedi vidješe znak božanske pomoći. U ono vrijeme, između prve i druge opsade, kada je već dvostruka strahota opustošila hram i grad, kršćani jeruzalemski, slušajući Isusovo proročanstvo, pobjegoše u Pelu, na drugu stranu Jordana. Ali Rim nije mislio popustiti Židovima. Zapovjedništvo nad kaznenim pothvatom bude povjereno Titu Flaviju Vespazijanu, koji sabere vojsku u Ptolemaidi god. 67. te krene u Galileju i pokori je. Dok su se Rimljani spremali za zimovanje, Ivan Giskala, jedan od revniteljskih poglavica, upadne u Jeruzalem na čelu idumejskih četa te sruši aristokratsku vladu, a grad se uzbuni i poteče krv. Vespazijan, polazeći u Rim, da primi carsku vlast, povjeri zapovjedništvo svoje sinu Titu, koji o prazniku pashe, god. 70., stigne pred Jeruzalem i opsjedne ga. Onda nastadoše strahoviti dani:

revnitelji, obuzeti pomamnim bijesom i u najvećoj opasnosti, pocijepaše se na stranke, i oružjem se stadoše među sobom boriti i otimati o vlast nad gradom.

Ivan iz Giskale imao je u rukama hram. Simon iz Geraza donji grad; a njihovi su pristalice klali one, što ih Rimljani još nijesu bili ubili. Međutim, Tito osvoji dva bedema i dio grada; petoga srpnja pade mu u šake Antonijeve kula. Strahotama bratoubilačkih pokolja i opsade pridruži se strahota gladi. Nevolja je bila tolika, da su majke — pripovijeda Josip Hebrejac — ubijale djecu i jele ih. 10. kolovoza bude hram zauzet i spaljen; revniteljima pođe za rukom, da se zatvore u gornji grad, ali, prisiljeni glađu, moradoše se predati 7. rujna.

Isusova proročanstva se ispunise. Grad je, po naredbi Titovoj, razvaljen, a od hrama, već opustošena požarom, ne ostade kamen na kamenu. Židove, koji preživješe glad i sikarski mač, poubija pobjednička momčad. Oni, što još preostadoše, bjehu prodani na rad u egipatskim rudnicima, a mnogi su, za zabavu svjetine, poubijani po amfiteatrima u Cezareji i u Beritu. Nekoliko stotina, ponajljepših, bude odvedeno u Rim u sužanjstvo, da sudjeluju u pobjedonosnom slavlju Vespazijana i Tita. U Rimu Simon iz Daire i drugi revniteljski poglavice bjehu zadavljani pred idolima, na koje su mrzili.

»Kažem vam, da ovaj naraštaj ne će proći, dok se sve ovo ne zbude«. Bila je 70. godina od Krista, a njegov naraštaj nije još sav legao u grob, kad se ovo zbilo. Jedan je barem od onih, što su ga slušali na Maslinskoj gori, Ivan, bio svjedok kazne Jeruzalema i razorenja hrama. U određenom vremenu riječi Isusove potvrdila je historija krvlju i ognjem strahovitom tačnošću.

PARUSIJA

Zbio se prvi svršetak, djelomični, mjesni svršetak, svršetak bogoubilačkoga naroda. Sasvim prema riječi Kristovoj hramsko kamenje porazbacano je među ruševinama, a vjernici su umirali u mukama ili su se raspršali po tuđim narodima.

Ostaje drugo proročanstvo: kada će se Sin Čovječji povratiti na oblaku nebeskom, iza velike pomrčine, najavljen znacima anđeoskih trubalja. Nitko, veli Isus, ne može znati dan njegova dolaska. Sin Čovječji poređuje se s munjom, koja u jedan mah sine od istoka do zapada, s tatom, koji potajice dolazi noću, s gospodarem, koji je daleko otišao, pa se najednom vratio i iznenadio svoje slugu. Treba bdjeti i biti pripravan. Očistite se, jer ne znate, kada će doći, a teško onome, tko ne bude dostojan, da stane pred njega. »Čuvajte se, da vaša srca ne otežaju žderanjem, pijanstvom i brigama ovoga svijeta i da vas taj dan ne zateče iznenada, kao zamka; jer će tako doći na sve stanovnike čitave zemlje«.

Ali iako Isus ne kazuje dana, veli nam, što se sve mora izvršiti prije onoga dana. A to je ovo dvoje: da se propovijeda evanđelje o kraljevstvu svima narodima i da neznabošci ne gaze više Jeruzalema. Ta su dva uvjeta izvršena u naše vrijeme, i možda se veliki dan približava. Nema više na svijetu uljuđenoga naroda ni divljega plemena, u kojemu nasljednici apostola nijesu propovijedali evanđelje. Od 1918. godine muslimani ne gospodare više u Jeruzalemu i govori se, dapače, o uspostavi židovske države. Kada se, po riječi Osejinoj, sinovi Izraelovi, koji su

toliko godina bili bez kralja i oltara, obrate sinu Davidovu i dršćući pristupe dobroti Gospodnjoj, konac je vremena blizu.

Ako su riječi drugoga Isusova proročanstva istinite, kao što su se pokazale istinite riječi prvoga proročanstva, parusija ne može biti daleko. Opet su jednom, u ovim danima, narodi ustajali na narode, zemlja se tresla i uništila mnoge živote, a pomori su, glad i ustanci desetkovali narode. Ima već jedno stoljeće, da su riječi Kristove prevedene i propovijedane na svim jezicima. Vojnici, koji vjeruju u Krista, iako nijesu svi vjerni Petrovim nasljednicima, gospodare u onom gradu, koji je poslije svoje propasti bio pod samovoljom Rimljana, Perzijanaca, Arapa, Egipćana i Turaka.

Ali ljudi ne misle na Isusa i na njegovo obećanje. Žive, kao da će svijet uvijek trajati onakav, kakav je bio dosad, i da će se samo brinuti za svoje zemaljske i tjelesne potrebe. »Zbilja — kaže Isus — kao što se u dane prije potopa jelo i pilo, ženilo i udavalo, sve dok Noe nije ušao u kovčeg, i kao što svijet nije ništa osjećao, dok nije došao potop i odnio sve, tako će biti o dolasku Sina Čovječjega. Tako je bilo i u dane Lotove; jelo se, pilo se, kupovalo se i prodavalo, sudilo se i gradilo; ali onoga dana, kao je Lot izišao iz Sodome, pade s neba kiša od ognja i sumpora, te svi pogiboše. Tako će biti i onoga dana, kad se pojavi Sin Čovječji«.

To se isto zbiva i u naše dane. Nitko ne haje za ratove i pomore, što u nekoliko godina pokosiše milijune života. Jede se i pije, ženi se i gradi, kupuje se i prodaje, piše se i igra. A nitko ne misli na božanskoga tata, koji će iznenada banuti noću, nitko ne očekuje pravoga gospodara, koji će se iznenada vratiti, nitko ne motri nebo, da vidi, pomalja li se munja na istoku, da sine do zapada.

Prividni je život živih suvremenika poput buncanja zle groznice. Čini se, da su budni, jer buncaju za dobrima, koja su blato i otrov. Ne gledaju gore, boje se samo braće. Možda očekuju, da ih u posljednji čas probude stari mrtvaci, koji će uskrsnuti, kada se približi on, koji je uskrsnuo.



I. MESTROVIC

IZGON IZ HRAMA

NEŽELJENI

Dok Isus osuđuje hram i Jeruzalem, oni, što žive od hrama i gospodare u Jeruzalemu, spremaju se da osude njega.

Svi oni, koji nešto imaju, koji naučavaju i zapovijedaju, čekaju samo zgodan trenutak, da ga bez opasnosti pogube. Tko je imao kakvo ime, dostojanstvo, školu, trgovinu, svetu službu, ili da sudjeluje bilo kako na vlasti, protiv se Isusu. On je došao protiv njih, i oni su protiv njega. Slaboumnici drže, da će sebe spasiti, ako njega pogube, a ne znaju, da je upravo njegova smrt potrebna, da se započne kazna.

Da se predoči mržnja, koja je združivala visoke jeruzalemske klase protiv Isusa — mržnja svećenika, mržnja učenjaka, mržnja trgovaca — treba se sjetiti, da je Sveti Grad živio prividno za vjeru, a u istini je živio od vjere. Samo u prijestolnici židovstva mogle su se prinositi starinskom Bogu žrtve valjane i prijatne, i zato su, svake godine, pogotovu o velikim praznicima, navirale bujice Izraelaca iz palestinskih četverovlasništava i ostalih pokrajina carstva. Hram nije bio samo svetište Židovima, nego je za sve one, koji su u njemu služili i za sve druge, koji su živjeli oko njega, bila krava muzara, koja je prijestolnicu hranila dohocima od žrtava, darova, desetina, a pogotovu dobicima, što donose neprestani prilivi gostiju. Josip Flavije priča, da se u vanrednim prilikama u Jeruzalemu stjecalo i do tri milijuna poklonika.

Stalno stanovništvo prehranjivalo se čitavu godinu prihodima od hrama, dok je hram postojao; sreća je stoč-

nih trgovaca, prodavača hrane, mjenjača novca, gostioničara i samih obrtnika ovisjela o sreći hrama. Svećenički je stalež bez levita — kojih je ipak bio lijep čopor — brojio u vrijeme Kristovo dvadeset tisuća potomaka Aronovih i vukao je svoje dohotke od desetina u naravi, od hramskih poreza, od otkupnina za prvorodence — i prvorodenci ljudski plaćali su pet sikala po glavi! — i hranili su se mesom žrtvovanih životinja, od kojih se samo pretilina spaljivala. Njima su pripadale prvine od stada i ljetine; što više, narod im je davao i kruh, jer je svaki starješina obitelji morao ustupiti svećenicima dvadeset i četvrti dio kruha, što se pekao u njegovoj kući. Mnogi su od njih, kao što vidjesmo, dobivali i na životinjama, koje su vjernici morali kupovati za žrtve; drugi su bili u poslovnim vezama s mjenjačima, a nije isključeno, da su nekoji od njih bili pravi pravcati novčari, jer je narod rado ulagao svoje prištednje u hramske blagajne.

Iz Herodove, dakle, građevine tekao je mlaz koristi, koji je dopirao do sajmarove kućice i do zakutka obučarova. Svećenici su živjeli od hrama, i mnogi su od njih bili trgovci i bogataši; bogatašima je hram bio potreban, da pomnože svoje dohotke i da ih narod poštuje; trgovci su trgovali s bogatašima, koji mogu plaćati, sa svećenicima, koji su ih upoznawali s njima, s poklonicima, koji su sa svih strana svijeta dolazili u hram; radnici i siromasi živjeli su od otpadaka mrvica, što su padale sa svećeničkih, bogataških, trgovačkih i pokloničkih stolova.

Vjera je bila dakle najveći, a možda i jedini obrt u Jeruzalemu; tko bi ustao protiv vjere, protiv njezinih predstavnika, protiv vidljivoga spomenika, koji je bio najslavniji i najplodniji središte vjere, morali su ga smatrati neprijateljem jeruzalemskoga naroda, pogotovu najmućnijih staleža, koji su imali od vjere najviše koristi.

Isus je svojim evanđeljem upravo uzdrmao položaje i prihode tih klasa. Kad bi se svi propisi zakona sveli na vršenje ljubavi prema bližnjemu, ne bi više bilo mjesta za književnike i učitelje zakona, koji su od obuke crpli sredstva za život. Kad bi Bog prezirao žrtve životinjske i tražio samo čistoću duše i skrivenu molitvu, svećenici bi mogli zatvoriti vrata svetišta i promijeniti zanat; prodavači goveda, teladi, ovaca, janjaca, jaradi, golubova i vrapčića vidjeli bi, gdje padaju, a možda i propadaju, njihovi dohoci. Ako bi za to, da nas Bog zavoli, trebali promijeniti život, a ne bi bilo dovoljno revno prati čašu i plaćati tačno desetinu, farizejsko znanje i ugled spali bi ni na što. Kada bi, napokon, došao Mesija i proglasio, da je palo prvenstvo hrama i da su žrtve nekorisne, gladni bi Sveti Grad iz dana u dan gubio glas, i s vremenom bi postao obično selo, pustinja. Isus je volio više ribare, samo ako su bili čisti i ljubezni, nego članove sudačkog zbora; pristajao je uz siromahe protiv bogataša; više je cijenio nerazumnu djecu nego književnike, zaslijepljene tajnama pisma, pa je morao prema sebi izazvati mržnju levita, trgovaca i književnika. Hram, akademija i banka bijahu protiv njega: kad žrtva bude spremna, pozvat će nerado, ali prisiljeni, rimski mač, da je žrtvuje radi njihova mira.

Već je otprije Isusov život bio u pogibli. Herod ga je još od posljednjih dana njegova boravka u Galileji, na temelju farizejskog pričanja, tražio, da ga ubije. Ta ga je nakana možda i dovela u Cezareju Filipovu izvan Galileje, i tu je prerekao svoju muku.

Otkad je došao u Jeruzalem, vrtjeli su se svuda oko njega svećenički glavari, farizeji i književnici, razapinjali su oko njega mreže i bilježili njegove riječi. Taj nemirni i poput zmije ljuti izrod, nahuckao je na njega neke uhode, koji su kroz kratko vrijeme imali biti krivi svjedoci. A po Ivanovu pripovijedanju naloženo je nekim stražarima, da

ga uhvate, ali oni se nijesu usudili metnuti svoju ruku na njega. Šibanje prodavača stoke i mjenjača, glasno optuživanje književnika i farizeja, natucanje o propasti hrama prevršiše mjeru. Vrijeme je gonilo. Jeruzalem je bio pun stranaca, a njega su mnogi slušali. Mogao je nastati kakav nered, metež, možda pobuna pokrajinskih rulja, koje su bile manje vezane na prijestolničke povlastice i koristi. Zarazu je trebalo suzbiti na početku, a za to je bilo najpodesnije sredstvo: ukloniti toga psovača. Nije se smjelo gubiti vrijeme. I lisice oko oltara i trgovine, koje su se na po usta sporazumjele, odlučise, da će sazvati veliko vijeće te složiti zakon s ubojstvom.

Veliko vijeće bijaše skup prvaka, vrhovni savjet aristokracije, koja je upravljala prijestolnicom. Sačinjavali su ga svećenici, koji su bili ljubomorni na svoja hramska prava, jer im je hram donosio moć i nadarbinu; književnici, kojima je bila dužnost da čuvaju čistoću zakona i predaje; starješine, koji su zastupali interese bogatoga i novčarskoga građanstva.

Svi se složiše, da Isusa treba na prijevaru uhvatiti i pogubiti ga kao oskrvrnitelja subote i bogohulnika. Samo Nikodem pokuša da ga obrani, ali mu odmah začepiše usta. »Što da radimo — rekoše. Ovaj čovjek čini čudesa i mnogi idu za njim. Ako ga pustimo da radi što hoće, svi će mu povjerovati, i doći će Rimljani i uništiti naš grad i naš narod.« To je državna potreba, spas domovine, razlozi, koje klikaštvo uvijek zove u pomoć, kad hoće da uzornom zakonitošću prikrije obranu svojih vlastitih interesa.

Kajfa, koji je one godine bio veliki svećenik, prekide sve dvoumice izrekom, kojom se pred mudrošću овога svijeta svagda opravdavalо žrtvovanje nevinih: »Vi ne znate ništa i ne mislite, kako je bolje, da jedan čovjek umre za narod, nego da sav narod propadne.« Ta je izreka, u Kajfinim ustima, u ovoj prilici i po onome, što je sa-

državala, bila sramotna i licemjerna, kao i svi govori u velikom vijeću. Ali, uzdignuvši je na viši smisao i prenesavši je u apsolutno — promijenivši »narod« u »čovječanstvo« — predsjednik sakupljenog vijeća izustio je načelo, što ga je sam Isus bio prihvatio u svom srcu te koje je, u drugom obliku, imalo postati velikom tajnom kršćanstva. Kajfa, koji je sam morao ulaziti u pustu svetinju nad svetinjama, da Jehovi prinosi grijehe naroda, nije znao, kako se njegove riječi, prostačke u izričaju i cinične po osjećaju, slažu s mišlju njegove žrtve.

Misao, da samo pravednik može platiti za nepravdu, da samo savršeni može namiriti dug i prestupke živine, da samo čisti može izbrisati dugove prostaka, da samo Bog u svojoj darežljivosti može okajati grijehe, što ih je čovjek počinio protiv njega, ta misao, koja se čovjeku čini vrhuncem ludila baš za to, jer je vrhunac božanske mudrosti, nije bila jasna okuženoj duši saduceja, kad je, u nakani da ušutka njihovu slučajnu grižnju savjesti, tom mudrolijom zadovoljio sedamdesetoricu sukrivaca. Kajfa, koji je, zajedno s trnovim vijencem i spužvom od octa, morao biti oružje u mucu, nije u onaj tren ni pomišljao, da svečano, premda prikriveno i nehotice, svjedoči za božansku tragediju, što je započinjala.

Ipak to načelo, da nevini može platiti za grešnike, da smrt jednoga jedinog može pomoći, da se spasu svi, nije bila sasvim nepoznata staroj savjesti. Junačke nezna-božačke bajke poznavale su i slavile dragovoljne žrtve nevinih. Spominjale su Pilada, koji se ponudio, da će podnijeti kaznu mjesto krivog Oresta; Makarija, od Heraklova roda, koji je svojim životom spasio život svoje braće; Alkestu, koja je prihvatila smrt, da od svoga Admeta odvrati Artemidinu osvetu; kćeri Eretejeve, koje su žrtvo-vale sebe, da im otac može izbjeći Neptunovim udarcima; staroga kralja Kodra, koji se bacio u Ilis, da njegovi Ate-

njani odnesu pobjedu; Decija Mura i njegova sina, koji se žrtvovalaše dušama mrtvih, da bi Rimljani pobijedili Samnitanima; Kurcija, koji se posve oboružan strmoglavi u ponor za spas domovine; Ifigeniju, koja je pružila vrat pod nož, da Agamemnonovo brodovlje sretno otplovi prema Troji. U Ateni su, u povodu svečanosti Tergelija, ubijena dva čovjeka, da se odvrte od grada kazne bogova; mudri Epimenid dao je žrtvovati ljude na grobovima, da očisti Atenu, oskrvnjenu ubojstvom pristalica Kilonovih. U Kuriju na Cipru, u Teraciniji, u Marsilji svake se godine, u naknadu za opće grijeha, bacao u more jedan čovjek, ko ga su smatrali spasiteljem naroda.

Ali u koliko su te žrtve bile dragovoljne, bile su za spas jednoga jedinoga bića ili uskoga kruga ljudi; a u koliko su bile prisiljene, dodavale su novu opaćinu onima, koje su željele okajati.

Nikada nije bilo čovjeka, koji bi na svojim leđima ponio sve ljudske grijeha, nije se pojavio Bog, koji bi se zatvorio u tijelo, da spasi ljudski rod i učini ga sposobnim da se popne od životinjstva do svetosti, iz zemaljske nizine u kraljevstvo nebesko. Savršeni, koji prihvaća sve nesavršenosti, čisti, koji uzimlje na se sve sramote, pravedni, koji prima svačije nepravde, pojavio se u obličju bijednika i bjeGUNCA u dane Kajfine. Onaj, koji mora umrijeti, poslanik Galilejski, koji uznemiruje bogataše i svećenike jeruzalemske, nalazi se na Maslinskoj gori, nedaleko od velikoga vijeća. Sedamdesetorica, koji ne znaju, da se u tom trenutku pokoravaju volji propogonjenoga, odlučuju, da će ga dati uhvatiti prije nego stigne pasha. Ali, jer su kukavice, kao i svi vlastodršci, smeta im samo jedno: strah od svijeta, koji ljubi Isusa. »I glavari svećenički i književnici gledahu, kako bi na prijevaru uhvatili i ubili Isusa, jer su govorili: ne činimo toga o prazniku, da se ne bi narod pobunio.« Sutra ih izbavi iz nepravde Juda.

JUDINA TAJNA

Samo su dva bića na svijetu znala za Judinu tajnu: Krist i izdajnik. Šezdeset je kršćanskih naraštaja razmišljalo o toj tajni, ali je čovjek iz Iskarijota, premda je na zemlji dobio sijaset učenika, ostao strašna zagonetka. On je jedina ljudska tajna, što je u evanđeljima susrećemo. Razumijemo bez muke Herodovo demonstvo, zavidnu mržnju farizeja, osvetnu ljutinu Ane i Kajfe, podlu Pilatovu popustljivost, ali ne razumijemo jednako strahovitu grdobu Judinu. Četvorica nam povjesnika govore o njemu i o razlozima, što ga navedoše, da izda svoga Kralja.

»Sotona — kažu — uđe u njega.« Ali te su riječi samo oznaka njegova zločina. Zlo osvoji njegovo srce; dakle iznenada. Prije toga dana, možda prije Betanije, Juda nije bio u šakama nečastivoga. Ali zašto se na jedan mah strmoglavi? Zašto sotona uđe baš u njega, a ne ni u jednoga drugoga?

Trideset srebrnjaka premalena je svota, pogotovu za čovjeka, koji je žudio za bogatstvom. Prema današnjoj vrijednosti ne bi to doseglo ni dvjestu dinara, ali recimo, da je stvarna vrijednost, ili, kako kažu ljudi od burze, kupovna vrijednost u ono vrijeme bila deset puta veća, čini nam se, da dvije tisuće dinara, ne bi bilo dosta, da navede čovjeka, kojega njegovi drugovi opisuju kao lakomca, da izvrši najodvratniju izdaju, što je povijest spominje. Kažu, da je trideset srebrnjaka bila cijena za roba. Ali u Knjizi izlaska kaže se, naprotiv, da je trideset sikala bila naknada, što ju je morao platiti gospodar, čiji je vo probo roba ili robinju. Ali ovo je bio kud i kamo drukčiji slučaj,

pa učenjacima u velikom vijeću u onaj mah nije moglo ni pasti na pamet, da se skrupulozno drže ranijih primjena.

Najstrašniji je oslonac u prilog predaji služba, koju je Juda zadržao za sebe među dvanaestoricom. Među njima je bio i jedan stari poreznik, Matej, koji je gotovo po pravu morao upravljati s ono malo novaca, potrebnih za potrebe družbe. Mjesto Mateja vidimo kao čuvara doprinosa čovjeka iz Iskariota. Upravljanje novcem, pa i tuđim, okuži čovjeka. Nije čudno, što Ivan nazivlje Judu lopovom: »Jer on je držao kesu, odnosio je sve, što se metalo u nju.«

Ipak, moramo pomisliti, da srebroljubivi čovjek ne bi ostao dugo u tako siromašnom društvu. Da je htio živjeti od krađe, bio bi potražio zgodnije i unosnije mjesto od onoga, koje je bio prihvatio. A ako mu je trebalo onih jadnih trideset srebrnjaka, nije li mogao pribaviti drukčije, pa makar da pobjegne s kesom, a da mu ne bude potrebno ponuditi svećenicima, da kupe Isusa?

Takva razmišljanja zdravoga razuma o tako neobičnom zločinu navela su mnoge ljude još u prva kršćanska vremena, da traže druge povode toj sramotnoj prodaji. Krivovjerska je sljedba kajinovaca pričala, da je Juda znao, da je Isus, po volji svojoj i očevoj, morao biti izdan i pogubljen — da njegovoj mucu ne uzmanjka ništa za veliku pomirnu žrtvu — pa je pristao s bolom, da primi na sebe vječnu sramotu, da bi se sve izvršilo. Juda je, prema tomu, potrebno i dragovoljno oružje otkupljenja te je, po njihovu, bio junak i mučenik, dostojan, da se poštuje, a ne proklinje.

Prema drugima, Iskariot se, koji je ljubio svoj narod i očekivao njegovo oslobođenje, a možda je osjećao kao i revnitelji, pridružio Isusu nadajući se, da je on Mesija, kakvo ga je onda zamišljao prosti svijet: kralj, koji će osvetiti i uspostaviti Izrael. Kad je malo pomalo, uza svu tupoglavost, opazio iz Isusovih govora, da se namjerio na

Mesiju posve drugoga kova, predao ga je njegovim neprijateljima, da iskali bijes radi razočaranja. Ali to maštanje, kojima ni kanonski ni apokrifni tekstovi ne daju nikakva oslonca, ne bi pomoglo, da se ispriča izdajica Isusov: mogao je ostaviti dvanaesticu i potražiti za se prikladnije drugove, a tih je onda bilo, kako smo vidjeli. Neki rekoše, da pravi razlog treba tražiti u gubitku vjere. Juda je tvrdo vjerovao u Isusa, ali sada nije mogao više vjerovati. Govori o posve blizom svršetku, neprijateljska prijetnja prijestolnici, odgađanje pobjedničke pojave nagnale ga napokon, da izgubi svako pouzdanje u onoga, za kojim je dotada išao. Nije zamjećivao, da se približava kraljevstvo, a vidio je, da dolazi smrt. Možda je, šunjajući među narodom, načuo, gdje se šapće o namjerama vlasti, pa se pobojao, da veliko vijeće ne će biti zadovoljno samo s jednom žrtvom, nego će osuditi sve one, što su odavna išli s Isusom. Savladan strahom — taj bi oblik uzeo sotona, da ga zaposjedne — namisli dići ruke i izdajom spasiti život. Nevjera i kukavštine bile bi sramotne pobude za njegovo sramotno djelo.

Jedan Englez, poznat kao žderač opijuma, izmislio je, naprotiv, novu obranu izdajnika. Juda je vjerovao: dapače je odviše vjerovao. Bio je tako uvjeren, da je Isus zbilja Krist, te ga je htio nagnati, predavši ga u ruke sudu, da konačno otkrije svoje mesijanstvo. Nije mogao vjerovati (tako je bila jaka njegova nada) da će Isus biti pogubljen. Ako li bi doista morao umrijeti, znao je zasigurno, da će odmah poslije toga uskrsnuti te se pojaviti s desna ocu, kao kralj Izraela i cijeloga svijeta. Da pospješi veliki dan, u koji će se učenicima napokon dati nagrada za njihovu vjernost, Juda, uvjeren o nepovredljivosti svo ga božanskoga Prijatelja, htjede ga prisiliti i dati mu priliku, da pokaže, da je on pravi Sin Božji predajući ga onima, koje je on trebao srušiti. Čin Judin nije bio izdajstvo, nego po-

greška, jer nije razumio pravo ga smisla Učiteljeva nauka. Juda, dakle, nije izdao radi dobitka, iz osвете ili kukavštine, nego iz gluposti.

Drugi, naprotiv, govore o osveti. Izdaje samo onaj, koji mrzi. Zašto je Juda zamrzio Isusa? Sjećaju se večere u kući Simonovoj i nardove pomasti zaplakane žene. Ukor Isusov morao je ogorčiti učenika, kojega je možda uzeo na oko drugom prilikom radi njegove škrtosti i himbenosti. Gnjevu se radi prijekora pridružila i zavist, koja trajno jača u prostim dušama. I čim se pruži prilika, da se bez pogibli može osvetiti, pođe u Kajfin dvor.

Ali da li je on zbilja mislio, da će njegova izdaja stajati Isusa glave? Ili je pak pomišljao, da će se zadovoljiti time, ako ga išibaju ili mu zabrane govoriti narodu? Po onome, što se desilo kasnije, možemo zamisliti, da ga je osuda Isusa Krista potresla kao strahovita i neočekivana posljedica njegova poljupca. Matej prikazuje njegov očaj tako, da se može pomisliti, da se zbilja zgrozio radi onoga, što se dogodilo njegovom krivnjom. Peče ga novac, što ga je metnuo u džep; i kad ga svećenici odbiju, baca ga u hram. Ni poslije toga nema mira, nego žuri da se objesi, da umre istoga dana, kad i njegova žrtva. Tako bjesomučna grižnja savjesti, što s toliko snage nagoni čovjeka, da skрати život, sili nas, da pomišljamo na užas neočekivane i nepredviđene objave.

Sve to više se gomilaju tajne o Judinoj tajni unatoč svim pokušajima nezadovoljnika, da se ona riješi. Ali još ne spomenusmo svjedočanstvo Onoga, koji je poznavao bolje od svih drugih, pa čak bolje i od samoga Jude, pravu tajnu izdaje. Posljednju bi riječ mogao reći samo Isus, koji je gledao do dna duše Iskariotove, kao što gleda i svačiju dušu, i koji je još prije toga znao, što će Juda učiniti.

Isus je izabrao Judu, da bude jedan od dvanaestorice i kao i drugi nosilac vesele vijesti. Bi li ga bio izabrao,

bi li ga bio držao uza se, za svojim stolom toliko vremena, da ga je držao za neizlječiva zlikovca? Bi li mu bio povjerio ono, što mu je bilo najmilije, što je bilo na svijetu najdragocjenije: propovijedanje kraljevstva Božjega?

Sve do posljednjih dana, sve do posljednje večeri Isus ne postupa s Judom drukčije nego što postupa s ostalim učenicima. I njemu, kao i ostaloj jedanaestorici, daje svoje tijelo pod prilikom kruha i svoju krv pod prilikom vina. I noge Judine — one noge, što ga odnesoše kući Kajfinoj — peru i otiru one ruke, koje će, i Judinom krivnjom, biti sutradan prikovane. I kad Juda stigne, uz svjetlucanje mačeva i rumenilo svjetiljaka, u crnu sjenu Maslinske gore i poljubi ga — »svesrdice« kaže Matej — u lice još mokro od krvavoga znoja, Isus ga ne odbija, nego mu veli:

— Prijatelju, pošto si došao?

Prijatelju! Posljednji put govori Isus Judi, pa ni u onom trenutku ne može naći druge riječi osim one uobičajene, koju mu je prozborio prviput. Juda nije za nj mračnjak, koji dolazi u tami, da ga preda stražarima, nego prijatelj, onaj isti, što je prije nekoliko sati sjedio s njim uz tanjir janjetine i povrća te prislonio usta na njegovu čašu; onaj isti, koji je toliko puta, u časovima odmora, u hladovini lišća ili zidova zajedno s drugima, kao učenik, kao drug, kao brat slušao velike riječi obećanja. Krist je rekao za stolom kod večere: »Teško onom čovjeku, koji izda Sina Čovječjega! Bolje bi mu bilo, da se nije nikada ni rodio!« Ali sada, kada je izdajnik već pred njim, kad je izdaja već izvršena, kad Juda nevjernoj izdaji dodaje i pogrdni poljubac, na usta se Onoga, koji je zapovjedio ljubav prema neprijateljima, vraća slatka, uobičajena božanska riječ:

— Prijatelju, pošto si došao?

I svjedočanstvo Izdanoga povećava našu zabunu, mjesto da digne zastor sa strahovite tajne. On zna, da je

Juda kradljivac, a povjerava mu kesu; zna, da je Juda izopačen, a povjerava mu blago istine, beskrajno dragocjenije od novca čitavoga svijeta; zna, da će ga Juda izdati, a čini ga dionikom svoga božanstva dajući mu zalogaj kruha i gutljaj vina; vidi, kako Juda vodi one, što će ga uhvatiti, a ipak ga još jednom zove kao i ranije, kao i uvijek, svetim prijateljskim imenom.

»Bolje bi bilo, da se nije nikada rodio!« Te riječi, više od osude, mogu biti izjava sažaljenja pri pomisli na udes, koji se ne može izbjeći. Ako Juda mrzi na Isusa, ne vidimo ni u jednom trenutku, da se Juda gadi Isusu. Jer Isus zna, da je Judina sramotna trgovina potrebna, kao što će biti potrebna Pilatova slabost, Kajfin bijes, vojničke pljuvačke i grede za križ. Zna, da Juda mora učiniti ono, što čini, pa ga ne proklinje, kao što ne proklinje ni naroda, koji hoće njegovu smrt, ni čekić, koji ga pribija na drvo. Obrača mu se samo jednom molbom: učini brže, što si naumio učiniti.

Judina tajna vezana je dvostrukim uzlom za tajnu otkupljenja i ostat će, za nas najmanje, tajnom.

Nijedna nam je analogija ne može razjasniti. I Josipa je prodao brat, Juda kao i Iskarijot, a prodao ga je ismailskim trgovcima za dvadeset srebrnjaka. Ali Josip, tjelesna figura Kristova, nije bio prodan neprijateljima, nije bio prodan, da bude pogubljen. A u naknadu za onu nevjeru postade tako bogat, da je mogao obogatiti svoga oca, postade tako plemenit, da je mogao i braći oprostiti.

Isus nije bio samo izdan, već prodan, izdan za cijenu, prodan za nisku cijenu, dan u zamjenu za trošni novac. Bio je predmet razmjene, plaćena isporučena roba. Juda, čovjek s kesom, blagajnik, nije došao samo kao prokazi-vač, nije se ponudio kao krvnik, već kao trgovac, kao prodavač krvi. Židovi, koji su se razumjeli u krv, koji su danomice klali i rasijecali žrtve, mesari Svevišnjega, bili su prvi i posljednji Judini kupci. Prodaja Isusa bio je prvi trgo-

vački posao iznenadnoga trgovca: mršav posao doduše, ali uglavnom prava pravcata trgovačka izmjena, kupoprodajni ugovor, usmeni ugovor, ali pošteno ispunjen od ugovornika.

Da Isus nije bio prodan, nešto bi nedostajalo potpunoj sramoti pomirne žrtve; da su ga skupo platili, da su dali trista sikala mjesto trideset, zlato mjesto srebra, sramota bi bila malko manja, ali ipak manja. Bilo je od vijeka određeno, da on bude kupljen, ali kupljen za malo novaca, tek za toliko, da novac svakako bude po srijedi. Da se beskrajna vrijednost pokaže nadnaravskom, ali sposobnom za promet, bilo je potrebno, da se dade u zamjenu za najmanju vrijednost, za vrijednost kovine, koja i nije vrijednost. Nije li to radio i sam Prodani, koji je krvlju jednoga jedinoga htio otkupiti svu krv prolivenu od Kajina do Kajfe?

A da je prodan za roba, kao što su se onda prodavala mnoga tjelesa s dušom na trgovima, da je bio prodan kao vlasništvo s prihodom, kao ljudski kapital, kao živo oruđe za posao, sramota bi bila jednaka gotovo nuli i otkupljenje odgođeno. Ali je bio prodan kao nevino janje, što ga mesar kupuje da ga zakolje, pa da ga opet proda na komade mesožderima. Obredni mesar Kajfa nije više nikada u svome životu imao tako goleme žrtve. Gotovo dvije tisuće godina hrane se kršćani ovom žrtvom, a još je netaknuta i još nisu siti oni, što je blaguju. Svaki je od nas dao svoju čest, sićušnu česticu, da od Jude kupi tu nepotrošivu žrtvu. Svi smo pridonijeli, da se skupi sitna svota, koju je stajala krv Oslobođitelja: Kajfa je samo naš ovlaštenik. Lončareva njiva, što je plaćena ovim novcem, njiva, koja je plaćena cijenom krvi, naša je baština, naša svojina. A ona se njiva tajanstveno povećala, raširila se toliko, da je obuhvatila polovicu lica zemljina: čitavi gradovi, gradovi napućeni, popločani, rasvijetljeni, pometeni, gradovi s tržnicama, s bludilištima, sjaju od sjevera do juga. I da tajna bude još veća, povećaaše se silno i Judini srebrnjaci, potisućstručeni izda-

jama tolikih vjekova, završenim trgovačkim poslovima, a još usto povećani kamatama. A sada već — to mogu potvrditi računovođe, pravi gataoci našeg doba — sve prostorijske hrama ne bi bile dosta velike da prime novac, što ga je do dana današnjega naplodilo onih trideset srebrnjaka, što ih je, u bunilu grižnje savjesti, ondje bacio čovjek, koji je prodao svoga Boga.

ČOVJEK S KRČAGOM

Kada su se pogodili i platili, kupci ne će odviše da čekaju na predaju. Prije praznika, rekoše. Veliki praznik pasha dolazi u subotu, a danas je već četvrtak.

Isusu ostaje još samo jedan dan slobode — posljednji dan.

Prije nego će ostaviti svoje prijatelje — one iste, što će njega ostaviti noćas — hoće da još jednom za stolom mira umače zalogaj u istu zdjelu s njima. Prije nego njegovo lice ovlaži pljuvačka sirijskih vojničina i judejske svjetine, hoće da klečeći opere noge onima, koji će do smrti obilaziti zemaljskim putovima pripovijedajući o njegovoj smrti. Prije nego poteče njegova krv iz ruku, iz nogu, iz prsa, hoće da je prvi dade onima, koji će biti jedna jedina duša s njim sve do konca. Prije nego bude trpio žeđ, prikovan na prikovane grede, hoće da pije s drugovima grozdov sok iz iste čaše. Predvečerje smrti bit će u neku ruku predujam za gozbu nove zemlje.

Bio je četvrtak u jutro prvi dan prijesnih hljebova. Učenici ga zapitaše:

Kamo hoćeš da idemo i da ti pripravimo pashu da jedeš?

Sin Čovječji je u gorem položaju od lisica: on nema svoje kuće. Onu u Nazaretu ostavio je zauvijek; daleko je i ona Simonova u Kafarnaumu, koja mu je u ranije vrijeme bila kao njegova, a daleko je izvan grada kuća Martina i Marijina u Betaniji, gdje je bio gotovo gospodar.

U Jeruzalemu ima samo neprijatelja ili bojažljivih prijatelja: Josip iz Arimateje će ga primiti u goste istom sutra na večer u tamnoj grobnici, u kojoj večeraju crvi.

Ali Osuđeni, posljednji dan, ima pravo na milost, koju zaiste. Sve su jeruzalemske kuće njegove. Otac će mu dati onu, koja je najpodesnija, da sakrije posljednje veselje progonjenoga. I on pošalje dvojicu učenika s tajanstvenom zapovjedu:

— Idite u grad i tamo će vas sresti jedan čovjek, koji nosi vodu u krčagu. Pođite za njim i ondje, gdje uđe, recite domaćinu: Učitelj ti poručuje: Moje se vrijeme približilo. Gdje je soba, u kojoj ću jesti pashu sa svojim učenicima? I on će vam pokazati gore veliku, namještenu, gotovu sobu: tu nam zgotovite.

Držalo se, da je onaj domaćin bio neki znanac Isusov i da su se oni o tom već dogovorili. To je pogrešno. Da je bilo tako, Isus bi bio poslao dvojicu upravo k njemu, kazavši im ime, a ne bi im trebalo preporučavati, da idu za čovjekom s krčagom.

Bilo je mnogo ljudi toga prazničkoga jutra, koji su se morali vraćati s izvora Siloe s krčazima vode. Učenicima ne treba birati: prvi, koji im dođe u susret. Ne poznaju ga, jer bi ga inače zaustavili, umjesto da za njim idu da vide, gdje će ući. Ako gospodar toga čovjeka ima slugu, nije jačmačno puki siromah i u njegovoj će kući, kao u kućama imućnijih ljudi, svakako biti soba prikladna za večeru. I on mora znati, barem po čuvenju, tko je Učitelj; onih se dana u Jeruzalemu govori samo o njemu. Poruka je takva, da se ne može odbiti. »Učitelj ti poručuje: moje se vrijeme približava«. Vrijeme je »njegovo«, vrijeme smrti. Tko će moći otjerati od svoje kuće čovjeka na umoru, koji hoće da jede posljednji put?

Učenici otiđoše, nađoše čovjeka s krčagom, uđoše u kuću, razgovoriše se s domaćinom i spremiše, što treba za večeru: janje na ražnju, nekvasne okrugle hljebove, gorke trave, crvenog umaka, vina zahvalnosti, tople vode. U sobi poredaše oko stola počivaljke i uzglavnice, stol prostriješe

bijelim stolnjakom, a na stol staviše nekoliko zdjela, svijećnjake, vrč pun vina i čašu, jednu jedinu čašu, na koju će svi prisloniti usnice. Ne zaboraviše ništa: ona dvojica bijahu izvježbana u takvim pripravama. Od djetinjstva u materinskim kućama pokraj jezera gledali su raskolačenih očiju pripreme za taj najmiliji praznik u godini. A nisu to oni prvi put zajedno jeli pashu, otkad su bili s onim, koga su ljubili. Ali toga dana, koji je bio posljednji, a možda je strašna istina napokon prodrila u njihove začepjene uši; ali za tu večeru, što je bila posljednja večera, koju će blagovati sva trinaestorica zajedno, sva trinaestorica živa; ali za tu pashu, koja je bila posljednja za Isusa i posljednja uistinu valjana za staro judejstvo — jer se novi zavjet započinjao za ljude svih zemalja — ali za tu svečanu gozbu, koja je bila uspomena na život i objava smrti, učenici izvršise skromne služinske poslove s nekom novom nježnošću, s onom tihom i zamišljenom radošću, koja gotovo nagoni suze na oči.

Kad je sunce zašlo, dođoše i ostala desetorica zajedno s Isusom te posjedaju za prostrtim stolom. Svi su šutjeli, kao da ih slutnje tište, pa se svatko bojao, da će takve slutnje otkriti u očima drugova. Sjećali su se one, u neku ruku pogrebne, večere u Simonovoj kući, mirisa nardova, žene i njezina dugog i tihog plača, Isusovih riječi one večeri, sramote i svršetka, znakova mržnje, što je oko njih rasla i očitih, već sada očitih, znakova urote, što je svaki čas imala izaći iz sjene sa svojim zubljam.

Ali dvojica od njih — iz suprotnih razloga — bijahu potišteniji, uznemireniji od drugih: dvojica, koja ne će vidjeti sutrašnje večeri — Krist i Juda, prodani i prodavač, Sin Božji i izrod sotonin.

Juda je bio već sve ugovorio; trideset srebrnjaka je već imao u džepu, skupljenih, da ne zveče: ne će mu ih više uzeti. Ali nije bio miran. Neprijatelj bijaše ušao u njega, ali

možda još ne bijaše sasvim umro prijatelj Kristov. Vidjeti ga tu, među njegovima; vedra, ali s tačnim izrazom čovjeka, koji zna neku tajnu, koji zna za neki zločin, za neku izdaju; vidjeti ga još slobodna, uz onoga, ko ga voli, još živa, sa svom krvlju u žilama, pod nježnom tankom kožom... Ipak, kupci nijesu htjeli više čekati: za onu istu noć utvrđena je predaja — i čekali su samo njega. Ali ako bi Isus, koji je morao znati, dojavio jedanaestorici? I ako bi oni, da spase Učitelja, navalili na njega, da ga svežu, da ga možda umlate? Počinjao je osjećati, da se ne će spasiti od smrti, koje se toliko bojao, a bila je tako blizu, ako strmoglaviti Isusa u smrt.

Sva su ta premišljanja zamračivala sve više njegovo mrko lice i na mahove ga plašila. Dok su najrevnosniji pripremali, što je još trebalo, on je kradomice pogledao u Isusove oči — one čiste oči, jedva zastrte tugom zbog rastanka — kao da bi rado pročitao u njima opoziv blizoga udesa.

Isus prekine šutnju.

— Žarko sam želio jesti ovu pashu s vama, jer vam kažem, da je odsele ne ću jesti, dok se ne svrši u kraljevstvu Božjemu.

Tolika snaga uzdržavane ljubavi nije dosele nikada izjavljena ni jednom riječju Kristovim učenicima! Tolika čežnja za danom savršenoga jedinstva, za tako starim praznikom, koji će se ipak morati obnoviti na višoj osnovici! Oni znadu, da ih ljubi; ali koliko ih ljubi, nisu do te večeri znala njihova jadna, uznemirena srca. Ta je večera — zna on — posljednji prijatni odmor prije smrti, a ipak, jer je žarko želio, s onim žarom, s kojim se želi najželjenije, najdublje željkovano, s onom žestinom, koju poznaju strasni, zagrijani, zaljubljeni, koji se bore za svjetlost pobjede, koji trpe za uzvišenu nagradu. Želio je žarko jesti ovu pashu. Jeo je s njima više pashi: jeo je s njima tisuću puta u svečanim zgodama, u kućama prijatelja, u kućama ne-

poznatih, u kućama bogataša, na nasipima putova, na platiniskim livadama, u sjeni obala i lisnatih ogranaka. A ipak je već odavna žarko želio blagovati s njima tu večeru, koja je posljednja.

Tko zna, da li se sjeća, i tko zna, da li je i bilo: vedrog podneblja srećne Galileje, blagih povjetaraca minulog proljeća, prijašnje pashe, suncem obasjane, palminih grana jučerašnjega dana! Sada vidi samo svoje prve prijatelje, svoje posljednje prijatelje, koje će izdaja decimirati, koje će strah razagnati, ali koji su do toga trenutka oko njega, u istoj sobi, za istim stolom, združeni istim bolom, ali i obasjani sjajem nadnaravskog pouzdanja.

Trpio je do toga dana, ali ne radi sebe: radi toga, što je žarko želio taj noćni čas, koji već i odviše diše po posljednjem rastanku. I dok Krist izražava svoju ljubav, njegovu se lice, koje će naskoro biti čušcano, sjaje onom veličajnom tugom, koja je neobično slična radosti.

PRANJE NOGU

Znajući, da će biti otrgnut od onih, koje ljubi, hoće da dadne najveći dokaz te ljubavi. Ljubio ih je uvijek, otkada su uz njega; ljubio je sve, i Judu; uvijek ih je ljubio ljubavlju, koja premašuje svaku ljubav, ljubavlju tako preobilnom, tako velikom, da nije mogla stati u njihova mala srca. Ali sada, kada će ih eto ostaviti, i drugi će put biti s njima, kad ga smrt uzdigne nad čovječstvo, sva njegova naklonost, još neiskazana riječima, izbija u bujici otužne nježnosti.

I na toj večeri, na kojoj nastupa kao porodični starješina, on hoće, da se prema svojim prijateljima pokaže dobrotorniji od oca i ponizniji od sluga. Kralj je, a obavljat će dužnost robova; Učitelj je, a spustit će se ispod učenika; Sin je Božji, a latit će se posla najprezrenijih među ljudima; prvi je i kleknut će pred nižima, kao da je posljednji. Toliko je puta rekao njima, oholima i ljubomornima, da gospodar mora služiti svojim slugama, da je Sin Čovječji došao, da služi, da prvi imadu biti posljednji. Ali njegove riječi nijesu još postale sastavni dio njihovih duša, jer su se sve do onih dana prepirali o prvenstvo i prednost.

Čin djeluje više na proste duhove nego riječi. Isus se sprema, da u simboličkom obliku službe, koja ponizuje, ponovi jedan od glavnih svojih nauka. »Ustade od stola — pripovijeda Ivan — skide svoje haljine i uze ubrus te se opasa. Potom nali vode u umivaonik i počeo prati noge učenicima i otirati ubrusom, kojim je bio opasan.«

Samo bi majka ili rob mogli učiniti ono, što je ove večeri učinio Isus. Majka svojoj nejakoj djeci, i nikome drugome; rob svojim gospodarima, i nikome drugome. Majka

zadovoljno, iz ljubavi, rob ustrpljivo, iz posluha. Ali Isusu dvanaestorica nijesu ni djeca ni gospodari. Sin Čovječji i Božji, sjedinjuje u sebi dvostruko sinovstvo, koje ga uzdiže nada sve zemaljske majke; kralj budućeg kraljevstva, ali zakonitijega od ikakve druge države, gospodar je, koga još nijesu priznali svi gospodari.

Ipak je zadovoljan, da pere one dvadeset i četiri žuljave i nečiste noge, ne bi li u ona uporna, još uvijek tašta srca, ulio istinu, što su je njegova usta uzalud već odavna izgovarala: tko se uzvisi, ponizit će se, tko se ponizi, uzvisit će se. »Kada im, dakle, oprao noge, uze svoje haljine, sjede opet za sto i reče im: Znate li, što sam vam učinio? Vi mene zovete Gospodinom i Učiteljem: kad sam, dakle, ja, koji sam Gospodin i Učitelj, vama oprao noge, i vi ste dužni jedan drugome prati noge, jer vam dadoh primjer, da i vi činite, kao što sam ja vama učinio. Zaista, zaista vam kažem, da sluga nije veći od svoga gospodara ni poslanik od onoga, koji ga je poslao. Kada ovo znate, blago vama, ako to izvršujete.«

Isus nije dao samo primjer prijazne poniznosti, nego i primjer savršene ljubavi: »Ovo je moja zapovijed: da jedan drugoga ljubite, kao što sam ja vas ljubio. Nema veće ljubavi od onoga, koji svoj život daje za svoje prijatelje, a vi ste moji prijatelji, ako činite ono, što sam vam zapovjedio.«

Ali u ovom činu, tako dubokom, u prividnoj ropskoj uslužnosti, osim ljubavi ima i drugi smisao, smisao za čistoću. »Opranome — veli Isus — ne treba drugo, nego oprati noge, jer je u ostalom sav čist; i vi ste čisti, ali ne svi.« Jedanaestorica su, unatoč gluhoj naravi, imali neko pravo na dobročinstvo pranja. Sedmicama i mjesecima gazile su one noge zaprašene, blatne, nečiste judejske putove idući za onim, koji je dao život. A poslije njegove smrti morat će godine i godine gaziti duže i nepoznatije putove po zemljama, kojima danas ne znaju ni imena.

UZMITE I JEDITE

Onih trinaest ljudi skupilo se, čini se, da izvrše staru obrednu gozbu, na spomen oslobođenja njihova naroda iz egipatske nevolje. Gledajući ih, pomišljao bi, da su to pučani, što vrše zakon i za bijelim stolom, koji miriše janjetinom i vinom, očekuju znak za početak prijateljske i svečane večere.

No tako se samo čini. To je, naprotiv, oproсна večera, na rastanku. Dvojica će od one trinaestorice — onaj, što ima u sebi Boga i onaj, što ima sotonu — umrijeti strahovitom smrću prije nego se noć spusti po drugi put. Drugi će se sutra raspršiti kao žeteoci, kad udari tuča.

Ali ta je večera, koja je popudbina jednoğa završetka, i divan početak. Slavljenje židovske pashe pretvara se, usred onih trinaest Judejaca, u nešto kud i kamo uzvišenije i općenitije, u nešto nesravnjivo i neizrecivo: u veliku kršćansku tajnu.

Pasha je za Hebrejce samo svečanost, kojom se slavi spomen na bijeg iz Egipta. Onaj pobjedonosni bijeg iz rop-ske potištenosti, bijeg praćen s toliko čudesa, vođen očitom zaštitom Božjom, Židovi nikad ne zaboraviše, premda su morali osjećati poslije na svome vratu jaram drugih ropstava i snositi sramotu drugih progona. Kao vječita uspomena na taj izlazak, naređen je godišnji praznik, koji se prozva prolaz: pesah, pasha. Bila je to neka vrsta banketa, koji je dozivao u pamet naglo zgotovljeni i čudni objed bjegunaca. Jagnje ili jare pečeno na ognju — to je najjednostavnije i najbrže; kruh bez kvasca, jer nisu imali kada čekati, da tijesto uskisne. A jest će opasnih bokova,

obuvenih nogu, sa štapom u ruci i žurno, poput ljudi, koji će sad na krenuti na put. Gorke su trave šturo šumsko zelenje, što su usput iščupali bjegunci, da prevare glad na beskrajnom putovanju. Crvenkasta umaka, u koju se moči kruh, podsjeća na opeke, što su ih robovi Judejci morali peći za faraone. Vino je dodatak: radost zbog jela, obećanje očekivanih vinograda, opojnost zahvalnosti prema Bogu.

Isus ne mijenja reda tisućgodišnje bratske svečanosti. Poslije molitve daje čašu vina od ruke do ruke zazivljući ime Božje. Zatim dijeli svakom gorke trave i puni po drugi put čašu, koja kruži oko stola, a svaki srkne gutljaj.

Kakav je ukus imalo ono vino u ustima izdajice, kad Isus, u potištenoj šutnji, izreče riječi čežnje i nade, koje nijesu za Judu, nego samo za one, koji će moći doći na vječnu gozbu u raj?

— Uzmite i pijte, jer vam kažem, da ne ću odsele piti od ovoga soka loznoga do onoga dana, u koji ću s vama piti novo vino u kraljevstvu Božjemu. Tužni oproštaj, ali u isti tren potvrda svečanoga obećanja. Možda osjetiš samo to obećanje i pred njihovim siromašnim očima bljesnu neizmijerna nebeska svečanost. Ne misle, da će dugo jadikovati: poslije druge borbe, kad mast uzavre i u bačvu se ulije slatko vino, Učitelj će se vratiti, kao što je obećao, i pozvat će nas na veliko vjenčanje zemlje s nebom, na vječnu gozbu. Vremešni smo ljudi, već stariji, više nego zreli, uoči starosti: ako zaručnik zakasni, ne će nas više zateći među živima, a njegovo obećanje bilo bi samo ruganje onima, koji su vjerovali.

Primireni mislju na skori i slavni sastanak, stanu, po običaju, pjevati u zboru psalme prve zahvalnice. To je bila pjesma u hvalu Ocu onoga, koji dvori.

»Dršći, zemljo, pred licem Gospodnjim, pred licem Boga Jakovljeva, koji pretvara kamen u jezero, tvrdu hrid

u izvor... On uzdiže bijednike iz praha, siromaha izvlači iz blata, da mu dade mjesto među kneževima, među kneževima naroda svoga.

S kakvim veselim uvjerenjem izgovaraju ove stare riječi, koje u ovaj mah dobivaju novi smisao! I oni su bijednici, i bit će podignuti iz praha bijede na zagovor Sina Božjega, kad dođe; i oni su siromasi, a on će ih naskoro izvući iz blata prosjaštva te ih učiniti gospodarima neprolaznog bogatstva.

Onda Isus, videći, da ga nijesu dovoljno razumjeli, uzme hljebove, što su bili na stolnjaku, blagoslovi ih, prelomi ih i pružajući svakome po komad iznese im pred oči istinu:

— Uzmite i jedite: ovo je tijelo moje, koje se daje za vas; ovo činite na moju uspomenu.

Ne će se, dakle, vratiti tako brzo, kao što oni misle. Nakon kratkih dana povratka, iza uskrsnuća, odgodit će toliko svoj drugi dolazak, da bi mogli zaboraviti njega i njegovu smrt.

»Ovo činite na moju uspomenu«. Lomljenje će kruha, za zajedničkim stolom, među onima, što čekaju, biti znak novoga bratstva. Kadgod budete lomili kruh, ne će samo biti među vama, nego ćete se tim kruhom tijesno sjediniti sa mnom. Jer kao što su ovaj kruh slomile moje ruke, tako će moji neprijatelji slomiti moje tijelo; i kao što će ovaj kruh, što ga večeras jedete, do sutra biti vaša hrana, tako će moje tijelo, koje ću sutra dati svim ljudima, utaživati glad onih, koji vjeruju u me; sve do dana, u koji će se otvoriti beskrajne žitnice kraljevstva, i bit ćete kao anđeli pred očevim očima. Ne ostavljam vam samo spomen: ja ću biti nazočan, tajanstveno, ali zbiljski, u svakoj čestici kruha, koji mi bude posvećen, a taj će kruh biti hrana potrebna dušama, i tako će se ispuniti moje obećanje, da ću biti s vama do svršetka vjekova.

Večeras, međutim, jedite ovaj nekvasni kruh, ovaj kruh, koji su čovjekove ruke umijesile od vode i pšenice, ovaj kruh, koji je osjetio žar peći i koji su moje još neohlađene ruke izlomile, a moja ga ljubav pretvorila u moje tijelo, da bude vaša vječna hrana.

Zaista je slatko jesti dobar kruh sa svojim prijateljima: bijelu sredinu brašnenog kruha pokrivenu opaljenom i gorkom korom. Toliko puta ste ga isprosili sa mnom kod siromašnih kuća, a morat ćete ga prosi u moje ime kroz čitav život. Pružat će vam pljesnive komade, koje i psi odbijaju, osušene komade sa dna korice, koje su djeca i starci oglodali te ostavili na prijekladu od ognjišta. Ali vi poznate trud i posne večere i blijedo lice siromaštva. Zdravi ste, imate snažne vilice, koje žvaču tvrdi kruh. Ne klonite duhom, ako vam ne budu dali mjesto za stolovima zadovoljnih.

Ali je zaista neizmjereno slađe srcu onoga, koji vas ljubi, da pretvara kruh, koji dolazi trudnim radom iz tvrde zemlje, u tijelo, koje će se vječito prinositi za vas, u tijelo, koje će svaki dan silaziti s neba kao vidljivi znak milosti.

Sjetite se molitve, koju sam vas učio: Kruh naš svagdanji daj nam danas. Vaš je današnji i svagdašnji kruh ovaj kruh, moje tijelo. Tko god bude jeo moje tijelo, što će se svakoga jutra kroz nebrojene vjekove pretvarati u nebrojene zalogaše kruha, ne će nikad ogladnjeti. Tko ga bude odbijao, ne će se nasititi do vijeka.

A čim su pojeli janjetinu s kruhom i gorkom travom, Isus naliže čašu po treći put i dade je najbližemu:

— Pijte iz nje svi, jer je ovo krv moja, krv novoga zavjeta, koja će se proliti za mnoge.

Njegova krv, pomiješana sa znojem, još nije pala na zemlju, pod masline, i još nije prokapala ispod klinaca na golgotski proplanak. Ali njegova želja, da svojim životom daje život, da svojom patnjom otkupi bol čitavoga svijeta,

da barem jedan dio svoega imanja preda svojim neposrednim nasljednicima; želja, da se sav preda onima, koje ljubi, tako je silna, da mu se čini, da je žrtva svršena, pa može svoju krv darivati. Ako je kruh tijelo, krv je u neku ruku duša. »Ne jedite mesa s njegovom dušom, a to je krv« rekao je Gospodin Noju. Krvlju, koja vidljivo predoduje život, Bog Abrahamov i Jakovljevi utvrdio je zavjet sa svojim izabranim narodom. Kad je Mojsije primio zakon, naredio je, da se ubije nekoliko teladi, pa je polovicu krvi sabrao u korita, a drugu polovicu je izlio na oltar. »Tada Mojsije uzme tu krv te poškropi njom narod i reče: Ovo je krv zavjeta, što ga je Gospodin učinio s vama na osnovu svih ovih riječi«.

Ali poslije vjekovnog iskustva Bog je objavio preko svojih proroka, da je stari zavjet izbrisan, pa da je potreban novi. Životinjska krv, koja je brizgala na tvrde glave i na huliteljska lica, izgubila je svoju moć. Druga krv, uzvišenija i dragocjenija, bila je potrebna za novi zavjet — za posljednji Očev zavjet s vjerolomnim sinovima. Kušao je na mnogo načina da prvence porine k uskim vratima spasenja. Ognjena kiša na Sodomu, potopna voda, egipatsko sužanjstvo, glad u pustinji: sve ih je to zastrašilo, ali nije popravilo.

Sad je došao Oslobodilac, koji je u isti mah božanskiji i čovječanskiji od starog vojvode u Izlasku. I Mojsije spasiivši narod, govori na gori, objavljuje obećanu zemlju. Ali Isus ne spasava samo svoj narod, nego i sve narode — ne piše zakon na pločama, nego u srcima; a njegova obećana zemlja nije zemlja s bujnim pašnjacima i s vinogradima punim velikih grozdova, nego kraljevstvo svetosti i vječne radosti. Mojsije je ubio jednoga čovjeka, a Isus uskrisuje mrtve; Mojsije pretvora vodu u krv, a Isus, pošto je pretvorio vodu u vino na svadbenoj gozbi, pretvara vino u svoju krv na tužnoj večeri uoči svoje smrti; Mojsije sit go-

dina i slave, slavljen od svoega naroda, umire na samotnom vrhu, a Isus umire mlad poružen od onih, koje ljubi.

Teleća krv, nečista krv zemaljskih životinja, niskih i nedragovoljnih žrtava, nema više vrijednosti. Novi zavjet utvrđuje se večeras riječima onoga, koji daje pod prilikom vina svoju krv i svoju dušu.

— Ovo je krv moja, krv zavjeta, koja se za vas proljeva.

Ne samo za dvanaesticu, koja su ovdje: Oni predstavljaju u njegovim očima čitavo čovječanstvo, koje živi u ono vrijeme i koje će se roditi. Krv, što će je sutradan prolići na brijegu Golgoti, prava je krv, čista i topla krv, koja će se na križu zgrušati u mrlje, koje nikad ne će moći izbrisati sve kršćanske suze. Ali ta je krv slika duše, koja se sva prinijela i predala, da duše, zatvorene u ljudska tjelesa, učini sličnima sebi; koja se predavala onima, koji su je tražili, i onima, koji su je izbjegavali; koja je trpjela za one, koji su je primali i za one, koji su je proklinjali. To krštenje krvlju, koje dolazi poslije Ivanova krštenja vodom, poslije krštenja suzama Betanijske žene, poslije krštenja pljuvačkama sa strane Židova i Rimljana; krvlju, koja crvenilom nalikuje ognju, što ga propovijeda Prorok Ognja, i koja će biti pomiješana sa suzama, što će ih žene roniti nad krvavim mrtvim tijelom, najveća je tajna, koju Izdani kazuje svojim izdajnicima.

Prelomih vam kruh — kruh, koji svaki dan molite od Oca — kao što će sutra biti prelomljeno moje tijelo, a sada vam dajem svoju krv u ovom vinu, koje posljednji put pijem na zemlji. Budete li to uvijek činili na moj spomen, ne ćete nikada ogladnjeti ni ožednjeti. Najbolja je hrana pšenični kruh, a najbolje je piće vino od grožđa. Ali kruh i vino, koje sam vam dao večeras, nasitit će vas i napojiti, dokle god živite, pomoću moje žrtve i one ljubavi, koja me goni, da ištem smrt, i koja vlada i poslije smrti.

Uliks je svjetovao Ahila, neka Ahejcima prije bitke dade »kruha i vina«, jer je u njima snaga i srčanost«. Za Grka je tjelesna snaga u kruhu, a ubilačka srčanost u vinu. Vino mora ljude opiti, da se među sobom uništaju, a kruh im mora ojačati mišice, da se neumorno ruše. Kruh, što ga dijeli Krist, ne ojačava tijelo, nego dušu, a njegovo vino daje ono božansko pijanstvo, što se zove ljubav, ljubav, koju će apostol, na sablazan Uliksovim potomstvima, nazvati ludošću križa.

I Juda je zagrizao u onaj kruh i gutao ono vino — blagovao je ono tijelo, kojim je trgovao, pio je onu krv, koju će i on pomoći proliti, ali nije osjetio snage, da prizna svoju sramotu, da se plaćući baci na zemlju pred noge onome, koji bi plakao skupa s njim. Onda će jedini prijatelj, koji je preostao Judi, reći:

— Zaista vam kažem, da će me jedan od vas izdati.

Jedanaestorica, koji će imati srca, da ga ostave sama među Kajfinim stražarima, ali koji nikada ne bi ni pomislili, da ga izdadu, protruše. I svaki od njih pogleda u lice drugome u novoj neprilici, kao u strahu, da će u druga opaziti bljedoću, koja ga odaje. I svi pitaju jedan za drugim:

— Jesam li ja? Jesam li možda ja?

I Juda sakriva svoju veliku zabunu odajući uvriježenu zapanjenost te izusti:

— Jesam li, možda, ja, Učitelju?

Ali Isus, koji se sutra ne će braniti, ne će ni da optužuje i zadovoljava se tim, da ponovi jasnijim riječima žalosno proročanstvo:

— Onaj, koji je sa mnom umočio ruku u zdjelu, izdat će me.

I jer su ga svi još gledali ukočeno, obuzeti mučnom sumnjom, ustvrdi treći put:

— Ruka je moga izdajnika sa mnom na stolu.

Ništa više ne dodade. Nego četvrti put naliže čašu, da posve izvrši starinski običaj i dade je, da piju svi.

I opet se digne trinaest glasova te zapjevaju himnu, veliki halel, kojim se završavala pashalna liturgija. Isus je ponavljao snažne riječi psalmiste, koje su poput proročke pogrebne molitve prije pogreba:

»Vječni je uza me; ne bojim se; što mi mogu učiniti ljudi? ... Opkolili su me kao tele; ugasili su se kao ogranj u trnju ... Ne ću umrijeti, ne, nego ću živjeti ... Vječni me je strogo pokarao, ali me nije predao u vlast smrti. Otvorite mi vrata pravde, da mogu ući i slaviti Vječnoga! ... Kamen, koji odbaciše zidari, postade ugaoni kamen ... Vežite užetom prazničku žrtvu i povedite je k uglovima oltara ...«

Žrtva bijaše pripravna i novi oltar od borovine i željeza vidješe sutradan stanovnici jeruzalemski. Ali učenici, smeteni i pospani, ne razumješe možda kuda šibaju tužne i pobjedonosne aluzije te starinske pjesme.

Kad su svršili himnu, izađu odmah iz sobe i iz kuće. Čim je Juda izišao, iščeznu u noći. Jedanaestorica preostalih pođu bez riječi za Isusom, koji se, kao i drugih večeri, uputi na Maslinsku goru.

ABA, OČE!

Tamo gore bio je vrt i gnječilo, po kojemu je dobio naziv: Getsemani. Na tom su mjestu boravili svake noći Isus i njegovi — bilo stoga, što im je dosađivao smrad i buka velikoga grada, jer su se bili privikli na slobodni i mirni zrak, na zrak polja, bilo stoga, što su se bojali, da će ih izdajom uhvatiti među neprijateljskim kućama.

Čim stigoše, reče Isus učenicima:

— Sjednite ovdje, dok ja odem i pomolim se.

Ali je bio tako ražalošćen i snužden, da nije mogao biti sam. Pozove trojicu, koje je najviše ljubio: Šimuna Petra, Jakova i Ivana. A kad su bili podalje od drugih, »započe davati znak žalosti i tjeskobe«.

— Žalosna je duša moja do smrti; počekaite ovdje i stražite sa mnom zajedno.

Jesu li mu odgovorili, što su mu odgovorili — nitko ne zna. Jamačno ga nijesu tješili riječima, koje izviru iz srca, kad čovjek trpi zbog trpljenja ljubljenoga bića, jer se udalji i od njih i pođe podalje, da moli sam.

Prikloni koljena na zemlju, baci se licem na zemlju i moljaše: — Aba, Oče, tebi je sve moguće. Oče moj, ako je moguće, neka prođe mimo mene ovaj čas.

Sada je sam, sam u noći, sam među ljudima, sam pred licem Božjim, pa može bez stida pokazati svoju slabost. Napokon, i on je čovjek, čovjek od mesa i krvi, čovjek, koji se kreće i diše i koji zna, da mu je blizu propast, da će stroj njegova života biti zaustavljen, da će njegovo tijelo biti probodeno, da će njegova krv kapati po zemlji.

To je druga kušnja. Prema evanđelistovoj riječi, kad je sotona bio poražen u pustinji, »ostavio ga je za neko vrijeme.« Ostavio ga je do toga trenutka. Sada je došao u tu novu pustinju, u tu tamu, u kojoj je Isus sam, strahovito sam, više sam nego u pustinji, gdje su mu služile divlje zvijeri — naprotiv, sada su mu blizu zvijeri učene, izabrane, ali zato, da rastrgaju — u tu se strahovitu noćnu pustinju vraća sotona, da opet stavlja zamke svome neprijatelju. Prvi put mu je obećavao velika kraljevstva, pobjede i čudesa, htio ga je privući k sebi mamcem vlasti. Sada se laća protivnoga: pouzdava se u njegovu slabost. Krist, koji je počinjao rad, krštenji, koji je bio pun nade, zapaljen pouzdanom ljubavlju, odolje. Ali će Krista, koji je na pragu smrti, kojega su najdraži napustili, kojega je izdao učenik, kojega su tražili neprijatelji, pobijediti strah, kada ga nije pobijedila pohlepa.

Ali on zna, da mora umrijeti, zna, da neminovno mora umrijeti, da je došao zato, da umre, da svojom smrću dade život, da smrću potvrdi istinitost najuzvišenijega navještenog života. Nije ništa učinio, da izbjegne smrti, dragovoljno je pristao da umre za svoje, za sve ljude, za one, koji ga ne poznaju, za one, koji ga mrze; za one, koji se nijesu još ni rodili; i preorekao je prijateljima svoju smrt, dao im je već prve plodove svoje smrti, kruh svoga tijela, krv svoje duše, pa nema pravo tražiti od Oca, da se čaša odmakne od njegovih usta, da se odgodi njegov svršetak. Napisao je svoje riječi u prahu na trgu i odmah ih je izbrisao; zapisao ih je u srca nekolicine, ali zna, kako se lako izbrišu riječi uklesane u ljudska srca. Ako njegova istina mora zauvijek ostati na zemlji, i to tako, da je nitko nikada ne može zaboraviti, mora je ispisati svojom krvlju; jer su istine od krvi, i samo se krvlju iz naših žila mogu napisati istine na stranicama zemlje, da ih ne istaru ljudski koraci i vje-

kovne kiše. Križ je stroga i potrebna posljedica propovijedi na gori. Tko nosi ljubav, navlači mržnju, a mržnja se pobjeđuje samo prihvatanjem osude. Jer sve se mora platiti: dobro više nego zlo, a najveće dobro, ljubav, najvećim zlom, što ga ljudi imaju pri ruci: ubojstvom.

Ali se sve ono, što znamo, po vjeri i objavi, o njegovu božanstvu, silno protivi misli, da bi on mogao podleći napasti. Ako ga je zbilja preplašila propast njegova tijela, za koju je prije znao, nije li se imao kada još spasiti? Već je više dana znao, da ga nastoje uhvatiti, imao je prilike i one noći da umakne psima, koji su bili spremni, da ga ugrizu. Bilo je dosta da krene na Jordan sam ili s najvjernijima te da se osamljenim putovima preko Pereje zakloni u Četverovlasništvo Filipovo, kamo se već malo prije bio sklonio, da umakne Antipinoj zlovolji. Židovsko je redarstvo bilo tako oskudno i rđavo, da bi ga teško stiglo. Ako ostaje, znači, da ne odbija smrt i strahote, što je prate. Gledano grubom ljudskom logikom njegovo je držanje samoubojstvo — božansko samoubojstvo tuđim rukama, slično samoubojstvu starinskih junaka, koji su se utjecali maču koga prijatelja ili roba. Svoju je istinu kazao, a da je se vječno sjećaju, trebalo je samo pridružiti strahotu nezaboravne smrti. A ona će krv kao razdražljiva tekućina probuditi njegove učenike.

Ali ako nije strah od smrti ona čaša, koju bi Isus htio udaljiti od sebe, što drugo može biti? Izdaja učenika, kojega je one iste večeri nasitio svojim tijelom i napojio svojom krvlju? Ili skoro odricanje drugoga učenika, u kojega je polagao najveću nadu poslije onoga povika u Cezareji? Ili zapuštanje svih ostalih učenika, koji će pobjeći kao poplašeni janjci, čim vuk ščepa majku? Ili bol zbog najgolemijeg odreknuća, jer ga je odbio sam njegov narod, onaj narod, koji ga je rodio, a koji ga sada prezire, kao da je nezakonito dijete, i ne zna, da krv



I. MESTROVIĆ

NA GORI MASLINOVOJ

onoga, koji je došao, da ga spasi, ne će nikada biti oprana s njegova čela?

Ili je možda, u posljednjem mraku one večeri, nazirao: užas, što će snaći njegove sinove, vremenski najudaljenije; smetenost prvih svetaca; cjepkanja, koja će nastati među njima; otpadništva, mučeništva, pokolje, a čim stigne čas posljednjega slavlja, slabost onh istih, koji bi morali voditi narode; nepopravljive raskole, cijepanje crkava, buncanje krivovjerske oholosti; poplavu sekta, zabune, koje će unositi lažni proroci, bezobraznost buntovnih reformatora; opasno bezumlje onih, koji prave ponore; trgovanja sa svetinjama; razuzdanost onih, koji ga se odriču svojim djelima, dok ga slave kretnjama i ustima; progone kršćana protiv kršćana; ravnodušnost mlakonja i oholica; vladavinu novih farizeja i novih književnika, koji će izvrtati i izdati njegov nauk; nerazumijevanje njegovih riječi, kad dođu u ruke cjepidlačara, mudrijaša, sanjara, u ruke onih, koji broje slovke, koji mjere ono, što se ne može mjeriti, koji dijele nedjeljivo, koji paraju i mrve s naučenjačkom bahatošću ono, što je živo pomišljajući, da to oživljuju?

Čaša — jednom riječju — ne bi bila njegovo vlastito zlo, nego ono, što će počiniti drugi, živi i bližnji, ili oni, koji nijesu rođeni i koji su daleko. Ne bi, dakle, molio Oca, neka promijeni njegovu smrt, nego neka spasi od zala, što prijete sada ili kasnije onima, koji vele, da vjeruju u njega. Njegova bi žalost bila iz ljubavi, a ne iz straha.

Ali možda nikada nitko ne će znati pravo značenje riječi, koje Sin upravlja Ocu u mračnoj samoći Maslinske gore. Neki veliki francuski kršćanin nazva pripovijest o toj noći Isusovom tajnom. Judina tajna jedina je ljudska tajna u evanđelju; molitva u Getsemanskom vrtu najzaigonetnija je božanska tajna u povijesti Kristovoj.

ZNOJ I KRV

A kada se pomolio, vrati se, da potraži učenike, koji su ga možda čekali. Ali njih trojica bijahu zaspali. Zgureni na zemlji, kako tako umotani u haljine, Petar, Jakov i Ivan, vjerni i odabrani, pustiše, da ih svlada san. Tamne brige, učestalo uzrujavanje posljednjih dana, tužna potištenost za večerom i usto tako ozbiljne riječi, tako crne slutnje svališe se na njih kao olovo i baciše ih u iznemoglost, koja je više naličila obamrlosti nego snu.

Učiteljev glas — tko će čuti u sebi zvuk onoga glasa u kobnoj mračnoj tišini? — zovne ih:

— Zar niste mogli jedan čas probdjeti sa mnom? Bdijte i molite, da ne padnete u napast; jer je duh srčan, ali je tijelo slabo.

Čuše li u snu one riječi? Odgovoriše li zastiđeni, prinoseći ruke k uznemirenim očima, koje nisu podnosile ni slabe noćne svjetlosti? Što su mogli, iznenada probuđeni, odgovoriti nemirnome, koji ne će nikad više spavati?

Isus se, još tužniji, opet udalji. Da li je napast, na koju je upozorio pospane, samo u njima ili i u njemu: ne potiče li ga možda napast, da pobjegne; da se odrekne sama sebe, kao što će ga se odreći drugi; da na silu odgovori silom; da svoj život otkupi životom drugih; ili da očajnijom molitvom još jednom zamoli, neka se opasnost odvрати od njegove glave?

Sad je Isus opet sam, osamljeniji nego prije, u beskrajoj samoći, koja nalikuje beskrajnomo rasulu. Dosada je mogao držati, da blizu njega bdiju njegovi najmiliji

prijatelji. A oni ga, siti jada, dušom ostaviše prije nego će ga ostaviti tijelom.

Ostaviše ga sama. Oni, štu su toliko primili, ne umješe mu dati ni posljednje milosti, koju ište. Za svoju krv, za svoju dušu, za sva obećanja, za svu ljubav tražio je samo jedno: neka odole snu. Ali ne dobi ni te sitnice. A on trpi i bori se u tom trenutku i za one, koji spavaju. Onaj, koji dade svega sebe, ne će dobiti ništa. U toj noći odbacivanja odbijena je svaka molba. Ne uslišava ga ni Otac ni ljudi.

I sotona je zamakao u svoju tminu, a Krist je sam, nepomično sam. Sam, kao što su uvijek sami svi oni, koji se dižu iznad svih, koji trpe u tami, da dadu svjetlosti svima. Svaki je junak svagda sam budan među spavačima, kao što kormilar bdije na brodu u samoći noćnoj i morskoj, dok drugovi počivaju.

Isus je najsamotniji od tih vječnih samotnika. Svi spavaju oko njega. Spava grad, koji proteže svoju bjezinu ispresijecanu sjenama s druge strane Kedrona; a spava u taj čas po svim gradovima, po svim kućama slijepi rod nestalnih duša. Bdije samo u taj čas žena, koja čeka čovjekov poziv, lupež, koji vreba u sjeni s rukom na dršku noža; možda i filozof, koji traži dokaz, da nema Boga.

Ali te noći ne spavaju židovske poglavice i njihove uhode. Oni, koji bi morali braniti Isusa, koji bi ga morali barem tješiti, oni, koji govore, da ga ljube, pa ga po svoju katkada doista ljube, leže i spavaju. Ali ne spavaju oni, koji ga mrze, oni, koji hoće da ga vrijeđaju i ubiju. Kajfa ne spava; a u tom trenutku bdije samo jedan učenik — Juda.

A dok ne vidje Judu, njegov je Učitelj sam sa svojom zalošću, koja nalikuje na smrt. A da se osjeti manje osamljenim, opet se stane moliti svome Ocu i opet bi

htjele na njegove usne doći riječi molbe.) Prikuplja snagu, da ih natrag potisne, borba mu uzbunjuje biće — jer božanstvo, koje je u njemu, veselo prihvaća ono, što je htio, dok drhtavica trese tek crveno blato, što ga obavlja — napokon mu nečovječki i nadčovječni napor donosi pobjedu. Trza se, ali pobjeđuje; malaksao je, klonuo, ali pobjeđuje.

Duh je na kraju nadvladao tijelo, ali je tijelo već sada samo trup, koji krvari i koji se raspada. Napetost krajne opreke uzbunila je do korijena njegov zemaljski dio, pa se znoji kao da je izdržao najteži trud. Sav se znoji, ali nije to samo onaj znoj, što puzi niz sljepočice čovjeka, koji ide po suncu ili radi na polju ili bunca u groznici. Krv, koju je obećao ljudima, počinje se prolijevati po travi na Maslinskoj gori. Krupne kapi krvi pomiješane sa znojem padaju na zemlju, kao prva žrtva pobijeđenoga tijela. To je početak oslobođenja, neko izivljavanje i olakšanje njegova čovječanstva, toga najvećeg bremena za pomirbenu žrtvu.

Onda se s onih usana, mokrih od suza, mokrih od znoja, mokrih od krvi, mogla vinuti nova molitva:

— Oče moj, ako nije moguće, da me mimoide ova čaša, neka se vrši volja tvoja. Ne kako ja hoću, nego kako ti hoćeš.

Slabost je opovrgnuta: volja — a to je ličnost — odriče se u pokornosti, koja sama zajamčuje slobodu u općenitosti. Nije on više samo čovjek, nego Čovjek; Čovjek sav sjedinjen s Bogom; jedno jedino s Bogom: hoću ono, što ti hoćeš. Njegova je pobjeda nad smrću sada već zajamčena, jer ne može umrijeti onaj, tko postane Bog u Vječnome. »Tko hoće da spasi svoj život, izgubit će ga; a tko ga izgubi, dobit će ga.«

Umiren ustane sa zemlje i vrati se k učenicima. Ništa nije vrijedio Isusov tužni prijekor. Trojica, izmorena i

malaksala, opet su zaspala. Ali ih ovaj put Isus ne zove — našao je veću utjehu od one, koju mu oni mogu dati — i opet se baca na zemlju te govori Ocu velike riječi potpunog samoodricanja:

— Ne kako ja hoću, nego kako ti hoćeš.

Bog nije više sluga Čovjeku. Oni su dosad tražili neka zadovoljava njihove posebne želje u zamjenu za njihove pjesme i žrtve. Hoću sreću — govorio je bogomoljac — hoću zdravlje, snagu, cvjetna polja, propast neprijatelja. Ali je, evo, došao Rušilac i izvrće pučku molitvu. Neka ne bude ono, što se meni mili, nego što se tebi mili. »Budi volja tvoja na nebu kao i na zemlji.« Samo u slozi između vrhovne Očeve volje i podređene Čovjekove volje, u skladu i istovjetnosti dviju volja, leži blaženstvo. Šta smeta, ako me Očeva volja preda u ruke mučiteljima, te me kao prokletu i štetnu zvijer pribiju na dva komada drveta? Ako vjerujem u Oca kao u Oca, znam, da me ljubi više, nego što ja mogu sam sebe ljubiti, i da zna više, nego ja mogu znati. On dakle može htjeti samo moje dobro, pa bilo to dobro u ljudskim očima i najstrašnije zlo; a ja hoću tek onda svoje pravo dobro, ako hoću ono, što hoće Otac. Ako je njegova ludost kud i kamo mudrija od naše mudrosti, muke, koje on daje, bit će neuporedivo blagotvornije od svakoga zemaljskoga užitka.

Neka učenici spavaju, neka spavaju svi ljudi, Krist nije više sam. Zadovoljan je, što pati, zadovoljan je, što umire; našao je svoj mir u mukama agonije.

Sad može, gotovo sa žudnjom, napeti uho, da u gluhoj noći osluhne približavanje Judinih koraka.

Koji časak čuje samo kucanje svoga srca, to mirnije, što je strahota bliža. Ali za nekoliko trenutaka dopre jeka opreznoga toptanja, što se primiće, a tamo dolje između biljaka, što obrubljuju put, pojavljuju se i iščeza-

vaju u mraku rumeni proplamsaji svjetlosti. To su ubojničke sluge, što idu za Iskarijotom.

Isus se primakne k učenicima, koji još uvijek spavaju, i zovne ih odlučnim glasom:

— Evo, moj je čas došao. Ustanite, idimo; evo blizu je moj izdajnik.

Osmorica drugih, koji su malo podalje spavali, već su se probudili od žamora, ali nemaju vremena da odgovore Učitelju, jer — dok je on još govorio — rulja je stigla i stala.

ČAS TAME

To je ološ, što grize i gmiže oko hrama, ološ plaćen od velikoga vijeća; najniži čankolizi svetišta, koje su na vrat na nos prurušili u ratnike; pometači i vratari, koji su te večeri mjesto metala i ključeva uzeli mačeve. Bilo ih je mnogo, »velika gomila«, kažu evanđelisti; premda su znali, da idu samo protiv dvanaestorice, koji su imali tek dva mača. I razoružani proroci zadaju strah niskim huljama.

To, na brzu ruku sakupljeno, krdo došlo je sa zubljava i svjetiljkama, kao da se radi o noćnoj svečanosti. Čini se, da na treptavu rumenilu zubalja dršću blijeda lica učenika i pomodrilu Judino lice. Kristovo lice, omrljano ugrušanom krvlju, ali sjajnije od svjetlosti, čeka na Iskariotov poljubac.

— Prijatelju, zašto si došao? Zar poljupcem izdaješ Sina Čovječjega?

Ti znaš, zašto je on došao, i znaš, da je taj poljubac prvo mučenje i da ga je najteže podnijeti. Taj poljubac je znak za pandure, koji ne poznaju Zločinčevo obličje. — »Koga ja poljubim, on je, držite ga i vodite ga pazeći dobro na njega«, rekao je putem prodavač krvi ništarijama, koje je predvodio — ali taj je poljubac u isti mah najružasnije kaljanje onih usta, koja su u zemaljskom paklu izgovorila najrajskije riječi. Pljuvanja, udarci židovskoга smeća i rimskih vojnika po ustima i po licu i u ocat zamočena spužva, koja će se dotaći njegovih usana, bit će snošljiviji od toga poljupca, od poljupca ustiju, koja

su ga nazivala prijateljem i učiteljem, koja su pila iz nje-gove čaše, koja su jela iz same njegove zdjele.

Kad opaziše znak, najsmjeliji se primaknuše k nepri-jatelju svojih gospodara.

— Koga tražite?

— Isusa Nazarećanina.

— Ja sam.

I čim je izustio »Ja sam«, psi uzmače, možda ih je poplašio zvuk čistoga glasa ili bljesak božanskih očiju. Ali Isus u tom trenutku misli na spas svojih.

— Rekoh vam, da sam ja, ako dakle mene tražite, pustite ove, neka idu.

U taj čas Šimun iskoristi zabunu pandura, pribere se najednom iza sna i straha, maši se mača i odsiječe uho Malhu, Kajfinu služi. Petar je te noći sama nestalnost i protuslovlje: poslije večere se kleo, da on jedini, pa ma šta se zbilo, ne će ostaviti Isusa; poslije u vrtu zadrijeva tako, da ga nitko nije mogao probuditi, sada se promeće — iako kasno — u krvoločnoga branitelja, malo poslije će tvrditi, da nije ni poznao svoga Učitelja.

Neumjereni i bezumni Šimunov čin Isus odmah osuđuje:

— Vрати маč свој у корице. Тко се мача хвата, од мача ће погинути. Зар да не испијем чашу, коју ми је Отац наменио?

I pruži ruke najbližim zlotvorima, koji ih stanu vezati užetom, što su ga donijeli. Dokle ga oni otraga vežu, zarobljenik u lice osuđuje njihovu podlost:

— Dođoste s mačevima i s batinama, da me uhvate, kao da sam razbojnik. Svaki dan sam bio s vama u hramu i učio, a ne digoste na me ruku; sada je vaš čas, čas, u koji vlada moć tame.

On je svjetlost svijeta i tama bi je htjela ugasiti. Ali će moći samo da je zakloni, i to za kratko vrijeme, kao

što tmasta oblačina usred srpanjskoga dana najednom zakloni sunce, ali ono čas kasnije sine jače i jasnije nego prije. Stražarima se žuri, da se vrate u pobjednom slavlju i prime napojnicu, pa se nisu udostojali ni da odgovore. I krenu nizbrdice vukući ga na užetu, kao što mesari vuku vola na klaonicu. »Tada ga — izjavljuje Matej — svi učenici ostaviše i pobjegoše.« Učitelj je zabranio svaku obranu; Mesija, umjesto da gromom ošine neprijatelja, pruži ruke, da mu ih vežu; Spasitelj nije mogao spasiti sam sebe. Što su mogli učiniti? Pobjeći, kako se ne bi i njima desilo, da ih odvedu pred mogućnike, koje su dan prije živo željeli svrgnuti s vlasti, a koji su se sada, pri svjetlucanju svjetila i mačeva, njihovim uzburkanim maštama odjednom pričinili groznim. Samo dvojica po-đoše za sramotnom povorkom, ali iz daleka, i naći ćemo ih opet u Kajfinu dvorištu.

Sva ta buka probudi mladića, koji je spavao u uljaonici. Radoznao poput svih mladića ne htjede gubiti vrijeme s oblačenjem, nego se ogrne plahtom te iziđe da vidi, što se zbiva. Panduri pomisliše, da je to nekakav učenik, koji nije imao kad pobjeći, pograbe mladića, ali se on izvine iz plahte, ostavi je u njihovim rukama te gô pobjegne.

Nikada se nije doznalo, tko je bio taj tajanstveni mladić, koji je iznenada iščeznuo u noći, kao što se iznenada i pojavio. Možda je to bio mladi Marko — on jedini među evanđelistima pripovijeda taj događaj — pa ako je to bio doista on, mogli bismo pomisliti, da je te noći u duši tog nehotičnog svjedoka početka muke niknuo prvi poticaj da postane, kao što je zbilja i postao, prvi njezin povjesničar.

ANA

Kroz kratko vrijeme zločinac je dopremljen u Anin dvor, gdje je stanovao i Anin zet, veliki svećenik Kajfa. Premda je noć bila poodmakla i premda je družba bila još prijašnjega dana obaviještena, da će već u zoru dobiti hutilelja u šake, mnogi su suci bili u postelji, te se nije mogao odmah započeti postupak. Poglavari su se vrlo žurili, da svrše sve odmah ujutro, kako narod ne bi imao vremena da se uskomeša ni Pilat da razmišlja. Ali se bore proti snu ne samo branitelji pravde, nego i pobornici nepravde. Neki stražari, koji su se vratili s Maslinske gore, budu poslani, da probude prvake književnika i starješina, a međutim stari Ana, koji cijelu noć nije oka stisnuo, htjede na svoju ruku ispitati lažnoga proroka.

Ana, sin Setov, sedam je godina bio veliki svećenik, a premda je svrgnut g. 14., kad je Tiberije stupio na prijestolje, ostao je i dalje pravi prvak židovske crkve. Saducej, starješina jedne od najuglednijih i najimućnijih porodica crkvenoga plemstva, bio je još vođa svoga staleža preko svoga zeta. Petorica njegovih sinova postadoše kasnije veliki svećenici, a jedan će od njih, također Ana, dati kamenovati Jakova, brata Gospodnjega.

Isus bude doveden pred njega. Prvi put se nekadanji nazaretski tesar nađe licem u lice s vjerskim poglavicom svoga naroda, sa svojim pravim i najljućim neprijateljem. Dosada se susretao u hramu s njegovim podređenima i prostim vojnicima, književnicima i farizejima; sad je pred samim poglavicom, kao tuženik, a ne kao tužitelj. To je prvo dnevno preslušavanje. Četiri će ga vlasti ispitati u nekoliko sati: dva hramska mogućnika, Ana i Kajfa, i dva zemaljska mogućnika, Antipa i Pilat.

Prvim pitanjem Ana hoće da dozna od Isusa, tko su mu učenici. Stari svećenik, politik poput svih saduceja, ne drži ništa do mesijskih bajka, već mu je stalo do toga, da dozna, tko su oni, što idu za novim prorokom, i iz kojih su se vrsta složili, da vidi, dokle je ušla u narod ta buntovna zaraza. Ali ga Isus gleda i ne odgovara mu. Kako je mogao i pomisliti taj preprodavač golubova, da bi Isus mogao izdati one, što su njega izdali?

Onda ga zapita, u čemu je njegova nauka. Isus odgovori, da mu nije dužan odgovarati:

— Ja sam javno govorio svijetu; neprestano sam učio po zbornicama i u hramu, gdje se skupljaju Židovi, i nisam govorio ništa tajno. Zašto pitaš mene? Pitaj one, koji su slušali, što sam im govorio; oni dobro znaju, što sam govorio.

Istina je: Isus nije tajnovit; ako je gdjekad i rekao učenicima riječi, koje nije ponovio na sajmištima i raspucima, ipak ih je poticao, neka s krovova viču ono, što im je on govorio u kućama. Ali se Ana morao namrgoditi na odgovor, jer jedan stražar, koji je stajao uz Optuženoga, dade mu pljusku i reče:

— Zar tako odgovaraš poglavaru svećeničkom?

Pljuska razbojničkog sluga znači početak pogrda, koje će Krista pratiti sve do križa. Ali se Udareni, kojemu lice porumeni od izdajničkih udaraca, okrenu prema pljuskaču:

— Ako sam zlo rekao, dokaži, da sam rekao zlo, ako sam rekao dobro, zašto me biješ?

Hulja, zbunjen tolikom mirnoćom, ne zna, što da odgovori. Ana počinje naslućivati, da taj Galilejac nije prost pustolov, pa ga obuzima to veća želja, da ga ukloni sa svijeta. Ali videći, da od njega ne može ništa izvući, pošalje ga svezana Kajfi, da se odmah započne tobožnji redoviti sud.

PIJETLOV PJEV

Samo su se dvojica od jedanaest bjegunaca pokajali zbog kukavštine te izdaleka pošli, dršćući u sjeni zidova, za uskolebanim svjetiljkama, koje su pratile Krista u bratoubilačku pećinu: Šimun Jonin i Ivan Zebedejev.

Ivan, koji nije bio novo lice Kajfinim slugama, uđe u kućno dvorište gotovo u isti čas s Isusom, ali Šimun — stidljiviji i strašljiviji — ne htjede ući, nego ostade ravno pred vratima. Onda za nekoliko trenutaka Ivan, ne videći druga i želeći možda, da bude uza nj radi utjehe i obrane, iziđe, uvjeri nepovjerljivu vrataricu pa uvede i njega. Ali kad je prolazio kroz vrata, žena ga prepoznala:

— Da nisi i ti između učenika onoga čovjeka, što ga uhvatiše?

Ali se Petar pokaza kao uvrijeđen:

— Ne znam i ne razumijem, što hoćeš da kažeš. Ja ga ne poznajem.

I zajedno s Ivanom sjede kod vatre, koju su bili naložili u dvorištu, jer je noć bila ledena, premda je bio travanj. Ali žena ne popušta, nego pristupi k vatri i dobro ga pogleda:

— I ti si, reče, bio s Isusom Nazarećaninom.

»A on iznova poreče sa zakletvom«:

— Kažem ti, da ga ne poznajem.

Vratarica se vrati mašući glavom k vratima, ali ga ljudi, kojima se učini sumnjivim radi vatrenoga odricanja, omjeriše i jedan od njih reče:

— Zaista i ti moraš biti od onih, jer te i govor tvoj izdaje.

Onda se Šimun stane kleti i preklinjati, da ga ne poznaje. Ali jedan čovjek, rođak onoga Malha, kojemu bijaše odsjekao uho, presiječe svojim svjedočanstvom:

— Nisam li te vidio u vrtu s njime?

Ali Petar, već zapleten u lažima, opet stane uporno tvrditi, da ga zamjenjuje s drugim i da nije prijatelj onome čovjeku.

U isti je čas Isus, poslije razgovora s Anom, svezan, među stražarima prolazio preko dvorišta da prođe na drugu stranu, gdje je bio Kajfa. Čuvši Šimunove riječi, pogleda ga. Samo jedan tren upre u njega oči — one oči, u kojima je tajlac umio jednoga dana opaziti bljesak božanstva — samo ga časak pogleda onim očima, koje je bilo teže izdržati od gnjeva i onda, kad izražavaju samilost. I taj pogled zauvijek rani jedno uzburkano srce ribarevo te do smrti nije mogao zaboraviti onih umiljatih i tužnih zjenica uprtih u njega one užasne noći; one oči, koje u tili čas rekoše više i dirljivije, nego bi mu mogle reći tisuće riječi.

I ti, koji si bio prvi, u koga sam polagao najviše nade, koji si bio najtvrdi, ali najvatreniji, najveći neznalica, ali najrevniji, i ti, Šimune, koji si kod Cezareje poviknuo moje pravo ime; ti, koji znaš sve moje riječi i koji si me toliko puta poljubio onim istim ustima, što kažu, da me ne poznaju, i ti me se, Šimune Petre, sine Jonin, odričeš pred onima, koji se spremaju da me ubiju! Imao sam pravo onoga dana, kad sam te nazivao zaprekom i prekorio te, da ne misliš ono, što je Božje, nego ono, što je ljudsko. Mogao si barem iščeznuti, kao što su učinili i drugi, ako nisi osjećao snage, da sa mnom piješ čašu sramote, o kojoj sam ti toliko puta govorio. Bježi, da te ne vidim više do onoga dana, kad ću biti doista slobodan, a ti doista obnovljen po vjeri. Ako se bojiš za svoj život, što ćeš ovdje? Ako li se ne bojiš, zašto me hoćeš da odbiješ? Juda je barem u posljednjem trenutku bio dosljedniji od tebe; došao je s

mojim neprijateljima, ali nije rekao, da me ne poznaše. Šimune, Šimune, rekao sam ti, da ćeš me ostaviti kao i drugi, a sada si okrutniji od drugih. Oprostio sam ti u svoje srcu, na pragu sam smrti i opraštam onima, koji me šalju u smrt, pa opraštam i tebi i ljubim te, kao što sam te uvijek ljubio, ali hoćeš li ti moći sam sebi oprostiti?

Šimun je pod teretom toga pogleda oborio glavu, a srce mu je kucalo u grudima kao bijesni sužanj, pa ne bi mogao izvući iz grla drugi: ne. Nesnosna mu je žega izgarala izobličeno lice, kao da mu je mjesto žerave bilo blizu pakleno ždrijelo. Mučio se od strasti i od grižnje savjesti, trošio se i uništavao: sad mu se činilo, da će se smrznuti, a sada, da će mu čitavo biće izgorjeti u plamenu. Malo prije je rekao, da Isusa nije nikad ni poznavao, a sada mu se učinilo, da ga je u tom trenutku prvi put doista upoznao; kao da su ga one oči sasvim probole poput sjajnoga arhanđelova mača.

Jedva jedvice ustane i teturajući pođe k vratima. Čim iziđe, u tihoj samoći osvita, daleko, zapjeva pijetao. Taj veseli i srčani poj bijaše za Šimuna kao krik, koji čovjeka najednom probudi iz najtvrdjega sna, kao nenadano sjećanje na govor, koji je čuo u drugom životu, kao povratak u kuću svoga djetinjstva, u rani vrt, što se pruža među jezerom i poljima, kao odavno zaboravljeni glas, što rasvjetljuje život kao munja noć. Onda se u nejasnom osvitku mogao vidjeti čovjek, koji je odlazio kao pijan pokrivši glavu haljinom, dok su mu se ramena tresla od jecanja i očajnoga plača.

Plači, Šimune, sada, kada ti je Bog dao milost, da plačeš. Plači za sobom i za Njim, plači za svojim bratom izdajnikom, plači za svojom braćom, koja su pobjegla, plači nad smrću onoga, koji umire i za tvoju siromašnu dušu, plači za svim onima, što će doći poslije i raditi kao i ti, odricati se svoga Osloboditelja i otkup ne će plaćati ciję-

nom kajanja. Plači za svima otpadnicima, za svima onima, koji će se odricati, za sve one, koji će govoriti kao ti »ja nisam od njegovih«. Tko od nas nije učinio barem jednom ono, što je učinio Šimun? Koliko nas je rođeno u Kristovoj Crkvi, koji smo djetinjim ustima molili njegovo ime i sagibali koljena pred njegovim krvlju zamrljanim licem, a koji nismo, bojeći se poruga, izgovarali: Nisam ga nikada poznavao?

Barem ti, nesretni Šimune, premda si Stijena, roni sve suze svojih očiju i sakrij u tkaninu svoje izobličeno i mokro lice. A ne će proći mnogo dana i Uskrnuli će te poljubiti po drugi put, jer je tvoj plač zauvijek oprao tvoja vjerolomna usta.

RAZDERANA HALJINA

Pravo je ime Kajfi Josip. Kajfa je nadimak, a isto je što i Kefa, nadimak Šimunov — znači dakle stijena. Među tim je dvjema Stijenama u zoru ovoga petka uhvaćen sin Čovječji. Šimun Petar predstavlja strašljive prijatelje, koji ga ne znaju spasiti; Josip Petar neprijatelje, koji bi ga rado pošto poto pogubili. Između Šimunova odricanja i Josipove mržnje, između poglavara crkve na umoru i poglavara crkve na porođaju, između ta dva Petra Isus je kao pšenica između dva mlinska kamena.

Veliko se vijeće skupilo i čeka. Tu su Ana i Kajfa, koji mu predsjedaju, Ivan, Aleksandar i sav skorup boljega društva. Po pravilu su ga sačinjavala dvadeset i tri svećenika, dvadeset i tri književnika, dvadeset i tri starješine i dva predsjednika: sviju sedamdeset i jedan, toliko, koliko je po prilici apostola imao onaj, kome sude. Ali neki izostaše onoga dana; oni, koji su se više bojali pobune nego su se ljutili na bogopsovca, ona nekolicina, koja ne bi htjela podići prst, da ga osude, ali ni da ga otvoreno brane: među njima je jamačno Nikodem, noćni učenik, i Josip iz Arimateje, pobožni grobar.

Ali nazočnih je bilo dovoljno, da potvrde, prividno zakonito, ubojničku osudu već napisanu u srcima sviju njih. Izaslanicima hrama, škole i banke činilo se tisuću godina, dok dođe trenutak, da potpišu, svaki iz svojih razloga, osvetničku presudu. Velika dvorana savjeta, već dupkom puna, davaše sliku sablasne lože. Pomaljao se stidno novi dan: žućkasti plamenovi duplira jedva su se nazirali u bjelasanju praskozorja. U onoj su zlokobnoj po-

lusjeni čekali suci: stari, krupni, nosati, osorni, namrgođeni, omotani bijelim haljinama, glave pokrivene platnom, gladeći časne brade, ratobornih očiju, sjedeći u krugu, čijnjahu se kao skup vračeva, koji čekaju na živi plijen. Ostali je dio dvorane bio napunjen štićenicima vijećnika, stražarima s batinama u ruci, prostim kućnim slugama. A zrak je bio gust i težak, kao da nije samo dah živih.

Isus, uvijek s užetom na rukama, bio je gurnut u taj pasji brlog, kao što su gurali osuđenika među zvjerad u carskim amfiteatrima. Ana, malko uzdrman prvim odgovorom osnivača krivovjerja, bijaše brže bolje pokupio u sakupljenoj svjetini nekoliko lažnih svjedoka, ako ustreba, da pobije svako poricanje i obranu. To ruglo od suda započne prozivanjem tih naplaćenih prišaptača.

Dvojica iziđu i prisegnu, da su ga čuli, gdje govori riječi:

— Moгу razoriti ovaj hram, načinjen čovječjom rukom, i u tri dana ću podići drugi, koji ne će biti načinjen čovječjom rukom.

Optužba, u to vrijeme i pred tim slušačima, bila je preteška: za svetogrđe i hulu. Jeruzalemski je hram, po mišljenju onih, koji su od njega živjeli, bio jedino i nepovredljivo boravište Gospodnje i zaprijetiti hramu bilo je isto, što i vrijeđati njegova Gospodara, gospodara svih Židova. Ali Isus nikad nije rekao onih riječi ili ih barem nije rekao u onom obliku i smislu. Navijestio je doduše, da od hrama ne će ostati kamen na kamenu, ali ne njegovim radom. A natucanje o hramu, kojega nije učinio čovjek i koji će u tri dana biti podignut, pripadalo je drugom govoru, u kojem je slikovito govorio o svome uskrsnuću. Istina je, da se lažni svjedoci nisu mogli složiti u tim riječima, izopačenim pobrkano i zlobno, pa su se pobijali tako, da je bio dovoljan jedan Isusov odgovor, da ih smete i pritisne uza zid. Ali je

Isus šutio. Veliki svećenik nije mogao podnijeti tu šutnju te ustane i povikne:

— Zar ništa ne odgovaraš? Što svjedoče ovi protiv tebe?

Ali Isus ne odgovori ništa.

Šutnja Isusova tako je teška, puna nadnaravske rječitosti, da može otrovati njegove suce. Šutio je na prvo ispitivanje Anino, šuti sada na upit Kajfin, a šutjet će i pred Antipom i Pilatom. Kazao je tisuću puta ono, što bi mogao kazati, a drugo, što bi mogao odgovoriti, ne bi razumjeli ili bi im poslužilo kao nova izlika, da ga uhvate. Nadčovječne su istine po svojoj naravi neizrecive, a ako se može dati samo njihova sjenka iz ljubavi, primaju je samo pripravnici, koji već imaju obris te sjenke, a i do njih dolaze više slutnjama, nego varavim i nepotpunim govorom.

Isus ne govori, nego velikim i vedrim očima gleda za-brinuta i zgrčena lica ubojica i zauvijek osuđuje one su-dačke sablasti. Za tren oka njegov pogled, što prodire do dna duše, svakoga je izmjerio i osudio. Jesu li, dakle, dostojne one crvljive i pokvarene duše, kaljave i niske duše, ništave duše, ako nisu gnojave i mrtvačke, mogu li ikada biti dostojne, da slušaju njegove riječi? Bi li se on čudom, što se ne može pomisliti, mogao tako poniziti, da se opravdava pred njima?

To je mogao učiniti babičin sin tubasta nosa, učenik i takmac sofista. Sedamdeset godišnji prepirač, koji je toliko dosađivao rukotvorcima i dokonjacima na trgu, mogao je atenskim sucima iskresati prekrasni i dobro razdijeljeni obrambeni govor, koji je iz visokih predjela dijalektike malo pomalo silazio do sudskoga cjepidlačenja. Stari ironičar više je težio da obnovi vještinu mišljenja nego vještinu života, pa se nije stidio davati novac uz velike kamate, a sit Ksantipe, imao je dva sina sa priležnicom Mirtom, te mu je čisto godilo milovati, više nego dolikuje ocu poro-

dice, gojnije mladiće. On je dašto bio spreman umrijeti s plemenitom čvrstoćom, ali bi, na kraju konca, ipak volio sići u Had prirodnijim putem. Istina je, da je pri kraju svoje sjajne obrambene spomenice nastojao ublažiti suce spominjući svoju starost — ne koristi me ubijati, i onako ću naskoro umrijeti — i ponudio je, da će platiti trideset mina globe, pa da ga ostave na miru.

Ali Krist — kojega su toliki kasniji Pilati, da ga umanje, pokušali porediti sa Sokratom, kud i kamo nižim — nema ništa sofističko i odvjetničko i prezire poput Danteova anđela »ljudske dokaze«. Odgovara šutnjom ili, ako je prisiljen da odgovori, govori jasno i kratko.

Kajfa, razdražen tom nesmjernom šutljivošću, napokon nalazi način, kojim će ga nagnati, da govori.

— Zaklinjem te živim Bogom, reci nam, jesi li ti Krist, sin Blagoslovljenoga!

Dok su ga ispitivali prema običajnom lukavom postupku prišivajući mu laži ili pitajući za istine svima poznate, Isus ne prozbori ni riječi. Ali je zaziv Boga Živoga neodoljiv i u nečasnim ustima velikoga svećenika. Isus ne može uskratiti odgovor Bogu, koji živi, Bogu, koji će živjeti vjekomice i živi u svima nama, a nazočan je i u onoj sramnoj jazbini nečasnih ljudi. Ipak oklijeva časak prije nego oslijepi one himbenike svjetlošću svoje strašne tajne.

— Ako vam i kažem, ne ćete mi vjerovati, i ako vas i zapitam, ne ćete mi odgovoriti.

Sada više ne pita sam Kajfa, nego svi uzrujanj ustaju i viču prinoseći prema njemu stisnute šake:

— Jesi li ti dakle Krist, Sin Božji?

Isus ne može, kao što je učinio Šimun, poreći nepobitnu izvjesnost, koja je razlog njegova života i smrti. Odgovoran je svome uarodu i svim narodima. Odgovoran je onaj, koji može odgovoriti, koji umije odgovoriti, koji, napokon, izričito pozvan, odgovara. Ali on hoće, kao kod Cezareje

Filipove, da drugi snažno izgovore njegovo pravo ime — a kada ga izgovore, ne odriče ga se, ako je i smrt kazna za potvrdu.

— Vi sami kažete, da sam to ja. I kažem vam, da ćete odsele vidjeti Sina Čovječjega, gdje sjedi s desne strane Sile i dolazi na oblacima nebeskim.

Svojim je vlastitim ustima izrekao sebi osudu. Životinjska gomila, što ga okružuje, reži, pjene joj se usta od radosti i od bijesa. On je svojim ubojicama rekao u lice, što je govorio potajno svojim najmilijim prijateljima. Ako su ga oni izdali, nije on izdao sama sebe ni svoga Oca. Sada može prihvatiti sve do dna: što je morao reći, rekao je. Kajfa slavi slavlje. Hini užas, kojega ne osjeća — jer kao i svi saduceji, ne vjeruje u otkrivenja i ne mari za drugo, nego za hramske dohotke i časti — razdire svećeničke haljine vičući:

— Huli! Huli! Što nam trebaju druga svjedočanstva? Čuli smo sami iz njegovih usta! Što velite?

A pasji skup zalaje složno:

— Zaslužio je smrt!

I svi ga bez daljega ispitivanja, a da se nitko ne diže te prigovori, osude na smrt kao bogopsovca i lažnoga proroka.

Sudska je komedija završena i ogrnute životinje osjećaju, da im se svalio golemi teret. Veliki svećenik preobukao je haljinu, a razderanu objesi, neka se njiše kao slavan znak dobivene pobjede. Ne zna, da će se onoga istog dana razdrijeti dragocjenija haljina od one, što je na njemu i ne pomišlja, da je njegova kretnja užasno simbolična spoznaja druge osude. Svećenstvo, kojemu je on poglavar, razbijeno je i zauvijek dokinuto. Njegovi će nasljednici biti puke utvare, nevaljani i nezakoniti svećenici, a za nekoliko godina raskošnu haljinu židovskoga svetišta od mramora i od kamena razdrijet će rimsko bjesnilo.

ZAVEZANO LICE

Kad je osudom na smrt završena tragična komedija, što su je izgovorili gospodari, započnu potčinjeni vrzino kolo.

Dok se starješine povlače, da se posavjetuju, kako bi ugrabili namjesnikovu potvrdu i još toga istog jutra brzo izvršili osudu, Isus bude bačen u šake rulji nazočnoj u dvoru, kao što se utroba baca psima, što su sudjelovali u lovu. Kad se čovjek zvijer ne boji kazne, ne poznaje ljepše zabave, nego da se iskali na golorukom, još s većim užitkom, kad je goloruki nevin. Živinska narav, šćućurena, ali neukročena na dnu svakoga od nas, izbija van sva, bestidno i režeći, i lice se pretvori u gubicu, zubi u ocnjake, ruke se pokažu onim, što zbilja i jesu, čamprage; a i glas ne izlazi više skladno i razgovijetno, nego kao revanje i rika. Ako se zarumeni kap krvi, svi hoće da je liznu; nema opojnije tekućine od krvi, a krijepi više od mladoga vina, i ljepše ju je onako rumenu gledati od Pilatove vode.

Ali provala tigarske naravi rado prihvaća oblike igre. I tigri se šale, i djeca, kad se opašu sićušnom snagom, tigruju. Najamnici, čekajući, da tuđinac dade svoje odobrenje za smrt najnevinjeg od njihove braće, hoće da suđeniku dadu šaljivi predujam za muke. Zabavljaju se. Dopusšteno im je, da se igraju sa svojim Kraljem, da se zabavljaju sa svojim Bogom. Napokon su to i zaslužili. Budni su svu noć — a noć je bila hladna — pa uspinjanje na Maslinsku goru u strahu, da će naići na otpor, a taj strah nije bio sasvim isprazan, jer je jednome stradalo uho, zatim čekanje do

zore: neobičan trud, pogotovu u one svetačne dane, kad su grad i hram puncati stranaca, pa je toliko posla za sve.

Ali ne znaju, s koje bi strane počeli. Svezan je i njegovih je prijatelja nestalo, ali ih onaj čovjek gleda pogledom, kakvoća još nikad ne vidješe do ovoga časa, čvrstim pogledom, koji kao da dolazi s one strane stvari, a ipak ih unutra istražuje kao trak dosadnoga sunca. Taj svezani, izmučeni čovjek, kojemu na licu novi znoj navlači zgrušane kapi krvi na obraze, taj ništavac, taj provincijalac bez zaštitnika i branitelja, kojega je osudio na smrt najviši i sveti sud naroda židovskoga, ta odrpina u ljudskom liku, osuđena na križ kao sužnji i lopovi, to ruglo mogućnika, što su ga mogućnici predali svojim obućarima kao pokladnu lutku, taj čovjek, koji ne govori, ne uzdiše, ne plače, nego ih gleda kao da ih žali, kao što otac može gledati bolesna sina, kao što prijatelj gleda prijatelja u bunilu, taj čovjek, koji je poruga svima, budi u njihovim lupeškim dušama neko tajanstveno štovanje.

Ali jedan književnik ili starješina dade primjer: prolazeći pokraj Isusa, pljune na njega. Starajući se za svoju obrednu čistoću ne htjede on okaljati oprane ruke, spremne za pashu, dotičući se neprijatelja Božjega, koji je već bio tako blizu smrti, te se mogao držati nečistim poput mrtvaca. Ali to je pljuvačka: što je pljuvačka? Izmet tjelesni, prezir oblikovan u tekućini.

I na licu, obasjanom djevičanskim jutarnjim suncem i zatvorenim božanstvom, na licu, preobraženom svjetlošću sunca i svjetlošću ljubavi, na zlatnom Kristovu licu židovska pljuvačka pokri prvu krv muke.

Ali se služinski i pandurski ološ ne zadovoljava pljuvačkama i ne boji se, da će okaljati ruke. Primjer je glavaru svladao u njima utjecaj onoga bratskog i bolnog pogleda osuđenikova. Pljuskaju ga stražari, što su mu bliže;

oni, što ga ne mogu pogoditi u lice, šakaju ga i guraju, a riječi, što izlaze iz usta bezumnih divljaka, ranjavaju strašnije od udaraca.

Lice, što je bilo bijelo kao glogov cvijet i sjajno kao sunčano zlato, tamni i postaje modro ljubičasto kao u čovjeka, koga šibaju. Lijepo, plemenito tijelo rivaju udarcima te posrće amo tamo posred uzbibane rulje. Onima, što pljuju na njega strahoviti talog pokvarenih duša, ne govori Isus ni riječi. Stražaru, što ga je pljusnuo pred Anom, odgovorio je tražeći, neka ga popravi, ako je pogriješio: ovim huljama, puštenim s lanca, nema ništa kazati.

Jedan od njih uzme blatnu krpeticu, pokrije s njom krvavo i ispljucano lice, sveže otraga okrajke, napravi oko njega kolo i reče:

— Igrajmo se žmirke. Ovaj se hvasta, da je prorok, da vidimo, hoće li pogoditi, tko ga udara.

Lice je pokriveno. Je li u činu toga krvopije bilo nesvijesne samilosti, da mu prištedi barem pogled na poživinčenu braću? Ili je onaj pogled bolne ljubavi zbilja nepodnošljiv?

Podjetinjeni okrutnici stanu u krug pa ga sad jedan sad drugi povuku za skut od haljine, udare ga po ramenu, bubnu ga po leđima, dohvate batinom po glavi.

— Ej, Kriste, kaži, tko je te udario?

Zašto ne odgovara? Ta nije li pretekao razor hrama, ratove i potrese, dolazak Sina Čovječjega na oblacima i toliko ludorija? Pa kako ne bi lako pogodio ime tako bliza čeljadeta? Kakav je to prorok? Je li odjednom izgubio moć ili je nije nikad ni imao? Onim je jadnim galilejskim prostacima mogao davati rog za svijeću, ali smo ovdje u Jeruzalemu, koji zna, šta su proroci, pa ih dotuče, kada ne brazde upravnice. »I mnogo štošta su — pripovijeda Luka — govorili protiv njega huleći«.

Ali se Kajfa i drugi žure, pa im se čini, da se ropska rulja dosta pozabavila. Treba povesti lažnoga Kralja pred

Pilata, da potvrdi presudu. Veliko vijeće može suditi, ali otkad je Judeja pod Rimljanima, na nesreću nema više pravo mača. I poglavice svećenički, književnici i starješine, a za njima stražari, koji su vukli Isusa na užetu, i rulja, koja je bučila i putem se povećavala, pođoše k namjesnikovu dvoru.

PONCIJE PILAT

Od 26. godine, u ime Tiberija Cezara, bio je namjesnik Poncije Pilat, nepoznat povjesnicima do svoga dolaska u Judeju. Ako Pilat dolazi od *p i l e a t u s*, može se uzeti, da je bio oslobođenik ili potomak oslobođenika, jer je *pileus* bio šešir oslobođenih robova.

Bio je ondje tek nekoliko godina, ali to je bilo dosta, da navuče na se najveću mržnju svojih podanika. Istina, sve, što znamo o njemu, pričaju Židovi ili kršćani, to jest zakleti neprijatelji, ali se čini, da je, na kraju, dojadio i samim svojim gospodarima, jer ga je 36. god. prefekt Sirije, Lucije Vitelije, poslao u Rim, da se opravda pred Tiberijem. Cara pokosi smrt prije nego Pilat stiže u prijestolnicu, ali ga prema staroj predaji Kaligula progna u Galiju, gdje se ubi.

Mržnja židovska na njega nastade iz dubokoga prezira, koga je od početka pokazivao prema onome upornom i nedruževnom narodu, koji se njemu, obrazovanu po rimskim nazorima, morao činiti otrovnim zmijinjekom, blatnim i niskim plemenom, jedva dostojnim, da ga uhvati batina soldačije. Zamislite potkralja indijskoga, pretplatnika »Timesa«, koji čita Stuarda Milla ili Shawa, koji u svojoj knjižnici ima Byrona i Swinburnea; divi se »sjajnom napretku«, a određen je da upravlja narodom odrpanim, čangrizavim, gladnim i buntovnim, da se hvata u koštac s onom šumom kasta, mitologija, praznovjerja, na što mora sam u sebi mrziti s visine svoga dostojanstva kao bijelac, Europljanin, Britanac, slobodumnjak. Pilat je, kako se vidi iz njegovih pitanja Isusu, bio jedan od

onih skeptika opaloga romanstva, srušenih pironizmom i odanih Epikuru, enciklopedist helenizma, koji nije više vjerovao u domovinske bogove, niti je mogao pretpostaviti, da opstoji pravi Bog, a još manje, da bi se mogao naći u onom ušljivom i praznovjernom narodu, među onim buntovničkim i zavidnim duhovništvom, u onoj vjeri, koja se njemu morala pričinjati barbarskom smjesom sirskih i kaldejskih proroštava. Jedina mu je vjera, koju je imao ili morao hiniti da vjeruje po službenoj potrebi, bila nova rimska vjera, građanska i politička kao i ona republikanska, ali sva usredotočena u obožavanju cara. Prvi sukob sa Židovima nastade baš radi te vjere. Kad se mijenjala jeruzalemska posada, naredi, da vojnici uđu noću u grad ne skidajući sa zastava srebrne cesarove slike. Čim to ujutro opaze Židovi, nastade veliki užas i komešanje: prvi put Rimljani uskratiše vanjsko poštovanje, koje su vazda iskazivali prema vjeri svojih palestinskih podanika. Likovi diviniziranog cesara, smješteni pokraj hrama, bijahu za njih krivoboški izazov, početak mrzosti opustošenja. Sva se zemlja uskomeša: izaslanstvo bude poslano u Cezareju, da Pilat ukloni likove. Pilat odbije. Pet dana su mu dosađivali vrteći se oko njega dan i noć. Napokon ih namjesnik, da se oslobodi tih gadova, sazove u amfiteatar i dade ih izdajnički opkoliti vojnicima s golim sabljama te izjavi, da nijedan ne će iznijeti glave, ako ne popuste. Ali Židovi, mjesto da mole za samilost, pruže vrat pod mačeve i Pilat, pobijeđen tom junačkom tvrdoglavošću, dade nalog, neka se zastave prenesu u Cezareju.

Ali ta blagost ne umanju židovske mržnje na novoga namjesnika, a u Pilata poveća prezir i želju za osvetom. Malo kasnije postavi u Herodovu dvoru — gdje je stanovao, dok je boravio u Jeruzalemu — zavjetne daščice posvećene caru. Ali svećenici to doznaše, te se narod opet

zaprepasti i naljuti. Zatraži od njega, neka ukloni one znakove krivoboštva i zaprijete mu, da će se potužiti cesaru te mu dojaviti sva nasilja i okrutnosti, što je počinio do onoga dana. Pilat ne popusti ni ovaj put. Židovi se obrate na Tiberija, koji odgovori, neka se daščice vrate u Cezareju.

U dva maha Pilat je nadvladan, ali treći put mu pođe za rukom da pobijedi. Čovjek iz grada s toplicama i vodovodima, kao što je svima znano, prijatelj kupanja, opazi, da u Jeruzalemu nema vode te naumi napraviti lijepu nakapnicu i vodvod dugačak nekoliko milja. Ali je posao skup te, da ga mogne platiti, prigrabi lijepu svoticu iz hramske blagajnice. Blagajnica je bila bogata — jer su se u Jeruzalemu sticali svi Židovi rasijani po carstvu i tu su davali doprinose, a slali su izdaleka, kad ne bi mogli doći lično — ali svećenici digoše viku na svetogrđe i podražiše narod, koji se uskomeša, pa kad o pashovnim praznicima Pilat dođe u Jeruzalem, tisuće se ljudi skupi bučeći oko njegova dvora. Ali taj put pošalje on među svjetinu više preobučenih vojnika, koji, u pogodnom trenutku, stadoše najbjesnije tako devetati, da su se ubrzo razbjegli, a Pilat je mogao mirno nabaviti vodu za nakapnicu plaćenu hebrejskim novcem i upotrebljavati je za svoja različna kupanja.

Nije prošlo mnogo vremena od onoga sukoba, kada oni isti svećenički poglavari, koji su tri puta ustajali protiv njegove vlasti, oni isti, koji su se trsili, ne bi li ga skinuli, oni isti, koji su na nj ljuto mrzili, mrzili kao na Rimljanina, kao na znak tuđega gospodstva i svoga ropstva, a još su više mrzili na njegovu osobu, na Poncija Pilata, na čovjeka, koji vreba na njihovo bogoštovlje, grabi njihov novac — bjehu prisiljeni, da se uteku k njemu, da mogu iskaliti mržnju, u onaj mah silniju u njihovim zaraženim srcima. Nagnala ih je na to ljuta

nevolja, kojoj nisu mogli umaći, jer se smrtne osude nisu mogle izvršiti, ako ih ne potvrdi cesarov zamjenik.

Onoga ih praskozorja u petak Poncije Pilat, zamotan u svoju togu, još pospan i zijevajući, čeka u Herodovoj palači, zlovoljan na te dosadne vikače, koji su ga radi svoje kavge prisilili, da ustane ranije nego obično.

Rulja tužitelja i ljudoždera provali napokon na prostor pred namjesništvom. Ali se zaustaviše ondje vani, jer kad bi ušli u kuću, gdje ima kvasa i kvasnoga kruha, okaljali bi se za cio dan, pa ne bi mogli jesti pashu. Krv nevinoga ne kalja, ali kvasac kalja. Pilat, obaviješten, stupi na prag i zapita osorno:

— Kakvu tužbu iznosite protiv ovoga čovjeka?

Oni sprijeda njegovi su neprijatelji, a onaj je čovjek po svoj prilici njihov neprijatelj, te Pilat nagonski pristaje uz njega. Ne zato, što bi ga žalio — nije li Židov kao i ostali, a usto još i siromašan? — nego, ako bude nevin, ne će zbilja pristati da zadovolji mušičavost tih glista.

Kajfa odbije odmah kao ranjen:

— Kad ovaj ne bi bio zločinac, ne bismo ti ga doveli ovamo.

Onda Pilat, ne želeći gubiti vrijeme u vjerskim raspravama i uvjeren, da se ne radi o zločinu, koji se kazni smrću, odgovori suho:

— Uzmite ga vi i sudite mu po svome zakonu.

Već iz tih riječi izbija težnja, da spasi ovoga čovjeka, a da očito ne mora pristati uza nj. Ali popuštanje namjesnikovo, koje bi u drugim slučajevima bilo obradovalo Kajfu i njegove, taj put se učini kao ruganje, jer veliko višeće može osuditi samo na lake kazne, dok danas hoće najtežu od sviju, a ne mogu bez rimske pesnice.

— Ti znaš dobro — odgovore — da mi nemamo pravo nikoga pogubiti.

Pilat shvati odmah, kakovu su osudu izrekli protiv jadnika, što stoji pred njim, pa hoće da zna, kakav je prekršaj učinio: ono, što se tim bijesnim svetonjama čini, da zaslužuje smrtnu kaznu, možda je samo laki grijeh u očima Rimljanina. Hramske su se lisice već pripravile na tu poteškoću prije nego je pokrenuta. Znaju dobro, da im Pilat ne će udovoljiti, reknu li mu, da onaj potkapa vjeru njihova otaca i propovijeda kraljevstvo Božje. Kazat će, dakle, laž. Tko učini jedno gadno djelo, nije mu teško dodati i druga uzgredna i podređena. Pilata mogu pobijediti samo njegovm oružjem pozivajući se na vjernost prema Rimu i caru i na druge razloge, što se tiču njegove službe. Već su se sporazumjeli, da će optužbi dati političku boju. Ako mu reknu, da je Isus lažni Mesija, Pilat će se nasmješiti; ali ako ustvrde, da je butovnik, zavodnik naroda, koji draži prosti narod protiv Rima, ne će moći inače nego da ga pogubi.

— Nadosmo, da ovaj čovjek zavodi naš narod i zabranjuje davati poreze cesaru i govori, da je Krist, kralj židovski. On buni narod po svoj Judeji; počeo je od Galileje pa je došao dole.

Koliko riječi, toliko laži. Isus je naredio, da se da cesaru, što je cesarevo; ne mari za Rimljane; govori, da je Krist, ali ne u prostom i političkom smislu kraljeva židovskih; napokon, on ne buni naroda, već hoće da od nesrećnog i životinjskog naroda načini kraljevstvo svetaca. Pilatu pojačavaju sumnje te optužbe, premda bi i za njega bile preteške, kad bi bile istinite. Ta je li moguće i pomisliti, da bi te izdajničke guje, koje preziru Rim; koje su više puta pokušale da njega zbace; je li moguće da oni, koji ne sanjaju o drugom, nego kako bi izmeli tuđe gospodare, najednom planu takvom vatrom, da prijavljuju buntovnika svoga rođenoga naroda?

Pilat nije uvjeren pa hoće da se sam uvjeri ispitujući nasamo optuženika. Vрати se u namjesništvo i zapovjedi, neka mu dovedu Isusa. Izostavi sitnije optužbe pa će odmah u živac:

— Jesi li ti kralj židovski?

Ali Isus ne odgovara. Kako bi mogao razjasniti tome Rimljaninu, koji ne poznaje obećanja Božjih, pironskom bezbožniku, koji svu svoju vjeru steže na umjetno i demonsko obožavanje živoga čovjeka — a kakvoга čovjeka: Tiberija! — kako bi mogao razložiti tome oslobođeniku, kojega su odgojili pravnici i govornici u Rimu, u najsmrdljivijem smetištu onoga vremena, u kojem se smislu može on nazvati kraljem još neosnovanoga kraljevstva posve duhovnoga, koje će dokinuti svako zemaljsko kraljevstvo?

Isus čita na dnu Pilatove duše i ne odgovara ni njemu, kao što nije isprva odgovorio ni Ani ni Kajfi. Namjesnik ne može shvatiti one šutnje čovjeka, kojemu visi smrt nad glavom.

— Ne čuješ li, što sve svjedoče protiv tebe?

Ali Isus šuti i dalje. Pilat nipošto ne bi htio popustiti onima, što mrze zajedno i na njega i na toga čovjeka, pa mu nastoji istrgnuti kakav takav **ne**, koji bi dopustio, da ga oslobodi.

— Jesi li ti, dakle, kralj židovski?

Kad bi Isus zanijekao, izdao bi sam sebe; priznao je svojim učenicima i svojim sucima, da je Krist; ne će da se spasi lažju. Da Rimljanina navede, ne bi li pogledao sam u sebe, po svome običaju odgovara drugim pitanjem:

— Govoriš li to sam od sebe, ili ti drugi rekoše za mene?

Pilat se gotovo uvrijedi.

— Jesam li ja Židov? Tvoj te narod i poglavari svećenički predadoše u moje ruke. Što si učinio? Jesi li ti zbilja kralj židovski?

Izostavi li se srditi povik na početku, odgovor je Pilatov pomirljiv. Za koga ti mene držiš? Ne znaš li, da sam ja Rimljanin i da ne vjerujem u ono, što vjeruju tvoji neprijatelji? Svećenici te optužuju, a ne ja; ali su te morali dati u moje ruke; tvoj je spas u mene. Reci mi, da nije istina, što mi tvrde, pa si slobodan. Isus ne će da bježi od smrti, a ipak se odluči, da će pokušati rasvijetliti toga neznabošca. Otac može sve: ne bi li Pilat mogao biti posljednji obraćenik ovoga čovjeka na umoru?

— Moje kraljevstvo nije od ovoga svijeta. Kad bi bilo od ovoga svijeta, moji bi se podanici borili, da ne budem predan u židovske ruke; ali je istina, da moje kraljevstvo nije od ovoga svijeta.

Tiberijev sluga ne razumije. Razlika mu je između »zemaljskoga« i »nebeskoga« tamna. Tamo gore su, ako ih zbilja ima, bogovi, dobrotvori ili zavidni ljudima; a u Hadu su sjene mrtvih, ako uopće ostane što od nas, kad nam tijelo uništi vatra ili crvi; jedina je prava stvarnost »ovo dolje«, velika zemlja sa svim svojim kraljevstvima. Upita iznovice:

— Dakle si ti kralj?

Nema više razloga, da niječe. Ono, što je proglasio drugima, reći će i tome slijepcu:

— Da, istina je, ja sam kralj! Rođen sam zato, i zato sam došao, da posvjedočim za istinu. Tko je za istinu, sluša moj glas.

Onda Pilat, kojemu je dosadila ta grozna tajanstvenost, odgovori glasovitim pokličem:

— Što je istina?

I ne čekajući odgovora ustane, da ode. Ovaj rimski skeptik, koji je možda više puta pribivao raspravama filo-

zofa, slušajući tolike metafizičke suprotnosti i tolika cjepidlačenja sofistička uvjerio se, da istina ne opstoji; ako opstoji, da je ljudi ne mogu upoznati, pa ni za trenutak ne pomišlja, da bi mogao reći istinu onaj neznani Hebrejac, što stoji pred njim kao zlikovac. Pilata je zapala sreća, da samo onoga dana u svome životu motri lice Istine, najuzvišenije Istine, koja je postala čovjekom, a nije je umio vidjeti. Živa Istina, Istina, koja bi ga mogla uskrisiti i učiniti novim čovjekom, stoji pred njim, pokri-vena čovječjim tijelom, u priprostoj odjeći, ispljuskana lica i vezanih ruku. On i ne sluti u svojoj oholosti, kakva ga nadnaravska sreća zapala, sreća, na kojoj će mu za-vidjeti milijuni ljudi poslije njegove smrti. Tko bi mu onda bio rekao, da će samo zbog toga susreta, samo radi strahovite časti da je govorio s Isusom i predao ga na križ, njegovo ime, premda sramotno i proketo, poznavati svi vjekovi i sav ljudski rod, njemu bi se činilo, da bulazni.

Pilat je slijepac, a sljepoća mu je strašna, neizlječiva, ali će Krist onoga istoga dana oprostiti i njemu, jer slijepci manje od drugih znaju, što čine.

KLAUDIJA PROKULA

U onaj tren, kad je Pilat pošao, da odgovori Židovima, koji su nestrpljivo i nemirno žamorili, dođe sluga, kojega je poslala žena.

— Nemoj imati ništa s onim pravednikom — poruči mu ona — jer sam noćas u snu mnogo trpjela radi njega.

Nijedan nam od četvorice povjesnika ne pripovijeda, kako je namjesnik primio neočekivano posredovanje svoje žene. I ne znamo o njoj ništa osim imena. Prema Nikodemovu evanđelju zvala se Klaudija Prokula, pa ako je istinito ime, možda je pripadala glasovitom i uglednom rodu Klaudija u Rimu. Može se prema njezinu rođenju i sklonostima naslućivati, da je bila iznad svoga muža i da je Pilat, prosti oslobođenik, imao zahvaliti upravo njoj i njezinu utjecaju, što je postigao ugledan položaj u Judeji.

Ako je Klaudija Prokula to zamolila, Pilat nije smio ostati beščutan, pogotovu, ako ju je volio. A da ju je zbilja ljubio, barem koliko je mogao ljubiti čovjek onakve čudi, vjerojatno je po tome, što je zamolio, da je može povesti sa sobom u Aziju, jer je stari Opijev zakon, premda malko ublažen senatskom odlukom za konzula Cetega i Varona, zabranjivao prokonsulima voditi sa sobom žene, pa je bilo potrebno naročito Tiberijevo dopuštenje, da Klaudija Prokula može s Poncijem Pilatom poći u Judeju.

Razlozi njezina posredovanja ostaju tajanstveni radi kratkoće predaje. Riječi Matejeve aludiraju na nekakav san, u kojem je trpjela radi Isusa. Vjerojatno je, da je čula poodavna, gdje se govori o novom proroku; možda je

onih dana i vidjela toga čovjeka, tako drukčijega od drugih Židova, koji nije imao ništa od prostoga demagoğa ili krivovratoga farizeja, pa se morao svidjeti mašti sanjarske Rimljanke. Ona nije razumjela jezika, koji se govorio u Jeruzalemu, ali joj je koji tumač mogao saopćiti gdje-koju Isusovu riječ, koja ju je uvjerila, da on ne može biti opasan zlikovac, kao što su govorili.

U ono su vrijeme Rimljane, a naročito žene, počele privlačiti istočnjačke bajke i bogoštovlja, što su više zadovoljavale želju za osobnom besmrtnošću nego stara rimska vjera, ledena zakonska trgovina sa žrtvama u korist dobiti i politike. Mnoge su se plemkinje u Rimu dale poučavati o tajnama Mitre, Osirisa i Velike Majke, a neke su pokazivale stanovitu sklonost i prema židovstvu. Upravo su pod Tiberijem vrlo mnogi Hebrejci, što su boravili u Rimu, bili prognani iz prijestolnice, jer su, prema Josipu Flaviju, neki od njih prevarili neku gospođu Fulviju, obraćenu na židovstvo. A Fulvija, kako jednom natuca Svetonije, nije bila sama.

Nije nemoguće, da je Klaudija Prokula, živeći u Judeji, željela, da iz bliza upozna vjerovanje naroda, kojim je upravljao njezin muž te je, radoznala kao i sve žene, nastojala doznati, kakve nove nauke propovijeda galilejski prorok, o kojem se toliko raspredalo u Jeruzalemu. Istina je, da se ona uvjerila, da je Isus »pravednik«, dakle nevin. San je one noći — strahovit san, ako ju je nagnao da trpi — utvrdi u tom uvjerenju, pa nije čudo, da je ona, oslanjajući se na moć, kojom žene djeluju na muškarce, ako ih muževi i ne ljube više, poručila onu molbu Pilatu.

Nama je dosta, da je nazvala »pravednikom« onoga, koga su Židovi htjeli ubiti. Uz kafarnaumskoga satnika i ženu Kananejku Klaudija Prokula je prva neznaboškinja, koja je vjerovala u Isusa, pa je grčka crkva ne štuje bez razloga kao sveticu .

U duši Pilata, koji je već naginjao na nepristranost, ako ne na blagost, radi mržnje na Kajfu, a možda i zbog riječi optuženikovih, ženina poruka pojača prvo raspoloženje. Klaudija Prokula ne reče: Spasi ga! nego: Nemoj ti imati ništa s njim. To je bila i njegova misao. Pilat, kao da je nejasno slutio ozbiljnost onoga, što će se dogoditi, nije htio sudjelovati u smrti ovoga tajanstvenoga prosjaka, koji se prikazivao kao kralj. Odmah je rekao, neka mu sude sami; ali oni ne htjedoše. Onda mu pade na pamet drugi način, kako bi se riješio te dužnosti. Vрати se k Isusu i upita ga, je li Galilejac.

Pilat je spasen. Isus ne spada pod njegovu sudsku vlast, nego pod vlast Heroda Antipe. On je slučajno ovih dana u Jeruzalemu, došao je po običaju na pashu. Namjesnik je našao zakoniti izgovor, da zadovolji ženu i da se izvuče iz te neprilike. Osim toga ostavlja lijep utisak kod Židova prepuštajući konačnu odluku jednome od njih, a u isto će vrijeme naljutiti četverovlasnika, na koga mrzi svim srcem, jer opravdano sumnja, da ga on tužaka Tiberiju. I ne časeći časa zapovjedi vojnicima, neka Isusa odvedu pred Antipu.

BIJELA HALJINA

Treći je sudac, pred koga vode Isusa, bio sin krvoločne svinje Heroda Velikoga, kojemu ga je rodila jedna od pet žena. Kakav otac, takav sin; činio je zlo braći, kao i onaj svojoj djeci. Kad podanici optužiše rođenoga mu brata Arhelaja, pregnu, da bude prognan; drugome bratu, Herodu, odvede ženu. U sedamnaestoj godini počne vladati kao četverovlasnik u Galileji i Pereji, a da se umili Tiberiju, ponudi mu se, da će mu potajice dojavljivati, što budu zborila i tvorila njegova braća i rimski dostojanstvenici, namješteni u Judeji. Na jednom se putu u Rim zaljubi u Herodijadu, koja mu je bila i sinovka i nevjesta u isto vrijeme, jer je bila kći njegova brata Aristobula i žena njegova brata Heroda, te ne prezajući od dvostrukoga rodoskrvnuća nagovori je, neka pođe s njim, a zajedno s preljubnicom pođe i kćerka joj Saloma. Prva se njegova žena, kći Natabejskoga kralja Arete, skloni ocu, koji povede rat na Antipu i porazi ga.

To se dogodilo, kad se ime Ivana Krstitelja razglasilo u narodu. Proroku izmakoše riječi osude protiv dvoje rodoskrvnih preljubnika, a to bijaše dosta, da Herodijada nagovori novoga muža, neka ga dade uhvatiti i zatvoriti u maherontsku tvrđavu. Svi znadu, kako je prljavi četverovlasnik, upaljen razbludnom igrom zamamne Salome, a možda snujući i novo rodoskrvnuće, bio prisiljen, da joj na zlatnom tanjiru dade kosmatu glavu Proroka Ognja.

Ali ga je sjena Ivanova i poslije glavosjeka uznemiravala i kad se počelo govoriti o Isusu i o njegovim čudesima, poviče on svojim dvoranima:

— To je uskrsnuli Ivan Krstitelj.

Čini se, da je držao na oku novoga proroka i da je pomislio u neki mah poigrati se s njim, kao što je učinio s pretečom. No promislivši bolje, odluči, radi politike ili radi praznovjerja, da više ne će imati posla s prorocima, i vidje, da će biti bolje prisiliti Isusa, neka iziđe iz četvevlasništva. Jednoga dana neki farizeji, po svoj prilici po nagovoru Herodovu, dođu k Isusu te mu rekoše:

— Otiđi odavle, jer Herod hoće da te ubije.

— Idite i kažite onoj lisici — odgovori on — da ja moram obilaziti danas, sutra i prekositra, jer ne može biti, da prorok umre izvan Jeruzalema.

I sada, u Jeruzalemu, uoči smrti, dolazi pred lisicu. Taj je izdajnički uhoda, preljubnik, rodoskrvritelj, ubojica Ivanov i neprijatelj proroka, najsposobniji da osudi nevinnost. Ali ga je Isus dobro okrstio: više je lisica nego tigar, i nije ga sram, što zamjenjuje Pilata. Dapače, pripovijeda Luka, »bilo mu je vrlo milo, jer ga je odavno želio vidjeti, budući da je mnogo slušao o njemu i nadao se, da će vidjeti kakvo njegovo čudo«.

Sin se Idumejca i Samaritanke opekao na Ivanovu ognju te prima Isusa kao kakva starog krotitelja, kojemu je na ruci još znak od lavljih ujeda, gleda novu zvijerku, što mu dovode, da je vidi. Ali je pomaman kao i svi istočnjački barbari, da vidi kakvo čudo, pa zamišlja Isusa kao skitnicu čudotvorca, koji može do mile volje ponoviti kakovu svoju čaroliju. Mrzi ga, kao što je mrzio Ivana, ali mrzi i zato, jer ga se boji: proroci imaju nekakvu moć, koje on ne razumije, ali ga straši: možda mu je glavosjek Ivanov donio nesreću. I on želi, da Krist bude pogubljen, ali nema ni malo volje, da bude sukrivac njegove smrti.

Videći, da se u ovom trenutku ne mogu očekivati čudesna, uzme mu stavljati mnoga pitanja, ali mu Isus ne odgovori ništa. Prekinuo je šutnju pred Anom, pred Kajfom.

pred Pilatom, ali ne će pred tim krunjenim nevaljalcem. Ana i Kajfa su njegovi očiti neprijatelji, Pilat je slijepac, koji tumara držeći, da će ga spasiti, no ovaj je podla lisica, koja ne zasluđuje ni pogrde.

Poglavari svećenički i književnici, bojeći se, da Ivanov ubojica ne će imati srčanosti da ubije Isusa, kao što i nije imao, dođoše dovle sa svojom žrtvom te ga stadoše žestoko optuživati. Te bjesomučne osvade i šutnja optuženikova razjariše prikrivenu mržnju u Antipe, koji skupa sa svojim vojnicima obruži božanskoga mučaljivca, pa mu baci na pleća sjajnu haljinu i posla ga natrag k Pilatu.

Ni on, kao ni Rimljanin, ali iz različitih razloga, ne će da osudi onoga, kojega je Ivan krstio, a koji je možda sam Ivan, a uskrsnuo je od mrtvih, da mu se osveti. Ali mu na rastanku daje dar, koji je nesvjesno svjedočanstvo za svojstvo onoga, što će umrijeti. Bijela je haljina, sjajna od bjeline, prema Josipu Flaviju, odjeća židovskih kraljeva, a Isus je upravo optužen zato, jer se hoće da proglasi kraljem židovskim. Lukavi Herod htjede se narugati Isusovoj težnji dajući mu za porugu dar, ali u isti mah pokrivajući ga onom bjelinom, koja je znak nevinosti i vrhovništva: prosta lisica posla Pilatu simboličnu poslanicu, koja i protiv njegove volje potvrdi poruku Klaudije Prokule, optužbu Kajfinu i Kristovo priznanje.

RASPNI GA!

Pilat je već mislio, da je skinuo s leđa dosadno breme, što mu htjedose naprtiti njegovi protivnici. Ali kad ugleda opet pred sobom Isusa, zamotana onom bijelom i kraljevskom haljinom, odmah shvati, da se treba pošto poto odlučiti.

Razdraženost onih, koji su mu se s toliko razloga činili sumnjivi, samilost ženina, odgovori optuženoga, uestanje Antipino, sve ga je nagonilo, da Židovima uskrati život, koji su od njega zahtijevali. Dok su Isusa vukli k četverovlasniku, možda je raspitkivao koga svoga dvoranina o tobožnjem kralju, a ako je dobio obavijesti, utvrdile su ga u njegovoj odluci. U razgovorima s Isusom nije bilo ništa, što bi Pilatu moglo dati i sjenku sumnje; dapače bilo je mnogo toga, što mu je moglo omiljeti, ili se u najmanju ruku moglo činiti korisno za rimsku vlast.

Isus je učio ljubav prema neprijateljima, a u Judeji su Rimljane smatrali neprijateljima; nazivao je blaženima siromahe, dakle je poticao na pokornost, a ne na bunu; svjetovao je, neka se daje caru, što je carevo, to jest, neka se caru daje danak; protivio se farizejskom formalizmu, što je tako otežčavalo odnose Rimljana i podanika; nije poštovao subote, jeo je s carinicima i neznabošcima, a napokon je objavljivao, da njegovo kraljevstvo nije od ovoga svijeta, nego od svijeta tako natprirodnog i udaljenoga, te nije zbilja mogao navući pogibao na Tiberija i njegove nasljednike. Ako je Pilat sve to doznao, morao je reći sam sebi, s površnošću svih skeptika, naročito kad drže sebe prepredenim politicima, da bi dobro bilo za njega i za

Rim, kada bi mnogi Židovi pošli za Isusom, namjesto da se na revniteljskim sastancima spremaju na ustanak.

On je dakle odlučio spasiti Isusa, ali u to svoje oprostjenje hoće da stavi ujedljivi žalac, kani uvrijediti svećeničke poglavare, koji su tri puta ustajali protiv njega, a i sada mu dosađuju, da bude njihov krvnik. I do kraja će hiniti, da Isusa drži za kralja židovskoga. Eto vašega kralja, kralja koga zaslužuješ ti, bijesni i besramni narode! Eto vam pokrajinskoga tesara, skitnice, slaboumnika, koji bunca o vanzemaljskim kraljevstvima i vuče za sobom nekolike desetine ribara i prostaka i po koju ženicu. Vidite li ga, do čega je došao, kako je propao, kako ste ga ukrasili? Eto vam ga! Niste vrijedni, da imate boljega kralja od ovoga. I ja ću se poput vas pozabaviti mučeci ga, a onda ću ga pustiti.

I dade dovesti van Isusa, iziđe na vrata te prozbori poglavarima svećeničkim i drugima, koji su se zgusnuli rastegnuta lica, da napokon čuju osudu:

— Daveli ste mi ovoga čovjeka, jer da uzbunjuje narod; i eto, ja ga ispitah pred vama i ne nadoh nikakva grijeha, što mu prišivate. A ni Herod, jer ga je povratio nama. On dakle nije učinio ništa, što bi zasluživalo smrt. Ja ću ga, dakle, išibati pa ću ga pustiti.

Takav odgovor nisu očekivale požudne kuje, što su bučile na trgu. Živinska se buka iznenada izvine iz razvaljenih usta:

— Smrt tome čovjeku!

Preblaga bi kazna bili udarci za toga opasnoga neprijatelja Boga vojske i Boga trgovine. Hoće se nešto sasvim drugo, da se zadovolje hramski mesari. Oni dodoše, da istu krvi, a ne praštanje.

— Smrt tome čovjeku! — uskliknuše Ana i Kajfa, a zajedno s njima zasiktaše farizejske zmije, ciknuše pro-

davači svete stoke, mjenjači svetih novaca, zakupnici mađaraca i karavanski nosači.

— Smrt tome čovjeku! — zavijaše književnici omotani bogoslovskim plaštevima, trgovčiči na vazmenom sajmu, krčmari iz gornjega grada, leviti, hramske slugе, lihvarski pomoćnici, svećenička trčkarala, sve služinsko smeće, natrpano pred namjesništvom.

Čim se malo umiri buka, Pilat zapita:

— Što dakle da učinim s Isusom, koga zovu Kristom?

I svi odgovoriše:

— Raspni ga!

Ali se namjesnik usprotivi:

— Ali najposlije, kakvo je zlo učinio?

A oni su i dalje vikali:

— Raspni ga! Raspni ga!

Isus, blijed i vedar, u bijeloj podrugljivoj haljini, gleda blago svjetinu, koja hoće da mu dade ono, što je odavno željelo njegovo srce. On umire za njih s božanskom nadom, da spasi svojom smrću i njih, a oni nasrću na njega urlajući, kao da bi rado uteći od prihvaćene sudbine. Njegovih prijatelja nema ovdje, sakrili su se; sav njegov narod hoće da se prikuje njegovo tijelo; samo jedan stranac Rimljanin, krivobožac, brani njegov život. Zašto se i on ne gane na milosrđe i ne preda ga raspinjačima? Ne zapaža li, da njegova lažna samilost samo produžuje i ogorčuje njegovu smrtnu borbu? Ljubio je, i pravo je, da mrze na nj; uskrisivao je mrtve, i pravo je, da bude ubijen; hoće da spasi, i pravo je, da ga svi žele upropastiti; nevin je, i pravo je, da ga žrtvuju krivcima.

Ali tvrdoglavi Pilat ne popušta ni urlikanju Židova, ni šutljivoj molbi Isusovoj. Hoće da ga spasi pošto poto. Ni ovaj put ne će da popušta razjarenim smrdljivcima.

Nije mu uspjelo da svali na Antipu nemilu odgovornost za smrtnu osudu; ne ide mu za rukom, da taj tigarski i mazgovski narod uvjeri o nevinosti njegova bijednoga kralja. Njih je snašla želja da vide malo krvi; pomamili su se, da se onih svetačnih dana naužiju gledajući, gdje se razapinje na križ. Zadovoljit ću ih zamjenom, dat ću im mrcinu ubojice, mjesto tijela nevina čovjeka.

— Kažem vam, da ja na njemu ne nalazim nikakove krivice. Ali vi imate običaj, da vam se o pashi pusti jedan sužanj. Koga hoćete da vam oslobodim: Barabu ili Isusa, koga zovu Kristom?

Narod, zatečen, nije znao, što će odgovoriti.

Dosad je bilo jedno ime, jedna jedina žrtva, jedan jedini, za koga se smrtna kazna zahtijevala: sve je bilo jasno kao nebo onoga jutra u po travnja. Ali taj pokorni nezna-božac, da spasi ovoga obretnika sablazni, zameće govor o drugom imenu pa zamršuje sve. Htio bi ga samo izbatinati, mjesto da ga razapne na križ, a sada bi nam rado predati nekog drugog zločinca umjesto onoga, koga mi hoćemo. Srećom su ovdje vazda bili starješine, književnici i svećenici, koji nisu bili dosta voljni pustiti, da im izmakne Isus, pa u tren oka naputiše, što treba reći. I kad ih Pilat upita drugi put:

— Koga od te dvojice hoćete da vam pustim? — svi u jedan glas odgovoriše:

— Pusti nam Barabu! Nek ovaj umre!

Čovjek, što ga je namjesnik nudio kao otkupnu krv ljubiteljima raspinjanja, nije bio kakvagod hulja. Pučka predaja pripovijeda, da je bio putni razbojnik te je pripadao zločincima po zanatu. Ali nas njegov nadimak — Bar Rabban, što znači sin Rabov ili bolje učenik učiteljev, jer su se rabinski učenici nazivali i sinovima — upozorava, da je po rođenju ili nauku pripadao stališu učitelja zakona. Marko i Luka izrično kažu, da je bio optužen, što je u buni

počinio ubojstvo, dakle političko umorstvo. Baraba je, uzgojen u književničkim školama, da žali za kraljevstvom i mrzi na neznabožačke gospodare, bio po svoj prilici revnitelj, a uhvaćen je u nekom neuspjelom ustanku, kakvih je bilo često onih godina. Je li bilo moguće, da će se zadovoljiti tom bezumnom zamjenom saducejska i farizejska družba, koja je u zbilji bila ono isto, što i revnitelji, premda se to radi državne koristi sakrivalo ili se radi mlohava duha zaboravljalo?

Baraba, premda ubojica — dapače baš zato, jer je ubojica — bijaše rodoljub, mučenik, koga gone tuđinci. Isus naprotiv, premda nije ubio nikoga, htjede učiniti nešto pogubnije od ubojstva; htjede prevrnuti zakon Mojsijev, srušiti hram. Jednom riječju: prvi bijaše neka vrst narodnoga junaka; drugi neprijatelj naroda. Da li su se mogli kolebati mnogo u izboru?

— Pusti Barabu! Nek umre ovaj!

Poncije Pilat nije umio spasiti, niti se spasiti. Morao je već opaziti, da židovski glavari ne će pustiti iz ralja meso, što su ga već zagrizli svojim zubima, koje ih je jedino moglo zasititi. Trebalo im je onoga dana kao zrak i kruh. Ne bi se oni maknuli odonud, ne bi otišli ni na jelo, dok ne vide onoga izroda Mesiju s četiri klinca pričvršćena na dvije grede.

Poncije Pilat je kukavica. Strah ga je, da će počiniti nepravdu; strah ga je, da će ozlovoljiti ženu; strah ga je dati zadovoljštinu svojim neprijateljima, ali ga je u isto vrijeme strah, da zaštiti Isusa, strah ga je zapovjediti vojnicima, neka rasprše ono bezobzirno krdo, što rokće, strah ga je odlučno u ime carsko zapovjediti, neka se pusti nevini Isus, a ne ubojica Baraba. Pravi Rimljanin, starinski Rimljanin, Rimljanin dobroga kova bio bi odmah udovoljio onim pijanim moliocima, a ne bi ni časka potratio, da brani neznana sanjara; ili bi odmah na početku

odredio, da je onaj čovjek nevin i da je pod uzvišenom carskom zaštitom.

Pilat se lukavštinama, odgodama, nehajnim pitanjima, izgovorima, polutanstvom, kolebanjem, neumjesnim i nestalnim odlukama, slabim kretnjama, polako strovalio u ponor, u koji nije želio pasti. Nije odmah posjekao pitanje niječno ili jesno, a tim je povećao drskost poglavica i jarost naroda. A sad mu preostaše samo dva puta: ili sramotno uzmaći poslije toliko izgovora i otpora ili se izložiti opasnosti, da podjari uzbunu, koja bi se onih dana, kad u Jeruzalem dolazi gotovo trećina Judeje, mogla izroditi u opasni ustanak.

Zbunjen bujicom svojih plašljivih misli, zaglušen vriskom, ne zna drugo, nego pitati za savjet i opet one, kojima bi morao i htio zapovijedati:

— Što dakle da činim s Isusom, prozvanim Kristom?

— Raspni ga! Neka se raspne!

— Ali nije učinio nikakva zla.

— Raspni ga! Raspni ga!

Što zna taj mrski tuđin, je li Isus učinio zlo ili nije? Po našoj je vjeri varalica, bogopsovač, neprijatelj naroda, pa mora umrijeti. Sve ako nije učinio ništa, mora umrijeti, jer su njegove riječi opasnije od ikakva zločina.

— Raspni ga! Raspni ga!

— Uzmite ga vi — vikne Pilat — i raspnite ga, jer ja ne nalazim u njemu krivice.

— Mi imamo zakon i po tom zakonu mora umrijeti, jer se činio Sinom Božjim!

Isusova šutnja nadmašuje živinsku halabuku. Bore se o njegovo tijelo, a on kao da jedva zapaža. Zna iz početka vremenâ, da je njegova sudbina određena i da je to njegov dan. Bitka je tako nejednaka! S jedne je strane neznabožac, koji ne zna ništa o njemu i ne razumije ništa, koji ga ne brani iz ljubavi, nego iz zlobe, koji ga ne brani otvo-

reno, nego lukavštinama i cjepidlačenjem, koji više strepi pred bunom nego pred nepravdom, koji je tvrdoglav iz prkosa, a ne iz uvjerenja o nevinosti. S druge je strane ugroženo duhovništvo, šibano građanstvo, svjetina podašna zlu kao svaka svjetina. Svatko može proreći završetak.

Ali Poncije Pilat ostaje pri svome. Darovat će Barabu njegovim sukrivcima, ali ne napušta Isusa. Vraća se na prvu misao: da ga kazni. Kad vide modrice i krv omašćenu od udaraca, možda će se zadovoljiti tim predujmom smrtne kazne te će pustiti na miru Nevinoga, koji s jednakom samilošću gleda kukavnoća pastira i svadljive vukove.

Namjesnik je rekao, da ne nalazi na njemu nikakve krivice, a ipak će ga kazniti šibama. To protuslovlje, ta polovična nepravda, to je pogađanje posve u Pilatovu stilu, ali će biti, kao i svi drugi neuspjeli pokušaji, napokon jedna sramota više prije konačnog poraza.

Židovi se deru iz svega grla:

— Neka se raspne!

Ali on uđe u namjesništvo i preda Isusa rimskim vojnicima, da ga šibaju.

OKRUNJENI KRALJ

Najmljena soldateska, koja u pokrajinama bijaše jezgra legija, nije drugo ni očekivala. Čitavo vrijeme vojnici, što su boravili u namjesničtvu, moradoše pribivati nepomično i mirno toj tajanstvenoj kolonijalnoj raspri, od koje su shvatali samo jedno: da se njihov poglavica nije vladao baš najljepše. Zabavljali su se malko gledajući one obraze, krevljenje i bacanje onoga židovskoga zvjerinjaka i opazili su, kako namjesnik, namrgođen i zapleten, muku muči, a ne umije se izvući iz te jutarnje vreve. Gledali su ga, kao što psi gledaju nevješta lovca, koji se mota amo tamo, a ne može se odlučiti da opali, premda je divljač blizu.

Sad je napokon nešto odlučeno. I za njih se počela zabava. Izdevetati sape Židovu, na koga mrze sami Židovi, bijaše igra, koju se može vršiti bez opasnosti i bez prevelike muke. Toliko da protegnu ruke, da se otresu lijevnosti i da razvuku mišice zgrčene od jutarnjega hlada.

Sazvaše svu četvu u dvorištu namjesništva te svukoše s Isusa bijelu haljinu, koju je darovao Antipa — to je prvi plijen pothvata — a zatim i ostalu odjeću. Liktori razdriješije šibe i najjači se uzeše otimati za njih. Bili su to izvježbani ljudi, koji su znali šibati lijepim, snažnim kretanjama i po pravilima šibanja. Isus se, napolak gol, svezan za stup, da ne bi savijanjem oslabio jakost udaraca, moli tiho za vojnike, koji se znoje šibajući ga. Nije li govorio: Ljubite one, koji vas mrze, blagosiljajte one, što vas progone; pružite lijevi obraz onome, tko vas udari po desnom? U onom se trenutku može odužiti svojim šibačima samo

moleći Boga, neka im oprost. I oni su uznici, poslušni, a ne znaju, tko je onaj koga šibaju s takvom nevinom radošću; oni su sami kadikad bili šibani, kad su pogriješili, pa im nije ništa neobično, da namjesnik, poglavica, Rimljanin, daje tako kazniti zločinca podložnoga i nižeg plemena.

A ne znate, legionari, da je malko ove krvi, što počinje teći iz oguljene kože, proliveno i za vas. To je prva krv, što je ljudi otimlju Sinu Čovječjemu: na večeri je njegova krv imala priliku vina, na Maslinskoj gori je krv, što je kapala zajedno sa znojem, potjecala od muke sasvim duhovne i unutarnje. Ali danas napokon ljudske ruke istiskaju onu krv iz žila Kristovih; žilave ruke vojnika u službi mogućnika i bogataša; ruke šibača, koje čekaju ruke raspinjača. Ona su modra, otečena, krvava leđa pripravna, da se priljube drvetu; onako oguljena, oderana, peći će ga još više, kad se pruže na slabo otesano drvo križa. Sad možete prestati; i dvorište je kukavnoga zločinca poliveno krvlju. Vratar će još danas oprati mrlje, ali će se one pomoliti i poslije pranja na bijelim dlanima Poncija Pilata.

Propisani su udarci zadani pravilno; ali legionari, koji su sada okusili užitak, ne prestaju, da im ne bi umakla žrtva. Dosada su izvršili naloženu dužnost; sad hoće da se iskale po svoju. Kako pričaju vikači tamo na trgu, taj čovjek tvrdi, da je kralj. Zadovoljimo ludu, a tako ćemo razbjesniti one, što ne će da priznaju njegova kraljevskog dostojanstva.

Jedan vojnik skine sa sebe skrletni ogrtač legionarski i baci ga na leđa, rumena od krvi; drugi spazi snop suhog trnja, koje je ondje, da podjari uveče vatru za stražu te uplete od njega vijenac i metne mu ga na glavu; treći od roba uzme trsku i silom mu je umetne među prste desne ruke, zatim ga, smijajući se grohotom, gurnu na sto-

licu. Prolazeći ispred njega jedan za drugim klecaju prostački i viču:

— Zdravo, kralju židovski!

Ali svi nisu zadovoljni s tom podrugljivom počasti. Jedan mu odmjeri pljusku po obrazu, gdje su još tragovi prsti Kajfinih slugu; drugi mu pljuju u oči; jedan mu, duhovitiji, istrgne trsku iz ruke i udari ga njom po glavi, tako da se trnje od vijenca zabode dublje i oko čela načini ures od kapi, crvenih kao i ogrtač.

I možda bi bili izmislili još što ugodno, da namjesnik ne dođe na veselu buku i zapovjedi, neka opet izvedu van izbatinanoga kralja. Legionari odgonetnuše u hinjenom veselju ujedljivu nakanu Pilatovu. On se nasmiješi, uzme za ruku Isusa, povede ga na popločanu terasu namjesništva i vikne pokazujući ga natiskanoj zvjeradi:

— Evo Čovjeka!

I okrenu leđa Kristova k rastegnutim rilima, što su urlikala, da vide modrice od šiba i krvave rasporke. Kao da veli:

— Pogledajte svoga Kralja, jedinoga Kralja, što ga zaslužujete, u njegovu veličanstvu, s uresom, što mu dolikuje! Njegov je vijenac od bodljiva trnja; njegova je grimizna haljina ogrtač jednoga plaćenika; njegovo je žezlo suha trska, odrezana u jednoj vašoj bezvodnoj jaruzi. To su uresi, koje zaslužuje taj luckasti Kralj, kojega se nepravedno odriče neplemenit narod, kao što ste vi. Jeste li bili žedni njegove krvi? Evo njegove krvi; pogledajte, kako se gruš a oko rana od bičeva i kako kaplje ispod trnova vijenca. Malo je, ali bi moralo biti dosta, jer je ova krv nevina, pa je već velika milost, što je dadoh proliti, da vas zadovoljim. A sad se nosite odavle, jer ste me dosta zaglušivali!

No Židovi se ne primiriše ni na one riječi ni na onaj pogled. Sasvim je drugo trebalo njima, a ne šibanje i kra-

buljanje, da mogu otići mirna srca! Pilat je mislio, da će im se narugati, ali će opaziti, da nije doba za šalu. Dva puta je razbio glavu htijući im se oprijeti, a nije to posljednji put. Mrvičak modrica i vojnička lakrdija zaista nije dosta, da se po zaluzi kazni neprijatelj Božji; ima još drveća u Judeji i klinaca, da ga prikuju. I promukli glasovi ponove složno:

— Neka se raspne! Neka se raspne!

Pilat opazi prekasno, da se je zapleo u trnje, iz kojega se ne će moći izvući. Sve su se njegove odluke razbile o tvrdoglavost, koje nije znao predvidjeti. Posljednje mu je nadahnuće šapnulo velike riječi:

— Evo čovjeka!

Ali ni on sam ne bi znao razložiti tu izjavu, koja nadmašuje njegov niski duh. Nije opazio, da je našao onu istinu, koju je tražio: polovičnu istinu, ali dublju od svih onih, što su ga mogli naučiti rimski i grčki filozofi. Ne bi umio reći, zašto je Isus u istinu Čovjek, znamen svega patničkog i poniženog čovječanstva, koje su izdavali njegovi glavari, varali njegovi učitelji, raspinjali danomice kraljevi, što proždiru svoje podanike, bogataši, što gone na plač siromahe, svećenici, koji više misle na svoj trbuh nego na Boga. Isus je Čovjek Bolova, kojega je navijestio Isaija, čovjek bijednoga obličja, koga svi odbijaju i bit će ubijen za sve; napokon je jedini Sin jedinoga Boga, koji je uzeo oblik čovjeka i sići će opet jednoga dana u slavi moći i novoga sunca, uz znakove trubalja, koje će buditi mrtve. Ali je danas u očima Pilatovim, u očima Pilatovih neprijatelja samo bijedan čovjek, ništarija, tijelo za šibe i za klince, čovjek, a ne Čovjek, smrtnik, a ne Bog. Što čeka Pilat sa svojim dvoumnim govorima pa ga ne daje u ruke krvnika?

Ipak Pilat još ne uzmiče. Uz toga šutljivca osjeća Rimljanin, da ga obuzima silna strava, kakve nikada nije

osjetio. Pa tko je taj čovjek, koga hoće da pogubi sav narod, a on ga ne može ni spasiti ni žrtvovati? Okrene se još jednom k Isusu:

— Reci mi, dakle, odakle si?

No Isus ne odgovara.

— Meni ne odgovaraš? Ne znaš li, da imam vlast pustiti te i vlast raspeti te?

Onda osramoćeni Kralj podigne glavu:

— Ne bi imao nikakve vlasti nada mnom, da ti nije dano odozgo; zato je krivlji onaj, koji me je predao u tvoje ruke.

Samo su Kajfa i njegovi drugovi pravi krivci, drugi su samo nauckani psi i poslušno oruđe. I Pilat je samo uporno oruđe svećeničke mržnje i volje Božje.

Ali namjesnik u toj zabuni ne može naći ništa, da presiječe zamku, što ga steže, ponavlja prvu misao:

— Evo vašega Kralja!

Židovi, otrovani ponovnom pogrdom, buknu razjareni:

— Ako pustiš ovoга, nisi prijatelj caru. Tko se gradi kraljem, protivi se caru.

Nadoše napokon pravo i osjetljivo mjesto, da plašljivca taknu u živac. Sreća je svakoga rimskog činovnika, pa bio i na najvišem mjestu, u ono doba ovisila o milosti carevoj. Takva bi ga optužba, pogotovu ako bi je sastavili pakosni odvjetnici — a bilo ih je među Hebrejcima, kako će opaziti kasnije, čitajući spomenicu Filonovu — mogla upropastiti. Ali unatoč prijetnji Pilat izvikuje posljednje i najluđe pitanje:

— Hoću li razapeti vašega Kralja?

Glavari svećenički, videći, da su na domaku pobjede, odgovaraju posljednjom lažju:

— Mi nemamo drugoga kralja osim cara!

Narod poprati laž svojih glavara iskrenom vikom:

— Smrt tome čovjeku! Smrt! Raspni ga!

Pilat se predaje. Da ne bi izazvao uzbunu, koja bi zapalila čitavu Judeju, mora popustiti. Njegova je savjest, čini mu se, mirna: pokušao je na svaki način spasiti toga čovjeka, koji ne će da se spasi.

Pokušao ga je spasiti, prepustivši sud Velikom vijeću, koje ne može osuditi na smrt; pokušao ga je spasiti poslavši ga k Herodu; pokušao ga je spasiti tvrdeći, da na njemu nije našao nikakve krivice; pokušao ga je spasiti ponudivši, da će njega pustiti mjesto Bar Rabana; pokušao ga je spasiti davi ga šibati nadajući se, da će ta sramotna kazna biti dosta da ublaži duhove; pokušao ga je spasiti nastojeći da gane na samilost ona okorjela srca. Ali svi njegovi pokusi propadoše, a on ne može htjeti, da radi toga pakosnog proroka pobuni svu pokrajinu. A još manje, da ga njegovom krivnjom optuže Tiberiju i da bude svrgnut.

Pilat drži, da nije kriv krvi toga nevinoga. A da svi imaju vidljivi i nezaboravni znak te nevinosti, daje donijeti umivaonik s vodom te opere ruke pred svima govoreći:

— Ja nisam kriv krvi ovoga pravednika; primite je vi! A sav narod odgovori:

— Krv njegova na nas i na djecu našu!

Onda on zapovjedi, neka se pusti Bar Raban, a Pravednika preda vojnicima, da ga razapnu.

Ali voda, kojom je oprao svoje ruke, nije dostajala da ga opere. Njegove su ruke ostale krvave do današnjega dana i crvenit će se vječno. On je imao vlast da spasi onoga čovjeka, ali nije htio. Njegovo ševrdanje, mnogovrsni oblici podlosti njegove duše, otrovane porugljivošću i skepticizmom, rinuše Isusa na Golgotu. Da ga je držao zbilja krivcem, te pristao na umorstvo, bio bi manji podlac. Ali on zna, da na Isusu nema krivice, da je Isus pravednik, kao što mu reče Klaudija Prokula, kao što i on sam ponovi. Mogućnik, koji od straha, da ne naudi sebi, daje ubiti

Pravednika, a poslan je, da štiti pravednike od ubojica, ne zaslužuje isprike. Ali, veli Pilat, ja sam učinio sve, što sam mogao, da ga istrgnem iz ruku nepravednika. — Nije istina. Udarao je mnogim putovima, ali nije izabrao jedini, koji bi bio kadar, da ga dovede do svrhe. Nije ponudio sam sebe, nije žrtvovao sam sebe, nije htio staviti na kocku svoje dostojanstvo i svoju sreću. Židovi mrze Isusa, ali mrze isto tako Pilata, koji ih je na toliko načina mučio i ismijehivao. Namjesto da za Isusa ponudi buntovnoga Bar Rabana, mogao je ponuditi sam sebe, Poncija Pilata, namjesnika Judejskoga, i narod bi možda prihvatio tu zamjenu. Nikakva druga žrtva osim njega ne bi bila mogla zasititi židovskoga bijesa. Nije trebalo da umre. Bilo ih je dosta pozvati, neka ga prijave caru kao neprijatelja careva. Tiberije bi ga bio maknuo s njegova mjesta i možda prognao, ali bi u progonstvo i nesreću bio ponio srećnu utjehu nevinosti. Sada se boji kazne, i to ga nagoni, da Isusa baci u šake protivnicima kao pomirnu žrtvu, ali će ga kazna stići za nekoliko godina. Židovi će ga i Samarjani optužiti; sirske će ga namjesnik skinuti, a Kaligula će ga prognati u Galiju. Ali će ga u progonstvu pratiti sjenka velikoga šutljivca, pogubljena njegovom privolom. Zaman je dao u Jeruzalemu napraviti veliku nakapnicu punu vode; uzalud se pred svjetinom oprao onom vodom. Ona je voda židovska, mutna, prokleta voda, voda koja ne pere. Nikakvo pranje ne može oprati njegovih ruku od mrlja, što ih je njima ostavila božanska Kristova krv.

VELIKI PETAK

Sunce se penjalo vedrim, aprilskim nebom i već se primaklo vršku svoga puta. Prepirka između mlitavog branitelja i razjarenih napadača trajala je cijelo jutro, pa se trebalo žuriti. Po starom, mojsijevskom propisu tjelesa pogubljenih nijesu smjela ostati na stratištu poslije sunčanoga zapada, a u travnju nijesu dani dugi kao u lipnju.

A Kajfa, premda ga brani toliko razjarenih psića, nema mira, dok se noge Skitaoca, prikovane na križ željeznim klincima, zauvijek ne zaustave. Sjeća se, kako je On, prije par dana, ušao u grad uz mahanje grana i kliktanje himana. On se, istina, ne boji grada, ali je ovih dana u gradu mnogo ljudi iz pokrajine, što su došli sa svih strana, a njihov interes i njihova strast nije jednaka interesu i strastima njegovih štićenika, što žive od hrama. Ovi bi Galilejci, pogotovu oni, što su sve dosada pratili raskolnika, oni, što su ga voljeli, mogli pokušati udar i na taj način odgoditi, ako ne i zapriječiti, pravu zavjetnu svečanost ovoga dana.

I Pilat se žuri, da mu se što prije makne ispred očiju onaj nepodesni, nevini čovjek; ne želi više na nj ni misliti; kad bude mrtav, nada se, zaboravit će one poglede, one riječi, a pogotovu onu ljutu nelagodnost, što i odviše nalikuje na grižnju savjesti. Premda su njegove ruke oprane i osušene, čini mu se, da ga taj čovjek, svojom šutnjom, osuđuje na kaznu težu od smrti. Čini mu se, da je on krivac pred tim išibanim čovjekom na umoru. Da iskali svoj bijes na one, što su pravi krivci, kazuje pisaru riječi za napis ili oglas, što ga osuđenik mora nositi o vratu, dok se

ne pribije na vrh križa. Napis glasi: Isus Nazarećanin, kralj židovski. I pisar napisa te riječi tri puta, na tri jezika, lijepim, crvenim slovima na bijeloj drvenoj pločici.

— Nemoj pisati — vele Pilatu — kralj židovski, nego da je on rekao: Ja sam kralj židovski.

Ali namjesnik presiječe suho i kratko:

— Što napisah, napisah.

To su njegove posljednje i najdublje riječi, koje povijest spominje. Prisiljen sam, da vam darujem život toga čovjeka, ali ne ću poreći ono, što sam rekao: Isus je Nazarećanin, što znači: svetac; on je vaš kralj, bijedni kralj, koji dolikuje vašoj bijedi, pa hoću, da svi doznadu — zato i dadoh napisati ove riječi latinski, grčki i židovski — kako vaše opako pleme postupa sa svecima i kraljevima. I mičite mi se ispred očiju, jer ste mi već došli na vrh glave. Što napisah, napisah.

Vojnici, međutim, obukoše ponovno kralja u njegovo siromašno odijelo i objese mu o vrat oglas. Drugi iznesu iz spremišta namjesničkoga tri tvrda borova križa, klince, kladivo i kliješta. Pratlja je bila spremna. Pilat izgovori običajne riječi:

— I, lictor, expedi crucem (Idi, liktore, otpremi križ!) — i tužna povorka krenu.

Naprijed je jahao na konju centurion, onaj, koga Tacit nazivlje, groznom kratkoćom, exactor mortis — izvršitelj smrti. Odmah iza njega, među dva oružana četnika, Isus i dva razbojnika, što su morali biti razapeti zajedno s Isusom. Sva su trojica, po rimskom pravilu, nosila na ramenima križ. A iza njih buka i topot silne gomile, koja se na svakom koraku povećavala sudionjcima i radoznom svjetinom.

Bio je dan pripreme, posljednji dan uoči pashe. Na tisuće jagnječih kožica bilo je rastegnuto na suncu po kro-

vovima kuća; iz svake je kuće sukljao dim, nježan kao cvjetni vijenac, a onda se gubio pod nebom, koje se orilo od svečanosti. Iz uličica na raskršćima pojavljivale su se starice zlobnih nosova i mrmljale su kletve; dječarci, blatna lica, trčali su sa svežnjima pod pazuhom; bradati ljudi, što su na ramenima nosili jare ili bačvicu vina; oslari, što su na ularima vodili mađarce obješene gubice; djevojke, što su upirale bestidne i tugaljive oči u strance, koji su oprezno i smeteno prolazili kroz taj praznični metež. Domaćice su u svim kućama spremale sve, što je bilo potrebno za onaj dan, jer su, nakon sunčeva zalaska, sve ruke bile slobodne za dvadeset i četiri sata od Adamove osude. Janjci su bili oderani, raščetvoreni, spremni za vatru; presnaci, mirisni po peći, bili su naslagani po načvama; ljudi su pretakali vino, a djeca su, da i ona što god pomognu, čistila na stolu gorku travu.

Svatko je imao posla, svatko je uživao u svome srcu misleći na onaj spokojni i svečani dan, kad će se sva porodica skupiti oko domaćina te će u miru jesti i piti vino zahvale, a Bog će biti svjedok ove radosti, jer će ga saživati iz svih kuća psalmi zahvalnika. I siromasi se ovoga dana osjećaju kao bogati; a bogataši, radi neobičnih dobitaka, osjećat će se plemenitijima, a mladež, kod koje vrijeme nije još uništilo iščekivanja, bit će ljubeznija; a žene će osjećati, da su više ljubljene.

Posvuda se vidjela ona mirna vreva, ona dobrodušna vreva, onaj veseli metež, što uvijek pretječe velike narodne svečanosti. Miris nade i proljeća čistio je starinski smrdež obrezanih. A slap svjetlosti velikog, istočnjačkog sunca rušio se na četiri brijege.

Po tom zraku, kroz taj svetačni darmar, posred toga građanstva, što svetkuje, stupa polako kao mrtvački sprovod povorka križonoša. Sve oko njih govori o veselju i životu, a oni idu na žeđu i smrt. Svi sa čežnjom očekuju

večer, da se nađu s onima, koje ljube, da sjednu za prostrti stol, da piju žarko i bistro vino sretnih dana, da se pruže na postelji i čekaju zoru najviše željkovane subote u žodini; a njih su trojica zauvijek rastavljeni od onih, što su ih cjelivali, te će se pružiti na sramotnom drvetu, a pit će samo gutljaj gorkoga vina i bacit će ih ledene u ledenu zemlju.

Svijet se uklanja ispred topota satnikova konja i zastaje, da pogleda jadnike, što teško dišu pod užasnim teretom. Čini se, da su dva razbojnika čvrsta i bezobrazna, ali prvi, Čovjek Bolova, čini se, da ne može više ni maknuti. Iznemogao od strašne noći, od četiri saslušavanja, od mučnog sprovođenja, od pljuskanja, od batina, od šiba, izobličen od krvi, od znoja, od pljuvačke, od posljednjeg napora i truda, čim se, kao da nije onaj smjeli, mladi čovjek, što je prije nekoliko dana očistio bičem pećinu hramsku.

Njegovo se lijepo, sjajno lice nagrđivalo, stiskalo od grčeva; oči se, crvene od zadržanoga plača, sakrile u očnice; na plećima, razderanim šibama, kapljice prijanjaju za oguljena mjesta i tako povećavaju muke; više od svih drugih udova osjećaju umor noge i klecaju pod teretom tijela i križa. »Duh je spreman, ali tijelo slabo«. A poslije bdijenja, što je bilo početak muke, koliko li je udaraca oslabilo ono tijelo!

Judin poljubac, bijeg prijatelja, uže na rukama, prijetnje sudaca, zlostave stražara, Pilatova podlost, rika o smrti, pogrde četnika, pa taj hod s križem na ramenu uz podsmijeh i grdnje onih, što ih ljubi.

Oni, koji ga gledaju, gdje prolazi, ne mare za njega — vode ga, da ga razapnu — i pravo mu je — ili (najviše) oni, što znadu čitati, nastoje pročitati natpis, što klima na njegovim prsima. A mnogi ga poznaju po viđenju ili po čuvenju, pa ga mudro i zadovoljno pokazuju prstom su-

sjedima. Neki se miješaju u povorku, što ide iza križa, da se tako naužiju vazda novog prizora: čovječje smrti; a još bi mnogi to isto učinili, da nije dan velikih poslova. Oni, što su se počeli ufati u njega, sada ga preziru, jer nije znao biti jak i pustio je, da ga uhvate kao kakva tata; a da se dopadnu svećenicima i starješinama, što su prolazili pomiješani sa svjetinom, bacaju na lažnoga Mesiju kakvu novo skovanu poğrdnu. Bilo ih je vrlo malo, koji su osjećali, da im se srce kida gledajući ga onako jedna i u onoj okolini ili zato, što su, i ne znajući tko je, osjećali naravsku samilost, što je svijet osjeća prema osuđenima; ili zato, jer im je u duši preostalo još nešto ljubavi prema Učitelju, koji je volio siromahe; koji je liječio bolesnike; koji je naviještao kraljevstvo kud i kamo pravednije od kraljevstva, što zlostavljaju zemlju. Ali takvih je bilo malo i gotovo su se stidjeli one potajne nježnosti prema čovjeku, o kojemu su držali, da ga ljudi mnogo više cijene i da je moćniji. Većina se osmjehivala mirno i zadovoljno, kao da je taj mrtvački sprovod sastavni dio sutrašnjega praznika.

Samo su neke žene, zastrta lica, išle plačući podalje od ostalih, ali i one su nastojale prikriti svoj plač, koji se mogao prisutnima učiniti kao zločin.

Još nijesu bili doprli do vrtnih vrata, ali su bili na domaku, kad se Isus, obnemogao, spotaknu, sruši na zemlju i ostade ležeći pod križem. Lice mu iznenada pobijeli kao snijeg; crvene vjeđe pokriše oči; da nije teško disao na poluotvorena usta, činilo bi se, da je mrtav.

Židovi, što su ga pratili od Kajfine kuće, ne htjedoše shvatiti pravi razlog: svi zastadoše i gusti krug ljudi počne okretati ruke i lice prema palome kričeći:

— Pretvara se! Podignite ga! Pretvara se! Mora nositi križ sve do mjesta, na kome će biti raspet. Takav je

zakon. Gurnite ga nogom, kao magarca, pa naprijed! Drugi se uzeše žaliti:

— Pogledajte velikoga kralja, što je htio osvojiti kraljevstva! Ne umije držati ni dvije cjepanice, a htio je nositi bojnu opremu! Govorio je, da je viši od čovjeka, a u stvari je ženčica, koja se onesvijesti od prvoga umora. Uzetima je zapovijedao, da ustanu i oni su hodili, a sam se ne zna održati na nogama. Dajte mu čašu vina, da mu se povрати snaga!

Ali satnik, koji se žurio kao i Pilat, da svrši ovu mrsku službu što prije, kao čovjek, koji je poznavao ljude, brzo shvati, da jadnik ne će moći izvući križ do Golgote, te potraži očima nekoga, tko bi mu mogao prihvatiti onaj teret. Uto dođe s polja jedan čovjek iz Cirene, po imenu Šimun, pa kad ugleda onoliki svijet, utisne se i on u gomilu i, začuđen i ganut, gledaše povaljeno i zadihano tijelo pod dvjema gredama. Satnik ga opazi i pričinu mu se, da je dobra srca, a usto snažna tijela, pa ga zovne i reče mu:

— Uzmi taj križ i pođi s nama!

Cirenac posluša ne izustivši ni jedne riječi. Možda zbog dobrote, ali svakako pod moraš, jer su rimski vojnici u osvojenim zemljama imali pravo svakoga prisiliti, da im pomogne. »Ako ti vojnik namegne kakav rad — piše Arijan — čuvaj se, da se ne opreš, a pogotovu da ne mrmljaš, inače će te izlupati«.

O milosrdniku, koji je podmetnuo svoja težačka ramena, da Isusu olakša muke, ne znamo više ništa, ali znamo, da su njegovi sinovi, Aleksandar i Rufo, postali kršćani i sasvim je vjerojatno, da ih je upravo otac obratio pripovijedajući o smrti, koju je morao silom gledati.

Dva vojnika podigoše na noge paloga i gurnuše ga naprijed. Povorka krenu dalje na podnevnom suncu. Ali dva razbojnika stanu mrmljati kroz zube, da na njih nitko

ne misli i da nije pravedno, što je skinut teret onome, koji se pretvara pa pada. To je bila doista prava pristranost, to više, što je on, kako su svećenici govorili, kud i kamo krivlji od njih. Od toga časa i dva plačidruge počеше, iz zavisti, mrziti na njega, pa će ga grđiti i onda, kad budu s obje njegove strane pribijeni na križeve, što ih nose na leđima.

VJEČNI ŽID

Jedna se stara legenda upliće na ovom mjestu u pri-povijest o mucu. Ta je legenda procvala u kršćanskoj ma-šti više od tisuću godina poslije Kristove smrti, ali tako je puna simbolike, da je čovječanstvo nije moglo zabora-viti, pa ju je više pjesnika oživjelo i obradilo.

Među Židovima, što su se podrugivali Isusu, kad je pao, bijaše jedan nemilosrdniji i lajaviji od svih ostalih. Kad su vojnici podigli umornog besmrtnika, udari ga on šakom po leđima i zavikne:

— Deder veselo i brzo naprijed!

Kako je Židov kasnije pripovijedao, udareni se okre-ne, pogleda ga oštro i odgovori:

— A ti ćeš lutati sve, dok se ja ne vratim.

A Židov spusti na zemlju sinčića, što ga je držao u naramku, te se udalji i od onoga časa luta putovima ze-maljskim ne zaustavljajući se ni u jednom mjestu više od tri dana; ne umara se i ne može umrijeti.

Jedan od onih mnogobrojnih, koji govore, da su ga vidjeli, kaže, da je »primjerenoga stasa, smeđega lica, mršav, upalih očiju i ima u bradici nekoliko dlaka, poznaje sve jezike, ali samo s kršćanima govori i ne gleda one, s kojima govori«.

Sam govori, da se u Jeruzalem navratio samo zato, da vidi razoreni grad; ide bos, nema džepa i ne zna se, odakle mu dolaze novci, a nikad ih ne štedi.

Dadu li mu više nego mu treba, daje milostinju siro-masima. Najobičnije mu je ima Bogoodmetnik, čovjek koji se odmetnuo od Boga, a ima mnogo imena.

Legenda nije potvrđena ni jednim tekstom iz prvih kršćanskih vremena. Ali je istinita, strahovito istinitija od bilo koje povijesne istine.

Da su se ovoга dana mnogi Židovi rugali nesvjestici i nesreći Isusovoj, posve je izvjesno, a isto tako je izvjesno, da Netko luta i dan danas po svim zemljama čekajući po-vratak onoga, kojega je odsjekao od svoга tijela kao gnjili ud. Taj je Netko židovski narod, koji se nekoliko godina poslije raspeća odbačenoga morade kao stado tje-rano vatrom raspršati po svim nepoznatim zemljama i sada je bjegunac i skitnica, svuda tuđ i sumnjiv, bez stal-noga boravišta, bez kraljevstva, što bi ga mogao nazvati svojim, istjeran iz stare domovine, koja je toliko krvi stajala njegove oce. Tome je Nekome, koji je Vječnome oduzeo život, Ubijeni dao materijalnu, tjelesnu, vidljivu besmrtnost u njegovoj djeci, na koju, po želji otaca, mora pasti krv Kristova. Jer taj živi svjedok muke, koji nosi sa sobom, kamo god pođe, svitke proroka, koje nije slu-šao, zakone, koje je izdao, mora ostati kao svjedok ob-java, što su pretekle prvi dolazak i mora čekati drugi do-lazak, dok se obrati Sinu, rođenu od Djevice njegove krvi.

Vječni Žid nije, dakle, kao što mnogi misle, slika ci-jeloga čovječanstva, koje je prisiljeno da hoda po zemlji vječni put vjekova, koje je osuđeno na prokletstvo be-smrtnosti, koje je na čelu obilježeno crvenim znakom po-put Kajina, jer je ubio svoju braću. Vječni Žid — to je, doista, Židov, različan i odijeljen od drugih ljudi, ali to nije jedna jedina osoba, nego je to cijeli židovski narod. Trajna dugovječnost Vječnoga Žida čudesna je dugovječ-nost hebrejskog naroda, kojega su svi narodi vjekove i vjekove desetkovali i uništavali, kojemu su oteli i spalili kuću, kojega su tlačili i mučili u svim mjestima, gdje je tražio zaklonište, a ipak još živi sa svojim jezikom, sa

svojim učenicima i da će, na kraju, opet sići te će sa svim preživiti sva ostala suvremena plemena.

Ali to se pleme nije još obratilo; tome plemenu nije odvratno, kao Hebrejcu iz legende, nositi sa sobom novac. Dapače, Židov je našao novu domovinu u zlatu, nagomilanu u svojim kućama, i zlatom vlada nad većinom onih, što govore, da vjeruju neprijatelja bogatih; ne samo to, nego je Hebrejac pokvario ostale narode, koji su postali na taj način slika i prilika Židova.

Ali siromašni Hebrejci, gladni Hebrejci, bosí Hebrejci, Hebrejci s ušima u vlasima, koji svake godine kreću iz svojih prljavih slavenskih predjela preko mora, da traže bjelji i stalniji hljeb, a ne strepe od nenadanoga pokolja, živa su slika pravoga Bogoodmetnika, koji još nije vidio povratak svoga Boga. Jedno proroštvo, neizrecivo tajanstveno, tvrdi, da se Krist ne će vratiti na zemlju, dok se njegov narod ne pokrsti. A Hebrejci će, s bogatim džepovima, i dalje obilaziti putovima ovoga svijeta i sabirati novac, naplođen od trideset Judinih sikala, sve do onoga dana, kad se odazovu tisućgodišnjem Isusovu pozivu i kad prestanu skupljati zlato, što ispada iz grla sotonjskih izmetina, pa će sva svoja dobra razdijeliti siromasima i poći će za božanskim Siromahom, kome, prije devetnaest stotina godina, nijesu htjeli dati ni jedan časak odmora.

ZELENO DRVO

Mrtvački sprovod, sve to više povećavan dokonjacija, koji uoči svoga praznika nijesu imali druge zabave, nastavlja svoj put prema Golgoti. Žene, koje su se na početku držale podaleko od osuđenika, sada, kad se primakao čas, kad ga više ne će moći ni taknuti, pridoše k njemu i počеше jecati i roniti suze ne bojeći se svećenika, koji su ih poprijeko gledali.

Isus je, oslobođen križa, mogao sada govoriti. Obazre se zaplakanim ženama te im reče:

— Kćeri jeruzalemske, ne plačite za mnom, nego plačite same za sobom i za svojom djecom, jer će doći dani, u koje će se reći: Blago nerotkinjama, blago utrobama, koje ne rodiše, i sisama, koje ne dojiše. Tada će govoriti gorama: Padnite na nas! I bregovima: Pokrijte nas! Jer kad se ovako postupa sa zelenim drvetom, što će biti sa suhim?

On trpi cijelim svojim tijelom, koje će za nekoliko časaka visjeti na križu, prikovano klincima, kao što mesar vješa rasporeno janje na gornji prag mesarnice. Ali zna, da će se vratiti za koji dan i da će opet blagovati sa svojim zakonima, odijeljen od drugih, i upravo je čudom uskrsnulim sjediti na vječnoj gozbi u kraljevstvu. Plač žena dokaz je ljubavi, i on taj dokaz ne odbija, ali bi žene morale plakati više za sobom nega za njim, jer će više trpjeti; morale bi plakati za svojom djecom, koja će gledati znakove, pokolj i propast, što ju je on opisao. I misleći na one dane, mnogo bliže nego što drže naučitelji, koji stupaju pokraj njege i uživaju u njenoj mucí, do-

daje blaženstvima na gori novo, neočekivano i strahovito blaženstvo:

— Blago nerotkinjama, jer ne će trpjeti radi svoje djece.

Krv, što su je zatražili Hebrejci, past će naskoro na njih; ulice ovoga grada, što izbacuje Krista izvan gradskih zidina, bit će brzo pune krvi, kao da je krv grumen gnoja; a oganj ne će ostaviti od Kajfine kuće ni kamen na kamenu. Tada prestrašeni ne će umaći ni na koju stranu, jer će opsjednuti ubijati jedan drugoga, a vani će se utaboriti Titove čete, spremne na pokolj, pa će zazivati mučaljive planine, neka ih spase od najamničkih i rimskih mačeva. Ali će kameniti bregovi čuti, kao i srca bogoubojica, samo jeku njihovih molitava, i sinovi će ovih majka padati u mlakama krvi, koja će, barem sitnim dijelom, nadoknaditi Kristovu krv.

Kazna se približava. Kad tako rade sa zelenim drvetom, što će raditi sa suhim? Zeleno je drvo još živo, žile su mu u svježoj zemlji, prima kišu na svoje lišće, a ptice na svoje grane; to je drvo, koje još cvjeta pod sunčevom toplinom i pod dahom vjetra. To je dobra biljka, koja daje hlad putniku, plodove gladnima i granje za oganj. Ono je slika sveca, koji svakome dijeli svoje darove i pod suhom korom ima živu dušu.

A suho drvo je neplodno stablo, što ga je vrijedni seljak oborio sjekirom, mrtvi trupac, što gnije na guvnu, jer mu je trp gnjila, a komuške mu nijesu za drugo, nego da se spale u peći. To je nekorisni, lakomi čovjek, grešnik, koji ne daje dobrih plodova i mjesto živoga duha ima u sebi talog, a Sudac će ga, kako kaže Ivan, baciti u neugasivi oganj.

Ako sinovi i muževi židovskih žena razapinju nevino, koji daje život, kako će biti kažnjeni zlikovci, koji siju smrt?

Međutim, stigoše na Golgotu i vojnici uzeše motike i lopate te stadoše kopati jame, da u njih zasade križeve.

Satnik se zaustavi izvan staroga bedema, posred mladog zelenila vrtova, u predgrađu. Kajfin grad ne će smrti u svojim zidinama; okaljao bi se mirisni zrak farizejskih kreposti i uzvonjalo bi meko srce saducejsko; zato osuđene na smrt izgoni prije smrti.

Zaustaviše se na grbavom zemljištu, koje, okruglo i vapneno, nalikuje na lubanju. Ta sličnost kao da je odredila ono mjesto za stratište, ali je pravi razlog bio, da su to mjesto izabrali, što se u njegovoj blizini križaju ceste iz Jafe i Damaska, pa onuda prolaze u velikom broju poklonici, trgovci, ljudi iz pokrajine i glasnici, a dobro je, da se križ, određen za strah i primjer, podigne ondje, gdje ga mnogi mogu vidjeti.

Sunce, blago proljetno sunce, visoko podnevno sunce, obasjava bijeli brežuljak i motike, što režu greben snažnim udarcima. U obližnjim vrtovima rano cvijeće uživa topli zrak; ptice selice, sakrivene, presijecaju zrak srebrnim strelicama svoga cvrkuta; golubovi, u dvoje, lete u toplom poljskom miru. Bilo bi najljepše živjeti u navodnjenim vrtovima pokraj studenca, u mirisu zemlje, što se budi i zaodijeva i tako čekati mjesec žetve s ljubljenima, s onima, koji ljube. Dani galilejski, dani mira, dani sunca i prijateljstva među vinogradima i jezerom, dani svjetlosti i slobode, provođeni s onima, koji umiju slušati, završavani pravim veseljem kod večere, dani, što su se činili vječni baš zato, što su bili tako kratki.

Nikoga nemaš više uza se, Isuse, prozvani Kriste! Ti vojnici, što ti spremaju groznu ložnicu, ti lopovi, što te grde, ti psi, što čekaju tvoju krv, samo su sjene izašle iz velike sjene Božje. Sam si, kao što si noćas bio sam. I za te ne sjaje ovo sunce, što grije leđa tvojim ubojicama. I nemaš više ni jednoga dana pred sobom; nemaš više ni-

kakvih putovanja; svršilo je tvoje lutanje: moći ćeš konačno otpočiniti. Ova kamena lubanja konac je tvoga puta. Ovdje će se, za nekoliko časaka, tvoj zarobljeni duh osloboditi svoje tamnice.

Čovječansko je lice Božje mokro od ledenoga znoja. Udarci motike zuje mu u glavi, kao da po njoj udaraju. Sunce, koje mu se tako mililo, slika pravednoga Oca i prema nepravednima, sada mu zablještuje oči i pojačava upalu. Po čitavom tijelu osjeća slabinu, drhtavicu, želju za odmorom, kojoj se inače opire svom dušom — nije li obećao da će trpjeti onoliko, koliko treba, sve do kraja? A u isto vrijeme čini mu se, da s nježnom čežnjom ljubi one, koje ostavlja, pa i one, što mu spremaju smrt. I tada mu se, iz dna duše, kao pjesma pobjede nad izmrcvarenim i umornim tijelom, izvijaju riječi, kojih ne ćemo nikada zaboraviti: »Oče, oprostí im, jer ne znaju, što čine.«

Nikada se božanstvenija molitva nije vinula k nebu, otkad ljudi žive i otkad se mole. To nije čovječja molitva, nego molitva Boga Bogu. Ljudi, koji ne praštaju ni nevinost nevinima, nisu prije onoga dana nikada ni pomislili, da bi se moglo moliti oprostjenje za one, koji nam zadaju smrt. Prašta se radi neznanja, a to neiskazano nadmašuje ljudsku narav, ako nije prisiljena milošću ili ako nije promijenjena nasljeđujući Krista.

Jer ne znaju, što čine. Obrazloženje ograničuje širinu oprostjenja, ali u isti mah iz tog obrazloženja izvire i potreba, da se zlo, učinjeno potpuno namjerice, ne oprašta bez kajanja. Ljudsko je neznanje tako neizmjereno, da je vrlo malo onih, koji znaju, što rade. Prirodna opakost, nasljedstvo, navike i strasti daju poticaj za radnje. Volja se pokorava i onda, kad se čini, da zapovijeda; savjest se javlja na kraju, kad ostaje samo pepeo i sram.

Isus je učio ono, što su morali znati: ali, koliko ih je naučilo? I njegovi su — jedini, koji su znali, da je Isus

Krist — bili obuzeti strahom, da će dan prije Kristove smrti i sami izgubiti život; i oni, svojim bijegom, pokazase, da ne znaju što čine. A to manje znali su farizeji u strahu, da će izgubiti svoje prvenstvo, književnici, prestrašeni, da će izgubiti svoje povlastice; bogataši, bojeći se, da će izgubiti svoj novac; Pilat, u strahu, da će izgubiti svoje mjesto, a još manje Židovi, zavedeni od svojih glavara, i vojnici, pokorni svojim časnicima.

Nitko od njih ne zna, tko je Krist, zašto je došao i s kojih je razloga pogubljen. Neki će to poslije doznati, ali će biti kasno, a i to će doznati na zagovor onoga, koga ubijaju. Sada je, uoči svoje smrti, potvrdio svoj najbožanstveniji nauk — ljubav prema neprijatelju — pa može pružiti ruke pod kladivo. Križevi su već podignuti, sad ih utvrđuju kamenjem, da se ne sruše pod teretom; pune jame zemljom i gnjetu je nogama.

Žene jeruzalemske približe se osuđeniku s čašom. To je smjesa vina, tamjana i smirne, smjesa, koju je izmislilo krvničko milosrđe, da se otupi svijest. Jer oni, što zadaju muke, pretvaraju se, nanoseći mu tu posljednju uvredu, da tobože žale to stradanje, pa smatraju, ako ga smanje za jednu kap, da ga mogu prisiliti, da ispije čašu do posljednje kapi. A Isus, čim okusi tu smjesu, gorku kao žuč, odmah je odbi. Jednu jedinu utješnu riječ primio bi mjesto toga vina za utjehu, ali takvu mu je riječ uspio kazati toga dana samo jedan razbojnik, kojega su s njim dovukli na Golgotu. Tamjan i smirna, što su mu danas ponudili, nijesu mirisali kao onaj tamjan i smirna, što mu donesoše u staju mudraci s dalekoga istoka. I mjesto zlata, što je obasjalo prostu mračnu staju, tu je sivo gvožđe klinaca, koji će naskoro postati crveni. I to vino, što se činilo gorko kao otrov, nije bilo ono vatreno vino sa svadbe u Kani niti ono, što je pio sinoć, koje je bilo crno i toplo poput krvi, koja šiklja iz rane.

ČETIRI KLINCA

Na najvišem vrhu Golgote, sa poprečnim gredama, što se šire poput giganata, spremnih na zagrljaj, ocrtavaju se na umiljatom proljetnom jutru tri visoka i tamna križa. Ne bacaju sjene, nego su obrubljeni blistavim odrazima sunca. Svijet je tako lijep onoga dana, u onaj čas, da nije moguće ni pomisliti na muke. Ne bi li se moglo one drvene stupove nakтити poljskim cvijećem i jedan s drugim pove-zati vijencem od novoga lišća i tako vješala zastrijeti zastorom od zelenila, da u njihovu hladu sjede i odmaraju se pomirena i dobrotiva braća?

Ali svećenici, književnici i farizeji, sadisti i osvjet-ljivci, koji su došli ovamo, da potaknu volju za jelo gle-dajući tri smrtne muke tapkaju od nestrpljivosti i svojim kretnjama podbadaju trome Rimljane.

Satnik izdaje naredbu. Dva vojnika približe se Isusu i žurno i nespretno svuku s njega svu odjeću. Raspeti mora biti posve gol: kao čovjek, koji ulazi u kupelj — kaže jedan stari pisac.

Čim su ga svukli, provuku mu ispod pazuha dva užeta i dignu ga na križ. Na sredini stupa nalazi se klin, koji služi za sjedalo i tijelo mora na njemu naći svoj nestalni i bolni oslonac. Drugi vojnik prisloni ljestve na jedan krak poprečne grede, popne se s kladivom, uhvati čvrsto ruku, koja je liječila gubavce i milovala dječju kosu, pruži je po drvetu i udari klinac usred dlana. Klinci su dugački i imaju dosta široku glavicu, u koju se može lako udarati. Kovač novajlija udari jednom i odmah probije meso, zatim udari drugi i treći put, da se klinac do vrha zabio, a vani

je ostala samo glavica. Malo krvi iz pribijene ruke prsne na vojniovu ruku, ali marljivi radnik ne haje, nego snažno udara dalje na nježno tkivo, dok sve ne svrši u redu. Onda side, pa to isto učini s drugom rukom.

Svi su šutjeli nadajući se, da će čuti jauk Prokletnika. Ali Isus šuti pred krvnicima, kao što je šutio pred sucima.

Sada dolazi red na noge. Taj se posao može sa zemlje obaviti, jer rimski križevi nijesu previsoki, pa ako na njima ostanu dugo tjelesa pogubljenih, mogu doći psi i čagljji, da prometnu i žderu utrobu. Pribijač pridigne Isusova koljena, da se stopala posve priljube uz drvo, opipa mjesto, gdje klinac može preći između kostiju, udesi udarac odozgo na prvu nogu te zavrće klinac, dok ga ne utvrdi. To isto učini s drugom nogom i napokon se, s če-kićem trajno u ruci, okrene gore, da se uvjeri, je li sve svršeno, kako treba, i da li još što treba. Zaboravio je natpis, što su ga skinuli Isusu s vrata i bacili na zemlju. Uzme ga, nasloni opet ljestve i pribije ga s dva klinca na vrhu križnoga stupa nad glavom ovjenčanom trnjem.

I napokon side, baci kladivo i pogleda jesu li dru-govi svršili svoj posao. I razbojnici su na svome mjestu, i križevi imadu svoje mesnate žrtve. Vojnici mogu poči-nuti i podijeliti odjeću onih gore, kojima više ne treba. Po zakonu, haljine su pripadale krvnicima. Četiri vojnika imala su pravo na Isusove haljine, pa ih i razdijeliše na četiri dijela. Preostala je tunika, satkana s vrha do dna. Bila bi grehota, kad bi je rezali, jer onda ne bi bila ni za koga. Jedan između njih, stari igrač, nađe način, kako će je podijeliti. Izvadi kocke, baci ih u kacige, poput Virgi-lijevih streljača golubova, i haljina bude izdrijevana. Sada židovski kralj nema ništa na svijetu, osim trnova vijenca, koji mu staviše na glavu radi veće poruge.

Sve je svršeno: kapi njegove krvi padaju iz ruku po-lako na zemlju, a iz nogu natapaju polako crvenilom

podnožje križa. Sad više ne će pobjeći: njegova će bogohulna usta naskoro zinuti od smrtne muke i zauvijek će ostati bez riječi. Ubojice mogu biti potpuno zadovoljni sami sa sobom i s tuđinskim vješalima. Kvaritelj naroda, neprijatelj hrama i trgovine pričvršćen je s četiri čvrsta klinca na drvetu sramote. Jeruzalemska gospoda moći će od večeras mirnije spavati. Buka, puna đavolskog grohota, radosnih povika i divlje poruge diže se iz svjetine, što se stiskala oko Golgote. Eno gore ptice zlokobnice, prikovane, raširenih krila poput sove na seljačkim vratima. Siromah, koji je želio jednu jedinu haljinu, sada je posve gol; skitač, koji nije imao ni kamena, da nasloni glavu, ima lijepu drvenu uzglavnicu; varalici, koji je zavaravao čudesima, nijesu više slobodne ruke, da mijesi blato, kojim daje slijepcima vid; kralju je prijestolje tvrdi drveni klin, mrzitelj Jeruzalema prikovan je na vidiku svetoga grada; Učitelju, koji je imao toliko učenika, drugovi su dvojica razbojnika, koji ga grde i četiri vojnika, koji se dosađuju. Zovni, dakle, Oca, da te spasi ili legije anđela, da te dignu odatle, a nas rasprši ognjenim mačem. Onda ćemo i mi vjerovati, da si doista bio Krist, i svi ćemo ničice pasti u prašinu, da ti se poklonimo.

A neki su svećenici, klimajući glavom, govorili:

— Ti, koji u tri dana razaraš i opet sagrađuješ hram, spasi sama sebe. Ako si doista Sin Božji, sađi s križa!

Taj poziv podsjeća na sotonin poziv u pustinji. I svećenici i sotona ištu čudo. Toliko su puta tražili neki znak. Bio bi velik znak, kad bi ti uspjelo iščupati četiri klinca i sići s križa, ili kad bi na nebu sijevnula Očeva moć i nas postrijeljala kao bogoubojice. Ali ti dobro vidiš, da su klinci jaki i da ne popuštaju, ti dobro vidiš, da se nitko ne javlja ni na nebu ni na zemlji, da ti pomogne.

U isto vrijeme podrugivali su mu se i književnici i starješine, pa i vojnici i razbojnici.

— Druge je spasio, a sebe ne može spasiti! Nije li on kralj Izraelov? Ako je Krist, Božji izabranik, neka siđe s križa, da vidimo i vjerujemo. Uzdao se u Boga: ako Bog baš hoće, da bude njegov, neka ga sada oslobodi, jer on je toliko puta govorio: Ja sam sin Božji...

Proglasio je, da je došao da daje život, a sada se ne može izbaviti od smrti. Hvastao se, da je Sin Božji, a Bog nije ni prstom maknuo, da skine prvorodenca sa vješala. Dakle, svagda je lagao: nije istina, da je ikoga spasio, niti je istina, da je Bog njegov otac, a kad je to mogao slagati, slagao je i sve ostalo, pa je zaslužio ovu sudbinu. Ovaj dokaz nije bio potreban, ali je ipak došao, dokaz jasan, da ga mogu svi vidjeti, pa je naša savjest potpuno mirna, da ne može biti mirnija. Kad bi čudo bilo moguće, ne bi on ni jednoga časka više bio pribijen na križu niti bi izdisao od boli; a sunce, svjetiljka Božja, nas rasvjetljuje, da bolje možemo vidjeti, kako mu se lice steže i kako mu grudi dišu. Velika šteta, da Rimljani ne dopuštaju, da bogopsovce ne kaznimo našim starim kaznama, jer bismo se, jedan za drugim, bolje iskazali, kad bismo ga mogli izdevetati kamenjem, a svaki bi se od nas veselio, da bi ga, u već razbijenu glavu, mogao dobro pogoditi kamenjem, pa mu tako nabiti nove modrice, čvorove i krv i napokon ga odjenuti kamenom haljinom i sakriti pod kameno brdo. Nekada pobacismo, pred onom preljubnicom, kamenje, ali danas ne bi nitko uzmaknuo, pa bi on platio i za se i za nju. Istina, ni križ nije baš na odmet, ali manje zadovoljava gledaoca. Da su nam dopustili ovi tuđinci da barem jedanput udarimo kladivom u klince! Ti ne odgovaraš? Nemaš više volje da pripovijedaš? Ne možeš sići? Zašto se ne dostojiš i nas obratiti? Ako te moramo ljubiti, dokaži prije, da te Bog ljubi. Ali prikovani Bog šuti. Ne muči ga teška groznica, koja već počinje, tako, kao riječ braće, što ga, svojim užasnim neznanjem, razapinju po drugi put na križ.

DIZMA

Razbojnici, koji su razapeti s Isusom, počеше se na nj ljutiti putem, i to onda, kad su Isusa oslobodili križa. Za njih nitko nije mario; i oni su morali umrijeti istom smrću, ali nikoga nije zato boljela glava; njega su zlostavljali, ali su barem opazali, da je ovdje, i svi su se osvrtni na njega i trčali za njim, kao da je on ovdje sam. Za njim je išao sav onaj svijet — naobražen, imućan i ugledan svijet — za njim su plakale žene, pa i sam je satnik bio ganut. Taj provincijalni prepredenjak bio je kralj svečanosti, pa je privlačio svačiju pažnju, kao da je zbilja kralj. Tko zna, da li bi oni dobili ono vino, da se njemu nije gadilo?

Ali kad je jedan od njih čuo one velike riječi svoga druga, kome je zavidio — oprosti im, jer ne znaju, što čine — iznenada zamuknu. Ta je molitva bila za njega tako nova, budila je u njemu osjećaje tako neobične za njegov duh i za sav njegov život, da ga najednom zanese u sasvim zaboravljeno doba, u doba mladosti, kad je bio nevin i kad je znao, da postoji Bog, u kojega je mogao iskati mir, kao što siromasi ištu kruh na gospodarevim vratima. Ali kolikogod se sjećao, nije se mogao sjetiti molitve kao što je ona, molitve tako neobične, tako bezumne u ustima onoga, kojega, eto, ubijaju. I ove nevjerojatne riječi nađoše u osušenom razbojničkom srcu spoj s nečim, u što je htio vjerovati, pogotovu sada u trenutku, kad je imao stupiti pred Suca strahovitijeg od službenih sudaca. Ona se Isusova molitva iznenada sali s mislima, koje on ne bi mogao razjasniti razlozima, razlozima, koje bi mogao kazati, ali su mu se, jednim bljeskom, učinile

kao osvjetljivanje njegova udesa u tami. Da li je zbilja znao, što radi? Jesu li drugi mislili na njega, jesu li učinili za njega ono, što je trebalo, da ga spase od zla? Da li ga je itko istinski volio? Je li mu dao jesti, kad je bio gladan, je li mu dao ogrtač, kad je bilo hladno, je li mu rekao prijateljsku riječ, kad su se u ogorčenoj i osamljenoj duši dizale napasti? Da je imao malo kruha i nešto više ljubavi, ne bi možda učinio ono, što ga je dovelo na Golgotu. Nije li i on bio među onima, što ne znaju, šta rade, pomračeni potrebama, ostavljeni strastima u zasjedi? Nijesu li jednako razbojnici, kao što je on razbojnik, oni leviti, što trguju žrtvama, farizeji, što varaju udovice, bogataši, koji lihvom muzu izmuzene? Oni su ga osudili na smrt: ali, kakvo pravo imaju da ga ubiju, ako nikad nijesu ništa učinili, da ga spase, a okaljani su zločinom, kao što je on okaljan?

Tako je mislio u svome smućenom srcu čekajući, da i njega pribiju. Bliza smrt — a još kakva smrt! — ona nečuvana molitva čovjeka, koji nije bio razbojnik, a ipak je morao umrijeti jednakom smrću kao i razbojnici, mržnja, koja je izobličavala lice onima, koji su i njega osudili, uzmutiše njegovu jednu uvrijeđenu dušu i probudiše mu osjećaje, kakve nije osjećao od svoga djetinjstva, osjećaje, kojima jadnik nije znao imena, ali su mogli nalikovati kajanju i nežnosti.

Kad su sva trojica bili na križu, drugi razbojnik, premda se grčio i mučio od boli, stane ponovo psovati Isusa. Iz svojih zapjenjenih i razjapljenih usta počne bljuvati židovske kletve:

— Nisi li ti Krist? Spasi sebe i nas!

Kad bi doista bio Sin Božji, ne bi li mislio, da i svoje drugove spasi od nesreće? Zašto se ne gane na samilost? Imali su, dakle, pravo oni dolje: on je varalica, nikogović, propalica i prokletnik. Porugu bijesnoga razbojnika poja-

čala je, u neku ruku, ljutina, što se razočarao u svojim nadama. U nadama, koje su se tek bile pomolile, kao nemoguć san, da će se nekim čudom spasiti. Ali očajnik vjeruje u nemoguće, pa mu se to razočaranje činilo kao izdaja.

Ali dobri razbojnik, koji već dugo sluša svoga druga, a slušao je i ono, što su drugi bjesomučnici kličali odozdo, okrene se svome drugu te mu reče:

— Zar se ne bojiš Boga, kad i sam ovdje podnosiš jednaku muku? Pravo je, da mi primimo doličnu kaznu za naša djela, ali on nije počinio nikakvo zlo.

Razbojnik je, dvoumeći o krivici, došao do zaključka, da je ovaj tajanstveni opraštač, što se nalazi uza nj, nevin. Mi smo učinili djela — ne će da kaže: zločine — koja ljudi kazne, ali ovaj »nije počinio nikakva zla«, a ipak je kažnjen kao i mi: zašto ga, dakle, vrijeđaš? Ne bojiš li se, da će te Bog kazniti, što si uvrijedio nevina čovjeka?

I padne mu na pamet ono, što je čuo o Isusu: čuo je malo, a i ono, što je čuo, nije mu bilo odviše jasno. Ali je znao, da je Isus govorio o kraljevstvu mira i da će se on sam vratiti i vladati u njemu. I onda, u žestini vjere, kao da se poziva na zajedništvo krvi, što je u isti mah tekla iz njegovih zločinačkih ruku i ruku onog nevinog čovjeka, prozbori ove riječi:

— Isuse, spomeni me se, kad dođeš u svoje kraljevstvo!

Stradali smo zajedno; zar ne ćeš prepoznati onoga, koji je pokraj tebe bio na križu: jedinoga, koji te je branio, kad su te svi vrijeđali?

A Isus, koji nije nikome odgovorio, nakloni glavu prema samilosnom razbojniku, koliko je mogao, i odgovori mu:

— Zaista ti kažem, da ćeš danas biti sa mnom u raj.

Ništa mu zemaljsko ne može obećati: što bi mu vrijedilo, da bude skinut s križa i da se, izranjen i oskudan,

još koju godinu vuče po zemaljskim putovima? A on, razbojnik, nije ni tražio, kao onaj drugi, da ga spasi od smrti. Zadovoljava se, da ga se sjeti poslije smrti, ako se vrati u slavu. Isus mjesto tjelesnoga i prolaznoga života obećava vječni život u raj, i to odmah — »još danas«.

Griješio je, u ljudskim očima teško je griješio. Ukrao je bogatašima malo njihova bogatstva; možda je krao i od siromaha. Ali Isus je prema grešnicima, bolesnim od strašnije bolesti nego što je tjelesna, osjećao naklonost, s kojom se nije hvastao, ali je nije htio ni sakrivati. Nije li možda došao, da u toplu staju vrati ovcu, što je zalutala u poljskim trnjacima? Nisu li opaki ljudi već dosta kažnjeni svojom opaćinom? A nijesu li prljaviji od opakih oni, što se drže pravednima? Svima ne oprašta. To bi bila nepravda, svetija od drugih nepravda, ali nepravedna. Njemu je dosta pokajno ganuće, tužna riječ. Molitva razbojnikova bila je dovoljna, da ga odriješi.

Dobri razbojnik bio je posljednji čovjek, koga je Isus obratio, dok je još imao ljudsko tijelo.

O tom razbojniku ne znamo više ništa; njegovo je ime sačuvano u jednom apokrifu. Crkva ga je, pod imenom Dizma, uvrstila među svoje svece, na osnovu onog Kristova obećanja.

T A M A

Isusovo disanje sve to više se pretvaralo u hropac. Grudi su se širile s teškim grčevima, da upiju što više zraka. Glava mu je pucala, kao da je udaraju čekićem; srce mu je kucalo brzim, žestokim kucajima, koji su ga stresali, kao da ga hoće iščupati; vrućica razapetih, vrućica, koja izazivlje silnu žeđu, izgarala mu je čitavo biće, kao da mu se krv pretvorila u tekući oganj. Tijelo mu, u onom strašnom položaju, bijaše rastegnuto; pribijeno na grede tako, da se ne može okrenuti; visjelo je na rukama, koje su se razdirale, ako bi se spuštao; ako bi ih držao gore, mučile su mu i odviše izderani i išibani trup. Ono mlado i božansko tijelo, koje je toliko trpjelo, da zadrži preveliku dušu, sada je već bilo lomača bolova, gdje su gorjeli svi bolovi svijeta.

Raspinjanje je, kako je priznao jedan govornik krvnik, kojega su pogubili prije Krista, najokrutnija i najstrašnija muka. Zadava najviše i najduže trzaje. Ako bi nastupilo ukočenje, blaga bi obamrlost požurila smrt; ali je bilo i takvih raspetih, koji su, trpeći sve to više, odolijevali dva dana pa i više. Nije ih mogla svladati žeđ, groznice, navala krvi, otvrdnulost žila, grčevi u mišićima, vrtoglavica i probadanja u glavi, tuga, što je sve to više rasla i razdirala. Ali većina ih je izdisala nakon dvanaest sati.

Krv iz četiriju Isusovih rana bijaše se zgrušala oko klinaca, ali je svaki pokret prouzrokovao, da izbiju novi mlazovi i da polako padnu niz drvo i kapaju na zemlju. Glava je radi otrnuloga vrata bila na jednoj strani: oči, smrtne oči, u kojima se pomolio Bog, da gleda zemlju,

zatajiše i ostakliše se u smrtnoj borbi, a pomodrele usnice, ispucane od plača, osušene od žeđi, stegnute od mučnoga disanja, pokazivahu učinke posljednjega kužnog Judinog poljupca.

Tako umire Bog, koji je od groznice oslobađao grozničave, koji je dizao mrtvace s nosila i iz grobova, koji je skamenjenome od ukočenosti vraćao kretanju, koji je izgonio vragove iz poživnčenih duša, koji je plakao s plačnima, koji je zle ljude preporučao mjesto da ih kazni, koji je pjesničkim riječima naučavao i čudesima potvrđavao onu uzvišenu ljubav, koje živinska trabunjala, zavita u pospanost i krv, nikada ne bi mogla otkriti; vidao je rane, a izranili su njegovo netaknuto tijelo; opraštao je zločincima, a zločinci su pribili njega nevina među zločincima; beskrajno je ljubio sve ljude, i one, koji nijesu zasluživali njegove ljubavi, a mržnja ga je prikovala ovdje, gdje je mržnja kažnjena i gdje kazni; bio je pravedniji od pravednosti, a protiv njega je izvršena najhimpbenija nepravda; zvao je opake živine k svetosti, a pao je u šake vragovima i onima, koji su ga ponizivali; donosio je život, a zato su mu dali najsramotniju smrt.

Toliko je bilo potrebno, da ljudi mogu opet naučiti put u zemaljski raj, da se od pijanoga živinstva podignu k opojenosti svetih; da od trome slaboumnosti, koja se pričinja životom, a u stvari je smrt, dođu u sjaj kraljevstva nebeskoga.

Neka se razum pokori sablažnjivoj i zažonjetnoj tajni te potrebe, ali neka ljudsko srce ne zaboravi, kakvom je cijenom plaćen naš veliki dug. Devetnaest stotina godina ljudi su, preporođeni u Kristu, dostojni da poznaju Krista, da ljube Krista i da njih Krist ljubi, plakali barem jednom u životu sjećajući se onoga dana i one muke. Ali sve naše suze, sabrane zajedno kao gorko more, ne naplatiše ni jedne od onih kapljica, što padoše na Golgotu.

Barbarin i kralj barbara izusti, misleći na onu krv, najснаžniju riječ, što je izašla iz kršćanskih usta. Klodvigu, franačkom kralju, čitali su povijest muke, a okrutni je kralj uzdisao i plakao, a najednom stavi ruku na balčak od mača i zavikne: Oj, da sam ja bio ondje s mojim Francima! Prostodušna riječ, riječ vojnika i nasilnika, koja je u velikoj protivštini s Isusovom riječju, što je reče Petru u Maslinovu vrtu, ali je lijepa, puna bezumne ljepote, čiste i silne ljubavi. Nije dovoljno plakati za onim, što nije ronio suze, nego se treba boriti. Boriti se protiv svega onoga u nama, što nas dijeli od Krista, boriti se u našoj sredini protiv svih neprijatelja Kristovih.

Premda su kasnije milijuni plakali sjećajući se onoga dana, onaj dan, u petak, svi su se smijali, osim žena, oko križa. A oni, što su se smijali, nijesu pomrli, nego su ostavili sinove i unuke i mnogi su od njih kršteni, ali se i danas smiju pokraj nas, i njihovi će se potomci smijati sve do dana, kad će se samo Jedan moći smijati. Ako plač ne može izbrisati krvi, kakova će muka moći okajati taj užasni smijeh!

Pogledajte, dakle, još jednom one, što se smiju oko križa, na kojem Krista muče najstrašniji bolovi.

Eno ih tamo, gdje se stiskaju oko obronka Golgote, poput jaraca iznakaženih od mržnje. Pogledajte ih dobro, pogledajte ih jednoga za drugim u lice, i prepoznat ćete ih, jer su besmrtni.

Vidite, kako protežu gadne gubice, žilave šije, kukašte i nakrivljene nosine, grabežljive oči, što im vire ispod čekinjastih obrva. Promotrite, kako su strahoviti radi svoga nesmiljenoga kajinskog držanja. Pobrojte ih dobro, jer su svi jednaki onima, što ih poznajemo, jer su braća onima, koje svaki dan sretamo na svojim putovima. Ni jedan ne izostaje.

Tu su u prvom redu bonzi, punih trbušina, debeloga srca, golemih kosmatih očiju, velikih gubičastih usta, koje se katkada pretvaraju u ždrijela bogopsovac. Do njih su, rame uz rame, bezobrazni, krmeljivi i čirliji književnici, s licem žutim poput izmetina, krpari laži, koji bljuju gnoj i mastilo. I proždrljivci, sa gadnim natrpanim crijevima, kao da su u drugom stanju, živine, što se obogaćuju gladu, što se tove u oskudici, što pretvaraju u novac strpljivost siromaha, ljepotu djevojačku i znoj robova. I razroki novčari, vještaci u nedopuštenim obrtima i u mučenju, oni, što žive od pljačke i svodništva; suhoparni pravници, pravi umjetnici u izigravanju zakona protiv nevinih. A iza njih ponositi stupovi društva, rulja podlih sudopera, razvratnih hulja, lajavih lukavaca, odvratnih skitnica, kaljavih ništarija: niski, gladni talog, koji jede pod stolovima i reži među nogama onoga, koji mu ne pruži zaloga ili ga ne gurne nogom.

Oni su vječni Kristovi neprijatelji, koji se danas čine kao veseli razvratnici pijanoga društvo, nakon što su ispljuvali na Kristovo lice otrovnu pljuvačku, smrdljivu slinu, blatni talog svoje duše. Možda je koji od njih noćas bludio, a jučer krivo prisegao, da dobije ono, što nije njegovo; možda je koji od njih dobio kopile, mjerio na krivu mjeru, odbio onoga, koji je plakao.

I ta blatna pjena gnusnoga i lupeškoga čovječanstva izbacuje iz zahoda svoga srca sav svoj prezir na onoga, koji prašta, obasiplje pogrdama Krista, koji izdiše od boli baš za njih, protiv Krista, koji za njih umire. Nikada se, kao onoga nenadknadljivog dana, ne nadoše licem u lice, u tragediji propasti, dobro i zlo, nevinost i sramota, svjetlost i tama.

I kao da je sama priroda htjela sakriti sav užas toga prizora. Nebo je cijelo jutro bilo vedro, a najednom se

nenadano smrće. Gusta tmina, kao da je došla iz paklenih močvara, diže se iz bregova i polako se prostire po svim kutićima obzorja. Jato crnih oblčina primače se k suncu, i ono blago i jasno travanjsko sunce, što je ubojicama grijalo ruke, bi okruženo, opsjednuto i napokon pokriveno gustim, tamnim zastorom. I do devetoga sata bi tama po cijeloj zemlji.



I. MEŠTROVIĆ

RASPELO

LAMA SABAKTANI

Čim se spusti onaj tajanstveni mrak, mnogi pobješkoše s Golgote; prestrašeni i nijemi vratiše se kući. Ali ne svi. Zrak je bio miran; kiša još nije rosila i u sjeni se još vidjelo, kako bjelasaju tri blijeda, obješena tijela. Htjedoše se nagledati do mile volje one smrtne borbe: zašto da pobjegnu iz kazališta, prije nego se drama završi posljednjim povikom?

A oni, što ostadoše, naperiše uši u mraku, ne bi li čuli, kako mrska glavna osoba progovara koju riječ cvileći u hropcu.

Patnje raspetoga bile su svaki čas sve to veće. Njegovu tijelo, nježno već po naravi, izmoreno naporima posljednjih dana, skrhanu borbom posljednje noći, oslabljeno grčevima posljednjih časova, nije više moglo odolijevati. A duh je više trpio od istrzanoga tijela, u kome će ostati samo nekoliko časaka. Činilo mu se, da su ga zauvijek ostavili, i njegova božanska, djetinja duša bijaše najednom ostarjela drevnom starošću. Svi su bili daleko od njega: drugovi iz srećnijih dana, svjedoci njegove nježnosti, siromasi, što su ga gledali s ljubavlju, djeca, što su pružala glavicu, da ih pomiluje, ozdravljenici, koji se nijesu mogli otrgnuti od njegovih koraka, učenici, kojima je stvorio novu dušu. Blizu njega bila je samo rulja bjeso-mučnih ljudoždera, koji su, njuškajući, čekali njegovu smrt.

Samo ga žene nijesu ostavile. U prikrajku, podalje od križa, bojeća se vikača, stajale su njegova majka Marija, Marija Magdalena, Marija Kleofina, Saloma, majka

Ivanova i Jakovljeva — a možda i Ivana Kuzina i Marta — i prestrašene su pribivale njegovu svršetku. Još je imao snage, da Ivanu povjeri najmiliju i najsvetiju baštinu, koju ostavlja na zemlji: Žalosnu Djevicu. Ali poslije, kroz zastor plača, ne vidje nikoga i pričini mu se, da je sam na smrti, kao što je bio sam u najsvećanijim trenucima svoga života. A gdje je onaj skloni i dobrostivi otac, kojemu je on govorio uvjeren, da će mu odgovoriti i da će mu pomoći? Zašto mu ne pritekne u pomoć dajući znak, da je nazočan, ili zašto mu barem ne udijeli milost, da ga pozove k sebi bez okrutnog odlaganja?

I onda, u tmastom zraku, u mračnoj pomrčini, čuše se riječi:

— Eli, Eli, lama sabaktani? Gospodine, zašto si me ostavio?

To je bio prvi redak psalma, koji je sam u sebi izgovorio nebrojeno puta, jer je u njemu nalazio toliko znakova za svoj život i svoju smrt. Nije više imao snage da ga naglas izgovori, kao u pustinji, ali su se u njegov uzburkani duh vraćali bolni usklici jedan za drugim. Bože moj, zašto si me napustio? Zašto si daleko, zašto mi ne pomogneš, zašto ne slušaš moj vapaj? U tebe se uzdaše naši oci; uzdaše se, i ti si ih spasavao; vapiše k tebi, i oslobodiše se... A ja sam crv, a ne čovjek: podsmijeh ljudima i zazor narodima. Tko me vidi, ruga mi se, razjapljuje usta, maše glavom i govori: Neka se preporučí Vječnome! Vječni će ga izbaviti, spasit će ga, jer ga ljubi! Da, ti si me i izvadio iz utrobe majke moje i dao si da počivam mirno na materinskoj grudi. Ne udaljuj se od mene, jer je nevolja blizu, a nikoga nema, tko bi mi pomogao! Mnogo me bikova opkoljuje, razvaljuju na me usta kao lav, što razdire, što riče. Razlih se kao voda; iščasiše se sve kosti moje: srce je moje kao vosak; topi se u utrobi mojoj. Moja se snaga suši kao ilovača, jezik prijanja za

nepce, ti me rastežeš u smrtni prah. Okružuju me psi; hrpa zlikovaca se stišće oko mene, probodoše ruke moje i noge moje. Gledaju me, promatraju i dijele među sobom haljine moje i o haljine moje bacaju kocke. I zato ti, Vječni, ne budi daleko od mene, ti, koji si moja snaga, priteci mi u pomoć!

Prošnje овога пророкога псалма, које тако снажно подсећају на Изaiјина човјека болова, извијају се из ранје-нога срца Распетога, као posljednje nadimanje njegova čovjštva na umoru.

Ali neke zvijeri, što su bile najbliže križu, povjero-vaše, da on zove Iliju, vazda živoga proroka, koji je u pučkoj mašti bio povezan s Kristovim dolaskom.

— Ovaj zove Iliju!

U taj čas jedan vojnik uzme spužvu, napuni je octom, natakne na vrh trske i primakne je k Isusovim usnicama.

Ali Židovi rekoše:

— Stani, da vidimo, hoće li doći Ilija, da ga skine. Legionar, koji ne voli zanovijetanja, spusti trsku. Ali se poslije malo vremena — a u onom mraku, u onom čekanju, u onoj mučnoj napetosti, čini se, kao da je vrijeme bes-krajno i da je jednostavno zaustavljen njegov tijek — začuje odozgo već udaljen Kristov glas:

— Ž e d a n s a m !

Vojnik ponovno uzme spužvu, zamoči je iznova u svoju posudu, punu razvodnjena octa — to je smjesa za piće rimskih vojnika — pa je opet pruži na suha usta onome, koji je i za njega molio oprostjenje. A Isus, čim ovlaži usne, vikne:

— Sve je svršeno.

Onaj, koji je toliko puta utoljavao žeđ drugima, onaj, što ostavlja svijetu izvor života, koji ne će nikada pre-sahnuti, na kome umorni nalaze snagu, na kome se gnjili pomlađuju, a nemirni nalaze mir — bio je za svoga života

neprestano žedan ljubavi. A ni sada, dok ga mori teška žeđa u groznici, nije žedan vode, nego milosrdne riječi, koja bi prekinula tu težinu tužne osame. Rimljanin mu, mjesto čiste vode galilejskih potoka, mjesto srdačnoga vina posljednje večere, daje malo svoga kiselog pića. Ali ga spremni i dobrostivi čin ovog nepoznatog roba upozorava, premda je obvijen smrtnom pomrčinom, da se jedno srce smilovalo njegovu srcu.

Ako jedan tuđinac, koga do danas nije vidio, učini nešto njemu iz samilosti, znak je, da ga Otac nije ostavio. Čaša je na dnu: sva je gorčina ispunjena. Sa svršetkom se započinje vječnost. I prikupivši svu snagu, vikne u mraku: »Oče, u ruke Tvoje predajem duh svoj!«

I povikavši Isus iznova iza svega glasa, obori glavu i ispusti duh. Onaj snažni uzvik, toliko snažan, da je mogao osloboditi dušu od tijela, zatutnji u tami i izgubi se po zemaljskim prostorima. Na taj povik, pripovijeda Matej, »hramski se zastor razdere na dvoje s vrha do dna, i zemlja se potrese i kamenje se raspade i grobovi se rastvoriše, i mnoga tjelesa svetih uskrsnuše i pokazaše se mnogima«. Ali srca gledalaca ostadoše tvrđa od kamena; ti mrtvaci, koji su prividno živjeli, ne ustadoše ni na posljednji poziv.

Minulo je tisuću i devet stotina godina otkad je zaorio ovaj povik, a ljudi su postostručili buku svoga života, da ga ne bi čuli. Ali u cičoj zimi i u dimu naših gradova, u sve to mrčem mraku, u kome ljudi pale ogranj svoje bijede, onaj očajni povik veselja i oslobođenja, onaj beskrajni povik, što već vjekovima zove svakoga od nas, još tutnji u duši onoga, koji ga nije znao zaboraviti.

Krist je umro. Umro je na križu, kao što su ljudi htjeli, kao što je Sin izabrao, a Otac prihvatio. Smrtna je borba svršena, i Židovi su zadovoljni. Podnio je kaznu do kraja i umro je. Sad počinje naša pokora — i još nije svršena.

NEVIDLJIVI KRIŽ

Isus je umro i njegovo probodeno tijelo visi od onoga dana na nevidljivom križu, usađenom usred zemlje. Pod taj gorostasni križ, s koga još kaplje krv, dolaze plakati razapeti u duši, i sve Jude uzalud nastoje da ga iščupaju.

Ali podrugljivci još nijesu umrli. Njihovo je pleme dugovječno. Kajinovi i Kajfini praunuci još se uvijek rugaju i kleveću. Ludost križa i odviše je snažna sablast za njihovu mudrost.

Koliko graje, koliko čuđenja — grakću učene šojke — radi jednoga čovjeka, što je umro na križu: vi kažete, da je taj čovjek bio Bog; ali mi, koji smo pročitali sve knjige i koji sve znamo, znamo, da nasilna smrt jednoga junaka, poluboga, božanskoga bića nije tako nova, da bi mogla tako dugo uzbuđivati ljude. Isus je tek jedan na njihovu velikom popisu; hoćete li da ga proštijemo od početka?

Ne treba. Poznamo i mi te izmišljene lutke iz legendarnoga doba. I znamo, da ih ne treba izvlačiti iz pjesničkih tvorevina i starih pisaca mita pa ih uzimati za svetogrđne prepirke. Želite li nam, možda, spomenuti siromaha Osirisa, kojega zavidni brat, crveni Set, zatvori u kovčeg i baci u more, gdje ribe raskidaše na mnoštvo komadića tijelo jadnog egipatskog vladara? Ili lijepoga Tamuza Babilonca, koji kao i njegov brat i bratić Adonis, umrije pod veprovim zubima? Ili čudovište Eabaniju, što ga u svadi ubiše nipurski stanovnici, dok je pratio prijatelja Izdubara? Ili pjevača Orfeja, koga su Besaride rastrgale, jer je častio samo Apolona, a nije se dostojao ni dotaknuti žica u Bakovu počast? Ili čistoga Hipolita, koji je odbio Fedrin

zagrljaj, pa ga je zato ubio bik, koji je iskočio iz mora? Ili vještog lovca Oriona, koga je ustrijelila Artemida, jer se usudio, da je pozove na igranje diska? Ili Akteona, drugu žrtvu Artemidinu, koga su psi iskidali u lov, jer je na se navukao boginjin bijes? Ili snažnoga Herkula, čistioća staje, koji se nauživao s nekoliko žena, a onda je spaljen u košulji, što ju je iskusni gasilac centaur Neso dao na prijevaru ljubomornoj Dejaniri? Ili dobroga Herkula, kojega malo poslije uskrisi brat Jolao metnuvši tome proždrljivcu pod nos pladanj s prepelicama? Ili Titana, koji je ljude naučio upotrijebljivati vatru i druge obrte, i zato je predan jastrebu, da ga proždere, ali je živ i besmrtn i tješe ga Okeanide? Ili vrlo glasovitoga Dionizija Zagreja, kojega su braća isjekli na komade i skuhali u kotlu, ali je malo poslije oživio na radost menada i berača?

Svi su oni tvorevine pučke mitologije, a pjesnici ih kasnije uljepšale te prihvatiše kao svoje plodove narodne mašte; to su alegorijska bića, koje nitko živ nije poznao.

A Krist se pojavio u čovječjem obliku i živio je među ljudima, koji su pripovijedali njegovu povijest malo poslije njegove smrti, u vrijeme, koje nam je blizu i poznato. Oni drugi nijesu poginuli zato, što su dali nov zakon, nezaboravnu objavu, nego svi, osim Prometeja, slike prvih prosvjetitelja i djelatelja jedino materijalnih dobara, izgiboše iz osвете, iz ljubomornosti, iz oholosti, slučajno. Razlozi su stradanja i smrti tih tvorevina mašte bili uvijek osobni, lični, jadni. Nijedan od njih nije žrtvovao život za spas čovječanstva, a da je i Prometej slutio Zeusov bijes, bio bi sakrio od nezahvalnih smrtnika strašni dar, vatru.

Ali ako se i ne obaziremo na božanstva — gundaju Kajfini nasljednici — znamo druge, koji su poput Krista nastradali, da dadu ljudima istinu, te su kao i on osnovali škole i vjere. Molim, koji se to mogu, pa i izdaleka, uporediti s Kristom?

Možda dobri birokrat Konfucije, koji je imao ženu i djecu, pobirao globe za pašnjake, upravljao javnim radovima i umro mirno u svojoj postelji, kad mu je bilo sedamdeset i tri godine? Ili Verdhamana, glava džainizma, koji je umro naravskom smrću u sedamdeset i drugoj godini? Ili Zaratustra, koji je ubijen u ratu za opsade Bakdija? Ili Buda Sidharta, kraljevski sin, koji je s lijepom ženom rodio lijepoga sina i ugasnuo u dobi od osamdeset godina, jer se — prejeo masne svinjetine.

Jedini je po sudskoj osudi umro Sokrat, ali nitko nikada nije vjerovao, da je Sokrat bio Bog ili da govori u ime Božje, a još manje da objavljuje nadčovječne istine. On ne želi spasiti ljude, nego se trsi da Atenjane nauči vještinu ispravnog mišljenja. Donio je, kažu, filozofiju s neba na zemlju; Sokrat obećava djelomičnu obnovu razuma, a Isus obećava sreću i vječnost. Uostalom, oštroomni profesor majeutike doživio je sedamdeset godina i nije mučen; dopusti mu, dapače, dugu obranu, i on umrije bez bolova, među učenicima, koji ga nijesu ni izdali ni ostavili.

Isus je učio nešto, što je beskrajno uzvišenije i bolje od pročišćene sofistike i građanskoga ćudoređa, osnovana na pravdi. On je htio preobraziti ljude po svojoj slici prema riječima proroka Ezekijela: »I dat ću vam novo srce i metnut ću u vas novi duh, a kameno srce uzet ću iz vašega tijela i u vas ću metnuti svoj duh.«

Poziva nas, da se ugledamo u Boga, da s nama izravno upravlja Bog, to jest da budemo božanski slobodni. Budite sveti, kao što je Bog svet, budite savršeni, kao što je Bog savršen; praštajte, kao što Bog prašta, ljubite se, kao što vas Bog ljubi; budete li tako radili, ne će među vama više biti neprijatelja i gospodara, nesrećnika ni siromaha, ubojica ni potlačenih, nego će nebesko kraljevstvo zamijeniti sva kraljevstva zemaljska.

To je bilo Isusovo djelo. I Isus je rekao ljudima, kao zmija u vrtu, ali u protivnom značenju: Budite kao bogovi! Ali ljudi nijesu imali snage, da ga poslušaju. Bog je odviše daleko, a glib ima svoje vlasti. Crvu, uvijenu u debeli talog, vrlo je teško prometnuti se u sveca i primaći se onoj savršenosti, koja je jedina sreća, dostojna da se traži, jedina, koja ne razočarava.

I odbiše sve ono, što im je Krist ponudio sa svom svojom krvlju. I da ne čuju njegova dosadnoga glasa, koji je zvao na preteški posao, ugušiše ga na križu. Pobojaše se, da će izgubiti svoja dobra od kamena, od kovina i od papira, te ne povjerovali u beskrajna dobra, što im je nudio u zamjenu. I zbog toga odbijanja i zbog toga straha umro je onoga dana na Golgoti Sin Čovječji, viseći u mraku.

I kad god koji od nas ne odgovori na njegov povik, novim udarcem zabija klinac, što ga toliko vjekova drže obješena na neoborivom križu.

VODA I KRV

Napokon, Isus je umro onako, kako su zahtijevali glavari njegova naroda, koje nije ni posljednji povik razbudio. Neki od njih odoše, kaže Luka, bijući se u prsa: ali, je li u tim grudima bilo srdaca, koja su kucala za ono veliko srce, koje je prestalo kucati? Ne govore, žure se kući na večeru: možda je to više strah nego ljubav.

Ali se jedan tuđinac, satnik Petronije, koji je šuteći gledao raspinjanje, prene, a na njegova se poganska usta vine riječ Klaudije Prokule:

— Ovaj je čovjek zaista bio pravednik!

Ne zna pravoga imena onome, koji je umro, ali pouzdano zna, da nije bio zločinac. To je treće rimsko svjedočanstvo o nevinosti onoga, koji će po apostolima postati vječni Rimljanin.

Židovi ne misle na kajanje. Naprotiv, oni misle, da će im se pokvariti pasha, ako se krvavi leševi odmah ne odnesu. Večer je blizu, a čim zađe sunce, započet će Velika subota. Zato poruče Pilatu, neka osuđenici dade prebiti golijeni i neka ih dade pokopati. To prebijanje golijeni bijaše jedan od najokrutnijih izuma obijesti, da se skrate muke razapetima: neka vrst milosti, podesna u žurnim slučajevima. Kad vojnici dobiše nalog, pristupiše k razbojnicima, te im kijačom skrhažu koljena i gnjate.

Opaziše, da je Isus umro, pa su mogli prištedjeti trud s kijačom. Ali jedan od njih, pripovijeda Ivan, da primiri dušu, pograbi koplje, probode mu rebra i na veliko čudo vidje, gdje iz rane poteče krv i voda.

Onome vojniku, po staroj predaji, bijaše ime Longin, a priča se, da su nekolike kapi krvi pale na njegove oči, koje su bile bolesne, te su iznenada ozdravile. Martirologij pripovijeda, da je od onoga dana povjerovao u Krista pa je kasnije bio dvadeset i osam godina samotnik u Cezareji, dok mu radi njegove vjere nijesu odrubili glavu. Klaudija Prokula, milosrdni legionar, koji je posljednji put skvasio usnice Isusu na umoru, satnik Petronije i Longin prvi su nezna-bošci, koji su prišli k Isusu onaj isti dan, kad ga je Jeruzalem istjerao.

Ali ga ni svi Židovi ne zaboraviše. Sada, kad je umro, istinski umro, neopozivo umro, sada, kad je hladan kao svi mrtvaci, nepomičan kao svi pravi leševi, sada, kad je nijemo tijelo, tijelo, koje ne može uvrijediti, tijelo bez duše, šutljiva usta, srce, koje više ne bije, sada izviruju iz kuća, gdje su se sinoć bili zatvorili, slabi prijatelji, mlaki pristalice, potajni učenici, nepoznati poklonici, koji se noću ističu kao odane pristalice, a danju, kad sunce sine, iščezavaju. Upoznasmo sve te prijatelje, sve te oprezne ljude, koji dršću od pomisli »što će svijet reći«, koji te slijede, ali izdaleka, koji te primaju, ali kad vas više nitko ne može vidjeti zajedno, poštuju te, ali ne toliko, da bi to ikome priznali, osim sebi, ljube te, ali ne tako, da bi za te izgubili jedan časak sna ili pišljivi novčić, da ti pomognu. Ali kad stigne smrt, i to zbog lakomosti i kukavštine tih ljudskih upljuvaka, za njih počinje svečanost. Baš oni rone najbira-nije i najsajnije suze, sačuvane u prikrajku očiju baš za taj dan. Oni pletu svojim vještim rukama vijence od cvijeća i kite cvijeće nadgrobnih govora. Treba ih samo vidjeti, kako se uslužno i poletno prihvataju da budu narikače, osmrtničari, epigrafi i spomeničari. Kad ih vidiš, kako se razmeću, rekao bi, da pokojnik nije imao vjernijih prijatelja od njih, a dobre duše osjećaju neku samilost prema tim jadnicima, koji su, čini se, izgubili polovicu ili barem četvrtinu duše.

Isus je, da bi više trpio i za života i na smrti, imao pri-jatelja takve vrsti, a dvojica se od njih istakoše baš u petak naveče. Bile su to dvije ozbiljne, odlične osobe, dva odličnika u Jeruzalemu i u Velikom vijeću dva bogata gospo-dina — obično su, kako je i pravo, takvi novi prijatelji bo-gati — u jednu riječ, dva vijećnika: Josip iz Arimateje i Nikodem. Da ne okaljaju ruke Isusovom krvlju, ne dodoše na sjednicu Velikoga vijeća, nego se zatvoriše u svoje kuće izvijajući iz svoga prijaznoga srca koji uzdah uvjereni, da će na taj način spasiti svoj glas i svoju savjest. A nisu ni po-mišljali, da se i pasivnim držanjem pomaže ubojicama i da onaj pristaje, koji se ne odupire, kad treba da se odupre. Josip iz Arimateje i Nikodem, premda su bili odsutni i premda su u duši bili protiv toga, da se Isus osudi, bili su dionici Kristova ubojstva i posmrtna žalost mogla je sma-njiti, ali nikako ukinuti njihovu odgovornost.

Ali uveče, kad im se drugovi ne mogu više plašiti, pa su zato i otišli zadovoljno s Golgote, a oni se sami više ne boje, da će izgubiti ugled u očima visokog duhovnoga i građan-skog društva, jer je pokojnik umro, pa nikome ne smeta, dva noćna učenika »potajno zbog straha od Židova« pregnuše, da ublaže grižnju savjesti pobrinuvši se za pogreb pogubljenoga.

Josip, koji je bio srčaniji, — »usudi se«, kako primjećuje Marko, koji pripovijeda neobični slučaj onoga kunića, obučena u togu — otide k Pilatu i zašite Isusovo tijelo. Pilat se začudi, da je već umro — jer su raspeti često i po dva dana odolijevali smrti — i zovne Petronija, koji je pazio, da se osuda izvrši, pa kad dočuje njegov izvještaj, »daruje« tijelo vijećniku. Namjesnik je ovoga dana bio velikodušan, jer su rimski činovnici obično zahtijevali, da im rođaci plate leševe. Nije mogao odbiti tako ugledna, a u isti mah bogata čovjeka, a možda je darovao više iz dosade nego iz poštenja.

Mučili su ga cijelo jutro s tim dosadnim Kraljem, pa ne daju mu mira ni sada, kad je već mrtav!

Kad je Josip dobio dopuštenje, potraži lijepu bijelu plahtu i poveze te pođe na Golgotu. Usput ih sretne Nikodem, koji mu je možda bio prijatelj, a jer su bile iste misli, podoše zajedno na Golgotu. Nikodem također nije žalio ni truda ni troška, pa je i on natovarao na leđa jednoga sluga sto libara smjese od smirne i aloja.

Kad dođu do križeva, gdje su vojnici skidali dvojicu razbojnika, da ih bace u zajedničku osuđeničku jamu, stanu skidati Isusa.

Josip, kome je pomagao Nikodem i još nekoji, jedva izvuče klince iz nogu — tako su dobro bili zabijeni. Ljestve su još bile ondje. Jedan se od njih popne, izvuče klince iz ruku, podupirući ramenima, da ne bi palo tijelo, koje više ništa nije držalo. Onda ga drugi pomognu skinuti, i tijelo bude stavljeno u krilo Ucviljene, koja ga je rodila. Zatim svi krenu u vrt, koji se nalazio u blizini i u kojemu se nalazila pećina, namijenjena za Kristov grob. To je bio vrt bogatoga Josipa, a grobnicu je dao napraviti za se i za svoju obitelj, jer je onda svaki imućniji Židov imao svoju grobnicu, udaljenju od svih drugih grobnica, i mrtvi nijesu bili osuđeni, da se miješaju zajedno, kao što je kod naših službenih, privremenih, geometrijskih i demokratskih grobova, koji su uređeni, kao što je uređen sav naš moderni, sjajni barbarski život.

Čim dođoše u vrt, dva časna grobara dadoše zahvatiti vode iz studenca, da mogu oprati tijelo. Tri se Marije — Djevice, Motrilica i Oslobođena — nijesu bile ni makle s mjesta, na kome je umro onaj, koga su one ljubile. Vještije i nježnije od muškaraca, latiše se i one posla, da pogreb, onako kriomice i brže bolje, bude dostojan onoga, koga su oplakivale. One mu skidoše s glave pogrđni vijenac Pilatovih legionara i izvukoše trnje, što se bilo zabolo u kožu;

razmršiše mu krvlju zalijepljenu kosu; zatvoriše one oči, što su ih gledale toliko puta s čistom nježnošću, i usta, koja nijesu mogla ljubiti. Mnogo suza milosnica pade na lice, što je bilo u mirnoj smrtnoj bljedoći opet poprimilo svoj stari blagi izraz, i onaj ga plač okupa vodom čistijom od vode iz Josipova studenca.

Sve je tijelo bilo zablaceno znojem, krvlju, prašinom: iz rana na rukama, na nogama i na grudima još je pištala prava krv. Kad dovrše pranje, pomažu tijelo Nikodemovim mirisima, i to neštedice, jer ih je bilo izobilja, pa njima nasuše i crne udubine, što su ih napravili klinци. Od one večeri, kad je Grešnica pretekla ovaj dan, jer je izlila posudu narda na tijelo i na glavu onome, koji joj je oprostio grijehe, Kristovo tijelo primalo je samo pljuvačke i udarce. Ali sada je lice blijedog mrtvacu, kao i onoga dana, bilo obličeno mirisima i suzama, dragocjenijim od mirisa.

A kad je onih stotinu Nikodemovih libara pokrilo Isusovo tijelo mirisnim zastorom, svežu plahtu oko tijela dugim lanenim povezama, glavu poviju ubrusima, a lice izljube i pokriju drugim ubrusom.

Grobnica je bila otvorena i imala je samo jedno mjesto, jer je nedavno načinjena, pa još nije nikome poslužila. Josip iz Arimateje, koji nije znao u kojoj svojoj kući spasiti Isusa, dok je bio živ, ustupa mu sada, kad je bijes svjetine oslabio, mračni podzemni stan, isklesan u stijeni za njegov (kasniji) leš. Dva vijećnika izmole po običaju pogrebni psalam, metnu u dubinu bijeli zamotak i napokon zatvore otvor velikim kamenom te se šuteći udalje, a s njima otidoše i drugi.

Ali žene ne podoše za njima. Ne mogoše se otkinuti od kamena, što ih je zauvijek rastavljao od onoga, koga su ljubile više od svoje ljepote. Kako su mogli ostaviti sama u dvostrukom mraku, noćnom i grobnom, onoga, koji je bio tako očajno sam u dužoj smrtnoj borbi? I molile su jedva

čujnim glasom, i kad bi jedna drugu pokušala utješiti, još bi jače zajecale. Katkad su ga, naslonjene na kamen, zvale po imenu i sad, kad su njegove uši bile zatvorene smrću i povezama, govorile su mu slatke riječi, koje mu se nijesu usuđivale izreći, dok je bio živ; i u vlažnoj crnoj vrtnoj sjeni izjavljivale su mu ljubav silniju od ljubavi, koju bi mogla zadržati njihova mala ženska srca.

I napokon ih savlada noćni hlad i strah te krenu i one, zažarenih očiju, spotičući se o drvlje i kamenje obećavši jedna drugoj, da će se vratiti, čim prođe praznik.

OSLOBOĐENJE ONIH ŠTO SPAVAJU

Izranjeno Isusovo tijelo napokon je počivalo na mirisnoj postelji u vrtnoj stijeni. Ali njegov duh, oslobođen od teškog tjelesnog povića, nije počivao. Objavio je veseli glas živima, a oni su mu platili smrću; sad ga je morao odnijeti mrtvima, koji su ga stoljećima i tisućljećima očekivali u dubini Šeola.

O tom silasku u pakao nemamo pouzdanih objava. Ali u jednom od najstarijih apokrifa, u Petrovu Evanđelju, čitamo, da su svjedoci uskrsnuća »čuli glas s nebesa, koji je zapitao: Jesi li javio posluš onima, što spavaju? A s križa se čuo odgovor: Jesam«. I u drugoj Petrovoj poslanici nalazimo potvrdu o propovijedanju onima, što spavaju. »Ubijen je tijelom, ali se vratio u život duhom. Tim duhom siđe, da propovijeda duhovima u tamnici, koji nekada ne htjedoše slušati, kad ih je u Nojevo vrijeme očekivalo strpljenje Božje, dok se gradio kovčeg. Zato se i mrtvima propovijedalo evanđelje, da bi, kad budu suđeni, kao što su ljudi suđeni za ono, što se tiče tijela, mogli živjeti po Bogu u onom, što se tiče duha«. I Pavao, koji je u Božjim stvarima znao više, nego mu je bilo dopušteno kazati, tvrdi, da je »Krist sišao u donje krajeve zemlje«. Vjerovanje apostolsko potvrdilo je neopozivo staro kršćansko uvjerenje.

Mašta starinskih naroda bajala je o silasku u had. U Babilonu se pričalo, kako je Istar prodro u strašno kraljevstvo Nergalovo, da povrati u život svoga Tamuza; pričalo se također, kako je tamo išao junak Izdubar, da od mudroga Sitnapistima zaište tajnu vječne mladosti. U

Grčkoj se pričalo o Herkulu, kako se kroz neki otvor na rtu Tenaru spuštao u donji svijet, da odonuda donese, kao trofej, groznoga Kerbera; pjesnici su pjevali o Tezeju i Piritou, koji podoše u had, da povrate životu ugrabljenu Persefonu; o Dioniziju, koji je uz toliko hrabrih djela sišao dolje, da dovede svoju majku Semelu; o Orfeju, koji je htio oteti od Plutona izgubljenu Euridiku; o Ulisku, koji je čarolijom krvi natjerao sjene, neka dođu k njemu, da mu Tirezēja može kazati, kako će se vratiti u domovinu; o Eneji, koji je odveden u podzemni svijet, kako bi Vergilije imao priliku da proslavi još nerođene junake. I o Pitagori se govorkalo, da je sišao jednom u had, ali o njegovu putovanju priča samo jedna kasnija parodija.

U svim tim bajkama o osobama iz priča vidimo samo, da junaci žele pokazati svoje junaštvo ili doznati nešto, što se tiče samo njih, kao što je slučaj s Izdubarom i Uliskom, ili žele, a to se obično dešava, osloboditi od smrti jedno biće, što je bilo drago samo njima, kada se ne radi, kao u Eneidi, o istinskom i književnom sredstvu. Ali nitko od njih ne ide, da spasi zaboravljene mrtve, da ih oslobodi od paklenih sila, da i njima donese glas o višem životu.

Istar, da prestraši vratara Arala, prijeti, da će uskrisiti mrtve, ali s kakvom zvjerskom nakanom! »Oživjet ću mrtve — više kći Sinova — da požderu žene, pa će biti više mrtvih nego živih«.

U tim i odviše ljudskim sanjarijama narodnih priča nema ništa, što bi, pa i izdaleka, podsjećalo na Kristov silazak. Njega potiče pobuda božanske pravde, koja ne poznaje ljudske podjele vremena. Među onima, koji spavaju zemaljskim snom, nijesu samo živine, koje nijesu ništa poznavale osim svojih volova i svojih žena; jadnici, koji su zamazali duše svim požudama, a ruke bratskom krvlju; lijenčine, što su se grijali na suncu, a u tom sjajnom oku

nijesu prepoznali sliku milostivoga Oca; bogataši, koji nijesu imali drugih bogova, osim robe i trgovine; kraljevi, koji, kako u bijesu reče Ahil, nijesu pastiri, nego proždirači naroda; krivobošci, koji su držali, da će omiliti bogovima klanjajući se kamenim kipovima, valjajući se u pijanstvu bludnih gozba, kaljajući ljude i životinje, zaslijepljeni gadnim praznovjericama; nisu bili samo oni, što su bili zadovoljni prilagodivši se prvim prostim zakonima, koji su sebi utvarali, da su savršeni u savršenom svijetu, a nijesu imali ni nade ni pojma o budućoj obnovi svijeta.

Bilo je i onih, iako rijetkih i rasijanih po golemom tisućgodišnjem groblju staroga doba, koji su, i bez pomoći potpune objave, došli do čistoće života, pa ako je i bila ta čistoća vrlo daleko od savršenosti, ipak joj je nalikovala, kao što sjena svojim crnim obrisom nalikuje na obojeno i živo tijelo. Neki od njih nijesu samo utvrdili prve zakone i slabe ljudske saveze, nego su ih i usavršili, a katkada svojim životom i premašili. Najodličniji su sakupili plemena, prije toga razdijeljena na šumske horde, i od njih stvorili jedinstven narod, u kome je okrutni ratni zakon, zakon bez oprostjenja, bio ublažen i obuzdan; drugi su oslobodili svoj narod od tuđega ropstva ili su ga naučili umjetnosti, koja čini, da život postane udobniji i da, barem za koji časak, zaboravimo na boli. Posred zmijskih, poživinčenih pokvarenjaka pomolio bi se, ovda onda, čovjek plemenitije vrsti, koji nije siromahu uskratio svoja ognjišta i svoja kruha, koji je krotio svoje tijelo, gušio najružnije strasti i pokušao, nejasno i teško, da se pokorava unutarnjem zakonu, koji je bio neka slutnja svetosti. I bilo je, napokon, u narodu, koji je Krist izabrao za svoj narod, patrijarha, ljubaznih pastira stada i porodica; zakonoša, koji su na gori, usred plamenova, slušali zapovijedi Vječnoga; proroka, koji su toliko vjekova, s tolikom ljubavlju, s tolikom nadom nagovijestali, da će doći Osloboditelj, koji će do-

kinuti nepravde i bolove svijeta, kao što morski vjetar pomete sparne oblake iz dolina.

Zbog te nekolicine prvijenaca svetosti prije svetaca, ljudskih dobrotvora prije Spasitelja, koji su objavili Krista i pripravili mu putove, koji su, ukratko, barem željom bili kršćani prije Krista, bijaše potrebno, u isti mah potreba pravde i ljubavi, da Isus side u beskonačno kraljevstvo mrtvih. Onaj, koga su zamišljali ne znajući mu imena, iščekivali, ne mogavši ga dočekati za zemaljskoga života, sjeća se njih, čim se u pećini probudi na pravi život i silazi k njima, da ih izbavi, da ih povede sa sobom u slavu.

Jedan stari apokrif pripovijeda taj silazak: izvaljivanje vrata, pobjedu nad sotonom, ushićenje pravednika staroga zakona i uzlazak male, blažene čete u raj. I dok gore nalaze Enoha i Iliju, koji ne bijahu umrli na zemlji poput drugih, već su još živi uzneseni na nebesa, dođe jedan čovjek, gol i krvav, noseći križ na plećima. To je dobri Razbojnik, kojemu Raspeti ispunjuje obećanje, što mu je obećao onoga istoga dana na Golgoti. To su tvorevine mašte, više lijepe nego istinite. Ali kršćanska predaja, ne tvrdeći da zna povijest silaska i imena oslobođenih, stavila je među vjerske članke propovijedanje evanđelja mrtvima, pa je Vergilijeva sjena trinaest stoljeća kasnije mogla podsjetiti Dantea na »Moćnoga, koji je okrunjen znakom pobjede«.

NIJE OVDJE

Sunce se toga dana, koji je za nas nedjelja, nije još bilo rodilo, a žene već podoše u vrt. Ali na istočnim brezuljcima uzdizalo se nešto, kao neka bijela nada, nešto lagano, kao odraz daleke zemlje, odjevene ljiljanima i srebrom, uzdizalo se usred treptaja zvijezda pobjeđujući malo pomalo sjaj i blistavu noć. To bijaše jedna od onih vedrih zora, što podsjećaju na nevine, kad spavaju, i na ljepotu obećanja, a čisti i blagi zrak kao da je malo prije uzbiban anđeoskim letom. Spremaju se djevičanski dani, dani puni sjajne bljedoće, vesele strpljivosti, svježeg drhtavila, nevine srčanosti.

Žene su obuzete tugom u zračnom praskozorju, kao očarane nadahnućem, koga nijesu znale protumačiti. Jesu li opet išle da plaču nad stijenom? Ili da još jednom vide onoga, koji im je osvojio srca, a nije ih rastoćio? Ili da na njegovo mrtvo tijelo izliju mirise jače od Nikodemovih? Govorile su među sobom: — Tko će nam odvaliti kamen od groba?

Bile su četiri, jer se Mariji iz Magdale i Mariji iz Betanije pridruže i Ivana Kuzina i Saloma, ali su sve bile iznemogle od tuge.

A kad dođoše do stijene, ostadoše zapanjene. Mračni grobnički otvor zijao je u mraku. Ne vjerujući očima, najsmjelija drhtavom rukom opipa dovratnike. Na dnevnoj svjetlosti, koja se svaki časak pojačavala, ugledaju u blizini kamenu ploču, prislonjenu uza stijenu.

Nijeme od užasa, žene se stanu okretati, kao da očekuju, ne će li tkogod doći, da doznaju, što se dogodilo u

one dvije noći, dok su bile daleko. Marija iz Magdale odmah pomisli, da su Židovi ukrali tijelo Kristovo, jer se još nijesu bili zasitili muka, što su mu za života zadali. Ili su ga, gnjevni, što je onako časno pokopan krivovjerac, bacili možda u zajedničku sramotnu raku kamenovanih i raspetih?

Ali to je bila samo slutnja. Možda Isus još unutra počiva, u svojim bolnim zavojima. Nisu imale srčanosti, da uđu, a nijesu se mogle odlučiti, da se vrate, dok ne doznadu nešto pouzdano. A kad napokon sunce izroni iza gorske kose i obasja otvor pećine, osokole se i uđu.

Isprvice ne vidješe ništa, pa ih iznova potrese strah, pogotovu, kad opaze, da zdesna sjedi mladić u bjelini — njegova je odjeća u onoj tami bila bijela i sjajna kao snijeg — i činilo se, da ih taj mladić čeka:

— Ne bojte se; onaj, koga tražite, nije ovdje: ustao je.

Zašto tražite živoga među mrtvima? Ne sjećate li se, što vam je kazao u Galileji, da će ga predati u ruke grešnicima i da će treći dan uskrsnuti?

Žene saslušashe zapanjene i dršćući i ne mogoše odgovoriti. A mladić nastavi:

— Idite k njegovoj braći i recite im, da je Isus uskrsnuo i da će ga naskoro vidjeti.

Sve četiri, dršćući od straha i radosti, iziđu iz groba i odmah pohrle onamo, kamo im je zapovjedbano. Ali čim koraknuše nekoliko koraka i iziđoše iz vrta, Marija iz Magdale zastade, a druge odoše u grad ne čekajući je. Ni ona nije znala, zašto je ostala. Možda je nijesu uvjerile riječi onoga neznanca, a možda se nije mogla uvjeriti, da je grob doista prazan; da onaj neznanac nije možda sukrivac svećenika, pa da ih ne bi želio prevariti?

Najednom se okrene i vidje pokraj sebe, prema zelesnilu i suncu, nekakva čovjeka. Ali ga ne prepozna ni onda, kad je rekao:

— Ženo, zašto plačeš? Koga tražiš?

Marija pomisli, da je to Josipov vrtlar, koji je rano došao na posao.

— Plačem, jer su mi odnijeli moga Gospodina i ne znam, gdje su ga metnuli. Ako si ga ti uzeo, kaži mi, gdje si ga metnuo, i ja ću ga uzeti.

Neznanac, potresen tom strasnom iskrenošću, tom djetinjom prostodušnošću, odgovori samo jednom riječju, jednim imenom, njezinim imenom, ali onim sjetnim i tugaljivim glasom, kojim ju je toliko puta zvao:

— Marija!

Onda očajnica kao da se nenadano prenu, nađe svoga izgubljenoga:

— Rabuni! Učitelju!

I padne mu pred noge u vlažnu travu i stisne svojim rukama one gole noge, koje su još pokazivale rumenilo od klinaca.

Ali joj Isus reče:

— Ne dotiči me se, jer se još ne vratih Ocu svojem, nego idi k mojoj braći i reci im, da se vraćam Bogu svojem i vašemu. I kaži im, da pred njima odlazim u Galileju.

I odmaknu se od žene, koja je klečala i udalji se među bilje, obasjano suncem.

Marija je gledala za njim, dok nije iščeznuo, a zatim ustade iz trave, sva izobličena, izvan sebe, slijepa od sreće i potrči za drugaricama.

One bijahu stigle prije kući, u kojoj su učenici bili sakriveni, te su pričale naglim i tužnim riječima o nevjerovatnom događaju: o otvorenom grobu, o mladiću odjevenom u bjelinu, o tome, što im je kazao o uskrsnom Učitelju, o poruci braći.

Ali ljudi, koji su još bili zbunjeni nesrećom i koji su se onih opasnih dana pokazali tromijim i nemarnijim od jadnih ženica, ne htjedoše vjerovati u te neobične novosti. Ženske utvare i tlapnje, rekoše oni. Kako je mogao uskrs-

nuti nakon sama dva dana? Nama je rekao, da će se vratiti, ali ne odmah: treba vidjeti mnogo strahota prije toga dana.

Vjerovali su, da će Učitelj uskrsnuti, ali ne prije onoga dana, kad će svi mrtvi uskrsnuti, kad će on doći u slavi na početku kraljevstva. Ali sada ne, i zato to ne može biti istina: to su samo jutarnje sanje ushićenih žena, sablasne varke i ništa više.

Ali u tom trenutku bane zadihana od trčanja i uzbuđenosti Marija iz Magdale. Istina je sve, što su pripovijedale druge. Ali još više: ona ga je svojim vlastitim očima vidjela i govorila s njim, i nije ga odmah prepoznala, ali ga je prepoznala, kad ju je zovnuo imenom: dotakla se njegovih nogu svojim rukama, vidjela je rane po njegovim nogama. On je živ kao i prije i zapovjedio joj je, neka ide k braći i neka im javi, da je uskrsnuo, kako je obećao.

Napokon, Ivan i Šimun se prenuše, istrčase iz kuće i pohrliše k Josipovu vrtu. Ivan, koji je bio mlađi, preteče Šimuna i prije stigne do groba. I pruživši glavu u otvor, spazi na zemlji poveze, ali ne uđe. Šimun ga stigne usopljen i jurne u grobnicu. Zavoji su bili pobacani, ali ubrus, kojim je bila povezana Isusova glava, bio je složen i smotan u jednom kutu. I Ivan uđe, vidi i povjeruje. I ne zboreći ni riječi, vrate se žurno kući trčeći neprestano, kao da su očekivali, da će naći Uskrsnuloga među drugovima, koje su bili ostavili.

Ali se Isus, čim je ostavio Mariju, udalji iz Jeruzalema.

EMAUS

Čim je minula pasha, vratiše se opet poslovi bijednih i jednakih dana.

Dva Isusova prijatelja između onih, koji su bili u kući s učenicima, moradoše onoga jutra ići po poslu u Emaus, seoce udaljeno od Jeruzalema nekoliko sati hoda. Krenuše, čim se Ivan i Šimun vratiše s groba. Sve ih one čudesne vijesti zaglušiše, ali ih ne uvjeriše u istinitost tako čudnog i neočekivanog događaja. Ozbiljni ljudi, koji se nijesu tako lako puštali u šalu, nijesu mogli vjerovati, da je istina sve ono, što se čulo i pričalo: ako ondje nema više Učiteljeva tijela, zar ga nijesu mogle odnijeti ljudske ruke?

Kleopa i njegov drug bijahu dva dobra Židova, od onih Židova, koji su ostavljali u svome duhu, zakrčenom odviše materijalnim brigama, mjesta i za ideale. To mjesto nije bilo veliko, jer su se ideali morali složiti s naravi ostalih njihovih osobina, ako nijesu htjeli da budu potpuno izbačeni van. I oni su, kao i ostali učenici, očekivali dolazak Osloboditelja, ali takova Osloboditelja, koji bi prije svega došao osloboditi Izrael. Ukratko, očekivali su Mesiju, koji bi više bio sin Davidov nego Sin Božji, ratnik na konju, a ne siromašni pješak, bič za neprijatelje, a ne čovjek, koji miluje bolesnike i djecu. Kristove riječi bile su omekšale, kako tako, staru koru tjelesnog mesijstva, kakvo su oni prije zamišljali, ali ih je raspeće potpuno smelo. Voljeli su Isusa i stradali su radi njegova stradanja, ali taj neočekivani, sramotni svršetak, bez slave i bez otpora, odviše se kosio s onim, što su očekivali, a još više s onim, što su željeli. Mogli su, iako teško, shvatiti i podnijeti, što je

Spasitelj bio ponizan, što je jašio na krotkim magarcima mjesto na bojnim konjima, što je bio više duhovan i blag, nego što su oni željeli. Ali da Osloboditelj nije znao osloboditi ni sebe ni druge, da Spasitelj nije učinio ništa, da se spasi, da je židovski Mesija, po volji toliko Židova, završio na vješalima, na kojima su dokončavali život razbojnici i ocoubioci — sve je to bilo prejakom razočaranje i neoprostiva sablazan. Sasvim iskreno su žalili Raspetoga, ali ih je, u isti mah, napastovala sumnja, da se možda Isus nije prevario o svom pravom biću. Ona je smrt — i to kakva smrt! — bila u onim malenim dušama praktičnjaka žalostan svršetak i propast.

O svemu tome su se razgovarali, koračajući po oćinskom tlu, užareni posvema od sunca, a na mahove su se raspaljivali, jer se nijesu potpuno slagali. Najednom, krajem oka, ugledaju nećiju sjenu blizu sebe. Okrenu se. To je bila sjena nekoga čovjeka, koji je išao za njima stopu za stopom, kao da želi čuti, što govore.

Zastanu te ga po običaju pozdrave i putnik im se pridruži. Njegovo se lice ne prićini novo putnicima, ali ga nijesu, uza sve promatranje, mogli prepoznati. Došljak, mjesto da im odgovori na nijeme upite, zapita ih:

— Kakvi su to razgovori, što ih vodite putem?

Kleopa, koji je morao biti stariji, u ćudu odgovori:

— Jesi li ti tako osamljen stranac u Jeruzalemu, da nijesi ništa doznao, šta se dogodilo ovih dana?

— A šta to? zapita neznanac.

— O Isusu, koji je bio silan prorok na djelu i na rijeći pred narodom i pred Bogom, a svećenićki glavari i naši suci osudiše ga na smrt i propeše ga. Mi se nadasmo, da je on određen, da izbavi Izrael, a ima međutim već tri dana, da se to zbilo, što rekosmo. Istina, neke nas žene zapanjiše, jer su jutros bile rano na grobu, pa su našle prazan grob i kažu, da su vidjele viđenje i da je Isus živ.

I dvojica od naših odoše i vidješe, da je prazan, kao što su rekle žene, ali njega ne vidješe.

— O bezumni ljudi — usklikne nepoznati ćovjek — kako sporo vjerujete ono, što su govorili proroci! Ta nije li trebalo, da Krist sve to podnese prije nego uće u slavu? Zar ne znate, šta je objavljeno od Mojsija do naših dana? Zar nijeste ćitali Ezekijela i Danijela? Zar ne poznajete naših pjesama Gospodinu i zar ne znate za njegova obećanja?

I, gotovo srdit u glasu, uze govoriti starinske rijeći, tumaćiti proroćanstva spominjući im crte Ćovjeka Bologa, što ih je naslikao Izaija. Ona dvojica slušala su mirno i pažljivo bez prigovora, jer je on govorio vatreno, a stare su opomene u njegovim ustima dobivale novu toplinu i tako jasno znaćenje, da se ćinilo nemoguće, da ih nijesu prije opazili. Taj ih se govor dojmio, kao da je odjek drugih sličnih govora, što su ih slušali u prijašnje vrijeme, ali nejasno kao glas iza zida prije svanuća.

Međutim stignu do prvih kuća u Emausu, i putnik se stane oprastati kao da kani dalje putovati.

Ali sada dva prijatelja nijesu znala, kako bi se rastali s tajanstvenim drugom, te ga zamole, neka ostane s njima. Sunce je zalazilo i, kao za naknadu, pozlaćivalo je toplije polja i sada su, na prašnom putu, tri sjene bile duže nego prije.

— Ostani s nama, jer je dan na izmaku i skoro će večer. I ti si umoran, a već je vrijeme, da nešto okusimo. I uhvate ga za ruku i uvedu u kuću, u koju su ušli.

Kad su bili za stolom, gost, koji je sjedio na sredini, uzme kruh, prelomi ga i dade pomalo svakom prijatelju. Kod toga ćina otvore se Kleopi i njegovu drugu oći, kao kad se naglo probudimo, a nad krevetom sja sunce. Obojica ustanu, prođu ih srsi i jeza, problijede i napokon prepoznadu Pokojnika, koga su krivo razumjeli i o kome su

krivo govorili. Ali nemahu vremena ni da ga poljube, jer ga nestade ispred njihovih očiju.

Ne mogoše ga poznati po licu ni po riječima, koje su doista nalikovale njegovim riječima, dok je bio živ; ne prepoznaše ga ni po sjaju zjenica, dok je govorio, ni po boji glasa.

Ali bilo je dosta da uzme u ruke onaj kruh, kao otac, kad ga djeci dijeli uveče, poslije dnevnoga posla ili poslije puta, a po onom ljubeznom činu, koji je toliko puta činio pred njima na prijateljskim večerama i na večerama, priređenim na brzu ruku, spoznaše napokon njegove ranjene ruke, koje su blagosiljale, i mraka nestade i oni se nađoše licem u lice sa sjajem Raspetoga. Dok im je, u prvom životu, bio prijatelj, nijesu ga razumjeli; dok im je, putem, bio učitelj, nijesu ga prepoznali; ali kad je vršio službu onoga, što služi svojim slugama, i kad mi je dao komad kruha, koji je život i nada života, oni ga prvi put vidješe.

I onako gladni i umorni, kao što su bili, trgnuše na-trag istim putem, koji su tek prevalili, i već istu noć sti-goše u Jeruzalem.

Idući putem rekoše gotovo zastiđeni:

— Nije li nam srce gorjelo u grudima, dok nam je govorio i tumačio proroke? Zašto ga ne umjesmo prepoznati?

Učenici su još bdjeli. Pridošlice ne odahnuše, već odmah počеше pripovijedati o susretu, o onome, što im je govorio putem, kako ga ne prepoznaše nego tek u trenutku, kad je lomio kruh. I kao odgovor na novu potvrdu, na jednom povikaše tri, četiri glasa:

— Da, Gospodin je doista uskrsnuo, pa se javio i Šimunu.

Ali ona četiri ukazanja, ona četiri svjedočanstva, nijesu bila dovoljna, da kod svih uklone sve dvoumice. Ono tako brzo, tako neobično uskrsnuće, što se zbilo noću,

potajno i sumnjivo, činilo se više tlapnjom boli i želje, nego ozbiljnom istinom. Tko je to tvrdio, da ga je vidio? Jedna žena mjesečarka, koja je već bila u đavolskoj vlasti, jedan grozničavi čovjek, koji kao da nije pri sebi, otkad je zatajio Učitelja, dva priprosta čovjeka, koji nijesu bili pravi učenici, a sada ih Isus — tko zna zašto — voli više od prisnih prijatelja. Mariju je mogla prevariti kakva sablast; Šimun nije htio zaostati za njom, da se na taj način naplati za svoju potištenost; oni drugi mogli su biti varalice, ili, u najbolju ruku, sanjari. Da je Krist doista uskrsnuo, zašto se ne bi svima pokazao, dok su bili svi skupa? Zašto ove prednosti? Zašto se napokon ukazao šezdeset stadija daleko od Jeruzalema?

Vjerovali su u uskrsnuće, ali su ga smatrali kao jedan od znakova za konačni prevrat na svijetu, kad će već sve biti svršeno. A sada su pred sobom imali uskrsnuće jedinoga njega, dok je sve ostalo teklo svojim tijekom kao i prije; opazili su, da je uskrsnuće tek povratak života u tijelo, i to u tijelo, koje nije zaspalo mirnim posljednjim snom, nego je željezom iz njega istrgnut život; vidjeli su, da se ona misao o uskrsnuću, dolazeći iz daleke budućnosti u neposrednu sadašnjost, kosi sa svim drugim pojmovima, što su tvorili tkivo njihova duha, a tih je protivština bilo i prije, ali ih oni nijesu zapažali, dok nije iznenada nastalo to sljubljivanje dviju oprečnih činjenica: budućeg čuda i sadašnje stvarnosti.

Ako je Isus uskrsnuo, to znači, da je doista Bog; no bi li pravi Bog, Sin Božji, ikada pristao, da ga tako sramotno ubiju? Ako je njegova moć takva, da može pobijediti smrt, zašto nije gromom ošinuo suce, osramotio Pilata, okamenio ruke onih, što su ga pribijali? Radi kakve je bezumne tajne Svemogući dopustio, da ga slabići vuku u sramotu?

Tako su umovali neki učenici, koji su ga slušali, ali ga nijesu razumjeli. Oprezni, kao i svi mudrijaši, nijesu se usudili da odlučno poreknu uskrsnuće u lice onima, koji su ushićeni, nego su se čuvali, da kažu konačni sud, preživajući u sebi moguće i nemoguće razloge, želeći očekivnu potvrdu, koje nijesu mogli očekivati.

IMATE LI ŠTO ZA JELO?

Čim su pojeli posljednje zalogaje siromašne večere, spremljene na brzu ruku, pojavi se pred stolom Isus, visok i sjajan. Pogleda ih jednoga za drugim i njegov ih milozvučni glas pozdravi:

— Mir vama!

Nitko ne odgovori. Njihova je zabuna bila jača od radosti, čak i kod onih, koji su ga već vidjeli. Uskrsnuli pročitana na svim prisutnima sumnju, doduše pritajenu; svi su imali pitanje, koje nijesu znali niti su se usuđivali da ga postavljaju riječima:

— Jesi li doista ti živ, ili je to sjena, koja je došla iz mrtvačke pećine, da nas kuša?

— Zašto ste smeteni? upita Izdani. I kakve se to misli rađaju u srcima vašim? Pogledajte ruke moje i noge moje, ja sam glavom; opipajte me i vidite: duh nema tijela i kostiju, kao što ja imam.

I pruživši im ruke, pokaže im, s obje strane, još krvave znakove od klinaca, a zatim odgrne haljinu na prsima, da među rebrima vide rane od koplja. Neki se dignu s počivaljaka i pokleknu i vidješe na golim nogama dvije duboke jame, okružene modrim kolutima.

Ali se ne usudiše da ga dotaknu, kao da su se bojali, da ne bi iznenada iščeznuo, kao što se iznenada pojavio. A ako bi ga tko zagrlilo, da li bi osjetio toplo, čvrsto tijelo ili bi mu ruke prošle kroz praznu sjenu bez čvrstoće?

To je bio on sa svojim licem, sa svojim glasom, sa jasnim tragovima raspinjača: ipak je u njegovu obličju bilo nešto promijenjeno, što ne bi znali opisati, pa da im

je u tom trenutku duh bio miran. Najuporniji su morali vjerovati, da je pred njima Učitelj, sa svim tragovima novoga života; ali njihove su se misli kovitlale u posljednjim sumnjama i oni su šutjeli, gotovo u strahu, da će morati povjerovati svojim sjetilima, kao da su očekivali, da će se svaki čas probuditi i opet prigriliti izgubljeni svijet udobnih stvarnosti poremećen onim očevitim prevratom. I Šimun je šutio: ta šta je mogao reći, da se ne izda plaćem onome, koji ga je pogledao onim istim očima, kojima ga je gledao u Kajfinu dvorištu, dok se kleo, da ga nije nikada poznavao?

Da dokrajči posljednje kolebanje, Isus zapita:

— Imate li tu što za jelo?

Njemu nije više trebalo drugo jelo osim onoga, što ga je, gotovo uvijek uzalud, iskao za cijeloga života. Ali za one tjelesne ljude trebalo je i tjelesno svjedočanstvo; tko vjeruje samo u materiju i hrani se materijom, treba materijalni dokaz. Posljednje večeri jeli su zajedno i sada će jesti skupa, kad su se našli zajedno.

— Imate li šta za jelo?

Na jednom tanjuru bio je ostao komad pečene ribe. Šimun gurne pladanj pred Učitelja, koji sjedne za sto i pojede ribu s komadom kruha, a svi su ga gledali upiljenim očima, kao da ga prvi put vide, gdje jede.

A kad svrši, podigne k njima oči i reče im:

— Jeste li sada uvjereni, ili još ne shvaćate? Mislite li, da utvara može jesti, kao što sam ja učinio pred vama? Koliko sam puta morao prekoriti vašu tvrdoću srca i vašu slabu vjeru! A evo ostali ste kao i prije, i niste htjeli vjerovati onima, koji su me vidjeli! A ja nisam ništa krio pred vama, što se imalo dogoditi ovih dana. Ali vi ste gluhi i zaboravni, čujete i zaboravite, čitate i ne razumijete. Nisam li vam govorio, dok sam bio s vama, da se mora sve ispuniti, što je pisano i što sam vam navijestao?

Nije li rečeno, da će Krist trpjeti i da će treći dan uskrsnuti od mrtvih i da će se u njegovo ime propovijedati pokajanje i oprostjenje svima narodima počevši od Jeruzalema? Sada ste svjedoci toga, i ja ću održati obećanje, koje vam je Otac dao preko mene. Idite, dakle, po cijelom svijetu i propovijedajte evanđelje svima stvorovima. Dana mi je sva vlast na nebesima i na zemlji. I kao što je Otac poslao mene, tako ja šaljem vas. Idite, dakle, i naučavajte sve narode učeći ih, da vrše sve, što sam vam govorio. I tko povjeruje, spasit će se, a tko ne povjeruje, osudit će se. Ja ću ostati ovdje s vama još malo vremena, pa ćemo se iza toga vidjeti u Galileji, ali i poslije ću biti s vama sve do konca svijeta.

I što je dalje govorio, lice se učenicima sve to jače obasjavalo zaboravljenom nadom, a oči su sijevale, kao da su pijani. To je bio najutješniji čas poslije klonulosti prošlih dana. Njegova je nedvoumna nazočnost dokazivala, da se nevjerojatno obistinilo, da ih Bog nije ostavio i da ih više ne će ostaviti. Njegovi su neprijatelji bili prividni pobjednici, ali su pobijeđeni: očevitna istina poslušno je ulazila u sklop proročanstva. Ono, što im je kazao, znali su i prije, ali to je postalo u njima živo tek tada, kad su ponovila njegova usta. Povratio se kralj pa se približio dolazak kraljevstva, a njihova se braća ne će smijati niti će ih progoniti, nego će oni, apostoli, vladati s njima do vijeka. One su riječi ugrijale i najmlače, oživjele su uspomene na druge govore, na druge vedrije dane, pa ih najednom obuze oduševljenje, žar, kakva odavna nijesu osjećali, snađe ih presilna žeđa, da jedan drugoga zagrlje, da se zavole, da se više nikada ne rastanu. Kad je Učitelj uskrsnuo, oni ne mogu više umrijeti; kad je mogao izaći iz grobne pećine, njegova su obećanja Božja obećanja, i on će ih ispuniti do posljednjega. Nijesu badava vjerovali: raspeće je bilo samo pomrčina jednoga dana, da svjetlost snažnije obasja sve buduće dane.

TOMA BLIZANAC

Na onoj večeri nije bio Toma, nazvan Blizanac. Ali sutradan ga njegovi prijatelji, još uzbuđeni zbog Isusovih riječi, žurno potraže.

— Vidjeli smo Gospodina, rekoše mu, bio je upravo on i govorio je s nama, kao da je živ.

Toma je bio jedan od onih, što ih je duboko potresla golgotska sramota. Jednom je izjavio, da je spreman umrijeti sa svojim Učiteljem, ali je s drugima podlegao, čim su stražarske svjetiljke izašle na Maslinsku goru. Njegova je vjera potamnijela u onom mraku, što je pokrio Golgotu. Unatoč opomenama, on nikada nije pomišljao, da će tako svršiti njegov Učitelj. Ono sramotno brdo, na koje se Isus dao voditi poput slabašne ovce, zadavalo mu je, kad je na nj mislio, više patnje nego gubitak onoga, koga je ljubio. Ono uništenje svih njegovih nada vrijeđalo ga je kao otkrivena prijevara, pa je to, u njegovim očima, ispričavalo i njegov sramotni bijeg. Toma je, kao i Kleopa i njemu slični, bio senzualista, kojega je jedan zamašaj kreljuti, jedan snažan Isusov poziv zanio i odviše visoko, u svijet, koji nije bio njegov. Vjera ga je bijesno napala, kao opasna zaraza. Ali čim je plamen, koji ga je s dana u dan raspaljivao, bio pokopan ili se činilo, da je pokopan pod sramotnim teretom mržnje, njegova se duša ugasila i sledila i opet prihvatila prvu, pravu narav, koja je sjetilima tražila sjetilne stvari, koja se nadala, da će u materiji naći materijalne promjene i koja je od materije očekivala samo materijalnu stalnost i utjehu. Njegove oči nikada nijesu gledale ono, čega se njegove ruke nijesu mogle dotaći i zato

su bile osuđene, da nikada ne vide nevidljivo; ta je milost dana samo onima, koji vjeruju, da je moguća. On se nadao kraljevstvu, pogotovu, kad su Isusove riječi i njegova nazočnost uznosile k nebu njegovo zemaljsko srce, ali on se nadao kraljevstvu, koje ne bi bilo od čistih duhova, što lebde po nebeskom svodu zajedno s prhkim oblačnim otocima, nego gdje živu ljudi zaliveni toplom krvlju, jedu i piju za čvrstim i materijalnim stolovima upravljajući moćnim zakonima zemljom, koju im je Bog dosudio.

Toma je, poslije skandala s križem, bio na sve spreman prije nego da povjeruje, po čuvenju, u uskrsnuće. Njegovo prvotno povjerenje bilo je i odviše okrutno prevareno, da bi mogao vjerovati ono, što vjeruju njegovi prevareni prijatelji. I zato onima, koji mu na svečan način javiše tu vijest, odgovori:

— Dok ne vidim na rukama mojim rane od klinaca i ne metnem svoj prst u rane od klinaca i ruku svoju u rebra njegova, ne ću vjerovati.

Rekao je odmah: dok ne vidim, ali se odmah trgnuo: i oči mogu prevariti i mnogi su prevareni viđenjima. I njegova misao prijeđe na tjelesni pokus, na gadnu i okrutnu kušnju, da svoj prst stavi ondje, gdje su bili klinaci: da metne svoju ruku, svu ruku, gdje je ušlo koplje. Hoće da učini kao slijepac, koji katkad manje pogriješi nego oni, koji vide.

Odrice se vjere, uzvišenijega vida duše, odrice se i vida, najveličanstvenijeg tjelesnog sjetila. Pouzdava se samo u ruke, u tijelo, koje pritiska tijelo. To ga dvostruko odricanje ostavlja u tami, gdje se koleba u sljepoći, sve dok mu svjetlost, koja je postala čovjekom, posljednjom usrdnom ljubaznošću ne povрати svjetlost očiju i srca.

Ali taj je odgovor učinio Tomu jednim od najglasovitijih ljudi na svijetu: vječno je svojstvo Kristovo, da ovjekovječuje one, koji ga vrijeđaju. Svi spori duhom, svi

opaki sumnjivci, tvrđice sa stolica i akademija, tupi mlitavci, glupani prepuni predrasuda, svi mudrijaši, cinici, uši znanosti i učenjački čistioći zahoda, napokon, svi plamičci, zavidni suncu, sve guske, što ne daju sokolu da leti, izabrali su za svoga zaštitnika i pročelnika Tomu Blizanca.

O njemu ne znadu ništa drugo, nego: dok ne opipa, ne vjeruje. Tomin se odgovor njima čini Himalajom ljudskoга razuma. Tko hoće, neka gleda u mraku, neka sluša u tišini, neka govori u samoći, neka živi u smrti. Dotle ne može dosegnuti njihova glavica bez repa. Njihovo je podnožje takozvana stvarnost, i odatle oni ni makac. Oni hrle za zlatom, koje ih ne zasićuje, za zemljom, u kojoj će dobiti tek malu jamu, za slavom, koja je samo kratki šapat u tišini vječnosti, za mesom, koje će se prometnuti u crvljivu nečist, za onim čarobnim i bučnim otkrićima, koja će, nakon što ih učine robovima, požuriti, i za njih, grozno otkriće smrti. To i slično tome je stvarnost, na kojoj uživaju Tomini poklonici. Ali da im je ikada palo na pamet, da pročitaju ono, što se zbilo iza onoga odgovora, možda bi bili spremni posumnjati i u onoga, koji je sumnjao u uskrснуće.

Osam dana kasnije učenici bijahu u onoj istoj kući i Toma bijaše s njima. Svih ovih posljednjih dana nadao se, da će i njemu biti dopušteno, da vidi Uskrsnuloga, a kadikad je zadrhtao misleći, da je njegov odgovor možda razlog, koji ga drži daleko. Najednom se s praga začuje glas:

— Mir vama!

Isus je ondje i očima traži Tomu. Došao je radi njega, samo radi njega, jer je ljubav, kojom ga ljubi, jača od svih uvreda. I zovne ga po imenu i primakne mu se, da ga dobro vidi, licem u lice.

— Metni amo prst svoj i vidi ruke moje. Primakni ruku svoju i metni je u rebra moja: i ne budi nevjeran, nego vjeran.

Toma posluša drščući i povikne:

— Gospodine moj i Bože moj!

Tim riječima, koje se čine prosti, obični pozdrav, Toma priznade svoj poraz, ljepši od svake pobjede i od onoga je trenutka sav Kristov. Dotada ga je štovao kao čovjeka savršenijega od drugih, sada ga priznaje za Boga, čak za »svoг Boga«.

Onda Isus, da bi ga uvijek bola ona nevjerica, reče Tomi:

— Povjerovao si u me, jer me vidje; blago onima, koji ne vidješe, a ipak povjerovali!

I tim je, eto, riječima proglašeno posljednje blaženstvo: Blago onima, koji vjeruju, ako i nijesu vidjeli. Jer jedine istine, koje imaju bezuvjetnu vrijednost u stvarnosti, unatoč pretraživačima leševa, jesu one istine, koje ne vide tjelesne oči i koje tjelesne ruke ne će nikada moći opipati. One istine dolaze odozgo: kome je duša zatvorena sa svih strana, ne prima ih i vidjet će ih samo onoga dana, kad tijelo, sa svojih pet nepouzdanih vratara, bude, kao zguzvana i pokvarena haljina, ležalo na postelji čekajući, da ga sakriju pod zemlju kao smrdljivu pometinu.

Toma je svetac, a ipak nije mogao biti dionikom toga blaženstva. Stara legenda priča, da je njegova ruka sve do smrti ostala crvena od krvi. Legenda je posve istinita po svom strahovitom simboličkom značenju, ako pravo shvatimo, da nevjera može biti oblik ubojstva. Svijet je pun takovih ubojica, koji su najprije ubili svoju dušu.

ODBIJENI USKRSNULI

Prvi učenici, oni, koji su Isusa pratili u njegovu prvom životu, bili su napokon uvjereni, da se započinje njegov drugi, vječni život. Pogubljeni, koji je kao čovječji leš spavao, zamotan u Nikodemove mirise i u Josipovu plahtu, probudi se poslije dva dana kao Bog. Ali poslije koliko uporne tvrdoglavosti pristadoše da prihvate istinu neospornog povratka!

Ipak, Kristovi neprijatelji, da uklone s puta prekrupni kamen, koji je bio zapreka za dugo poricanje, optužuju upravo iznenađene i smućene učenike, da su hotice ili nehotice izmislili bajku o uskrsnuću. Oni su, po Kajfinoj tvrdnji i po tvrdnji njegovih drugova, kradomice noću uzeli tijelo, a onda prosuli glas o praznom grobu, ne bi li koji zanesenjak lakše povjerovao, da je Isus uskrsnuo, te tako dao prilike varalicama, da ustraju u kužnim prijevarama u ime mrtvoga varalice. A Matej pripovijeda, da su Židovi — što može biti, treba biti! — za dobru cijenu kupili nekoliko poštenih svjedoka, neka potvrde, ako bude trebalo, da su vidjeli Šimuna i njegove drugove, kako su otvorili grob i odnijeli na leđima veliki bijeli zamotak.

Ali moderni neprijatelji, zbog posljednje obzirnosti prema onima, koji su osnovali nerazornu crkvu, ili bolje zbog dubokog uvjerenja, da su prvi mučenici bili priprosta duha, odbiše nagađanje o mrtvačkoj igri. Ni Šimun ni ostali nijesu bili od tkanine, od koje se kroje glumci i sljepari: mnogo bi se više lukavstva moralo zamijesiti u grubim mozgovima tih opitih zanesenjaka. Po svemu se čini, da su radije bili zalučeni, nego da su zalučivači. Ali ako

nijesu bili sljepari, bili su jamačno slaboumne žrtve svojih sanjarija ili tuđih spleta.

Učenici su se — tvrde ozbiljni vodopije nadosjetnoga — silno nadali, da će vidjeti Isusa, kako je uskrsnuo, kao što je obećao, a to je uskrsnuće bilo potrebno i prijeko potrebno, da suzbije sramotu križa, te su bili navedeni, gotovo prisiljeni, da ga drže i objavljuju kao skori događaj. Onda je, u onom zraku praznovjernoga iščekivanja, bilo dovoljno neko priviđenje kakve histerične žene, kakav san zaslijepljenoga čovjeka ili halucinacija kakvog obmanutoga, da se u malom preostalom krugu praznovjernih i neutješnih pristalica prospe glas o ukazanjima. Neki od njih nijesu mogli vjerovati, da ih je Učitelj prevario, pa su lako vjerovali onome, koji je tvrdio, da ga je vidio poslije smrti, a sanjareći češće o onim strasnim tlapnjama konačno ozbiljno povjerovaše i počеше najprostodušnijima utuvljivati tu vjeru. Samo je tako, posmrtnom potvrdom božanstva ubijenoga, bilo moguće održati zajedno njegove pristalice i stvoriti prvo stalno društvo općenite crkve. Ali oni, koji optužuju radi slaboumnosti ili prijevare prvi kršćanski naraštaj, da unište istinu, zaboravljaju previše toga i previše bitnoga.

Prije svega, svjedočanstvo Pavlovo. Pavao farizej bijaše u Gamalijelovoj školi, pa mogaaše, ako i izdaleka i kao neprijatelj, pratiti Kristov svršetak, a jamačno poznaaše i nagađanje svojih učitelja o uskrsnuću. Ali Pavao, koji je evanđelje najprije primio od Šimuna i iz Jakovljevih usta, iz usta onoga, koji je nazvan bratom Gospodnjim; Pavao, koji je bio glasovit u svim židovskim i neznabožčkim crkvama, piše ovako u prvoj poslanici Korinćanima: »Krist umrije za naše grijeha, bi pokopan, treći dan uskrsnu od mrtvih, javi se Petru, a potom jedanaestorici. Potom se javi više od pet stotina braće najednom, od kojih većina živi još i danas, a neki pomriješe«. Poslanicu Korin-

ćanima priznaju kao istinitu i najuporniji i najnepovjerljiviji istraživači falsifikata, a nije mogla biti napisana poslije proljeća 58., to jest manje od trideset godina poslije raspeća, dakle starija je od najstarijega evanđelja. Mnogi su od onih, koji su poznavali Krista, dok je bio živ, a to nije bio samo jedan čovjek ili tek nekoliko ljudi, živjeli one godine, pa su lako mogli apostole utjerati u laž. Korint je bio na vratima Azije, u njemu su stanovali mnogi Azijci, koji su bili u trajnom saobraćaju s Judejom, a Pavlove su poslanice bile javna pisma, koja su se javno čitala na sastancima, prepisivala i slala drugim crkvama. Svečano i osobito svjedočanstvo Pavlovo moglo je stići, a jamačno je i stiglo, u Jeruzalem, gdje su ga neprijatelji Kristovi, jednim dijelom još na životu, mogli pobijati drugim svjedočanstvima. Da je Pavao mogao i pomisliti na krepko pobijanje, ne bi se nikad bio usudio napisati one riječi. Kad se, dakle, moglo, malo poslije samoga događaja, ustvrditi čudo, tako protivno općem vjerovanju i interesu grlatih neprijatelja, to je dokaz, da uskrsnuće nije bilo samo tlapnja nekolicine sanjara, nego živa istina, koja se nije mogla poreći, ali vrlo lako posvjedočiti. Osim Pavlova pisma nemamo drugih spomena, da se Krist javio mnoštvu od pet stotina braće, ali ne možemo ni časak pomisliti, da bi Pavao, jedna od najvećih i najčistijih duša ranoga kršćanstva, mogao to izmisliti iz svoje glave, on, koji je toliko vremena progonio one, što su vjerovali u istinitost uskrsnuća. Neuporedivo je vjerojatnije, da se Krist ukazao mnoštvu od pet stotina u Galileji, na gori, o kojoj govori Matej, i da je Apostol poznao nekoga od onih, koji su bili na onom znamenitom sastanku.

Ali to nije sve. Evanđeliste, koji uspomene na prve Isusove drugove pripovijedaju pobrkano, ali veoma iskreno, priznaju, možda i nehotice, da apostoli nijesu baš očekivali posve pouzdano uskrsnuća, nego su ga teškom

mukom prihvatili. Ako pažljivo čitamo četiri povjesničara, opazit ćemo, da duго sumnjaju, pa čak i u nazočnosti Uskrsnuloга. Kad žene, u nedjelju ujutro, dotrče i upozore, da je grob prazan i da je Isus živ, oni im predbacuju, da buncaju. Kad se kasnije mnogima javi u Galileji, »ondje ga vidješe i pokloniše mu se, — kaže Matej — ali neki posumnjaše«. A kad se naveče javlja u sobi za večerom, neki ne mogu vjerovati svojim očima i oklijevaju, dok ne vide, gdje jede. Toma sumnja i kasnije sve do trenutka, dok tijelo njegova Gospodina nije bilo uz njegovo tijelo.

Oni su čak tako malo vjerovali, da će ga vidjeti uskrsnuloга, te je prvi učinak njegova ukazanja bio strah. »Mišljahu, da je duh«. Nisu, dakle, tako lakovjerni i prevarljivi, kao što ih prikazuju njihovi klevetnici. A tako su daleko od pomisli, da će ga opet vidjeti živa među živima, da ga zamjenjuju s drugim, čim ga vide, Marija iz Magdale drži, da je vrtlar Josipa iz Arimateje; Kleopa i njegov drug ne prepoznaju Isusa čitavim putem; kad dođe na obalu jezera, Šimun i drugovi »ne znaše, da je Isus«. Da su doista čekali upravo njega, budna i željom ugrijana duha, bi li se toliko strašili? Ne bi li ga, naprotiv, bili odmah prepoznali? Čitajući evanđelje, dobivamo dojam, da su Kristovi prijatelji bili daleko od toga, da bi mogli izmisliti njegov povratak, osim da su ga prihvatili prisiljeni nekom vanjskom i nevidljivom silom, i to poslije mnogo kolebanja. Ukratko, potpuna opreka onome, što bi htjeli dokazati oni, koji ih optužuju, da su prevarili sebe i druge.

Ali zašto to kolebanje? Zato, jer sve opomene nijesu mogle u onim sporim i upornim dušama slomiti stari židovski otpor protiv misli o besmrtnosti. Vjerovanje u uskrsnuće mrtvih bilo je kroz vjekove i vjekove strano židovskoj duši, duši posve od ovoga svijeta. Jedva u nekih proroka, kao u Daniela i Oseje, nalazimo tu i tamo po neki trag, ali se zbilja i izrično spominje samo na jednom mjestu,

u povijesti Makabejaca. U Kristovo vrijeme narod je o uskrsnuću mrtvih imao samo nejasne pojmove, kao o nekom dalekom čudu, što dolazi u red otkrivenja, ali ga nije držao mogućim prije konačnog rasapa velikoga dana; sadijeći su ga odlučno poricali, a farizeji su ga dopuštali, ali ne kao povlasticu jednog jedinog čovjeka, nego kao daleku i zajedničku nagradu svih pravednika. Kad je praznovjerni Antipa rekao, da je to Ivan uskrsao od mrtvih, mislio je kazati, krepkom slikom, da je novi prorok novi Ivan.

Otpor protiv prihvatanja tako neobična kidanja zakona smrti bio je tako dubok u židovskom narodu, da ni sami učenici Uskrsitelja, koji je navijestio svoje uskrsnuće, nijesu bili voljni, da ga prihvate bez iskustva i dokaza, a oni su vidjeli, kako su, na silnu Isusovu riječ, uskrsnuli naimski mladić, Jairova kći, brat Martin i Marijin: troje, što su spavali, a Isus ih je probudio žaleći plač jedne majke, plač jednog oca i plač sestara. Ali i u prirodi i u udesu dvanaestorice bilo je, da ne razumiju i da zaboravljaju. Bili su i odviše zadubljeni u tjelesne misli, pa se nijesu mogli prilagoditi da odmah vjeruju u tako ranu pobjedu nad smrću. Ali kada se uvjeriše, njihovo uvjerenje bijaše tako tvrdo i snažno, da iz sjemena onih prvih prisiljenih svjedoka niče beskrajna žetva uskrsnutih u vjeri Uskrsnuloga, koju vjekovi nijesu još doželi.

Židovske klevete, optužbe lažnih svjedoka, sumnje učenika, zasjede nepomirljivih i bojažljivih neprijatelja, mudrolije Tominih bastarda, tlapnje krivovjeraca, izvrtanje galantnih duhova, koji se zanimaju za konačnu smrt nečasnoga, ševrdanja i navijanja ideologa, prijetnje i napadaji visoke i niske kritike nisu mogli iščupati iz srdaca milijuna ljudi uvjerenje, da se tijelo, skinuto s križa na Golgoti, opet javilo treći dan, da više nikada ne umre. Narod, koji je Krist izabrao, predao ga je smrti nadajući se, da je

s njim svršio, ali ga je smrt odbila, kao što su ga odbili i Židovi, i čovječanstvo nije još svršilo svojih računa s Ubijenim, koji je izašao iz groba, da pokaže rebra, gdje je rimsko koplje učinilo za svagda vidljivim Srce, što ljubi one, koji njega mrze.

Malodušnici, koji ne će da vjeruju u njegov prvi život, u njegov drugi život, u njegov vječni život, odvajaju se od pravoga života; od života, koji je plemeniti spoj, ljubav, koja pregara, nada u nevidljivo, uvjerenje u ono, što nije prividno. Žalosni ga mrtvaci, koji se pričinjaju, da su živi, odbijaju kao i smrt. Oni, što po strpljivoj zemlji vuku breme svojih leševa, još toplih, još dišućih, smiju se uskrsnuću. Mrtvacima će, koji odbijaju život, biti uskraćeno drugo rođenje u duhu, ali im ne će na posljednji dan biti uskraćeno nepobitno i strahovito uskrsnuće.

POVRATAK NA MORE

Drama se svršila s najvećom žalošću i s najvećom radošću, i svatko se vraća na određeno mjesto. Sin k ocu, kralj svome kraljevstvu, veliki svećenik k svojim koritima za krv, zbor k tišini ispunjenoj nadom, ribari k mrežama.

One mreže istrošene vodom, iskidane na krajevima lađa, toliko puta popravljene, krpljene, preuređivane i pretkane, one mreže, što su ih prvi ribari ljudi bezobzirno ostavili na kafarnaumskoj obali, netko napokon uredi i metne na kraj, kao pametan čovjek, koji nikada ne odlazi od kuće, jer su sni kratki, a glad traje dok traje život. Šimunova žena, Ivanov i Jakovljevi otac, Tomin brat sačuvaše rcaše i mreže, kao oruđe, koje može opet trebati, kao uspomenu na prognanike, kao da im govori neki glas: vratit će se oni. Kraljevstvo je lijepo, ali ono ima tek doći, a jezero je lijepo već danas i puno je ribe. Svetost je sveta, ali se ne živi samo od duha. A riba na stolu gladna čovjeka draža je od prijestolja nakon godinu dana.

I mudrost je tih starosjedilaca, ukorijenjenih uz kuću kao mahovina uz kamen, imala za jedan časak pravo. Ribari se povratiše. Ribari ljudi pojaviše se opet u Galileji i prihvatiše se starih mreža. Naredio im je to onaj, koji ih je odveo odonud, da budu svjedoci njegove pogrde i njegove slave. Nijesu ga zaboravili niti bi ga ikad mogli zaboraviti; vazda su se razgovarali o njemu među sobom i sa svima onima, koji su ih htjeli slušati. Ali je Povraćeni rekao: Vidjet ćemo se u Galileji. I oni su otišli iz Judeje, od te gnjevne bludnice, kojom upravljaju njezini ljubomorni ubojice, i vrnuli su se u slatki i vedri zavičaj, gdje ih je silom uhvatio

ljubazni kradljivac duša. Ipak, lijepe su bile starinske kuće, ostrugane vlagom, s rubljem bijelim poput zastora, s novom travom, što je zelenila podnožja zidova i stolove, uglađene smjernim staračkim rukama; lijepa je bila peč, što je svakih osam dana izbacivala iskre iz svoga čađavoga ždrijela. I bilo je lijepo i mirno selo, koje je toliko nalikovalo na prava primorska mjesta: s povorkama garavih i golih dječaka, sa suncem, koje je padalo okomito na trg, s vrećama i košarama, spremljenim u hladu, s mirisom ribe, što je, zajedno s povjetarcem, napunjavao mjesto svake zore. Ali nada sve je bilo lijepo jezero, plavetna tekućina, prošarana sa šarama u prekrasna jutra; ta, poput škrljavca modrikasta površina u oblačno popodne; to mliječno korito od opala s naborima i prugama, kao zumbul pri zapadu sunca, koji tako srcu godi; splahnuta sjena, optočena bjelinom za zvjedanih noći, srebrnasta i čeznutljiva sjena na mjeseci.

Na tom su jezeru, koje je nalik na zaliv, što štiti srećni i izgubljeni kraj, njihove oči prvi put otkrile ljepotu svjetlosti i vode, plemenitije od teške i blatne zemlje i bolje prijatelje od ognja. Lađa s četverouglastim jedrima i trošnim klupama, s ponositom i skrletnom krmom, bijaše njima već od prvoga djetinstva milija od one druge kuće, pobijeljenje i nepomične kocke, što ih je čekala ondje na obali. Oni beskrajni časovi, puni dosade i nade, dok su promatrali ljeskanje vode, trzanje mreže i pocrnjivanje neba ispunili su najbolji dio njihova priprostoga i siromašnog života.

Sve do dana, kad ih je siromašniji i moćniji Gospodar pozvao sa sobom, da mu budu radnici u nadnaravskom i opasnom poslu. Jadne duše, iščupane iz svoga običnoga svijeta, trsile su se da izgore u onom plamenu: ali novi ih je život zgnječio kao grožđe u kaci, kao masline u tijesku, da iz siromašnih srdaca poteku suze ljubavi i samilosti. Ali je trebalo, da se na Golgoti podigne križ, pa da zaplaču pravi

plač; trebalo je, da se Raspeti vrati i da jede njihov kruh, da se razbukte nadom.

I vratiše se zdravi i čitavi noseći ono malo uspomena, koje su ipak morale dostajati, da se promijeni svijet. Ali prije nego krenu na povjereni posao, počekaše, da još vide onoga, koga su ljubili, u mjestima, koje je on ljubio. Vratili se posve drukčiji, nemirniji, turobniji, gotovo kao tuđinci, kao da su se vratili iz zemlje Lotofaga i već gledaju čistijim očima novu zemlju, spojene nerazdjeljivo s nebom. Ali su mreže bile ondje obješene na zidovima, a usidrene lađice su se ljuljale na valovima. Ribari duša počese opet, možda iz čežnje, a možda i iz potrebe, ribariti po jezeru.

Sedam Kristovih učenika bijaše jedne večeri zajedno u kafarnaumskoj luci: Šimun, prozvani Petar, Toma Blizanac, Natanael iz Kane, Jakov, Ivan i još dvojica. Šimun reče:

— Idem loviti ribu.

— Idemo i mi s tobom, prihvatiše prijatelji.

I popnu se u lađe i krenu, ali one noći ne uloviše ništa. U osvit, malo pokunjeni radi uzalud izgubljene noći, primaknu se k obali. A kad su se sasvim približili, opaze, u slabom svjetlucanju zore, pokraj vode sjenu čovjeka, koji kao da je čekao — »učenici pak ne poznaše, da je ono Isus.«

— Djeco, imate li kakva prismoka? povikne neznac.

A oni odgovoriše: nemamo.

— Bacite mrežu s desnu stranu lađe i naći ćete.

Oni poslušaju, i za malo je mreža bila tako puna, da su mučili muku, dok su je izvukli. A svi su drhtali, jer su pogodili, tko ih ono čeka.

— Ono je Gospodin, reče Ivan Šimunu.

Petar ne probijeli ni riječi, nego brže bolje obuče košulju, jer je bio gol, i baci se u vodu, da dođe prije svih ostalih. Lađica bijaše daleko od obale jedva dvjesta lakata,

i za nekoliko trenutaka bjehu svi oko Gospodina. A nitko ga ne upita: Tko si, jer su ga svi prepoznali.

Na obali je bila naložena vatra, na kojoj su pekli ribe, a isto tako tamo se nalazio i ubrus s kruhom. A Isus reče:

— Dođite, doručujte!

I posljednji put prelomi kruh i razdijeli im, a tako i ribe razdijeli. A kad doručkovaše, Isus se okrene k Šimunu, i pod onim pogledom problijedi jadnik, koji je dosada šutio:

— Šimune Jonin, ljubiš li me više od ovih?

Na to pitanje, što je odisalo nježnošću, ali je za njega bilo tako strašno, Petar se u mislima prenese na jedno drugo mjesto, blizu jedne druge vatre, gdje su ga drugi pitali, te se sjeti ondašnjega odgovora i pogleda onoga, koji je morao umrijeti, sjeti se svoга velikog plača one noći i ne usudi se odgovoriti, kako je želio. Da u njegovim bi ustima bilo hvastavo i bestidno, a ne bi bilo lažno i sramotno.

— Gospodine, ti znaš, da te volim.

Ne kaže, da ga »ljubi«: ne spominje riječ »ljubav«, koju je toliko puta spominjao i toliko je puta izdao. »Volim te« — to je doduše prigušenije kazano, ali zato je i manje obvezano. I to ne tvrdi on, Petar, nego kaže »ti znaš«, ti koji sve znaš i gledaš u najzatvorenija srca.

Volim te: ali nema srčanosti, da pred drugovima, koji ga poznaju, doda: »više od sviju«.

Krist mu reče:

— Pasi jačanje moje!

I drugi put ga zapita:

— Šimune Jonin, ljubiš li me zaista?

A Petar, ne mogavši u zabuni naći drugog odgovora, ponovi:

— Gospodine, ti znaš, da te volim.

Zašto me i dalje mučiš? Ne znaš li, pa da ti ja i ne kažem, da te volim, da te ljubim više nego prije, kako te ni-

kada nijesam ljubio, i da ću dati svoj život, da se ne odrek-
nem tvoje ljubavi.

Onda će Isus:

— Pasi ovce moje!

I treći put navali:

— Šimune Jonin, da li me zbilja voliš?

Ne govori više o ljubavi, nego hoće, da se sa tri nova
obećanja po treći put, i to pred svima, izbriše trostruko
odreknuće u Jeruzalemu. Petar ne može odoljeti ponovlje-
noj mucu.

— Ali, Gospodine — povikne gotovo plačući — ti sve
znaš, ti znaš, da te volim.

Strašna je kušnja dovršena, pa Gospodin prihvati:

— Pasi ovce moje. Zaista, zaista ti kažem, dok si bio
mlađi, sam si se opasivao i hodio si, kamo si htio; ali kad
ostariš, širit ćeš ruke svoje, i drugi će te opasati, i povest
će te, kamo ne budeš htio.

U smrt, na križ, koji je sličan onome, na koji su mene
pribili. Znaj, dakle, što znači mene ljubiti. Moja je ljubav
bliznica smrti. Mene su ubili, jer sam vas ljubio; budući, da
ćete ljubiti i vi mene, progonit će vas. Promisli, Šimune Jo-
nin, kakav ugovor sklapaš sa mnom i kakav te udes čeka.
Sada više ne ću biti blizu, da ti praštanjem vraćam mir po-
slije kukavičkoga pada. Sada su, poslije moje smrti, odme-
tanje i bijeg tisuću puta teži. Ti ćeš morati odgovarati za
sve jaganjce, što ih ostavljam, da ih čuvaš, a kao nagradu
za svoj trud, dobit ćeš, kao i ja, dvije grede i četiri klinca i
život vječni. Biraj: to je posljednji put, što moraš birati i to
je izbor zauvijek, neporečni izbor, za koji ću od tebe iskati
račun kao gospodar od služe, kojega je postavio mjesto
sebe. I sada, kad sve znaš, kad si se odlučio, pođi za mnom:

— Hodi za mnom!

Petar posluša, ali se obazre i vidi, gdje za njim ide
Ivan, pa zapita:

— Gospodine, a što će biti s njim?

— Ako hoću, da ostane, dok ja dođem, što je tebi do
toga? Ti hodi za mnom.

Šimunu prvenstvo i mučenička smrt; Ivanu besmr-
nost i čekanje. Onaj, kome je isto ime, kao i Preteči prvoga
dolaska, naviještati će drugi dolazak. Povjesničara propasti
progonit će, bacit će ga u tamnicu, potjerati u pustinju, ali
on će živjeti dulje od svih i moći će vidjeti vlastitim očima
ruševine kamenja na prokletom brijegu jeruzalemskom. U
svojoj sinjoj i zvučnoj pustinji uživati će i trpjeti gledajući
u blistavoj svjetlosti i u beskrajnoj noći nova djela posljed-
njega dolaska. Petar je pošao za Kristom, raspet je radi
Krista i ostavio je iza sebe vječni vladarski dom Kristovih
namjesnika, ali Ivan nije mogao počinuti u smrti. Čeka s
nama, suvremenik je svih naraštaja, šutljiv kao ljubav,
vječan kao nada.

OBLAK

Vratiše se po drugi put u Jeruzalem ostavivši mreže, i to zauvijek: putnici na putu, koji će prekidati samo krvne postaje. U istom onom mjestu, gdje je sišao u slavi ljudskoj, u hladu cvjetnih grana, mora uzići u slavu nebesku nakon sramote i preporoda. Četrdeset dana poslije uskrsnuća, a toliko je proboravio i u pustinji poslije slikovite smrti u vodi, ostade među ljudima. Premda je na prvi pogled njegovo tijelo bilo isto kao i ono ranije, njegov se život čini otajnijim i nadčovječnijim, sasvim uzvišen nad tjelesni i prividni svijet, te je, sav oduhovljen, bio pripravan, da se vine na visinu, s koje bijaše sišao prije nešto više od trideset godina, da na potamnjenoj zemlji otvori vidjelicu za nebeske divote.

Nije više kao ranije živio zajednički s apostolima, jer se već bio odvojio od života živih, ali se više od jednom javljao na njihovih sastancima, da ponovno potvrdi najveća obećanja i da možda sposobnijima povjeri one tajne, što nijesu napisane ni u jednoj knjizi, nego su za čitavog apostolskoga doba i dalje predavana pod tajnim pečatom, a kasnije su nepotpuno bile poznate pod imenom Tajni nauk.

Posljednji put ga vidješe na Maslinskoj gori, gdje je prije smrti navijestio razorenje hrama i grada i objavio znakove svoga povratka i gdje ga je sotona, u noćnoj i tjeskobnoj tami, prije nego će pobijeden pobjeći, ostavio oblivena znojem i krvlju. Bila je jedna od posljednjih svibanjskih večeri, kad se činilo, da se oblaci, zlatni u zlaćanom času, kao nebesko otočje u zlatu sunčeva zalaska,

dižu od zemlje k bliskome nebu kao pare golemih i mirisnih žrtava. U poljima, na kojima je žito lagano dozrijevalo, ptice su počinjale dozivati na gnijezdo svoje ptice, a večernji povjetarac je lujao lakim valovima grane i njihove privjeske, još nezrele plodove. Iz dalekoga grada, još netaknuta, dizao se zadimljen prah, a iznad njega su stršila bijela četverokatna sljemena i hramske kule.

I učenici ponove još jednom pitanje, koje su na onom istom mjestu postavili Isusu one večeri, kad je izrekao dva proročanstva. Sada se povratio, kao što je i obećao, pa što da još čekamo?

— Gospodine, kaniš li sada povratiti kraljevstvo Izraelovo?

Htjeli su možda govoriti o kraljevstvu Božjem, što je u njihovoj misli kao i u proročkoj bilo jedno isto s kraljevstvom Izraelovim, jer je iz Judeje morala poteći božanska obnova zemlje.

— Nije vaša, odgovori Krist, da znate dane i časove; Otac je to zadržao u svojoj vlasti; ali ćete dobiti snagu, kad Duh dođe na vas, i bit ćete mi svjedoci u cijeloj Judeji i Samariji i sve do nakraj svijeta.

I rekavši to, podigne obje ruke te ih blagoslovi. Dok su gledali, podigne se od zemlje i najednom ga, kao onoga jutra na preobraženje, obviše i sakrije sjajan oblak. A preostali nijesu mogli odvratiti očiju od neba i nepomično su ih upirali gore u čudu, kad li ih trgnu dva čovjeka u bjelinu:

— Ljudi Galilejci, što stojite i gledate na nebo? Onaj Isus, koji je tu, između vas, uzet u nebo, vratiti će se isto onako, kao što ga vidjeste, gdje ulazi na nebo.

Onda mu se pokloniše šuteći i vratiše se u Jeruzalem, sjajni od tugaljive radosti, misleći na novi dan, na prvi dan posla, koji gotovo nakon dva tisućgodišta još nije dovršen. Sada su i oni sami, sami protiv nebrojenoga

neprijatelja, kojemu je ime svijet. Ali nebo nije više onako rastavljeno od zemlje, kao što je bilo prije Kristova dolaska; tajanstvene Jakovljeve ljestvice nijesu više san jednog jedinog čovjeka, nego su zabijene u zemlju nad onim krajem, koji ne zaboravlja onih, koji su određeni za vječnost, onih, koji su za neko vrijeme bili njegova braća.

»Ja ću biti s vama do svršetka svijeta« bilo je jedno od posljednjih i najvećih obećanja. Uzišao je na nebo, ali nebo nije više pusti svod, na kome se olujni oblaci pojavljuju i iščezavaju, žurno i bučno kao carstva, a zvijezde sjaju tiho kao svetačke duše. Sin Čovječji, koji se popinjao na gore, da bude bliže nebu, koji je bio sama svjetlost u nebeskoj svjetlosti, koji je umro uzdignut nad zemljom u nebeskoj pomrčini i vratio se, da se u večernjoj milini vine u nebo, a jednoga će se dana opet vratiti u oblacima nebeskim, još je među nama nazočan na svijetu, koji je htio osloboditi, i pomno pazi na naše riječi, ako doista dolaze iz dna duše, na naše suze, ako su zaista bile suze krvi i srca, prije nego su postale slane kaplje u očima, još je nevidljivi i dobrotvorni gost, koji nas više nikada ne će ostaviti, jer je zemlja po njegovoj volji predujam kraljevstva nebeskoga i od danas je dio neba. Ona je jednostavna hraniteljica sviju, kugla, koja je samo jedna tačka u beskrajnosti, a ipak sadržava nadu u beskonačnost i nju je Krist uzeo za se, kao svoje vječno vlasništvo i danas je vezan uz nas više, nego kad je jeo kruh s naših njiva. Nijedno se božansko obećanje ne može više izbrišati: sve su kapi svibanjskoga oblaka, koji ga je sakrio, još ovdje dolje i mi uzdižemo svaki dan svoje umorne i smrtne oči k onom istom nebu, s kojega će opet doći sa strašnim sjajem svoje slave.

MOLITVA KRISTU

Još si svaki dan s nama. I bit ćeš s nama neprestano.

Živiš među nama, uz nas, na zemlji, koja je tvoja i naša, na ovoj zemlji, koja te je primila, dijete među djecom i osuđenik među razbojnicima; živiš sa živima na zemlji živih, koja ti je omiljela i koju ljubiš, živiš životom nečovječnim na čovječjoj zemlji, možda nevidljiv i onima, koji te traže, možda pod obličjem siromaha, koji kupuje svoj kruh sam i nitko ga ne gleda.

Ali sada je došlo vrijeme, da se opet moraš javiti svima nama i dati odlučan i nepobitan znak ovom naraštaju. Ti vidiš, Isuse, našu nevolju; ti vidiš, dokle je dosegla naša nevolja; ti moraš znati, kako je neodgodiva naša potreba, kako je tvrda i istinita naša nestašica, naša oskudica, naš očaj; ti znaš, kako nam je potrebna tvoja pomoć, koliko nam treba tvoj povratak.

Vrati se, pa i za kratko vrijeme, dođi i iznova, pa taman da odmah nenadano iščezneš; samo se pojavi, dođi i otiđi, reci samo riječ na dolasku, samo jednu riječ na odlasku, daj samo jedan znak, jedan jedini savjet, jedan bljesak nebeski, svjetlost u noći, otvori nebo, rasvijetli noć — daj samo časak tvoje vječnosti, samo riječ za svu svoju šutnju.

Potreban si nam ti, samo ti, i nitko drugi. Samo ti, koji nas ljubiš, možeš sve nas, što stradamo, žaliti onako, kao što svaki od nas žali sama sebe. Ti sam možeš osjećati, koliko si silno, neizmjereno potreban na ovom svijetu, u ovaj čas na svijetu. Nitko drugi, nitko od toliko

njih, što živu, nitko od onih, što spavaju u blatu slave, ne može dati nama jadnicima, u strašnoj nevolji i oskudici, u najstrašnijoj duševnoj bijedi, ono dobro, koje bi spasilo. Ti si potreban svima, pa i onima, koji to ne znadu. Gladan misli, da traži kruha, a gladan je tebe; žedan misli, da bi htio vode, a žedan je tebe; bolestan tlapu, da hlepi za zdravljem, a boluje stoga, što nema tebe. Tko u svijetu traži ljepotu, i ne znajući traži tebe, koji si potpuna i savršena ljepota. Tko u svojim mislima ide za istinom, i nehotice čezne za tobom, koji si jedina istina, vrijedna da se upozna; a tko teži za mirom, traži tebe, jedini mir, u kome mogu počinuti i najnemirnija srca. Oni zovu i ne znajući da te zovu, a njihov je vapaj neizrecivo bolniji od našega.

Mi ne vapijemo k tebi iz taštine, da te možemo gledati, kao što su te gledali Galilejci i Judejci, ni zbog radosi, da možemo jednom vidjeti tvoje oči, ni iz ludoga ponosa, da te pobijedimo svojom molitvom. Mi ne tražimo, da siđeš u slavi nebeskoj ni u sjaju preobraženja; ni uz zvukove anđeoske — sa svom uzvišenom liturgijom posljednjega dolaska. Ti znaš, kolika je poniznost u tvojoj našoj nasrtljivoj drskosti! Mi hoćemo samo tebe, tvoju osobu, tvoje jadno, probodeno i izranjeno tijelo, u tvojoj siromašnoj košulji siromaha radnika; hoćemo da vidimo one oči, koje prolaze kroz grudi i kroz meso od srca i liječe, kada gledaju gnjevno, a okrvavljuju, kad gledaju nježno. I hoćemo, da čujemo tvoj glas, koji ustravljuje bjesove, kad je i sladak, a očarava djecu, i kad je silan.

Ti znaš, koliko je silno potreban u ovo vrijeme tvoj pogled i tvoja riječ. Ti znaš dobro, da jedan tvoj pogled može preokrenuti i promijeniti naše duše, da nas tvoj glas može izvući iz gnoja naše beskrajne bijede; ti znaš bolje od nas, i još koliko bolje od nas, da je tvoja nazočnost prijeko potrebna i neodgodna u ovo doba, koje te ne poznaje.

Prvi put si došao, da spasavaš; rodio si se, da spasavaš; govorio si radi toga, da spasavaš; spasavanje je tvoja umjetnost, tvoj rad, tvoj zadatak, tvoj život. A nama je potrebno, prijeko potrebno, da se spasimo u ove sive, zle dane, u ove godine u koje se zgusnio i nesnosno povećao užas i bol!

Da si ti zavidni i gnjevni Bog, kivni Bog, osvetljivi Bog, samo pravedni Bog, ne bi uslišao naše molitve, jer su ljudi učinili sve ono zlo, što su ti mogli učiniti i poslije tvoje smrti, i još više poslije smrti nego za života; svi smo mi to učinili, pa i onaj, koji ti govori, zajedno s drugima. Milijuni Juda su te ljubili nakon što su te prodali, i to ne za pukih trideset srebrenjaka, niti samo jedanput; čete su te farizeja, rulje Kajfa osuđivale kao zlikovca, koji je zavrijedio, da bude pribijen, i raspeli su te milijune puta u mislima i željama; vječni talog gadnih naduvenjaka obasipao ti je lice pljuvačkom i pljuskama; a udvorice, čankolizi, vratari, oružnici nepravednih posjednika novca i vlasti šibali su ti leđa i okrvavili čelo; a tisuće su te Pilata, odjevenih u crno ili crveno, netom bi izašli iz kupališta, namirisani pomastima, lijepo počesljani i obrijani, predali tisuće puta vješaćima nakon što su te proglasili nevinim; nebrojena usta, što zaudaraju po vinu, nebrojeno su puta tražila, da se puste na slobodu buntovni razbojnici, priznati zlikovci, poznate ubojice, kako bi mogli tebe na tisuće puta povući na Golgotu i pribiti na drvo željeznim klincima, što ih je kovao strah, a zabijala mržnja.

Ali ti si praštao sve i uvijek. Ti, koji si bio među nama, znaš, kakvo je dno naše nesretne naravi. Mi smo samo krpe i izrodi, nestalno i prolazno lišće, krvnici sami sebi, zlokobne nakaze, što se valjaju u svome zlu, kao što se povijeno dojenče valja u svojoj mokraći, kao pijanac izvaljen u svojoj bljuvotini, zaklani u svojoj krvi, gubavac u svome gnoju. Odgurnuli smo te, jer si odviše čist za nas;

osudili smo te na smrt, jer si bio osuda našega života. Ti si sam rekao onih dana: »Bijah među ljudima i u tijelu im se objavih; i nađoh sve pijane i nikoga među njima ne nađoh žedna: i duša moja trpi zbog sinova čovječjih, jer su slijepi u svome srcu«. Svi su naraštaji kao i onaj, što te raspeo, i odbijaju te u kojemgod obličju dođeš. »Oni su — rekao si ti — kao djeca, što stoje po trgovima i viču drugovima: Svirasmo vam u frulu, i ne igraste; počesmo ja-dikovku, i ne plakaste«. Tako smo mi radili gotovo kroz šezdeset naraštaja. Ali nadošlo je vrijeme, kad su ljudi pijaniji nego ikada, a i žedniji nego ikada. Ni u jednom vijeku, kao u ovom, nismo bili tako strahovito žedni nadnaravskoga spasenja. Nikada, koliko se sjećamo, nije potištenost bila tako potištena ni požar ovako vatren.

Zemlja je pakao, koji rasvjetljuje popustljivost sunca. A ljudi su zaognuti u paklinu od nečisti rastopljene plačem, iz koje se kadšto podignu pomamni i izobličeni, da se bace u vruću, rujnu krv nadajući se, da će se oprati.

Nedavno su izišli iz takve divlje kupelji i vratili su se nakon neizmjernog desetkovanja u zajednički nečisti glib. Za ratovima dođoše zaraze, za zarazama potresi; golema krda gnjilih lešina, koje bi dostajale da nastane čitava kraljevina, leže pod tankim slojem crvljive zemlje, a da su zajedno, zauzele bi prostor mnogo pokrajina. Ipak, kao da su oni mrtvaci bili samo prvi obrok opće propasti, jer se i dalje ubijaju. Bogati narodi osuđuju na glad siromašne narode; buntovnici ubijaju svoje jučerašnje gospodare; gospodari daju ubijati svoje buntovne najamnike, novi sjevladari, koristeći se rasapom svih sustava i svih vlada, vode čitave narode u oskudicu, u pokolj, u propast.

Životinjska ljubav svakoga čovjeka prema samom sebi, svakog staleža prema samom sebi, svakoga naroda prema samom sebi još je sljeplja i golemija poslije godina, u kojima je mržnja pokrila zemlju ognjem, dimom, ru-

kama i kosturima. Ljubav je prema sebi poslije sveopćega i zajedničkoga poraza postostručila mržnju: mržnju malih na velike, nezadovoljnih na nemirne, slugu — gospodara na gospodare pretvorene u slugu, staleža slavičnih na klonule staleže, pasmina na vlasti na podložne pasmine, podjarmljenih naroda na one, što su ih podjarmili. Žudnja je za preobiljem rodila nestašicu, pohota za užicima grižnju muke, ludovanje za slobodom još teže sputavanje.

Posljednjih je godina ljudski rod, već mučen od groznice ludila, potpuno poludio. Čitav se svijet ori od buke razvalina, što se ruše; stupovi su zakopani u smeću; i same planine otiskuju sa svojih visova smrvljeno kamenje, da sve postane zlokobna ravnica. I ljudi, što su bili ostali netaknuti u miru neznanja, otrgnuti su silom od pastirskih ognjišta i strpani u bjesomučnu gradsku mješavinu, da se mrljaju i pate.

Na sve strane uzburkana smjesa, metež bez nade, vrutak, što smrdi, sparni zrak, nemir nezadovoljan sa svim, pa čak i sa svojim nezadovoljstvom. Ljudi, kobno opijeni svim otrovima, uništavaju sami sebe želeći, da oslabe svoju braću u nevolji, a da se te muke riješe bez slave, traže, na svaki način, smrt. Zanosne i razdražljive mirodije, naslade, koje ubijaju, a ne zasićuju, alkohol, igre i oružje dnevno kose tisuće onih, što ostadoše iza obveznoga desetkovanja.

Svijet se četiri godine dana kaljao krvlju, da bi doznao, čija je njiva veća, čija je torba punija. Mamonine slugu bacile su svoğa Kalibana u beskrajne neprijateljske rovove, kako bi se više obogatili, a neprijatelj osiromašio. Ali to grozno iskustvo nije nikome koristilo. Siromašniji nego prije, gladniji nego prije, svi su se vratili k blatnim nogama boga trgovine, da mu žrtvuju svoj mir i tuđi život. Božanski »posao« i sveti »novac« zavladaše su ljudima jače nego ikada. Tko ima malo, hoće mnogo; tko

ima mnogo, hoće više; tko ima više, hoće sve. Navikli na razbacivanje onih godina, kad se nije radilo ništa, a trošilo se sve, trijezni postadoše proždrljivci, čedni postadoše zavidni, poštenu se dadoše na lopovluk, najčišći na trgovinu. Pod imenom trgovine vrši se lihvarstvo i pljačka; pod znakom velikog obrta gusarstvo nekolicine na štetu ostalih ljudi. Varalice i pronevjeritelji postali su čuvari javnoga novca, a gulikože su redovni članovi svih oligarhija. Lupeži, što sami dijele pravdu u općem grabežu, ne štede ni lupeža. Bestidnost bogataša utvila je svima u glave, da na zemlji, koja se napokon oslobodila neba, vrijedi samo zlato i ono, što se može kupiti za zlato.

U ovoj zaraznoj baruštini blijede i rastvaraju se sve vjere. Jedna jedina vjera drži svijet, vjera, koja priznaje vrhovno trojstvo: Votan, Mamona i Prijap, što znači: snaga, kojoj je simbol mač, a hram kasarna; bogatstvo, kome je simbol zlato, a hram burza; tijelo, kome je simbol Falus, a hram bludilište. Ta vjera vlada po svoj zemlji, pa je svi živi gorljivo ispovijedaju djelima, i ako ne riječima. Stara se porodica raspada; brak je podgrizen preljubom i bigamijom; rađanje djece mnogima se čini prokletstvom, pa ga uklanjaju različitim prijevarama i hotimičnim pobačajima; blud nadmašuje zakonitu ljubav; sodomija ima svoje hvalitelje i svoje domove; priležnice, javne i potajne, vladaju nad neizmjernim svijetom iscrpljenih i sifilističnih.

Nema više ni monarhija ni republika. Svi oblici vladavine samo su varka i laž. Plutokracija i demagogija, sestre po duhu i po svrsi, otimlju se o vlast nad buntovnim čoporima, a njima loše služi obična osrednjost. A međutim, iznad jedne i druge, nalazi se koprokracija, prava i neosporiva stvarnost, koja je podvrgla visoko niskome, kakvoću količini, duh blatu.

Ti sve ovo znaš, Isuse Kriste, i vidiš, da se po drugi put navršilo vrijeme i da ovaj grozničavi i poživinčeni svi-

jet zaslužuje, da bude kažnjen ognjenim potopom ili da se spasi tvojim posredovanjem. Samo tvoja Crkva, crkva, što si je osnovao na Petrovoj stijeni, koja jedina zaslužuje ime crkve, jedina i sveopća crkva, koja govori iz Rima nepravarljivim riječima tvoga namjesnika, stoji i sada, ojačana navalama, povećana raskolima, pomlađivana vjekovima na bijesnom i valovitom moru. Ali ti, koji joj pomažeš svojim duhom, znaš, koliko i koliko, pa i onih, koji su rođeni u njoj, živu izvan njenih zakona.

Rekao si jednom: Ako je tko sam, ja sam s njim. Pomakni kamen, i naći ćeš me ondje, rascijepi drvo, i u njem sam. Ali da te netko nađe pod kamenom ili u drvetu, mora imati volju, da te traži i sposobnost da te vidi. A danas većina ljudi ne će, ne znaju da te nađu. Ako ne osjete tvoju ruku nad svojom glavom i tvoj glas u svojim srcima, tražit će i dalje samo sebe, a ne će te naći, jer nitko ne može biti svoj, ako nema tebe. Mi te, dakle, molimo, Kriste, mi odmetnici, grešnici rođeni u nevrijeme, mi koji te se još spominjemo i trsimo se da živimo s tobom, ali još predaleko od tebe, mi posljednji, mi očajnici, što smo se povratili s duge plovidbe, molimo te, da se još jednom povратиš među ljude, koji su te ubili, među ljude, koji te i dalje ubijaju te da povratiš svima nama ubojicama u tami svjetlost pravaoga života.

Više puta si se poslije uskrsnuća javljao živima. Onima, koji su mislili da mrze na te, onima, koji bi te bili ljubili, sve da nisi bio Sin Božji pokazao si svoje lice i govorio si svojim glasom. Isposnici, sakriveni po pustinjama, samostanci u svojim samotnim ćelijama, sveti na gorama vidjeli su te i slušali, i od onoga su dana molili samo milost, da umru i da se sjedine s tobom. Ti si bio riječ i svjetlost Pavlu na putu, vatra i krv u pećini Franjinoj, očajna i savršena ljubav u ćelijama Katarine i Tezeje. Ako si se vraćao radi jednoga, zašto se ne vratiš

radi sviju? Ako su oni zaslužili, da te vide zbog svoje strasne nade, mi se možemo pozvati na svoj pusti očaj. One su te duše sazivale moću svoje nevinosti; naše te zovu iz dna slabosti i klonuća. Ako si naplatio ushit svetaca, zašto ne bi pomogao plaču osuđenika? Nijesi li ti rekao, da si došao radi bolesnih, a ne radi zdravih, radi propalih, a ne radi preostalih? Pa evo, ti vidiš, da su svi ljudi okuženi i grozničavi i da je svaki od nas, tražeći sebe, zalutao i izgubio tebe. Nikada kao danas nije bio potreban tvoj glas, a nikada nije kao danas bio tako zaboravljen i prezren. Kraljevstvo sotonino je u svom punom jeku, a spas, što ga svi traže tumarajući, može biti samo u tvom kraljevstvu.

Velika se kušnja primiče kraju. Ljudi, udaljivši se od evanđelja, nađoše očaj i smrt. Ispunilo se više obećanja i više prijetnja. Mi očajnici imamo samo još jednu nadu, nadu u tvoj povratak. Ako ne dođeš i ne probudiš one, što spavaju u smrdljivom mutežu našega pakla, znak je, da ti se kazna za našu izdaju čini i odviše jednostavna i laka, pa ne ćeš da promijeniš red svojih zakona. I neka bude volja tvoja sada i vazda, na nebu i na zemlji.

Ali te mi, posljednji, čekamo. Čekat ćemo te svaki dan, iako nijesmo dostojni. I sva će ljubav, što je budemo mogli istisnuti iz svojih opustošenih srdaca, biti ljubav prema tebi, Raspeti, koji si bio mučen radi nas i sada mučiš nas svom silom svoje neodoljive ljubavi.

SADRŽAJ

	Strana
Pisac čitaocu	5
Staja	25
Pastiri	28
Tri mudraca	30
Oktavijan	32
Herod Veliki	34
Izgubljen i nađen	39
Tesar	42
Očinstvo	45
Stari zavjet	49
Proroci	56
Onaj, što će doći	59
Prorok ognja	64
Predvečerje	68
Pustinja	73
Povratak	81
Kafarnaum	88
Prva četvorica	96
Gora	100
Oni, koji plaču	104
Rušilac	108
Kazano je	113
A ja vam kažem	117
Ne branite se!	122
Protunarav	126
Prije ljubavi	130
Ljubite!	141
Očenaš	149
Čudna djela	152
Odgovor Ivanu	158
Talita kumi	161
Svadba u Kani	166
Hljebovi i ribe	171

	Strana
Nije tajna: Pjesnik	175
Kvasac	178
Tijesna vrata	184
Rasipni sin	188
Priča o grijehu	199
Dvanaestorica	205
Šimun, nazvani Petar	211
Sinovi groma	215
Ovce, zmiје i golubovi	221
Mamona	228
Đavolje izmetine	237
Kraljevi naroda	241
Mač i oĝanj	244
Jedno jedino tijelo	248
Oci i djeca	252
Marta i Marija	259
Riječi na pijesku	263
Grešnica	265
Mnoĝo je ljubila	270
Tko sam ja?	274
Sunce i snijeg	280
Mnoĝi će postradati	283
Maran Atha	286
Pećina razbojnika	290
Zmiје i grobovi	295
Kamen na kamenu	301
Ovce i koze	304
Riječi, koje ne će proći	310
Parusija	318
Neželjeni	321
Judina tajna	327
Čovjek s krčagom	335
Pranje nogu	340
Uzmite i jedite!	342
Aba, Oće	350
Znoj i krv	354
Čas tame	359
Ana	362
Pijetlov pijev	364
Razderana haljina	368

	Strana
Zavezano lice	373
Poncije Pilat	377
Klaudije Prokula	385
Bijela haljina	388
Raspi ga!	391
Okrunjeni kralj	398
Veliki Petak	405
Vječni Žid	412
Zeleno drvo	415
Četiri klinca	420
Dizma	424
Tama	428
Lama sabaktani	433
Nevidljivi križ	437
Voda i krv	441
Oslobođenje onih, što spavaju	447
Nije ovdje	451
Emaus	455
Imate li što za jelo?	461
Toma Blizanac	464
Odbijeni Uskrsnuli	468
Povratak na more	474
Oblak	480
Molitva Kristu	483

